MAHMUT EROL KILIÇ RÖPORTAJLARI

Derleyen: Ekrem Sakar

"Adem, su ile balçık arasındayken ben peygamber idim" hikmetinin hakikatinden söz eder misiniz?
Bir yatay, bir de dikey tarih vardır. Yatay tarih, yaygın olarak bilinen anlamıyla kronolojik tarihtir. Kronolojik tarihe baktığımız zaman insanlık tarihi, ilk insan ve ilk peygamber olarak Hz. Adem'le başlar, başlatılır. "Adem'den evvel Adem'ler geçti" konusunu bir kenara bırakacak olursak tarih, Hz. Adem'le başlatılır. Yatay tarih, kronolojik tarih gözüyle, Hz. Adem diğer peygamberlerin ve insanların babasıdır. Biyolojik anlamda baktığımız zaman da Hz. Peygamber'in de babasıdır, atası ve dedelerinden biridir.
Ancak bir de dikey tarih vardır. Dikey tarih açısından baktığımız zaman, kimin hakikati, kimin nuru daha önce yaratıldı noktasında, Hz. Peygamber Efendimizden nakledilen bazı rivayetler vardır. Bu rivayetlerin teknik anlamdaki sıhhat derecelerini tartışmayacağım. Bu rivayetlerde söylenen şudur:
"Allah'ın ilk yarattığı şey, benim nurumdur", "ruhumdur", "aklımdır" veyahut "kalemdir" diye farklı rivayetler halinde gelen bu nebevi sözde Hz. Peygamber Efendimizin, manevi/ruhani anlamda ilk yaratılan olduğu sonucunu çıkarmaktayız. Ancak bu gözle bakıldığında Hz. Peygamber Efendimizin; "Ben nebi idim, daha Adem'in hamuru karılmamıştı." Yani "Adem daha yaratılmadan evvel ben nebi idim" sözü bir anlama kavuşmaktadır.

Ekberi irfan geleneği bu hakikati nasıl yorumluyor?
Şeyh-i Ekber Muhyiddin İbn-i Arabi çizgisinde bu konu Hakikat-i Muhammediyye, Nur-ı Muhammedi ve Akl-ı Muhammedi kavramlarıyla izah edilmiştir. Aslında; "Allah'ın ilk yarattığı şey nedir?" sorunsalı dinde, felsefede ve bütün metafizik ilimlerde tartışılan bir husustur. Bu konuda birçok görüşler vardır. İlk madde nedir? Heyula nedir, vb. gibi. İslam tasavvufunun modellemesine baktığımız zaman -ki İslam tasavvufu bir bakıma ezoterik bir felsefedir- "Prima Materia" yani "İlk Madde" Hakikat-ı Muhammediyye'dir. Bir başka ifadesiyle "Heyula", bu manada Hakikat-ı Muhammediyye'dir. Hülasa-i kelam, sufiler Allah'ın ilk yarattığı şeyin Hz. Muhammed'in(s.a.v.) hakikati olduğunu söylerler. Lakin O hakikat, bir aşk neticesinde yaratılmıştır.
Allah; "Ben gizli bir hazineydim, bilinmeyi diledim, arzuladım, bunun olmaklığını sevdim, ve bunun üzerine mahlukatı yarattım" deyince kendisini bilecek, kabul edecek ve bu arzusuna, bu iradesine karşılık verecek bir oluşum gerçekleşti. Yaratılış mitolojilerindeki ayna motifiydi bu adeta. Ya da kutsal matematiğin "Birden Bir Çıkması" hadisesi. Dolayısıyla kainatın zuhura gelmesi, evrenin yaratılması bir meşiet-i ilahiye neticesinde, Allah'ın, Efendimiz'in Nurunu yaratmasından sonra meydana gelmiştir. İlk yaratılan, O'nun nurudur. "Var" olan O'dur. Gerisi bir yansımadır sadece... Ama onun bir bedenli varlık olarak zuhur alemine gelmesi, ahir zamanda oması ayrı bir sebebe binaendir. Fakat nur itibariyle, ilk yaratılan O'nun nurudur. "Zuhur-ı kainatın ma'denisin ya Resulallah!" diyen Niyaz-i Mısri benzeri birçok sufi şairin şiirlerini süsleyen, bu ana fikirdir. Bu düşünceye göre alemin madde/fizik gerçekliğinde de Hakikat-ı Muhammediyye'den izler vardır. Yani bir sufi bir gülden, bir çiçekten, bir kuşun ötüşünden, havadan, hasılı bütün partiküllerden Muhammed'in(s.a.v.) kokusunu alıyorsa bunun sebebi; varlığın temelinde, atomlarında, zerrelerinde yatan o Hakikat-ı Muhammediyye tohumudur. Bundan dolayı sufiler der ki ister mümin, ister kafir, ister Müslüman, ister putpereset, ne olursa olsun bütün kainat tabiaten ve fıtraten Muhammed'in(s.a.v.) ümmetidir. Buna "ümmet-i davet" derler. Ümmet-i davet, bütün insanlığı kuşatır, çünkü hepsi Muhammed'in(s.a.v.) zerrelerini içlerinde taşımaktadır. Fakat bazı insanlar, sahip oldukları bu Hakikat-ı Muhammediyye'den perdelenmiş olduklarından dolayı onu inkar ederler. Böylece aslında kendi asıllarını inkar etmektedirler. "Ve fi enfüsikum efela tubsırun"...

Bu anlamda kafir için, "örten, örtücü" tabirinin kullanılması anlamlı...
Evet, gerçeği örten kişiye "kafir" denir. O, bir bakıma kendi gerçekliğini örtmektedir. Ümmet-i davet içerisinden Muhammed'i(s.a.v.) tanıyan ve iman eden kimseler ise o davete icabet ettiklerinden dolayı "ümmet-i icabet" adıyla anılırlar. Yani "Muhammed'iyim" diyenler aslında kendi zerrelerinde yer alan Hakikat-ı Muhammeddiyye'yi tasdik eden kimselerdir. İman; o asli olanı, "promordial" olanı, zerrelerimizde yer alan şeyi kalben ve lisanen tasdik etmekten ibarettir. Dolayısıyla Muhammed inanç, aslında tabii, fıtri bir süreçtir. Bundan dolayıdır ki İslam teolojisinde gayr-i insani, yani insanın tabiatına uygun olmayan bir şey yoktur. İslam'ın

getirdiği esaslar çok insanidir.

Bu açıdan bakıldığında, Efendimizin nurunun hem kainatın ilk yaratılanı, hem de "yaratıcı ilkesi" olduğunu ve bir feyz ve nur aktarım kanalı olduğunu söylememiz mümkün müdür?
Evet... Nebi ve resullerin ruhları Muhammed'in(s.a.v.) ruhundan yaratıldığı için İbn Arabi "Nebilerin hepsi de aslında Hz. Muhammed'den feyz almaktadır." der. Yani Hakikat-i Muhammediyye'den nur almaktadırlar. Allah katında din birdir, tek bir din vardır. Bütün peygamberler, o aynı dini vaaz ederler. Peygamberlerin hususi zaman ve zeminleri içerisinde ki durumlarına göre farklı formlar, suretler içerisinde tezahür etmeleri bizi yanıltmasın. Aslında öz itibariyle hepsi aynı gerçeği söylerler. Çünkü aynı kaynaktan beslenirler. "Yalnız" der İbn Arabi; "beşeri dünya hayatı içerisinde o nebilerin kaynakları kendilerine mestur kılınmış, örtülmüştür." Yani Hakikat-i Muhammediyye'den aldıklarını hayatlarında bilmeyeceklerdir. Ancak kıyametteki durumları Hz. Peygamber'in bir sözünde olduğu gibi şöyledir: "Biz bütün peygamber kardeşlerimle beraber havzın başında buluşacağız. Onlara imam olacağım, benim ardımda namaz kılacaklar." İbn-i Arabi bunu şöyle yorumlar: "Bu hakikat, dünya hayatında onlara örtülü kalacak, kıyamette ise açıklanacaktır." Bu gözle bakıldığında Muhammed'in(s.a.v.) Mekke'de doğmuş, Abdulah'ın oğlu Muhammed'in(s.a.v.) şeklinde bedenlenen varlığının içinde bir de o ölümsüz hakikati vardır. Zaten İslam tasavvufunu diğerlerinden ayırt eden en önemli özellik budur. Bu noktayı, bu sırrı anlamakta zorlanan bazı din ekolleri bu hususun İslam tevhidine zarar verebileceğini söyleyerek sufileri şirk koşmakla itham ederler. Bunlar gerçekten hassas konulardır; hazmı, anlaşılması çok kolay değildir. Tasavvufa göre Muhammed'in(s.a.v.) hakikatini anlatmak, Allah'ı anlatmaktan daha zordur. Hz. Peygamber'in künhünü anlamak ve anlatmak, ve bunu yaparken de dikkatli olmak, ifrat ve tefrite kaymamak, gerçekten önemli bir husustur. Netice olarak diyebiliriz ki bu gözle bakıldığında Hz. Peygamber Efendimiz bütün insanlığın atasıdır, tasavvuf diliyle "İnsan-ı Hakiki" dir, prototip insandır. "Doğrusu, Biz **insanı** en güzel bir biçimde yarattık" (Tin,94/4) ayetinde geçen o "el-insan" odur.

Adem'i Hakiki dendiğinde kastedilen aslında, Efendimizdir. Yani bir prototip olarak, insan-ı kamil olarak Efendimizdir, değil mi?
Evet, daha evvel de söylediğimiz gibi Efendimiz, insan-ı kamil-i hakik ve insan-ı kadimdir. Bir Hz. Adem var, bir de Adem-i Hakiki var. Karıştırmamak gerekir. Adem-i Hakiki, Hz. Muhammed(s.a.v.) Efendimizin hakikatidir, nurudur, ruhudur. Bu nur kainatta big-bang'ten beri seyeran etmektedir. Evreni canlı tutan bu nurdur. Bu nur tedavül eder, deveran eder, intikal eder. Ta kıyamete kadar Nur-u Muhammedi olanlar da onun bu nurunu taşıyanlardır.

Nübüvvet ve velayet nitelikleri bakımından bu verasetin intikali nasıl oluyor?
Biliyorsunuz, Peygamberler geriye maddi miras bırakmazlar. Peygamberler ilim ve irfan bırakırlar. Her nebinin bir nübüvvet, bir de velayet yönü vardır. Nübüvvet yönüne, alim dediğimiz kimseler, yani o nebinin mesajının zahiri yönlerinden çıkarılan ilimleri öğrenebilmiş olanlar varis olabilir. Ama bir de nebilerin velayeti vardır ki bu da, bütün feyizlerini o logostan, o mişkatten, o nebiden alan velilerin yoludur. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in "La nebiye ba'd; Benden sonra nübüvvet yolu kanalı kapanmıştır ama benim sırrım velayet yoluyla devam edecektir." sözünü böyle anlamak gerekir. Kıyamete kadar da Muhammed'e(s.a.v.) tabi velayet kanalı açık kalacaktır. Bu açıdan modern spritüel akımlar ne bir nebinin logosunu ne de özellikle Muhammedi olanı izlemediklerinden yüksek irfan içermekten ziyade astral, majikal ve politik gayeler güderler.

Peki içinde bulunduğumuz alemde Efendimizin nuru, ruhu nasıl yansıyor?
Yaratılış teorileri konusunda İslam sufilerinin yaklaşımına baktığımız zaman, zuhura gelişin kaynağını Hakikat-i Muhammediyye olarak görürler. Yani alemin ümmü, anası, her şeyin kendisinden tevellüd ettiği yer olarak da Efendimizi görüyoruz. "Ümmi Nebi", okur yazar olmamak, cahil olmamak anlamında değildir; alemin anası, ilk hakikati olma halini ifade eder. Hakikat-i Muhammediyye, kendisinden sadır olan bütün diğer hakikat mertebelerini, derecelerini barındırdığından dolayı hepsinin annesi konumundadır. Yukarıdan aşağıya doğru bu

hakikatlerin her bir mertebede giydikleri elbiseler vardır. Bunlar bizim edebiyatımızda Yunus'un dilinde "don değiştirme" olarak adlandırılır. Don kisvedir, dıştır, zahirdir. Suretten surete intikal edişte, o hakikatin her bir mertebede giydiği sureti iyi bilmek gerekir. Bu bedenlenmiş alemde Allah'ın zatıyla bire bir muhatap olan insan yoktur. Çünkü şehadet aleminin sınırları içerisinde , o sonsuzluk alemine girilemez, sığılamaz. Dikkat ediniz, bütün insanlık alemi boyunca mümin olsun, kafir olsun herkes bir insana muhatap olarak Allah tecrübesi yaşamıştır. Bu noktayı dikkatlerden kaçırmamamız gerekiyor. İnsan devre dışı bırakılarak Allah tanınamaz. Dolayısıyla yeryüzünde Allah, her zaman insan nev'i ağzından konuşmuştur.

"Attığın zaman da sen atmadın, ben attım" (Enfal, 8/17) ifadesini böyle mi anlamak gerekiyor?
Hiç kuşkusuz... Bir ağacın altında Hz. Peygambere biat edenlere (Rıdvan beyatı) Cenabı-ı Hakk "O tuttuğunuz el benim elim" derken bir başka ayet-i kerimede "Siz nerede olursanız olun ben oradayım" demiştir. Dolayısıyla yeryüzünde Allah'ı aramak, bulmak üslubunu iyi bilmek gerekiyor. Bazı ekoller, bu şehadet aleminde Allah'ı mutlakiyet alemindeki haliyle bileceklerini, bulacaklarını, tanıyacaklarını zannediyorlar. "Len-terani ya Musa" diyor Hz. Musa'ya, yani "Beni şehadet aleminin gözleriyle, şehadet alemi metodolojisini izleyerek göremezsin. Burası duyular alemidir. Beş duyu organıyla, duyularla ancak bazı nesneler tanınabilir. Nesneleri de ben yarattım. Ben nesne değilim ki sadece koklama, duyma, işitme melekeleriyle beni tanıyabilesin. Onlarla sadece bana giden yolu bulabilirsin. Ben sana bu beş duyu organını verdim. Bana ulaşan yolu, bu keşif yolunu bulabilmen için, o kadar."
Mirac'da bile Cebrail ve Burak bir yere kadar aracılık vazifelerini görmüşlerdir. Ondan sonra hakikatin müşahedesinde artık araçsız, Buraksız, Cebrailsiz görüş ve Şuhud gerçekleşir. Bu sırrı iyi anlamak lazım.

Ama Efendimiz, bir anne ve babanın oğlu olarak, Mekke'de doğmuş, Mekke ve Medine'de yaşamış ve emaneti teslim ederek ahiret yurduna göçmüş bir fanidir aynı zamanda... Hakikat-i Muhammediyye burada nasıl tecelli ediyor?
Hakikat-i Muhammediyye, Abdullah'ın oğlu Muhammed(s.a.v.) adıyla Mekke'de bedenlenmiş bir varlıktır ve bedeni hayatı orada başlayıp Medine'de son bulmuştur. O zat, o bedenlenmiş Muhammed'in(s.a.v.) anlatmıştır. Bu hakikat de aslında kendi hakikatinin açılımıdır. Dolayısıyla sufilere göre Hz. Muhammed'in(s.a.v.) ağzından sadır olan, nakil edilen hususlar, aslında Hz. Muhammed'in(s.a.v.) hakikatine Cenab-ı Hakk'ın ilham ettiği, vahyettiği hususlardır. Dolayısıyla vahiy, Hakikat-i Muhammediyye'den Akl-ı Muhammediyye inen ve konuşan hakikatlerdir. Hz. Muhammed'i(s.a.v.) devre dışı bırakarak "Sadece vahiy bize yeter" diyen yaklaşımlar, bu hususu bilmediklerinden dolayı hakikati parçalamaktadırlar. Aslında iki hakikat birbirini anlatmaktadır. Bir hadis-i şerifte denir ki; "İnsan ve Kur'an ikiz kardeştirler." Yani "Biz aynı yumurta ikiziyiz" demiştir Hz Muhammed Efendimiz. Kur'an, bir hakikatin harfe ve sese bürünmüş, dile intikal etmiş şeklidir. Aynı hakikatin bedene, ete, kemiğe bürünmüş haline de "Hz. Muhammed" denir. Hz. Muhammed'in(s.a.v.) elinde, bizim bugün anladığımız anlamda ayrı bir kimlik, ikincil bir gerçeklik olarak bir kitap mevcut değildir. Kur'an "İkra kitabeke" dediğinde okuma eylemini üzerinde gerçekleştireceği obje olarak elinde tuttuğu bir Kur'an yoktu. Bugün biz Müslümanların elimizde tuttuğumuz Kur'an anlamında bir Kur'an değildi o. Aslında sufilere göre bugün elimizde tuttuğumuz Kur'an'ın mushaf düzeyindeki yansımasıdır. Bugün elimizdeki kitaplar mushaftır.

Kur'an nerededir o zaman?
Mushafın içindedir. Ama ilk okuyuşta elde edilecek bir şey değildir. Çünkü ayet-i kerimede Cenab-ı Allah'ın kendisi diyor ki "Biz o Kur'an'ı gizli bir kitabın içinde indirdik." Kitabı kitabın içine koyduk diyor Cenab-ı Allah. Biz bugün "Kur'an okuyoruz" diyoruz. Oysa okuduğumuz, mushaftır. Mushafı okuyarak, teemmül ederek, mushafın derinliklerine nüfuz ederek Kur'an'a ulaşmamız mümkün. Onun için ehl-i mushaf çoktur, ama ehl-i Kur'an çok azdır. Kur'an, Furkan mertebesinden iner. Furkan, niteliği, kaynağı ima eder. Geldiği yer Ümmü'l Kitab'dır. Ümmü'l Kitab'tan, yani kitapların anasından inmektedir. Ümmü'l Kitab da alemin ümmü olan Hakikat-i Muhammediyyedir. Kaynağı aynıdır, ama birisi harf ve ses halindedir. Birisi ete-kemiğe bürünmüş halidir.

Bu açıdan bakıldığı zaman Hz. Peygamber'e "Yürüyen Kur'an" denir. Hz. Peygamber ve daha sonra Hz. Ali gibi büyük zatlar, hiçbir zaman bir Kur'an-ı Kerim göstermediler. Her zaman "Ene'l-Kur'an", yani "Kur'an benim" dediler. Kur'an, ete-kemiğe bürünmüş bir hakikatti onlara. Bundan dolayı Hz. Peygamber Efendimize izafe edilen bir söz şöyledir: "Eş-şeriatü akval"; yani "şeriat benim sözlerimdir" ki bu dinin zahiri yönüdür. Ama bir de bunun ötesi vardır. "Et-tarikatü ef'al"; yani benim fiillerim, amellerim, yapıp ettiklerim de yolumdur, tarikattir. Fakat bir de; "el-hakikat-i ahval" sözü vardır ki o da "hakikat benim halimdir" anlamına gelmektedir.
Bu nedenle sufilerin İslam dinini derece sistemine tabi tutmaları çok önemlidir. Kainat dereceli bir sistem üzerine yaratılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de yedi kat semadan söz edilir ve onun misli olarak yeryüzünden bahsedilir. İlimde derinleşenlerden bahsedilir. Kur'an'ın semiotik bir diagramını çıkaracak olursak, Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerin işaret ediş şekillerinde, yataylıktan ziyade hep bir dikeylik söz konusudur. Siz kendi nefsini değiştirmedikçe toplumu değiştiremezsiniz. Siz kendi nefsinizin dönüşümünü yapamadığınız sürece afaki dönüşümü gerçekleştiremezsiniz... Hz. Peygamber Efendimizin sözlerinde de hep dikeyliğe temas eden noktalar vardır. Yatay alemdeki müthiş bir savaştan dönen arkadaşlarına "Bu küçük bir savaştı" deyince bütün dostları şaşırır. "Allah Allah" Bundan daha büyük bir savaş olur mu?" Hz. Peygamber cevap verir: "Evet, büyük savaşa şimdi gidiyoruz. O, nefsimizle olan savaştır, Cihad-ı Ekber'dir." Demek ki Hz. Peygamber'in esas gayesi dikey, olanla ilgilidir. Yatay olan arızidir; asli olan, dikeyliktedir, enfüs olandadır.

Hz. Ayşe'nin, Efendimiz için "Yürüyen Kur'an'dı" nitelemesine bu açıdan mı bakmak gerekiyor?
Evet, buradan bakılmayınca bu ifadenin sırrını doğru okumak zorlaşıyor. Hz. Ali Efendimize karşı çıkanlar oldu biliyorsunuz. Meşhur ihtilaflı hadiseler... Hakem olayında bir grup, Hz. Ali Efendimize karşı çıktı. Bir grup da vakifun zümresi, karar veremiyorlar. Amr İbn'ül As, kararsızlar grubunu etkilemek için çok zekice bir taktikle "Kur'an yapraklarımızı mızraklarımıza takalım, kararsızlar bizde Kur'an olduğunu görsünler" diyerek mızrakların uçlarına Kur'an yapraklarını taktırdı. Gerçekten de etkili oldu bu taktik. Zahire bakan insanlar: "Aa!" dediler, "bakınız Kur'an bunlarda. Demek ki hakikat bunlardan yana" O esnada Hz. Ali Efendimizin bir tepede yaptığı muhteşem bir konuşma var. Diyor ki: "Ey insanlar, nereye gidiyorsunuz? Kur'an benim. Kur'an burada!" İki-üç kişi bu hakikati anlayabildi ve Hz. Ali Efendimizin tarafına doğru gitti. Dolayısıyla sırr-ı Kur'an'ı anlayabilmek, aslında insanların umumundan perdelenmiş bir husustur. İslam sufileri de İslam'ın perdelerini aralayan az, öz, seçkin insanların yolunda olduklarından bazılar tarafından dışlanmışlar, kötülenmişlerdir. Ama hakikati elde ettikleri için aleme ışık, feyiz saçanlar da o seçkinlerdir, o havassu'l-havastır.

Hakikat-i Muhammediyye dendiği zaman neyi anlamak gerekiyor?
Hz. Peygamber'in hakikatini anlatabilmek gerçekten zor bir husustur. Hz. Muhammed'in(s.a.v.) Hakikatini anlatmaya cüret edenler, bedelini ödemişlerdir. Bunun bedeli kendi kanıyla abdest almaktır. Aynu'l-Kudat Hemedani diye büyük bir irfan ehli var. "Aynu'l-Kudat"; yani kadıların, hukuçuların gözbebeği. Hukuk ilminde o kadar yetkin bir insan ki unvan olarak kendisine "kadıların gözbebeği" denmiş. Yani bu kişi dini bilmiyor, ahkamı bilmiyor denilemez. Bu zat, sadece zahirdeki ahkamı bilmekle insan kendi nefsini bilmiş olmuyor, Rabbini tanımış olmuyor noktasına geldiğinde ise, Hz. Peygamber'in hakikatini anlatma sadedinde küçük bir kitapçık kaleme alır: Zübdetü'l-Hakayık. Hakikatlerin zübdesi, özü... Ve Aynu'l-Kudat Hemedani, bu kitapta Hz. Muhammed'in(s.a.v.) hakikatini bir nebze açıkladığı için şirkle suçlanır ve çok feci bir şekilde katledilir. Canlı canlı derisi soyulmak suretiyle şehit edilir. Ruhu şad olsun. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in(s.a.v.) Hakikatini tam manasıyla anlatabilmek çok zordur.

Efendimizin "alemlere rahmet" olarak gönderilişi hakikatini nasıl anlamak gerekir?
Hz. Muhammed(s.a.v.) Efendimizin alemlere rahmet olarak gönderilmesi, "Rahmetim her şeyi kuşatmıştır" kutsi haberiyle birlikte okunmalıdır. Rahmetim her şeyi kuşatmıştır haberi, Hakikat-i Muhammediyye her şeyi kuşatmıştır hakikatini de ihtiva eder. Çünkü Cenab-ı Allah "Ben Hz. Muhammed'i alemlere rahmet olarak gönderdim" diyor. Bugün, modern dünyanın en büyük sorunu buradadır, Batı dünyası, Hz. Muhammed(s.a.v.) Efenidimizi, Ortadoğulu bir düşünür olarak görüyor. O bahr-i ummanı, bu kayıtlı sıfata indirgemek suretiyle kurutmaya çalışıyor. Oysa Hz. Muhammed'in(s.a.v.) hakikatini tanımak evrensel bir noktadır. Hz. İsa Londralı

değildir, Parisli değildir. Hz. İsa'da Ortadoğuludur. Hz. Musa da bir Ortadoğuludur. Ama bugün "Hz.Musa'nın dinine tabiyim" diyen birçok insan ondaki o evrensellik yolunu tanımaktadır. Öyleyse niye Hz. Muhammed'i(s.a.v.) sadece bir topluluğa, bir coğrafyaya hapsetme eğilimi var? Bunun nedeni, Hz. Muhammed'in(s.a.v.) o enerjisini, o nurunu perdeleme gayretidir. Binaenaleyh devre-i Muhammedi çok önemlidir. Hz.Muhammed'in(s.a.v.) bi'setiyle başlayıp kıyamete kadar devam edecektir. Bu devrenin geçerli metafizik modülasyonu bu devrenin ihtiyacı olan her şeyi ihtiva eder. Mesela Hz. Musa'ya indirilen öğretinin, şeriat yönü baskındır. Hz. İsa'ya indirilen ise şeriat getirmemiştir. Sebebi Hz. Musa'ya indirilen hukuki normlara o dinin hukukçuları öyle önem verdiler ki ruhunu, aşkını, muhabbetini kaybettiler. Bu bakımdan, o kaybedilen ruhu, manayı "yeniden üfleyecek birisi", bir mesih gerektiğinden Hz. İsa Musevi Şeriatı'nı ihya eden birisi olarak gelmiştir. Hz. İsa, kaybolmuş olan o ruhu, var olan dinin içerisine yeniden üflemiş birisidir. Bu açıdan Hz. İsa'nın fonksiyonu tasavvufi açıdan çok önemlidir. Hz. Muhammed'e(s.a.v.) indirilen vahiyde, Hz. Musa'ya indirilen de, Hz. İsa'ya indirilen de topluca bulunmaktadır. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in(s.a.v.) misyonu hala araştırılmaya muhtaçtır. Bugün Müslümanım diyenler dahi Hz. Muhammed'in(s.a.v.) Hakikatinden perdelidirler. Sosyolojik anlamda Hz. Muhammed'in(s.a.v.) yolunu izlediklerini söylerler, ama hakikatine muttali olan Muhammedi sayısı azdır. "Eslemna" ile "Amenna" farkı...

"Allah ve melekler, Resulüne salat ve selam ederler" (Ahzab, 33/56) ayetini nasıl yorumlarsınız?
Biz bütün varlık olarak ona salat ediyoruz. Bu salata, bu koroya, bu semavi şölene, bu ilahi cümbüşe siz de katılın anlamı vardır burada. Bu, Hz. Muhammed'in(s.a.v.) aslında ölümlü olan bedeni yönünün haricinde bir de ölümsüz bir ruhu olduğunu göstermektedir. Çünkü ayette "salat ediniz" diye bugünü ve geleceği de kapsayan bir emir bulunmaktadır. Emir anlamında olunca Hz. Peygamber'in ruhunun ölmediğini de ima etmektedir. O'na salat etmek, kuru kuruya selam göndermek değildir. Bir hat açmaktır. Siz bir insanı seviyorsanız "Ben Seni Seviyorum" demek suretiyle aslında o insanla aranızda o sözler üzerinden bir link, bir hat açmaktasınız. Dolayısıyla İslam inisiyasyonunda, seyr-i sülukta salavat getirmenin çok önemli bir rolü vardır. Çünkü bu anlayışta Nebi, bir mürebbi olarak sizi eğitecektir. Seyr-i sülukta Nebi'den feyz alınarak ilerlenilir. Bu nedenle Salvat-ı Şerife getirme dersleri bulunmaktadır. Siz salavat getirdiğiniz zaman O'nun size "ve aleyküm selam" diye karşılık verdiğini hissedersiniz. Burada, yani iki selamın karşılaştığı yerde bir aşk ve irfan hakikati tecelli etmektedir.

Efendimize ilişkin eserlerin oluşturduğu bir edebi birikim var... Bu gelenek hakkında neler söylersiniz, sevdiğiniz naatlar nelerdir?
Efendimizin hakikatine dair mazmunlar, edebi söyleşiler, Arap, Fars, Türk divan, halk ve tekke edebiyatında, bazı şiirlerdeki şifreler içerisine sırlanarak intikal etmiştir. Müslüman şairler, sufi sanatçılar, Efendimizin hakikatinden haber veren binlerce şiir kaleme almıştır. Niyazi-i Mısri'den Selahaddin Uşşaki'ye, Şeyh Galip'ten Fuzuli'ye, Cenab-ı Mevlana'dan Mehmed Akif'e, günümüz şairlerine kadar yüzlerce sanatkar, O'na dair şiirler söylemiştir. Naat geleneği hayli zengindir. Mesela Salahi-i Uşşaki, Divanı'nda o kadar fazla naat yazar ki bunları bir araya getirdiğimiz zaman sadece Hz. Peygamber'in Hakikati'ni anlatan şiirler toplamı diyebileceğimiz bir mecmua ortaya çıkar. "Divan-ı Nuut" adı verilmiştir buna. Süleyman Çelebi'nin mevlidi sadece belirli akşamlarda okunsun diye yazılmış değildir. O mevlitte İslam sufilerinin Hz. Muhammed'in(s.a.v.) zuhura gelişini anlatan ifadeler görmekteyiz. Bunları ayrı ayrı edebi ve şiirseli nevilerde değerlendiririz ama hepsinde de söylenen şey aynıdır. Mesela büyük sufi şair Niyazi-i Mısri, bir naatında şöyle der:

"Zuhur-ı kainatın madenisin ya Resulallah,
Rumuz-ı küntü kenzin mahzenisin ya Resulallah.
Beşer denen bu alemde senin suretle şahsındır,
Hakikatte hüviyette değilsin ya Resulallah.
Vücudun cümle mevcudatı nice cami olduysa,
Hakayık ilminin sen mahremisin ya Resulallah.
Ne kim geldi cihana hem dahi her kim geliserdir,
İçinde cümlenin sen askerisin ya Resulallah.

Şefaat kılmasan varlık Niyazi'yi yok ederdi,
Vücud-ı zahmımın sen merhemisin ya Resulallah..."

Buraya kadar anlattığımız şeylerin tam bir özeti değil mi bu şiir? Evreni kökleri yukarıda dalları aşağıda bir ağaç olarak gördüğümüz zaman, ağacın kökleri Hakikat-i Muhammediyye'dir. Salat ve selam O'nun ve tahir alinin üzerine olsun...

Konumuz İslam tasavvufu doğrultusunda günümüze yönelik bazı şeyler çıkartabilmek...Tekrarlanması gereken bazı hususlar var. Her zaman alemde aynı prensipler tekrarlanır durur. Ana prensipler tekrarlanır, teferruat tekrarlanmaz. Çünkü teferruat bir kez yaşanır, unutulur gider. Ama prensipler devam eder. 16 milyon senedir devam eden, devr-i daim eden, işleyen âlemdeki fizik yasaları gibi, güneşin doğuşu ve batışı gibi, ayların, günlerin, gecelerin, gündüzlerin birbirini izleyişi gibi değişmeyen evrensel kurallar vardır.
O kozmik yasalar, o evrensel kurallar "İlk Hareket Ettiricinin" hareket ettirmesiyle beraber - felsefe diliyle- o gün bugündür devran süregitmektedir. İşte ariflerle arif olmayan arasındaki fark; bu işleyiş, bu sistem, değişmeyen o kuralları ve o prensipleri, keşfetmeye ve bulmaya çalışmaktan ibarettir. İnsanların kendini yeryüzü sathında bulduğu andan itibarenki, bir hayat boyu sürdürdüğü mücadele; "Neden buradayım? Ben kimim? Ne yapmaktayım? Etrafımla irtibatım ne? Nereye doğru gidiyorum?" gibi soruları kendisine sormaktan oluşmaktadır.
Bu sorular o insanın hayat felsefesini vermektedir. Ne var ki bu sorular modern zamanlara gelinince, insanın bu asli sorularını unutturacak ideolojiler, unutturacak teknolojiler vaki olmak suretiyle insanın kendisiyle yabancılaştırılması ve hayat felsefesinden kopartılması bazılarının işine yarayacağı bir gerçek. Bu modern bir kreasyon... Ama kadim dönemlerden bu yana insan yeryüzü hayatını her zaman için bu sorularla anlamlandırmaya çalışır. Çünkü hayatın anlamı bu sorulara verilecek olan cevapladır. Bu soruları soran insan, sormayan insandan farklı bir haldedir.
Özellikle genç arkadaşlar, öğrenci arkadaşlar; şu an için hepsinin önünde bir hayat merdiveni var. Yani "bir gün şu okulu bitireceğim, şu tezi vereceğim, askerliği bitireceğim, sevdiğim kızla evleneceğim, çocuk sahibi olacağım vesair." Bunların hepsi tabiî ki hayatın merhalelerini oluşturmaktadır. Bunları tatbîki olarak keşfetmek gerekiyor ama bunlar hayatın manasını verecek şeyler değildir.
Yani bitirdiğin okuldan aldığın diplomayla hayatına anlam kazandıramazsın. Bunların hepsi bir katkı sağlayacaktır, müktesebat diyoruz buna. Büyüklerden işittiğimiz hikmetli sözler, okullarda öğretmenlerden öğrendiğimiz bilgi, din adamlarının ilahi kaynaktan aktarımları, filozofların görüşlerinin hepsini okur, öğrenir ve işitiriz. Ancak bunlar bizim içimizde kendimize ait taşımakta olduğumuz o cevheri açığa çıkarmadığı sürece "ikincil bilgi" olarak kalmaya mahkûmdur. Bize ait bilgiyi açığa çıkarmamız gerekiyor.
Bu bilgi ve hikmet açığa çıkmadığı sürece bütün bilgiler taşıma bilgilerdir; şu an dinlemekte olduğunuz hocanın size anlattığı şeyler bile sizde ikincil bir bilgidir, size ait bir bilgi değil. Anlattığı şeyler eğer sizde, sizin içinizde, size ait olan; aslî, hakiki ve cevherinize özünüze ait bilgi ve marifeti açığa çıkarmaya yardımcı olabilirse ne mutlu...
Ama bu olmadığı sürece, hala siz dinleyen biz de anlatan konumunda kaldığımız sürece, bu ikilik hâla ikiliktir; siz, birisine hâla muhtaçsınız demektir. Bir yaratılmışa, bir sınırlı varlığa, mükemmel olmayan, yine sizin cinsinizden olan bir varlığın sözlerine muhtaçsınız demektir. Hepimiz buna muhtacız. Ama biz ölümlü varlıklar olduğumuz sürece bunlara "aracı, vesile" demek zorundayız. Araçlar araç oldukları, araçlığın hakkı ne ise, o şekilde değerlendirilmeli...
Araçsal bilgi, vesile bilgileri, bizdeki cevheri, bilgiyi açığa çıkarmak içindir. Buradan hareketle daha ilerisini söyleyelim: Bütün nebiler ve velilerin insan eğitmek için kullandığı yöntem bile aslında sizde var olan cevheri açığa çıkarmak içindir. Şayet siz direnirseniz hiçbir nebi, size bir şey veremez. Hiçbir veli, "Ben almayacağım, ben tekâmül etmeyeceğim, ben duymak istemiyorum" dediğiniz sürece; "Ben Ebu Cehil olarak kalacağım, cehaletin babası olarak kalacağım" dediğiniz sürece, hiç bir nebi size bir şey yapamaz.
Kur'ân bu gerçeği Hz. Peygamber'e dahi hitaben şöyle bildirir: "Sen onların üzerine zorlayıcı değilsin, zorlayamazsın. Sen hakkı ve batılı göstereceksin, onlar azmedip bir irade gösterecekler." Yani tercihini yapacak ve o yolda ilerleyecek. Dolayısıyla prensipler üzerinde konuşmamız, tekrarlama felsefesini beraberinde getiriyor. Çünkü bu alem, unutma üzre formatlanmış, "nesiye" kökünden gelmiş bir yapı. Yani burada hiç bir şey ilk açığa

çıktığı günkü gibi hatırlanmıyor. Üzerine güneş doğduğu sürece, bir güneş, iki güneş, beş güneş doğduğu sürece yani üzerinden günler geçtikçe, her bilgi, gaye yolunda ilerliyor demektir. Aynı zamanda yaşadığımız tecrübe ile üzerimize doğan güneşlerle beraber gün sayısı arttıkça unutmaya doğru gidiyoruz. İnsan, unutmak üzere formatlanmış, unutkan bir varlıktır, fiziki yapısı gereği...
Bunun, ‘unutmanın' artısı eksisi vardır. Eğer insan unutmasaydı neleri unutmazdı?.. Bir yönüyle insanın unutan bir varlık olmasının çok büyük nimetleri var. Yoksa dayanamayacağımız şeyler vardır hayatta. Eğer onlar bizim hafızamızda veya zihnimizde sürekli bulunuyor olsa, bizi meşgul etse, sürekli hatırda kalacak olsa, bizi yakacak, bizi perişan edecek tecrübelerimiz vardır. İşte o unutacağın şeylerin içersinde, unut, ama bir şey var ki onu unutma, sürekli hatırlamaya çalış. Hep söylemişizdir, hatırlamak, "efela tezekkeru", ayette bu şekilde geçer; ‘hatırlamıyor musunuz?' sözü bile, bize "bir şeyleri unut" -‘la ilahe' ilk bölümü- bir şeyleri unut, kasten unut, unutman gerekiyor, dışlaman gerekiyor, nehyetmen gerekiyor, nehyet; ama bir şeyi, tek bir şeyi hatırla diyor. Eğer her şeyi hatırlamak isterseniz, zaten her şeyi unutursunuz.
Çünkü her şeyi hatırlamanız mümkün değil, yani unutmamız gereken şeyler vardır, hatırlamamız gereken şeyler vardır. O zaman, geç ağyardan, yani masivadan, O'ndan gayrıdan, yani senin kaynağından, yani senin geldiğin yerden, yani senin üzerinde hakkı olan yerden, yani "kendi ellerimle yarattım, kendi ellerimle hamurunu kardım, kendi ellerimle onu tanzim ettim, düzenledim ve ona kendi ruhumu üfledim ve ardından bütün isimlerimi -çok enterasan- ona verdim dediği, kendisine insanoğlunun bu sözleri söyleyen O varlıkla olan irtibatı, cevher irtibatını, özsel irtibatı sağla...
Onun haricindeki bütün irtibatlar ‘unutulası' irtibatlardır, bütün kayıplar‘geçici' kayıplardır. "Ben şuralıyım, ben buralıyım, ben şuyum, ben buyum, ben zenginim, ben fakirim, ben var ya ben, profesörüm, ben on dil biliyorum, yirmi dil biliyorum" gibi "ben"le başlayan bütün cümleler sizin aslında gerçek sizi belirleyen oluşlar, ifadeler değildir. Bunları unutmanız gerekiyor. Bunlarla beraber gerçek kaynağınızı bulmak... Kur'an diliyle"şirk" sayılıyor. Şirk nedir biliyor musunuz? Ortaklık demektir. Yani "O, yok" demek değildir şirk... Şirk koşan aynı zamanda ateist midir?..
Değildir, hayır şirk koşan Onun varlığını yine kabul ediyor ama O'nun yanında, O'na eşdeğer...O'na eş, ortaklık, şart koşuyor... Bu cümlemiz çift manadadır; bunu tasavvuf erbabından duyarsanız bir manadadır, şirk edebiyatını bol miktarda yapan başka akımlardan duyarsanız başka manadadır. Şirk tabiri bu manada ekolden ekole farklı yorumlanabilir. Selefiye mensuplarının temsil ettiği mutlak tenzihçi ekoller, şirk üzerine kurgusu, takdire şayan... Allah'ın yegane hakimiyetini sağlamaya gayret eder.
Niyetleri belki iyidir ama bu niyet doğrultusunda "kraldan fazla kralcılık"yaparak Allah'ın kullarını bile incitmek suretiyle şirke düşme tehlikesini bazen o kadar anlayışsız ve hoşgörüsüz bir noktaya getirdiler ki, kul hakkına, malına, canına, namusuna dahi tecavüz edebilmektedirler. Oysa ki, tasavvuftaki şirk; ‘ortak koşma' dediğimiz şirki kabul ediyor ama onun mertebesi yani zat, sıfat ve fiilleri, zatıyla sıfatıyla ve fiilleri ile ona eş bir başka varlık koşmaya "şirk" deniliyor... Ama onun haricinde bakınız şimdi selefiyenin teorisini çözemediği şeylerdir bunlar...
"Ben ona bütün isimlerimi verdim" ayetinin "bütün isimlerimi yükledim" dediği zaman; o zaman Allah bizi kendisine bir bakıma ortak yapıyor. Bütün isimlerini bize öğretiyor Rabbimiz, ama isimlerini veriyor, zatını değil... Dolayısıyla isimlerde bizim ondan alabileceğimiz yüklenebileceğimiz şeyler var. İşte burada ikisi arası bir yöntem İslam sufilerinin izlemiş olduğu bir yöntem. İşte insanoğlunun yeryüzü hayatında unutması gerekli olan şeyleri unutmayıp, sürekli hatırladığı için, insanoğlu kaygı, anksiyete, huzursuzluk gibi sendromlar içerisinde. İnsan neden unutması gerekli olan şeyleri sürekli hatırda tutuyor? İçimizde öyle genç, sorunlu arkadaşlarımız var ki, psikologlar çok iyi iş yapıyorlar. Son senelerde öyle hastalıklar üretiliyor ki, o hastalık için önce bir hasta tarifi yapılıyor, piyasa oluşturuluyor, bunun üzerine tedavi merkezi açılıyor; insan ister istemez şüpheleniyor yani bu hastalık da üretilen bir şey mi oldu diye. Kapitalizmin ürettiği bir şey haline mi geldi acaba? Ben psikolog değilim ama böyle bana gelen oldu. Takıntım var diyene iki tokat atacaksın birini sağdan birini soldan vurduğum zaman "hocam hiçbir şeyim kalmadı elhamdülillah" diyecek.
Bizim yöntemimiz biraz farklı, böyle takıntım var diye gelene "güzel bir Osmanlı tokadı" tavsiye ediyorum, ondan sonra hiç bir şeyi kalmaz. Lütfen laflarımı inşallah yanlış anlamıyorsunuzdur, burada biz espiriyle bazı hakikatleri anlatmaya çalışıyoruz, Nasrettin Hoca yöntemidir... Hayat çok serttir ama her şey çok sert anlatılamıyor. Espiri içersinde anlatmak da tasavvufun hikemî yöntemlerinden bir yöntemdir. Dolayısıyla bütün takıntılarımızın sebebi aslında nedir? Unutmamız gereken şeyleri unutmayıp hatırda tutup, gerçekten hatırda tutmamız gerekli olan şeyi unuttuğumuz içindir. Tabi ki ben şimdi hocam onu yapacağım ama yine de bazı

şeylerden geçemedim deniyorsa, o zaman gerçekten o arkadaşınız bir yere müracaat etsin. Yani bu yöntemi bildikten sonra hala da bazı şeyleri değişmiyorsa, o zaman onda başka bazı şeyler vardır.
Netice olarak biz derslerimizde hayatın anlamını bize öğretmeye çalışan şu muvakkat, geçici, amiyane tabirle "iki günlük" dünya hayatının içini nasıl dolduracağımızı bize öğreten, öğretmeye çalışan bilginlerin yolunu izliyoruz, ariflerin yolunu izliyoruz. Bu bilgiler ve bilgiye sahip olan ve bu bilgiyi hayatlarına tatbik edenler, dünya tarihi boyunca çok yüce şahsiyetler olarak yaşadılar. Kendileri söyledikleri gibi yaşadılar ve insanları da hidayete ilettiler. Biz bunlara veliler diyoruz. Nebilerle velilere tabi olmak, ilahi hiyerarşinin bir parçasıdır. Ayak başa tâbidir, baş ayağa tâbi değildir. Her zaman için "Ey modern insan, veli ve nebi mertebesini kendine rehber edin... Nebi'n yoksa önce bir kere nebi bul..."
Bazı gençlere baktığımızda modern akımların gereği bir nebiye tabii olmama durumu görüyoruz. Her şeyden önce nebiye tabi olmak... Bizim nebimiz, "Son Elçi" olduğuna inandığımız, getirmiş olduğu manevi misyonun, açmış olduğu mertebenin, kendinden önceki tüm nebilerin hikmetini ihtiva ettiğine inandığımız ve kendisine itibar ettiğine inandığımız ve öylece zikrettiğimiz; Muhammed Mustafa (sav) Efendimizin izlemekte olduğu yöntem, Muhammedi yöntemdir. . Her yönüyle Onun getirdiği prensiplerin izindeyiz. Peki O Nebi bize ne kazandırıyor? Biliyorsunuz, Onunla kendi hayatımızı renklendirmeye çalışıyoruz. Hayatımızı Onunla anlamlandırmaya çalışıyoruz, bunu yaparken de bu ustalardan güç buluyoruz. Geleneksel bilgilerde usta oluncaya kadar ustayı izleme yöntemi vardır, bir kere bu, en büyük, nefse vurucu darbedir. Şeytanı şeytan yapan biliyorsunuz, Allah'a ortak koşmasıdır. Şeytan ateist değil, Allah'ın varlığını inkar eden bir varlık değil şeytan, Allah'ın uluhiyetini, rububiyetini kavrayacak bir varlıktır. Şeytan Allah'ın varlığını kabul ediyor. Bu noktaların lütfen altını defalarca çizin; şeytaniyeti doğru anlamak için... Şeytan Allah'ı kabul etmiyor gibi anlayış var bazılarında. Öyle değil, şeytanın kabul etmediği nefsinin azması suretiyle Allah'a karşı "Sen Ademi yarattın oysa ben ondan daha üstünüm, ben var ya ben" ile devam eden isyanı... "Niye bana meyletmedin de ona meylettin!.." demek suretiyle "meşiet-i ilahi"deki sırrı bilemediğinden dolayı Adem'e secde etmemiştir. Yani Adem'i çekememiştir. İnsandaki sırrı çekememiştir. Dolayısıyla şeytanı şeytan yapan, Adem'e secde etmemesidir. İnsandaki sırrı anlayamamış olmasıdır. Bizim bugün dahi önümüzde bir rehber olması gerekiyor. Arifleri baş tacı etmediğin sürece "Hafazan Allah" modern çağın ormanı içerisinde, materyal alem içerisinde boğuşur durur ve onların çarkına kapılırsın. Onun için yüce bilgileri nedeniyle hikmet sahibi olan arifleri bu konularda kendimize rehber olarak almamız gerekmektir. Bu söylediklerimi size ideal prensipler diye söylüyorum. Bunun yanında madalyonun diğer yüzüne gelince, günümüzde her türlü sahtekarlık olduğu gibi, kendine bu işi meslek edinmiş sahtekarlara da gitmeyin. Bu meydanın sahtekarı çoktur ama şunu bilin ki, mana erleri yeryüzünde her zaman bulunurlar. Mana erleri bir yerlerde bulunur daima... Onlar olmasa da bir mana bulunur. Mana sizi çeker; o zaman mana ile ilgilenin, anlam ile ilgilenin.
Hep söylerim Kur'an'ın elimizde tuttuğumuz nüshası Kur'an değildir, o mushaftır. Kur'an, mushafın içersinde bir manadır. Kur'an'a inebilmek için mushaftan geçilir. Mushafı okumak Kur'an'a ermeye icabet ettirmez. Yani Kur'an için biraz hazırlık gerekir, dikey ilerleme gerekir; mushafla başlanır ve Kur'an'a aşina olursun, ama mushafı tanıyor olmak ayrı bir şeydir, Kur'an'a ermek yine ayrı... Çok güzel, "ben Kur'an'ı güzel okuyorum" diyenler var, onlara "sesi güzel sanatkarlar" diyoruz. Tabi Kuran güzel okunmaya layıktır ve güzel okunmalıdır ama Kur'an'ın içindeki manaya erebilmek için mushafın içersindeki Kur'an'a, Kur'an'ın içerisindeki Furkana, Furkanın içerisindeki levh-i mahfuza, ondan sonra da Ümmü'l Kitaba açılmak gerekiyor. Kur'an'da bu ifade şöyle geçiyor: "İnnehû le Kur'ânun kerîm fî kitâbin meknûn" "Şüphesiz bu Kur'an bir gizli kitabın içindedir" diyor.
Kitap kitabın içine konarak geliyor. Alemde her şey gelin bohçası gibi bohçalanarak gelir. "Bohçalama Felsefesini" unutmayınız. Hiç bir şey ilk göründüğü gibi değil, bohçayı açmadan kimseye hediye yok... Biz çocukken sakal-ı şerifi ziyaret için beklerdik, bohçalar içinde kırk kat olur. Ne zaman çıkacak derken, biraz da ağırdan alır hoca ve kat kat, salavatlarla açılır.
Sonunda bir cam bir tüp çıkar içerisinden bilirsiniz. Onu görmeye çalışmak için mücadele edersin. Sonunda Peygamber Efendimizin ufacık sakal-ı şerifi çıkar. Ama paket çok büyük, bohçalar çok büyük ama içerisinden nur çıkar. Kıymetine binaen bohçalanmıştır hikmet... Bohçalanmıştır bir gül goncası gibi, yaprakları açılmak suretiyle çıkar. Birden bire çıkmaz, onun için, bohçaları açmak perdeleri açmak diye tabir edilir bizim edebiyatımızda. "Keşfü'l Mahcub" diye de kitabımız var, yani hicapları kaldırmak, onun altındaki o sırra ermek demektir. Peki, sır niye olduğu gibi ortaya konmuyor da perdelerin içerisine sırlanıyor?.. Çünkü sır, cisimler aleminde perdelenmelidir. Burada her şey perdelidir, bak sen beden diye bir perdenin ardına gizlenmişsin.

Burada hiç birimiz ruhuyla, nuruyla değil, bedeniyle tezahür ediyor. İşte o bedenle tezahür etmek, aynı mantıkla baktığımız zaman; manevi konular, dini konular da beden olarak bedenlenerek, mesela Kur'an'ın hakikati mushafla bedenlenerek geliyor.
Biliyorsunuz, Efendimiz yürüyen Kur'an'dı. Bizzat Nebi'ye (sav) Kur'an iniyor, herkes ona iman ediyor ve ortada bir kitap yoktu. Yani bugünkü kast ettiğimiz, elimizde tuttuğumuz kitap yoktu. Bunun üzerinde düşünmeniz için söylüyorum. Sebep; günümüzde bazıları "Bize nebi gerekmez, bize Kur'an yeter" gibi söylemlerde bulunuyorlar!.. İlk duyduğumuz zaman Kur'anı yani Allah kelamını yücelten çok güzel bir ifade gibi geliyor insana!.. Hz. Muhammedsiz (sav) Kitap, kendini açıklayamaz bunu bilin... Hz. Muhammed'in (sav) genetik yapısı bile özeldir. Kuran, zannetmeyin ki Hz. Muhammedden (sav) bağımsız, hiç alakası yok! Zannetmeyin ki O sadece postacıdır, ona bir vahiy indirilmiştir ve O sadece açıklamakla memurdur!.. Onunla Kur'anın dokusu arasında fark yoktur. "O bir elçidir, elçi alır nakleder", bu bir söylemdir ama çok duyarsız bir söylem...
Sadece öyle değil, sufiler her çeşmeden akan suyun, o çeşmeden, o ağızdan geçişiyle doğrudan irtibatı olduğunu söylerler. O çeşmenin suyu, o çeşmenin suyudur. Bu çeşmenin suyu bu çeşmenin suyudur. Dolayısıyla su ile çeşme arasında irtibat vardır. Bu çeşmeden akan su bu çeşmenindir. Kuran, Muhammet çeşmesinin akıttığı bir ilhamdır. Hz. Muhammet'in hakikatine inen bir ilhamdır. Kuran ve Muhammed (sav)...
Hadislerde de açıklandığı gibi "İnsan ve Kur'an ikiz kardeştir."hadisinde olduğu gibi, et ve tırnak gibidir. Hz. Muhammed'i çektiğin zaman Kuran'dan, anlayamazsın bunu bil. Bizde, sufi yöntemle, din, insan üzerinedir, insanın yaşayışındadır, insanı bilmeden siz kitaplarla anlayamazsınız. Buna istiyorsanız tasavvuf kitapları deyin, istiyorsanız kutsal kitaplar deyin, tek başına kitapla anlayamazsınız. Eğer öyle olsaydı Allah (cc) nebi göndermezdi, öyle değil mi? Allah bize kitap gönderirdi. Onu da fasikül fasikül gönderebilirdi, muallim, mürebbi ve nebi göndermezdi. Ama öyle olmadı önce insan geldi. Kitap Onun ardından geldi. Hiç bir zaman insanlık tarihinde önce kitap ardından nebi gelmedi. Buna çok dikkat edin, önce insan geldi; adı Hz. İbrahim idi, adı Hz. Musa idi, adı Hz. İsa idi, adı Hz. Muhammed (sav) idi ve ona tabi, onun et ve tırnak gibi birbiriyle haşır neşir olmuş bir vahiy manzumesi, o nebiye has o nebiye özgü bir vahiy manzumesi, oradan, o merkezden savrulmaya başlandı. Hz. Muhammed'le konuştu Allah, yani kimse Allah'ı doğrudan dinleyemiyordu. Bunu bilin... Kuran okunduğu zaman, ilk ona okundu. Kuran ilk Hz. Muhammed'in ağzından çıktı. Dolayısıyla nebiyi dışlamak suretiyle, insanı dışlamak suretiyle kutsal kitapları anlamamız mümkün değildir.
Çünkü kutsal kitap "ikra kitabek", öğretmek ve yaşanmak üzere gelmiştir. "İkra kitabek" yani kitabını oku, çok enteresandır; bu ayet indiği zaman kitap yoktu. Ayet diyor ki "kitabını oku", ama elde bir kitap yok. Bu tasavvufta çok anlatılan bir konudur. Bazı modern yazarlara buradan bir göndermede bulunmak istiyorum. Bu modern yazarlar, tasavvufi bazı kelimeleri alarak kitaplar hazırlıyorlar!..
Tasavvuf çok asil ve bilgiyi getiren bir damardır. Bütün damarları beslemiştir. Biz katıksız tasavvuf yolunu izleyen kimseleriz, yani izlemeye çalışan kimseleriz dersek daha doğru olur. Ama bazı akımlar, bazı düşünürler bazı yazarlar tasavvuf büyüklerinin getirdiği bu düsturları alarak maniple etmek suretiyle kendilerine doğru bazı şeyler çıkarmaktadırlar, onlara biz doğrudan tasavvuf dememekteyiz. Yani bu gün bir gayr-i müslim bile tasavvuf büyüklerinden aldığı sözlerle çok güzel kitaplar yazabilmektedirler. Yazmayın diyemeyiz; dolayısıyla bu konuda söyleyeceğim şey, "kitabı oku" denildiğinde kast edilen kitabın ne olduğunu bir düşünmemiz gerekiyor.
Allah (cc) bizi Kur'anın o hakikatinden ayırmasın. Kur'ana saygı ve ta'zim de onun bir şekilde doğru anlaşılması ve muhafaza edilmesidir. Ancak Kur'an derken tekrar söylüyorum mushafı kastetmiyorum. Hedeflenen nedir? Yürüyen Kuran olmak gerekir. Kur'anı sadece gözleyen kimseler değildir, onlar Kur'anı özümseyen kimselerdir. Anlam katmanları burada çok önemli.
Tasavvufun burada söylediği bir şey vardır. Tasavvuf literatürüne baktığın zaman bütün dini hayatı bir eğitim metodu olarak algılar ve nebiden manevi olarak alınmış, nebinin ağzından alınmış nuru intikal ettiren, silsile ile intikal ettiren manevi damar... Bu damar çok önemlidir, manevi damardan damara geçer. Bugün tıp bilimi dahi sizin hastalığınızın silsilesini araştırır. Hastalığınızın genetik silsilesini arar. Hastalık genetik silsileye tabi ise hikmet de silsileye tabidir. Dolayısıyla genetik silsileye tabii olursanız; bu enerjiyi, bu nuru intikal ettirirsiniz. O nura henüz sahip olmayanlar, o nura ancak talebe olabilirler.
Yani arada fark var; nura sahip olacaksınız veya talip olacaksınız.

(Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezinde yapılan "Ayın Sohbeti")

Prof. Dr. Mahmud Erol Kılıç'ın 1995'te yazdığı tezi İbn Arabî Düşüncesine Giriş Şeyh-i Ekber ismiyle raflarda yerini aldı. İslam tasavvufu alanında yoğunlaşan, İslam Felsefesi üzerine çalışan Kılıç ile İbn Arabî kitabı vesilesiyle buluştuk.

Sufi ve Şiir: Osmanlı Sufi Şiirinin Poetikası, İslam Kaynakları Işığında Hermes ve Hermetik Düşünce isimli iki kitabı daha bulunan Prof. Dr. Mahmud Erol Kılıç, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun olduktan sonra manevi ilimlere yönelerek özellikle İslam tasavvufu üzerine çalışmaya başlıyor. Marmara Üniversitesi Tasavvuf Anabilim Dalı Sistematik Tasavvuf Bilim Dalı Başkanlığı, İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi Başkanlığı derken, sadece ülkemizde değil, yurtdışında da çalışmalar yapıyor. Merkezi Tahran'da bulunan İslam Konferansına Üye Ülkeler Parlamentolar Birliği Genel Sekreterliği, Merkezi Oxford'da bulunan Muhyiddin Ibn Arabi Society'nin şeref üyeliği, Islamic Manuscript Association'ın (TIMA) Yönetim Kurulu Başkanlığı gibi sıfatları da var. Kılıç, Kürt sorunundan Alevi-Sünni çatışmasına kadar, günümüzde yaşadığımız pek çok sorunun tasavvufun birleştirici gücüyle çözülebileceği kanaatinde... İbn Arabî'den Hz. Muhammed'e, Hallac-ı Mansur'dan Osman Gazi'ye, sohbetteyiz kendisiyle.

- İslam felsefesinde tasavvuf, İbn Arabî gibi isimlerden öte İbn-i Rüşd gibi akılcı diyebileceğimiz filozoflar öne çıkıyor sanki. Nedir sizce bunun sebebi?
- Selçuklu Osmanlı çizgisinde, büyük bir İslam düşünürü olmakla beraber yaklaşık 800 yıl İbn-i Rüşd tanınmaz bu topraklarda. Cumhuriyet dönemiyle beraber, kurucular, Tıbbiye ve Harbiye'den mezun pozitif bilimler tahsil etmiş kuşak tarafından keşfedilmiştir. İbn-i Rüşd, Batı'dan keşfedilmiştir, Doğu'dan değil. Kemalist İslam anlayışının bu yaklaşımını modern Müslümanlar da benimsemişlerdir, o yönde örtüşürler.

- İbn Arabî kitabınızda da belirttiğiniz gibi yemeğine zehir katılarak öldürülmeye çalışıyor. Nedir insanları rahatsız eden?
- Öldürme teşebbüsü enbiya ve evliyanın, nebilerin ve velilerin çokça başına gelmiştir. Bundan dolayı şehit peygamber çoktur. Bunun izahı: Alt mertebe, üst mertebeyi öldürmek ister. Bunun sebebi kıskançlık olabiliyor, siyasi bazı şeyler olabiliyor, ama en temelde anlamayanlar var. Ki bunlar Kuran tabiriyle çoğunluktadır. İbn Arabî gibi İslam irfanını en üst mertebelerinden açmaya çalışan bir kişiyi, daha alt mertebelerde dondurulmuş bir anlayış sahiplerinin kolayca hazmetmesini beklemek de abestir.

- 'İbn Arabî'ye Osmanlı'nın yükseliş döneminde önem verildi ama çöküş döneminde yeterince önemsenmedi,' diyorsunuz. Nedir bunun sebebi?
- Son yıllarda Halil İnalcık hocanın da belirttiği gibi; Osmanlı'da maneviyat tarihini ihmal ettik. Yegâne parametre Osmanlı toplumunun çöküşünde ekonomik değildir. Osmanlı aydınları, 'Biz iki anneden süt emdik; İbn Arabi ve Mevlana,' diye tarif ederler. Devletin kuruluşu oraya dayanıyor. Orhan Gazi, Osman Gazi'lerin yanında bulunan aydın kesim, İbn Arabî çizgisinde olan kesim. Çok sonraları bu kesim Çivizade ve Kadızade ailesinin gayretleriyle dışlanmaya başlamıştır.

- Nasıl gayretler?
- Bunlar fıkıh ilmi mensupları... 'İslam dini eşittir hukuki normlar,' diyen yaklaşım. Oysa ki bakıyoruz Kuran'a, hukuki normlar, yaptırımlar, yüzde 30'luk bir yeri işgal ediyor. Onun haricinde büyük bir oranda tefekkür dünyası ve buna ait ilimler var. Bu ilimler ihmal edilip, forma ait ilimler öne çıkarılırsa, bu din bir yerden sonra pıhtılaşır, dondurulur. Bu yeniyetme molla tipi Çivizadeler'in temsil ettiği tahrikler, ajitasyonlar sayesinde tekkeler basıldı, dervişler dövüldü... Cumhuriyet'in Diyanet İşleri Başkanlığı anlayışı, Çivizade çizgisine yakın bir çizgidir. Arapça grameri öğrenmek suretiyle ortaya çıkan bir din alimi tipi oluşturmuştur tüm bunlar. Oysa Yunus 'Şeriat, tarikat yoldur varana, hakikat marifet, andan içerü,' demiştir. Bu dörtlük, İslam din felsefesini anlatmak için size 10 bin sayfa kitap yazdırır. Tasavvuf, İslam dininin arkeolojisidir.

- İmam Hatip Lisesi ya da üniversitelerde okutuluyor mu İbn Arabî?
- Maalesef. İslam dünyasının geneline baktığınızda Tasavvuf Ana Bilim Dalı diye müstakil bir bilim dalı yok. Hatta bazı ülkelerde yasak. Ülkemizde tasavvufi pratikler yasaktır. 30 Kasım 1925'te çıkarılan kanunla yasaklanmıştır. Ki AB'ye giriş süreci içerinde buna da dikkat çekmek istiyorum. Sümela Manastırı'nda ayin tertip

edilmesi gibi özgürlükleri destekleyen biriyim, ama aynı şekilde İslam Tasavvufu'nun pratiği üzerine kurulmuş olan prangaların da dile getirilmesini istiyorum. Dergâhı kapalıdır İslam Tasavvufu'nun.

- Tekkelerin kapatılmasının 'Köy İslamı' diyebileceğimiz oluşumda da payı var mı?
- Yüzyılın başında tekke ve medreselerin kapatılmasına karşı çıkan Mustafa Kemal'in yakın arkadaşları da vardı. 'Paşam, İngilizin Oxford'u, Fransızın Sorbonne'u var, bizim de bu müesselerimiz var,' demişlerdi. Evet, reforma ihtiyaç vardı, ama devrime var mıydı? O çizgi ruh olarak sürseydi, bizim modernistlerimiz dinlerini içselleştirselerdi, daha güzel sentezler çıkardı ortaya. İslam dini, elit kesimin elinden çıkınca toplumda itibarlı konumunu kaybetmeye başladı. O ailelerin çocukları daha çok mühendislik ve tıp okumaya başlayınca, dindarlık ve dini ilimler ister istemez taşraya kaydı. Ciddi bir paradokstur bu. Halil İnalcık'ın tabiriyle yine, 'Cumhuriyet kurucularının iyi niyetli hataları,'dır bunlar. Siz hem İslam dininin fanatik tarafıyla mücadele etmeyi düşünüyorsunuz hem de bununla en güzel mücadele edecek yer olan tekkeleri kapatıyorsunuz.

Tasavvuf, herkes tarafından anlaşılamaz
- Şeyh-i Ekber kitabınızda Hallac ve Şibli'nin yaşadığı bir anekdota yer veriyorsunuz. Şibli; 'Ben ve Hallac aynı kâseden içtik. Ben ayık kaldım, o sarhoş oldu. Bunun üzerine hapsedildi, dövüldü, öldürüldü,' diyor. İbn Arabî de 'Şibli'nin ayıklığını, Hallac'ın sarhoşluğuna tercih ederiz,' diyor. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz? Hallac'ın durumu da sonuçta büyük 'aşk'ın taşmaları değil mi?
- İbn Arabî gibi düşünüyorum diyebilirim. Bu İslam Tasavvufu'nda sahv ve sekr yaklaşımların bir tartışmasıdır. Sahv, ayıklık demektir. Sekr sarhoşluk, manevi sarhoşluk demektir. Siz nasıl beşeri hayatınızda bazı anlarda heyecana kapılırsınız, ki bu daha çok aşk hallerinde olur. Sırılsıklam âşık olduğunuzda biyokimyanız nasıl değişiyorsa aynı. Kimseyi takmama başlıyor. Aynı şey maneviyat ilimlerinde de söz konusu. Sekr'e erenler dağınık şeyler söyler, üstlerine başlarına dahi dikkat etmekten vazgeçerler. O dönem 'Ağır ol molla desinler,' yaklaşımı neyse, ona aykırı hareket ederler. Kalenderi tarzda hareket etmeye başlarlar. Sahv haliyse uyanıklık hali. Şeriat halinde bir ağırlık vardır. Sonrasında sarhoşluktur makbul olan. Sarhoşluktan sonra ikinci sahv hali gelir. Toplum içinde kendini tutan ama iç alemde sarhoş olan... Onun için İbn Arabî, Şibli diyor. Ama 'Hallac da yanlış yaptı,' demiyor. 'Hallac mübarek bir kardeşimizdir, aşk şehididir, ne yapsın, dayanamadı, 'Enel hak,' dedi, oysa biz onu her gün söylüyoruz,' diyor. Sır herkesin yanında açıklanmaz. - Biraz da o yüzden mi kapalı aslında tasavvuf, şifreleri var. - Tabii ki tasavvuf, herkes tarafından anlaşılamaz. Bir mollanın tasavvufu yorumla anlamaması doğal bir süreçtir. Katı yobazların ileride belirli bir yaştan sonra tasavvufa gelerek dönüştüğünü görmekteyiz. Bilemezsiniz kimde açılımın olduğunu...

- İbn Arabî felsefesinde Hz. Muhammed'in önemi büyük. Oysa sizin de zaman zaman değindiğiniz gibi Hz. Muhammed'in genelde savaşçı tarafı öne çıkarılıyor.
- İslam dini, din, her şeyden evvel manevi bir olgudur. Bu manevi yapının tabii ki sosyal uzantıları vardır ama ikinci merhaledir. Siyasi bir ideoloji olarak vahyolunmaz din. İnsanları kurtarmak üzere gelmiş bir maneviyat yoludur. Peygamberin birincil vasfı Allah'la kul arasında yaptığı aracılıktır. Allah'tan insanlığa getirdiği mesaj ve onun talimi öğretimi doktrindir. Konjonktür gereği arızi olarak başına gelirse savaşır ama talep etmez savaşı. Gayesi savaş değildir... Peygamberimiz esas savaşın tasavvufi manada bir savaş olduğunu gösteriyor. Modern Müslümanlar, İslam dinini bu formattan çıkararak, salt ideolojik bir projeye indirgedikleri için, ki bu da düşmanın üzerlerindeki baskılarından dolayı bu hale geldi.

- Bir söyleşinizde Paul Coelho'nun Simyacı kitabının hikâye örgüsünü Mesnevi'den aldığı itirafını belirtip, 'Bu itirafı yapan var, yapmayan var,' diyorsunuz.
- Bazı edebiyatçı, felsefeciler bunu dürüst şekilde ifade ediyor. Önce bu felsefeyi doğru bir şekilde özümsemek gerekiyor, özümsedikten sonra kendi eserinizde kullanabilirsiniz. Ülkemizdeyse bazı edebiyatçılarımızın, Sufi inisiasyonundan haberleri olmadığı için bir moda akım olarak sırlı, gizemli kitaplar yazabiliyorlar. Motif olarak kullanıyorlar. Maneviyat içermeyen romanlar. Oysa felsefelerinden istifade etmeleri gerekir. Coelho'nun Simyacı'sını okuduğunuz zaman Mevlana'nın kast ettiği hedefi de görüyorsunuz.

- Yine bir söyleşinizde eski Çekoslovakya Devlet Başkanı Havel'in '21. yy toplumları o toplumda kaç tane bilge, kaç tane filozof olduğuna göre değerlendirilecek,' sözünü alıntılıyorsunuz. İslam felsefesi üzerine düşünürsek,

yeterli sayı oluşmuş mudur?
- Şu an için eskiden üretilmiş olanların son halkalarını yaşıyoruz.. Halkalarda kopmalar başlayacak neredeyse. Şu an hâlâ tek tük dahi olsa doğum tarihi Osmanlı İmparatorluğu'nda olan bazı insanlar var. Bu kopma üç dört kuşak olmadı henüz. Dolayısıyla hâlâ ümit var.

İSLAM TRAJEDİYİ UNUTMA YANLISI
- Son yıllarda tasavvuf, İbn Arabî gibi düşünürler Batı'da da ilgi görüyor. Chicago, Londra'da merkezler var.
- Rumi üzerine özellikle böyle bir pazar oluştu. Sufizm yükselen bir değer. Bunun sebeplerinden biri de tasavvufun bazı ülkelerin 'El Kaide sonrası İslam, hangi İslam olacak?' çalışmaları yapan strateji merkezlerinde yükselen bir değer olarak görülmesi. 'Komünizm gelecekse biz getirelim,' mantığından hareket ederek, Sufizm'e yatırım yapan devletler var.

- Siz de Oxford'daki Muhyiddin Ibn Arabi Society'nin üyelerindensiniz...
- Batı'da böyle kuruluşlar vardır. Mesleki bir şey bu. Üyelerin içinde Müslüman olan da var, olmayan da... İbn Arabî çalışan akademisyenlerin irtibat noktasıdır.

- 'İslam kendini revize edemedi, İslam felsefesinde Rönesans yaşanmadı,' eleştirilerine ne diyorsunuz?
- Biraz ezber bozan, bir kontra soru sormak istiyorum; 'Rönesans ne kadar insanların mutluluğunu, huzurunu sağlamıştır?' Aydınlanma, Budacı bir anlayışın tepetaklak hale getirilmek suretiyle oluşturulmuş bir anlayış. Bugünkü gayri insani birçok yaklaşımın fikri temellerinde Rönesans yatmıyor mu? İslam, bir yere kadar bilimsel gelişmeyi teşvik ederdi ama bir yerden sonra edemezdi. Değil İslam, hiçbir semavi din edemezdi. Jacop Littleman'in Batı'nın Bilimi, Doğu'nun Bilgeliği isimli kitabından bir örnek vereyim, siz İslam'a tatbik edin. Kitapta ateşi ve barutu ilk Çinlilerin bulduğunu, ama bunu ateşli silah yapmak yerine Tao'cu bir dünya görüşüne bağlı oldukları için dini bayramlarda havai fişek olarak kullandıklarını ve silah icat eden beyaz adama karşı üstünlüklerini yitirdiklerini söylüyor. Bunun bir benzeri de İslam dünyasında oldu. Çağımızdan, sekiz yıl süren İran-Irak Savaşı'ndan bir örnek verirsek, Saddam Hüseyin, Halepçe'de kimyasal silah kullanırken Humeyni, bir din adamı olarak 'Ülkemiz işgal edilse bile biz o silahı kullanamayız,' diyor. Ermeni katliamı, ne kadar oldu olmadı, onları tarihçilere bırakmak lazım ama Srebrenitsa'da katliam olmuştur ve o insanlar Bosna'da bunu her yıl anmaktan rahatsız olmaktadırlar. İslam'da trajediyi anmak değil, unutmak vardır.

10 DAKİKADA TERAVİH
- Günümüzde din adamları yeterince yaşıyor mu sizce tasavvufu, halkı yönlendirebiliyorlar mı?
- Nadiren, değerli imamlarımızı tenzih ederek söylüyorum, Cumhuriyet projesinin ürettiği din adamları, camiye cemaat gelsin diye minareyi sarı laciverde, Fenerbahçe renklerine boyatabiliyor. Geçen yıl 10 dakikada teravihten çıkaran cami yarışması bile olmuştu. Allah'tan Diyanet el koydu. Böyle hilkat garibesi imam tipleri camilerin ruhani bir merkez olarak kurgulanmamasından kaynaklanıyor. Kilise öyledir mesela. Oysa camiler, Cumhuriyet'ten sonra salt fiziki hareketlerin yapıldığı yerlere dönüştü.

- Şu teravih yarışını anlayamadım hocam ben...
- Eyüp'te bir imam vardı, kapısının önü Mercedes'lerle doluydu. 20 rekat namazı, yedi dakikada çıkarıyordu. O namaz namaz değildir, o namaz günah.

- Mercedes'ler demişken, Mekke'ye yapılan, bayağı ilgi gören lüks otel Zemzem Towers'a ne diyorsunuz?
- Vahabi yaklaşımda da maneviyatın dışlanması söz konusu olduğu için İslam maneviyatının dışlanması paralelinde ister istemez oluyor bunlar. 'Âlemde boşluk yoktur,' fetvasınca, o boşluğu böyle bina yapımlarıyla tamamlamışlardır. İslam ezoterizminin yasaklanması ülkemizde de büyücülük, üfürükçülük, sahte şeyhlik gibi kavramların çoğalmasını sağlamıştır. 1917 Ekim Devrimi'nin 'Dine ait ne varsa kazıdık,' demek suretiyle kiliseyi, havrayı kapatmasından sonra 1925'te Sovyetler Birliği'nin büyücü dolmaya başlamasıyla aynı. Onlar son 10 yıldır yeniden kendi dini gelenekleriyle barışmaya başladı.

- Biz barışıyor muyuz?
- Bizde 1917 Ekim Devrimi hâlâ sürüyor.

RADİKALİZME İTİLDİLER
- Radikal Müslümanlara ne diyeceğiz?
- Karşı beslenme o biraz da. Karşı taraf kendine benzer şeyler yaratmaya başladı ki ister istemez böyle bir şey çıkardı ortaya. Zihniyet olarak o zihniyete mensup değilim ama siz Afganistan, Irak'ı talan etmişsiniz, İslam dünyasına kukla rejimler getirmiş, gençlerin dini anlayışlarında hiçbir müsamaha göstermeyen yaklaşımlar sergileyerek bu çocukları radikalizme itmişsiniz. Buna düdüklü tencere örneği deniyor. Toplumun bir kesiminde yaşama hakkı tanınıyor ki, havası gitsin. Tamamen kapatırsanız, patlar hale gelir.

- İbn Arabî 'Dönemini iyi tanı, ona göre hareket et,' diyor. Yeterince tanıyor muyuz?
- Devrin özelliklerini bilmek lazım. İbn Arabî der ki, 'İyi tanıyabilirseniz sonrasını öngörebilirsiniz. Bunu bilmeyenler de size keşf ehli der. Oysa ki siz bazı şeylere bakarak söylersiniz onu.' Ülkemizde de bazı öngörülerde bulunulabilir ama tartışılacak zemin oluşmadı. 'Ben şeyhim, alimim,' diyene kuşkuyla bakmalı. Sosyalistim diyen kapitalist, kapitalistim diyen sosyalist, Sünniyim diyen Alevi çıkabilir. Hiç kimsenin beklemediği, pozitivist bir aydınlanmayı bir İslamcı, İslam tasavvufunun önünün açılmasını bir sosyalist sağlayabilir.

Tasavvufun yapısı gereği "efrâdını câmi ağyârını mâni" bir tanımını yapmak oldukça zor. Tasavvufî öğretinin hangi boyutu "tanımlama"ya müsaade etmemektedir?

Tanımlama ve tasnif akl-ı meâşın fonksiyonudur. Tanım yapmak, fizikî âlemin işleyiş gerçekliklerindendir. Tasavvufun bu kategoriye dahil edebileceğimiz bir tanımının olmadığı doğrudur. Belki de sûfîliği orijinal kılan, onun bu tür basmakalıp bir tanımının olmayışıdır. Mamafih, bence bu, bir dezavantajdan öte avantajdır. Fakat bu gerçeklik, onun hiçbir şekilde anlamlandırılamayacağını da ifade etmez. Şüphesiz ârifler, semboller ve benzetmelerle içinde bulunduğu hâli ifadelendirmeye çalışmıştır. Bu sembolik ifadenin muhtelif olması ârifin ya da onun dillendirdiği tasavvufî hakikatin bir eksikliği değildir. Sufîliğin ahvâl ilmine dair yüzeysel de olsa bilgi sahibi olmayanlarca, tanımlardaki ihtilaf, zafiyet olarak nitelenebilir. Aslında hakikat bir, fakat onu zevk ediş şekli çeşitli ve farklıdır. Herkes âşık olabilir ama herkesin yaşadığı aşk, kendi şahsî tecrübesidir. Aşk hikayeleri birbirine benzer ama herkesin şahsî/özel aşk tecrübesi vardır.

• Ârifler nezdindeki bütün bu subjektivite salt zevk edişle ilintili bir durum mu? Aynı merkezden geçtikleri bir nokta yok mudur?

Tasavvuf, İslam mimarisindeki câmiye benzer. Bütün Müslümanlar, fiziki bir mekanda fiziki bir amel birlikteliği için bir araya gelir, herkesin bu mekanda ittifak halinde olduğu bir takım hareketler aynıysa da tek tek mümin olarak o eylemden almış olduğu haz şüphesiz farklı olacaktır. Kelimelerin bedenlenme sürecinde subjektivite, ârifin lisanında hâkim olur. Bu yönüyle tasavvuf aslında bir tür "din felsefe"sidir. Kişiden bağımsız bir din felsefesi tanımı yapılamaz. İbn Sina, İbn Rüşd, Gazalî ya da John Hick"e göre bir din felsefesi tanımı, kısmen ortak öğeleri var olsa da farklılık arz eder. Bu bağlamda şahsa özel tanımlar söz konusudur ve kavramdan ziyade şahıs önceliklidir. Tasavvufta zaten insan merkezlidir.

• Tanımı yapan ârifin durduğu yer (makam/konum) değiştiğinde, aynı şahıstan farklı bir tasavvuf tanımı sadır oluyor mu?

Tabi ki, sûfînin manevî yaşamında kendi iç derinliğine uzanan bir tekâmül süreci (progress) söz konusudur. Hâller birbirini tebellür ettirir. Dolayısıyla sûfînin yaşamakta olduğu bir hâl evvelki yaşamakta olduğu hâlin sonucu olmaktadır. Tanım da ahvâle göre farklılık arz eder. Cem hâli yaşayanın tanımı, cemden farka geçtikten sonra farklılaşacaktır.

• Şu halde bu, "tasavvuf hâl ilmidir", tanımıyla tamamen örtüşmektedir.

Evet, bunu âriflerin metinlerini okurken daha rahat fark ederiz. Bu üsluptan bî-haber kimselerin düştüğü en büyük yanılgı, âriflerin sözlerini paradoks ve absürd ifadeler olarak nitelemeleridir. Örneğin ahvâl ilmini dikkate almadan, İbnu"l-Arabî metnini okumaya tabi tutuyor, eser içerisinde bir söz görüyor daha sonra o sözle çeliştiğini zannettiği başka bir sözle karşılaşıyor. Bu kişi, metni yanlış okuduğu (mis-reading) ihtimalini göz önünde bulundurmadan İbnu"l-Arabî"de bir nâkısa bulmaya çalışıyor. Siyak-sibak, ahvâle dair bilgiden yoksun değerlendirme sûfîleri yanlış anlamaya yol açar. Şöyle ki ârif, hâlin taht-ı tesirinde "Kâh çıkarım gökyüzüne seyrederim âlemi" der, aynı ârif hemen sonrasında iner aşağı "Kâh inerim yeryüzüne seyreder âlem beni" der. Bu, ârifin sahip olduğu Hak ve halk nazarıdır. Ârif zü"l-cenâheyn ve zü"l-vecheyndir.
Tasavvufun yapısında olan süreklilik (perennial), pıhtılaştırılmış ve dondurulmuş bir tanıma müsaade etmez. Hülâsa tasavvufun bu açıdan bakıldığında tek bir tanımı yoktur. Ancak subjektif olarak bu ilmi tecrübe eden âriflerin lisanlarından süzülen hikmet, ikincil kişiler tarafından tanımlamada yardımcı öğe olarak kullanılabilir.

• Bu bağlamda siz bir tasavvuf tanımı yapabilir misiniz?

Şimdi eğer dini ilimleri epistemolojik manada varlık mukabiline, yani varlığın karşısına koyarak değerlendirirsek, varlık tek bir mertebe değil, meratib (hiyerarşi) halinde kategorili (katmanlı) bir yapıda olduğu için bunun karşılığında oluşan bilgi de dolayısıyla mertebeli olacaktır. Mesela bu meratibi gözeterek tasavvufu, dinî ilimlerin arkeolojisi olarak tanımlayabilirim. Yani sathın, görünümünün kazılarak alttan o görüntünün hakikatinin çıkarılması ilmidir tasavvuf. Şunu yineliyorum, fizikî gerçekliklerin tarifini yapmak bilim adamlarının işidir. Modern hayat tarzı da bireyi buna icbâr eder. Ama ârif tanımdan kaçar. Zira ârife tarif gerekmez. Ârif, tanım yapan değil yaşayandır.

• Tanımlamanızdan tasavvufun dinin özünü (lüb) idrak için bir çalışma türü olduğunu anlıyorum.

Buna ek olarak yapmış olduğum tanım, dinin indiği Yüce Kaynak"la irtibatı da içeriyor. Tevil, başa, ilk haline döndürme, aslına ircâ etmektir. Bir şeyin hakikati aslındadır. Asıl bilinmezse suretin bir anlamı olamaz. Zira sûret ilke çıkarmak için inmiş bir kopyadır. Din muamelat itibariyle, uygulama itibariyle sûrettir, bir tezâhürdür. İnsanoğlu zamanla surete takılıp kalmaya başlamış ve böylece aslı(nı) unutmuştur, dini de böyle.

• Bir problematik olarak Tasavvuf ilminin menşeinden söz edebilir misiniz?

Modern toplum metafizikten uzaklaştığı için kendisi başlı başlına bir problematik durum arz etmektedir. Bu yüzden manevi yaşam ve tasavvufa problem olarak yaklaşılmasını doğrusu tabii karşılıyorum. Bunlar redd-i miras edilmiş bir geleneğin, bir batınî geleneğin dışlanması neticesinde husule gelmiş tabii sonuçlardır. Tasavvufun menşeine dair problematik yaklaşımları, örneğin hârici bir takım tesirlerle vücud bulduğuna dair yaklaşımları, ele alalım. Din kendisi, nebiler nurundan intikal ede ede gelir. Hatta kimi peygamberler birbirlerinin kardeşleridir de. Soy birlikteliği olan bu nebilerin mesajlarında da kimi zaman benzeşmeler söz konusudur. Mesela, Tevrat"ta geçen, "Tanrı, insanı (âdemi) kendi suretinde yarattı." ayeti, İslam geleneğinde hadîs-i nebevî olarak görünür. Karşılaştırmalı olarak -her ne kadar tahrif olmuş olsalar da- kutsal kitapları tematik okumaya tabi tutsak bir çok benzerlikler buluruz. Şunu söylemek hiç mümkün olur mu: "Kur"an-ı Kerim, İncil"den kopya çekilmiştir." (Bunu bile dillendiren kimi müsteşrikler vardır.) Kutsal kitaplarda birtakım benzerlikler olur çünkü aynı kaynaktan geliyorlar. Bu geleneğimizde sıkça tekrarlanan şu düsturun tam karşılığıdır: "İnne"d-dîne kad büddilet ve lâkinne"l-hakika lem yübeddil" yani "Hakikat birdir ama dinlerin dış yönü değişebilir." Elfâz birdir ama mana müttehiddir, denir.
Biz, bütün bu söylenenleri makâm-ı nübüvvet için kullandık. (Ve kıs alâ hâzâ) Siz bunun aynısını velâyet makamı için de kullanabilirsiniz. Allah"ın velileri hangi nebinin taht-ı tasarrufu altında ise - bu Musa, İbrahim, İsâ (a.s.) olabilir- onların sözlerinin benzeşmeleri pek tabiidir. Zira evrensel hakikatler tecrübe edildiğinde her mekan ve zaman da aynı sonuçları verirler. O açıdan, bu benzeşmeleri birbirinden intihal, tarihsel (historic) anlamda kopya çekmek olarak görmek yanlış bir kanaattir.
Dinleri farklı olan veliden (aziz/saint) bir Müslüman velinin etkilenmesi, özellikle Basra, Kufe, Şam havâlisindeki manastır hayatı yaşayan (monastic life) Hıristiyan rahiplerle görüşmeleri sonucunda İslam dünyasında sûfilik diye bir şeyin ortaya çıktığı, tezi kimi oryantalistlerin iddia ettikleri bir faraziyedir. Daha

sonra onların bu faraziyesi -maalesef- bazı Müslüman alimler tarafından da benimsenmiş ve sözüm ona tasavvufu tenkit sadedinde bir malzeme olarak kullanılmıştır. Oysa ki oryantalistlerin bunda bir art niyeti vardı. İslam"ın manevî yaşam ve hikmetten yoksun bir din olduğu, ve bu eksiğini Hıristiyanlıktan etkilenerek gidermeye çalıştığı tezini bu şekilde temellendirmeye çalışmaktadırlar. Mezkur düşüncenin Müslümanlar tarafından benimsenmesi ise manevi ilimleri bu tezleri dillendiren dünya görüşüne terk etmek anlamına gelir. Kanaatimce bu İslam"a ve Muhammedî yola farkında olmadan zâhir ulemasınca, yapılan en büyük ihanettir.

• Ayrıca menşe probleminin orijinalite sorunuyla da bağlantısı var sanırım.

Muhammedî hikmet taht-ı tasarrufunda bulunan velinin kendisine has bir takım sırları, nurları, varlık ve âlem tasavvuru vardır. Ve bu orijinaldir. Bunun orijinalitesini bugün çok rahat gözlemliyoruz. Bizde henüz keşfedilmemiş birer ada olan İbnu"l-Arabi, Mevlâna, Sadreddin Konevî, Azizüddin Nesefî gibi ârifler -Batının kendi Hıristiyan azizleri olmasına rağmen- onlar tarafından da ilgiyle karşılanıyor. Bir Hıristiyan rahip bana şunu söylemiştir: "Mevlânâ beni de etkiliyor." "Hıristiyan azizlerden seni etkileyen kimse yok mu?" diye sorduğumda ısrarla sözünü tekrarladı: "Onlardan da istifade ediyorum ama Mevlânâ"nın manevî nüfuzu ve derecesi bir başka."
Akl-ı selim sahibi herkes âriflerden istifade etmektedir ama mum dibine ışık vermemektedir. Acınacak bir durumdayız zira insanımız üzerinde durdukları hazinenin farkında değiller. Ama bir gün birileri alttan o hazineyi çeker.

• Sûfîlerin Kur"ânî ilimlerle olan ilişkisinden kısaca söz eder misiniz?

Tarihte hiçbir sûfî yok ki şeriat ilimlerini tahsil etme merhalesinden geçmemiş olsun. Ulum-ı şer"iyyenin sûfîler tarafından XIX yy. sonlarında ihmal edilmesi kısmen doğrudur. Ekâbir-i sûfîyye yani tasavvufun kurucu unsurları olan sûfîler asla zahiri ilimleri göz ardı etmemişlerdir. Dört kapının, kırk makamın birinci kapısı bâb-ı şeriattır.

• Ekâbir-i sûfîyyenin fıkıhla olan ilişkisi nedir?

Fıkıh, tefakkuh yani derinlemesine anlamak demektir. Hadis-i şerifte "Allah dinde bir kimsenin hayrını taleb ederse o kimseyi dinde fakih/derin anlayış sahibi kılar." denilmiştir. "Derin anlayışlı kılmak" kavramı dahi aslında tasavvufun doğuşuna mesned teşkil edecek hadislerden bir tanesidir. Fakat burada semantik bir oynama yaparak "hukukçu kılar" diye anlam verirler ve böylece bambaşka bir sahaya manayı indirgerler.
Fıkhın orijinali, fiil-i nebevîdir. Akl-ı Muhammedîyi bilmeden beden-i Muhammedîyi anlamak zordur. İnsanın beşerî yaşamındaki fiilleri kalbinden neşet eder. Sûfîler sadece fiil-i nebevîyi anlamakla kalan kimseler değillerdir. Fiil-i nebevînin içine nüfuz eden kimselerdir. Bunun yanı sıra insanın hayat alanı fizikî âlem (şehâdet âlemi) olduğu için rûhânî aşkınlığı elde edecekse fizikî bir takım ibâdetlere/eylemlere mutlaka ihtiyaç duyacaktır. Fiziki ibâdetlerde ise Peygambere tabi olmak zorundadır. "Beni nasıl namaz kılıyor olarak görüyorsanız siz de öyle kılınız." Bu yüzden bizler Hazret-i Peygamberin fıkhına tabi olmak zorundayız. Fakat şunu da göz ardı etmemeliyiz ki, salt zahiri eylemleri bilmek ve yapmak dinin bütün vecibelerini yerine getirmek, anlamına gelmez. Bu vecibelerin sizde oluşturacağı iç yapıya göre hüküm verilir.

• Sûfîler bu ikisi (zâhir/bâtın) arasındaki dengeyi nasıl gözetmişlerdir?

İslam tasavvuf geleneğinde manevî eğitime başlanıldığında bir mürebbi önce talebesini zâhir ilimlerde yetiştirirdi. Fakat öte taraftan mürşid-i kâmiller, zâhir ilimlerin hepsinin araç ilimler olduğu gerçeğini ise asla göz ardı etmezlerdi. Zirâ araç kimi zaman amacı perdeleyebilir, onu unutturmaya vesile olabilir. Bu açıdan maneviyat ocaklarında yapılan manevi eğitimde müride sadece "ilmihal" bilgisi vermek yeterli görülürdü.

• Aslında zâhiri birtakım bilgilere dair olan bu kitapçığa "ilmihal" denmesi bile bizim geleneğimizin zihniyet dünyasını yansıtması ve her ikisi arasındaki ilişkiyi izah etmesi açısından önemli sanırım.

Tabi ki günlük ahvâl-i şahsiyyesini ilgilendirecek bilgiler, kişinin manevi eğitiminin ayrılmaz bir parçasıdır.

Eğitimde araç olarak görülen sadece ilmihal bilgileri değildir. Tasavvuf ilminde de sûfîlerin kendi kullandıkları yöntemlerden bazıları da araçtır. Dört kapı kavramından şeriat-tarikat araç, hakikat ve marifet makamları amaçtır.

• Peki burada araç olarak nitelediğimiz tasavvufi yol ve manevi üstadın rolü nedir?

Şehâdet âleminden ulvî âlemlere yapılacak olan dikey seyir muhakkak bir araç yardımıyla olmalıdır. Yatay düzlem için de durum aynıdır aslında, uçakla yapmış olduğumuz bir yolculuğu düşünelim mesela, pilota yol tarif edemiyoruz, ölü yıkayıcının elindeki ölü gibi teslim olup seyahat ediyoruz. Fiziki alemde herhangi bir şehre turistik bir gezi yaptığımızda da durum aynıdır. Bir rehbere ihtiyaç duyarız. Hiç kimse şunu diyebilir mi: "Rehber kabul etmek bir şirktir, şehirle benim arama bu rehber niçin giriyor?" Ben bu şehri tek başıma dolaşacağım dersen yılların kaybolduğu gibi yolların da kaybolabilir. Oysa rehbere tabi olup iki günde şehri etraflıca gezmek ve şehri tanımak daha kolaydır.

• Yani, aşk şehrini temâşâ etmek isteyenlerde aşk-şehri-rehberlerine kesinlikle müracaat etmelidirler.

Kesinlikle, yatay âlemde (afakî âlem) var olan, dağlar, vadiler, uçurumlar, köyler, kasabalar, şehirler; dikey âlemde (enfüsî âlem) de vardır. Yolda eşkıyalar, yol kesiciler (kuttâ-ı tarîk) vardır. Yol da ayak kaydıran (mezleka-i akdâm) aşamalar vardır. Bundan dolayı "delilsiz gidilmez, yollar haramî" denmiştir.

• Rehber-i hakîkîyi nasıl fark edebiliriz?

Kişinin görünür rütbesi eserinde. Yani bir kâmilin nutkundan, sesinden, hâzır bulunduğu ân ve mekândan feyz ve bereket alınır. Bu hissedilir. Bir mürşidin sözlerinde kesinlikle bölücülük, parçalayıcılık, ikilik, sen-ben kavgası, ben-ben-ben, ben doğruyum diğerleri yanlış onlara gitmeyin türünden laflar asla yer bulamaz. Tevhid makamına eremeyen bir kimseden bu tür sözler sâdır olur. Zâta eren Muhammedî velî, "herkes yoluna" der kimseyi dışlamaz. "El yaman biz saman" der. Kendisini ahkaru"l-ibâd (kulların en hakiri) olarak görür. Herkese tebessüm eder, mahlûkata şefkatli davranır. Zirâ Muhammedî veli bilir ki, "Sözlerin/görüşlerin farklı oluşu hâllerin muhtelif oluşundandır." (İhtilâfu"l-akvâl bi ihtilâfi"l-ahvâldir.)

• İslam medeniyetinin şekillenmesinde kurucu unsur olan tasavvufî öğreti, İslam medeniyetinin çözülme sürecinde ve gerilemesinde de ana neden olarak gösterilmektedir.

Bu tarz bir yargıya varmak ne tür bir refleksin ürünüdür?
"Gerileme" sadece İslam dünyası için geçerli olan bir gerçek değil. Aynı durum Batılı değer ve değer-bağımlı teknolojiye sahip olamadığından dolayı diğer medeniyetler (Çin, Hint) içinde geçerlidir. "Gerileme" ve "ilerleme" salt iktisadî/teknolojik ilerlemeye ircâ edilecek olursa Batı dışındaki dünya "geri" kalmıştır. Ama bu ârizî "geri kalma"nın tedavisi zannedildiği kadar zor değildir.
Kavramsal olarak "gerileme" ve "ilerleme"ye dikkat etmek gerekiyor. Sözüm ona ilerlemiş toplumlara atf-ı nazar edelim. Modern teknolojileri artık insanlığa hizmet etmek için değildir. Tıp bilimi insanlara şifa vermekten uzaklaşmaya,. insan genleriyle oynayıp etik değerlerden kopmak suretiyle bir canavar olmaya başlamıştır. Teknik, vahşi bir mekanizma haline gelmiştir. Bugün kimi batılı düşünürler artık "ilerleme" unsurlarının insanlığın ruhânî değerlerine katkıda bulunamadığını tartışıyor ve kendi "ilerleme"lerinden rahatsız oluyor. Değerlerine dönmeye çağrıda bulunuyorlar. "İlerleme"den yoksun "geri" kalmış İslam ve Hint dünyasının bu "geri" kalmışlığı yüzyıl sonra belki de bu medeniyetler için bir dezavantaj olmaktan çıkacaktır. İlerlediğini iddia eden toplumlar insan faktörünü kaybetmeye başladılar. Batılı insan kutsala olan referanslarını göz ardı etti ve bunun sonucunda da kalbini şeytana rehnetti. Batı da insan artık, üretmek istemeyen, intiharlarla yüzleşen bir varlık haline geldi. Varlık krizinden kurtulmak için kaybettiği insanlık dersini bir Hint gurusunun önüne diz çökerek bulmaya çalışıyor. Şunu asla unutmayalım ki gerçek gelişme manevî tekâmüldür.
Sorunuza şimdi giriş yapabilirim. İslam dünyasının "geri" kalmasının ardında sûfîler olduğunu iddia edenlerin görüşleri tarihi vakıalarla asla örtüşmemektedir. Ama şunu da asla unutmayalım ki, bir medeniyet bütün kurumlarıyla geriler ya da çöker.
Oysa ki tarihi gerçeklikler, İslam dünyasında bir çok bilimsel çaba ve buluşun arkasında sûfîlerin olduğunu bize

gösterir. Sûfîler sadece tekke köşelerinde evrad ve ezkarla meşgul olmamışlardır. Aksine tekkeleri birer ilim yuvası haline getirmişlerdir. Kimya, heyet, astronomi, astroloji, matematik, edebiyat ve sanatın bir çok dalı tekkelerde öğretilmiş ve tekke mensubunca bu ilim ve sanat dallarına dair risaleler kaleme alınmıştır.
IRCICA"nın Osmanlı Bilim literatürüne dair yayımlamış olduğu eserlere baktığımızda müelliflerin yarıdan fazlasının sûfî olduğunu çok rahat görürüz. Örneğin, Süleymaniye Kütüphanesinde, eserinin birisinde Endülüslü bir âriften matematik dersi aldığı kaydı bulunan Dâvud-ı Kayserî kimdir? İbnu"l-Arabî"nin eserlerinin şârihi ve takipçisi, Osmanlının ilk müderrisi bir zât. Bağlantıları iyi takip edersek bir sûfî, bir medrese ehli ve bir bilim adamı kimliği.
Edirneli Hamdi-yi Bağdâdî isminde halvetî-uşşâkî bir zat vardır. Bu zât Bağdadlı olduğu için kendisine "Bağdâdî" nisbesi verilmemiştir. Kendisi tekkesinin bahçesinde envai çeşit çiçek yetiştiren bir kimsedir. Şeyh"inden Bağdat"a gitmek ve sırf bir lâle tohumu edinmek üzere destur alır. Bir iki yıl Bağdat"ta ikamet eder bir takım zirâi araştırmalarda bulunur tekrar Edirne"ye avdet eder. Şeyhi "hoş geldin bizim Bağdatlı" der ve bunun üzerine Bağdâdî nisbesini alır, yani botanikçi bir şeyh efendi. Örnekler çoğaltılabilir.

• Tasavvuf içinde yaşamış olduğumuz modern-teknoloji toplumunda kutsala olan referanslarını tamamıyla yitirmiş, bireysellik kabuğuna bürünmüş, buhranlarıyla baş başa kalan insan tekinin, yeniden anlam arayışı içerisine girme, insanlığını hatırlama ve pekiştirmesine nasıl yardımcı olabilir?

Modernite, öteler ötesine referans yerine bu dünyaya referansların yapıldığı yerdir. Modern insanın krizlerle baş başa olduğu artık ayan-beyan ortada. Teknolojik cihazlar çok çabuk eskiyor. İster istemez gündeme, "eskimeyene olan ihtiyaç" gelmektedir. Ruh "çok"tan (kesret), "bir"e (vahdet) avdet etme ihtiyacı duymaktadır. Kesret arttıkça insanın zihni parçalanmaktadır. Modern bireyi krize sürükleyen bütün bu problemler izâle noktasında tasavvufun çok özel bir yeri vardır. Modern insanın anlam arayışına katkı sunacak olan tasavvuftur. Rûhî olana duyulan ihtiyaç arttıkça İslam tasavvufunun modern dünyadaki rolü daha iyi kavranacaktır.

• Sözü İslam âriflerinin daim insanlığa vermeye çalıştıkları mesajla bağlayalım.

Bir ârifin gayesi gayelerin en üstünüdür. Fânî olandan yüz çevirip bâkî olana yönelen ârif, gayesini bulan/bilen kimsedir. "Men arefe" sırrını müşahede edip kendini tanıyan ve oradan da Rabb"isini tanımaya çıkan kimsedir. Ârifler vahdeti bilendir. Bütün bu görüntülerin ve kesretin arkasındaki Bir"i müşahede eden kimselerdir ârifler. Kendileri birliği müşahede ettikleri için topluma da her zaman için birlik tavsiyesinde bulunmaktadırlar. Bütün farklılıkları izafi alana indiren ârifin mesajı: "BİRLİK, BİRLİK, BİRLİK olur ancak."

Mesnevî, Aşk-ı Mevlânâ'da Yananlara Konuşur.

Yüzakı: Hocam, Mevlânâ'dan günümüze Mesnevî, yazıldığı günkü kadar canlı, engin ve gündemde. Mâlumunuz kaleme alınan eserler, ya tâlihi yaver gider de kitlelere mâl olur, ya da kendi muhtevâ ve ifade ağırlığını ortaya koyarak… Mesnevî bu noktada nasıl bir yerde duruyor?

Mahmud Erol KILIÇ: Mesnevî yazıldığı tarihten itibaren kıymetli bir ilham eseri olarak, âdeta mukaddes bir eser olarak görülmüştür. Özellikle Mevlevîlik tarihinin ilk devirlerinde Mesnevî'nin Mevlevîler elinde âdeta hatmedilen bir kitap olduğunu görüyoruz.
Ancak daha sonraki dönemlerde Mevlevîlik dışı tarîkatlerin de önemli bir kitabı hâline gelmiştir. Bugün Mesnevî üzerine yapılan şerhlere baktığımız zaman şârihlerin sadece Mevlevîlik yolundan gelmeyen, Mevlevîlik dışı yollardan da gelen insanlar olduğunu görmekteyiz. Halvetî, Nakşî, Kâdirî… ilh. gibi çok değişik kesimlerden insanların şerhler yaptığını görmekteyiz. Hattâ İran çevrelerinde Molla Hâdi-yi Sebzevârî gibi İşrakî bir feylesofun dahî Mesnevî üzerine şerhi vardır.
Mesnevî'nin muhtevasına baktığımız zaman daha çok mukaddes kitaplarda gördüğümüz bazı hakikatlerin, misâller yardımıyla, hikâyeler yoluyla anlatılması usûlünü görmekteyiz. Bu açıdan Hazret-i Mevlânâ'nın

Mesnevî'sinde yer alan bu hikâyelerin bazıları tarihî anlamda vâkî olmuş bir takım hadiseler üzerinden Mevlânâ'nın bir irfan aktarışıdır; fakat diğer bazıları da olmamış hâdiselerdir, Mevlânâ tarafından kurgulanmıştır. Binâenaleyh Mevlânâ Hazretleri'nde anlatım sanatlarının yani şiiriyet tarafının ve tahkiye yönteminin de kuvvetli olduğunu görmekteyiz.
Cenâb-ı Allah Kur'ân'da: "Biz sizlere birer misâl veriyoruz." buyurur. Akıl sahipleri için, verilmiş bu misâllerde çok büyük örnekler ve alınacak ibretler olduğu bildirilir. İşte Mevlânâ Hazretleri'nin takip ettiği tarîk de budur. Mesnevî'de anlatılan hikâyeler sadece kuru birer hikâye değildir. Burada aktarılmak istenen hikmetler vardır. Hissettirilmek istenen bir ruh vardır. Hikâyeler bu ruh için kurgulanır.
Hattâ Molla Câmî, Mevlânâ için: «Sanki bir nebî ama kitabı yok» der ki bu vahyedilen bir kutsal kitap kendine gönderilmemiş bir elçi mesabesindedir, anlamındadır.
Mesnevî-i Şerîf'e bu denli kıymet atfeden bakış açılarının tarihteki yansımalarına gelince… Osmanlı'da birçok kişinin Farsça öğrenmesi Mesnevî yönüyle olmuştur. Yani insanların büyük kısmı, Farsçayı doğrudan öğrenmek yerine: «Ben Mesnevî'yi öğreneyim…» diye Farsça dersi alarak bu dili öğrendiklerini görmekteyiz.
Yahyâ Kemâl'e sormuşlar:
"–Türkler Viyana kapılarına nasıl gitti?" diye… O da:
"–Türkler Viyana kapılarına kılıçla mı gitti zannediyorsunuz? Hayır Osmanlı, Viyana kapılarına bulgur pilâvı yiyerek ve Mesnevî okuyarak gitmiştir." cevabını vermiş.
Burada kastedilen şey şudur:
Pirinç pilavı zenginlik alâmetidir. Zaten Osmanlı'ya da çok sonraları dışarıdan gelmiştir. Ama Anadolu halkının çok tükettiği gıdalardan olan bulgur bir mütevâzılık alâmetidir. Dolayısıyla bu sözü şöyle yorumluyoruz: Osmanlı Viyana kapılarına kadar çok büyük zenginlikler eliyle değil, mütevâzı yaşantılarıyla bir yandan bulgur yiyerek, bir diğer yandan da ruhlarını Mesnevî çeşmesinden doldurarak gitmişlerdir.
Zaten Balkanlar'ın İslâmlaşması sürecine baktığımız zaman bunu açık bir şekilde görüyoruz. Macaristan'ın Pec isimli şehrine varana kadar birçok Balkan şehrinde Mevlevîhâne vardır. Sarayevo'da da bir Mevlevîhâne bulunmaktaydı. Nitekim Bosna'dan çıkmış bir hayli Mevlevî veya Mevlânâ uzmanı görmekteyiz. O kadar ki, Selânikli bir Yahudi dönmesi olan Avdetî Es'ad Dede isimli bir zât bile İstanbul Fatih Tahir Ağa'daki ders halkasında Mesnevî dersleri ve sohbetleri yapmakta ve o Mesnevî derslerinden bir hayli insan etkilenip istifade etmektedir.
Mesnevî bugün birçok yabancı dile çevrilmiş bir kitaptır. İngilizceden Fransızcaya birçok dilde tercümeleri bulunmaktadır. Üzerinde çok fazla şerhler yapılmıştır. Çevrilmekle kalmayıp çevrildiği dillerdeki bazı entelektüelleri de etkilemiştir. İşte günümüzün meşhur, Türkçeye bile çevrilip, bir hayli baskı yapan kitabı hakkında Brezilya asıllı Paul Coelho isimli edebiyatçıyla yapılan bir röportajda: «Ben bu Simyacı romanının hikâye örgüsünü okumuş olduğum Mesnevî'den bir bölümden aldım.» demiştir. Bu itiraf güzel bir şeydir. İtiraf edenler var, itiraf etmeyenler var. Malûm-i âlîniz Şeyh Gâlib yıllar evvel şiirlerini söylediğinde bazıları:
«–Efendim, bunlar Mesnevî'ye benziyor. Söylediğiniz beyitler Hazret-i Mevlânâ'nın beyitleriyle aşağı-yukarı aynı, hattâ bazıları aynısının tekrarı gibi, ne dersiniz?» deyince:
«–Evet, çaldım. Çaldımsa da mîrî malı çaldım.» demek sûretiyle Mevlânâ'nın eserlerini bu tür insanların ortak malı, yani sultanın arazisi olarak görmüş ve bundan istimalde bulunmakta da bir beis görmemiştir.
Mesnevî okunması, üzerinde tefekkür, teemmül edilmesi Mevlevî geleneği içerisinde seyr u sülûk açısından da önem arzetmiştir. Yani Mesnevî'nin altı defterinden değişik nefs mertebelerindeki mürîdan için ayrı ayrı dersler çıkarılmıştır. Yani Mesnevî'yi bir seyr u sülûk kitabı olarak da görmek mümkündür.
Mevlevî kültürü içerisinde Mesnevî dersini geçenler ancak Dîvân-ı Kebîr'i okuyabilirler. Tabiî zaman içerisinde Mesnevî'ye verilen bu önem, beraberinde bazı sanat dallarının da ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ne gibi? Meselâ; Mesnevî'lerin özel olarak kıraat edileceği, tedris edileceği, tâlim ve şerh edileceği, zevk edileceği mekânlara ihtiyaç duyulmuştur. Böylece belki de İslâm medeniyeti içerisinde başka kitaplara nasip olmayan -meselâ, bir Fusushâneler oluşmamıştır, Mektûbathâneler oluşmamıştır- bir Mesnevîhâneler geleneği oluşmuştur. Burada Mesnevî dersleri yapılmıştır. Tabiî ki burada Mesnevî dersini yapan üstâdın, hocanın hem zâhirî ilim müktesebâtı, hem de mânevî zevki oranında değişik Mesnevî dersleri yapılmıştır.
Bu açıdan bakıldığında Mesnevî bizim coğrafyamızdaki İslâm anlayışının şekillenmesinde çok önemli rolü olan bir kitaptır. Tabiî ki Arap dünyasında, Orta Asya'da başka kitaplar çok müessir olmuş olabilir. İslâm düşüncesinin şekillenmesinde özellikle Anadolu ve Rumeli'deki İslâm anlayışında çok merkezî bir yerde oturmaktadır Mesnevî.

Yüzakı: Mesnevî'yi buraya ve bu ölümsüz noktaya taşıyan temel özellikleri nelerdir?

Mahmud Erol KILIÇ: Bir eseri ölümsüz kılacak olan şey; ölümsüzlük noktasını yakalamasıdır. Ölümsüzlük noktası rûhâniyettedir. Ruh, Allah'ın emâneti olarak bütün yeryüzüne, bütün mahlûkata, başta insan olmak üzere üflenmiştir. Bütün bedenî vasıflar, bütün cismânî, maddî, materyal vasıflar ârızîdir, ölümlüdür, hepsi geçicidir. Ancak ruh, ölümsüzdür, bâkîdir. Çünkü rûhun kaynağı ölümsüzdür. Dolayısıyla rûhâniyet mertebesini yakalamış bütün eserler kalıcıdır. Bu eserler, kitâbî olsun veya olmasın, Mesnevî'nin bugün çevrildiği bütün dillerde karşılık buluyor olması, âdemoğlunun hangi milletten, hangi meşrepten, hangi dinden olursa olsun, o müşterek insanî özelliği bulduğunu vurguladığının bir göstergesidir. Mesnevî'yi ölümsüz kılan özellik, rûha hitap ediyor olması, rûhun ölümsüz olmasından dolayı, o eserin zamanını aşarak günümüze, hattâ günümüz sonrasına uzanmasıdır. Çünkü insanın rûhânî yönü; zamanî değildir, ırkî değildir, kavmî değildir, cinsî değildir. Yani insanın rûhânî özellikleri, hangi kavimden, hangi topraktan, hangi coğrafyadan, hangi cinsiyetten olursa olsun ortak insânî esaslardır. O eşref-i mahlûk olmanın verdiği bir özelliktir. Buna hitap ettiği sürece her türlü eser, ölümsüzlük suyundan içmiş olur ve de içirir. Bu tür eserlere «klâsikleşmiş eser» denir.

Yüzakı: Böyle bir başarı, hangi temel kültürün ve olgunluğun eseridir? Mevlânâ'nın Mesnevî'yi ortaya koyan dağarcığının özünde neler vardır?

Mahmud Erol KILIÇ: Her eserin bir doğum süreci vardır. Özellikle tasavvufî literatürde bir eserin yazılması modern yazarların yazılarını yazış tarzından farklı olarak daha çok ilham yoluyla olduğu için öncelikle böyle eserlere hâmile kalınır. Bu süreç içerisinde bir duygu yoğunluğu yaşanılır ve nihayet onun bir inficârı (patlaması) sûretiyle eser ortaya çıkıverir.

Mâneviyat âleminde hâmile kalmadan eser verenler, pek hoş görülmezler. Binâenaleyh Mevlânâ Hazretleri'nin eserlerini yazmadan evvel kendisinin çok güçlü bir mâneviyat hayatı yaşadığını görmekteyiz. Her ne kadar Mevlevî çilesi ile Halvetî erbaîninde bazı ufak farklılıklar varsa da çileye girdiğiniz zaman bir buçuk metreye bir buçuk metre olan bir alan içerisinde ve geceleri hiçbir şekilde sırtınızın yatağa veya duvara yaslanmadan uyumak sûretiyle sadece müttekâya çenenizi dayayarak uyumak sûretiyle geçireceğiniz bir 40 gün, ardından bir 40 gün, ardından bir 40 gün… Kırk üstüne kırk gün çıkardıktan sonra bu tür eserleri Şems-i Tebrizî isimli bir gönül çelici ile karşılaşması neticesinde zaten yanmaya hazır meş'ale birden alev almış ve bu eserler ortaya çıkmıştır. Bu mânâda Mevlânâ'da o eserlerin, o şiirlerin mânevî babası, bir bakıma Şems-i Tebrizî'dir. Bundan dolayı zaten eserine Külliyât-ı Şems demiştir. Yani bunları ben söylemedim hocam söyledi anlamında. Ne büyük bir edep. Tam bir fenâ fi'ş-şeyh hâli…

Mevlânâ bu eserlerin doğumundan evvel, birçok doğum sıkıntıları çekmiştir. Bunu hisseden has müridânından olan Çelebi Hüsâmeddin Efendi onu âdeta tatlı bir şekilde iknâ etmiş ve bu eserlerin zuhura gelmesine aracı olmuş, ebelik etmiştir.

Binâenaleyh Çelebi Hüsâmeddin olmasaydı, belki Mevlânâ bu eserleri, bu sözleri söylemiş olmayacaktı, söylemeden gidecekti. Çünkü tıpkı diğer âriflerde de olduğu gibi, Mevlânâ'nın da yazmak arzusu, derdi taşımadığını görmekteyiz. Zira ârifler bir şeyi yaşamayı tercih ederler. Yaşamanın lezzeti içerisinde müstağrak olan bir kişi bunu başkasına aktarmayı hem uygun görmez ve hem de bir sevgi hâlini, bir özel hâli, bir mahrem hâli, başkasıyla paylaşmayı ahlâken kendilerine yediremezler. Bunu sadece Mevlânâ'da değil, İbn Arabî'de, Yunus Emre'de, Niyâzî-i Mısrî'de ve sâir birçok ârifte görmekteyiz.

Ancak birçoğuna -İbn Arabî örneğinde de görüleceği üzere- emr-i ilâhî işaretiyle yazdırılıyor. Bu zâtlar bu kitabı yazdıktan sonra, şu şiirleri söyledikten sonra, şunlara güzel bir çeki-düzen vereyim, bir tanzim edeyim, bu kitaba güzel bir isim vereyim, baskısı şöyle olsun, cildi böyle olsun gibi kaygılar taşımadıklarından dolayı söyler geçerler. Bundan dolayı bakın Mevlânâ'nın eserine özel bir isim dahî aramadığını görüyoruz. «Mesnevî» diyor. Mesnevî aslında bir kitaba konacak bir isim değildir. Mesnevî malûm, iki beyitte her bir mısraın sonunun aynı kâfiyede olması ile oluşan kısa vezinli bir şiir söyleyiş tarzıdır.

Mesnevî-i Şerîf'in ulaştığı başarı şüphesiz İslâm irfanına ait en üst ilmeklerden insanlık sırrının açılmasıyla alâkalıdır. Şüphesiz Hıristiyan, Mûsevî vesâir geleneklerde de bir takım metafizik eserler üretilmiştir. Ancak şu gerçek ki, Hıristiyan ve Mûsevîler başta olmak üzede gayr-i müslim uzmanların da itiraf ettiği üzere, Mevlânâ'nın eserlerindeki lezzet ve yüksek seviye hiçbir beşerî eserde görülmemiştir.

Mesnevî, İslâm'a mahsus bir eserdir. Kendisi bunu beyitlerinde açıkça belirtir. Benim eserlerimde Hazret-i Muhammed -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in mirasından başka bir şey aramayınız, der. Nitekim O, "Men bende-i

Kur'ân'em" diye başlayan o meşhur rubâîsinde meâlen şöyle söyler:
Kur'ân-ı Kerim bendesiyim ben yaşadıkça,
Yalnızca Muhammed yolunun toprağıyım ben!
Bundan öte bir söz dese her kim, karışıkça,
Israrla şikâyetçiyim ondan ve o sözden!..
Mevlânâ Hazretleri bu rubâîsinde, bağlı bulunduğu çizgiyi net bir şekilde ifade etmektedir. Mevlânâ'ya başka bir çizgi arama beyhûde bir çabadır. Hâsılı, Mesnevî'nin sahip olduğu mıknatıs o hakikat-i Muhammediyye'nin aşk mektebindeki ifadesidir.

Yüzakı: Muhtelif dillere tercüme edilen Mesnevîler, gerçek Mesnevî'yi ne kadar yansıtıyor? Batı dünyası, Mesnevî'ye, gerçekten ondan faydalanmak için mi; yoksa hümanist yaklaşımlarını desteklemek için mi yöneliyor?

Mahmud Erol KILIÇ: Her türlü filozofun, bilgenin, ârifin sözü söylendikten sonra artık insanlığın ortak malı olur. Bu insanlıkta kim ne niyetle anlarsa anlar veya anlamaz. Binâenaleyh Mevlânâ'nın sözleri de, bazılarınca kendi itikat ve inanışlarına uydurulmaya çalışılmıştır. Oysa Mevlânâ'yı doğru anlamak, onu kendi havuzu içerisinde anlamak demektir. Onun buna yönelik de beyitleri vardır zaten. Mesnevî'nin ilk 18 beytinin içinde buna da cevap veriyor:
"Hiç kimse benim derûnumda yatanı araştırmadı. Herkes beni kendine uydurmaya çalıştı. Herkes bana bir yönden baktı. Herkes bana kendi görmek istediği, bakmak istediği şekliyle baktı…" anlamında bir söz söylüyor. Yani onların görmek istediği Mevlânâ değilim ben, diyor.
Muhtelif dillere tercüme edilen Mesnevî'lere gelince, onların gerçek Mesnevîleri ne kadar yansıttığı, tercümede anlayışlar ve aktarışlar nispetinde ne kadar ne yapılabildiğine paralel olarak değişir…
Meselâ: Nicholson'ın İngilizceye yapmış olduğu tercüme, harfî bir tercümedir. Bu hâliyle gerçekten çok güzel bir çalışmadır. Tercümenin ötesinde bir de çok güzel notlandırmaları vardır Nicholson'ın. Kendi müktesebâtı, kendi bilgi kaynakları doğrultusunda geniş şerhler düşmüştür. Nicholson bu tercümeyi en eski nüshalara dayanarak yapmıştır. Konya nüshasını tercümeyi bitirmesine yakın inceleyebilmiştir. Binâenaleyh tavsiye edilebilir.
Lâkin bazı İngiliz yazarlarınca bu tercümenin çok fazla şiiriyet özelliğini gözetmeyip, mânâyı doğru aktarmayı hedeflediğinden dolayı şiir zevki açısından zayıf kaldığı söylenmiştir. Bundan dolayı Nicholson'ın bu tercümesini alıp onu şiiriyet yönünden işleyen yeni tercümeler de yapılmıştır. Bunlar daha çok tutulmuştur.
Meselâ: Bugün Amerika'da kitaplarının en fazla sattığı söylenen ve kendisi de şair olan Coleman Barks isimli bir Amerikalı, Nicholson tercümesini alarak bir adaptasyon yapmıştır. Bu yapmış olduğu adaptasyon gerçekten çok zevkli tercümeler hâline gelmiştir ve Coleman Barks tercümeleri hâlâ çok okunmaktadır.
Fransızcada da Havva Hanım'ın (Eva Meyerovitch) yapmış olduğu bir tercüme bulunmaktadır. Fakat bu tam bir tercüme değildir. Fransızcaya tam tercüme İran asıllı bir Fransız olan Emir Müezzî tarafından yapılmıştır.
Gabriel Mandelkhan da Mesnevî'yi İtalyancaya çevirmiştir. Rusçaya, Almancaya, Sırpçaya tercümelerinin yapılmakta olduğunu duyuyorum ama bu diller hakkında bilgim olmadığı için bu tercümeler hakkında iyidir, kötüdür diye bir şey söyleyemeyeceğim.

Yüzakı: Bu noktada; "Gönülleri temiz insanlardan, hakikati sevenlerden başkalarının Mesnevî'ye dokunmalarına müsaade yoktur." cümlesini değerlendirir misiniz?

Mahmud Erol KILIÇ: Bu, bazı mânevî metinlerin otomatik kilitlenmesidir. Metin, kendini otomatik olarak kilitler. Nâ-ehle, nâdâna o metin kendini kilitler. Bunu yüce kitabımızda da görmekteyiz. Kur'ân-ı Kerîm'de: "Lâ yemessühû illâ'l-mutahharûn" âyetine göre tathir, yani temizlenme faaliyetinden geçmeyenlerin Kur'ân-ı Kerîm'e dokunamayacağı bildirilir. Bunu hukukçular hukuk düzeyinde algılamak sûretiyle «abdesti olmayanlar dokunamaz.» şeklinde tercüme etmişlerdir ki, Fıkıh Usûlü mantığı açısından doğrudur. Ancak zâhire ait olan bu mânânın rûha ait olan yönü de vardır. Bu birbirinin alternatifi değildir. Her iki mertebedeki anlamı da muhafaza etmek gerekir. Tasavvufî açıdan bakıldığında meshetme, Kur'ân-ı Kerîm'in mevzû ve muhtevasına nüfûz edebilmeyi ifade eder ki, ârifler bu âyeti o şekilde tercüme etmişlerdir. Onun derin anlamlarına nüfûz edebilmek için tathir, temizlenme (nefis temizlenmesi, nefis tezkiyesinden geçmiş olmak) gerekir.
Mesnevî de böyledir, Fusûsu'l-Hikem ve Fütühât-ı Mekkiyye de böyledir… Belirli bir düzeye gelmeyen insanlar

bu metinlerden bir şey anlamazlar. Metinlerden bir şey anlamayacakları için de «Mesnevî'ye dokunmalarına müsaade yoktur.» denmiştir. Bu mecâzî olarak söylenmiş bir sözdür. Yoksa ellemesinler, el sürmesinler anlamında değildir. El sürüyorlar zaten, herkes sürüyor. Ama şu bir gerçektir ki, eline alan bazı insanlar: «Ben bu Mesnevî'yi okudum, hiçbir şey anlamadım, hikâye anlatıp duruyor.» veya «Bana uygun olmayan gayr-i ahlâkî ifadeler var.» diyerek elinden atabilmektedir. Tarihte Hâricîlerin bir zümresi vardı. Kur'ân-ı Kerîm'de geçen Yusuf kıssasını kendi Mushaflarından çıkarmışlardı. Bunun vahiy olduğunu inkâr etmiyorlardı. «Vahiydir ancak biz bunu namazda okumayı edebe mugâyir ve ahlâka aykırı görüyoruz.» diyerek -sümme hâşâ- Allah'tan daha ahlâklı olduklarını bir bakıma iddia ediyorlardı.
Rahle-i nebevîden geçmeyen kişi Kur'ân-ı Kerîm'den bir şey anlamamıştır ve onu inkâr etmiştir. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm'i inkâr etmeden evvel, önce Hazret-i Muhammed'in mektebinde eğitilmiş olmak gerekir. Bu durum yüksek hikemî eserler olan Mesnevî-i Şerîf ve Fusûsu'l-Hikem gibi eserler için de geçerlidir. Gerekli tâlimden geçmeksizin bunları eline alıp hakkında yorumlar yapmak yanlıştır. Önce Aşk-ı Mevlânâ'da yanmazsanız Mesnevî size konuşmaz. İrfân-ı Muhyiddîn'den feyz almaksızın, bu potada pişmeksizin, Fusûs, size hiçbir şey söylemez.

Yüzakı: Mevlânâ, böyle bir cümleyi anlamayan, art niyetli muhalifler için söylüyor şüphesiz. Oysa kendisi, kapalı meseleleri bile anlaşılır hâle getirmek için hikâye üslûbuyla idrakleri açmıştır. Hâl böyleyken kimilerinin aydın kimliği ile kalkıp Hazret-i Mevlânâ'ya ve Mesnevî'ye bugün de haksız tenkitler yöneltmesine ne diyorsunuz?

Mahmud Erol KILIÇ: Bu tabiî bir süreçtir. Âyette ne buyurulur: «Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?» Dolayısıyla bilgide ve zevkte dereceler vardır. Herkes kendi durduğu yerden hakikate bakar, Hazret-i Peygamber'i anlamak bir seviye işidir. Herkes Hazret-i Peygamber'i anlayamayacağı gibi Urfalı Nâbî'nin tâbiriyle:
Herkes çekemez kemân-ı Muhyiddîn'i…
Herkes Muhyiddîn'i Arabî'nin kemanını yani yayını çekecek pazuya sahip olmadığı için onu anlayamayacaktır. Aynı şekilde herkesin Mevlânâ'yı anlamasını beklemek de beyhûde bir uğraştır. Bu tabiî bir hâdisedir. Tabiî olmayan burada iftiraya varan, Hazret'e -iftira düzeyinde kendi yorumlarını Hazret'e yakıştırmaktan ibaret- olan bu iftiralardır. Ehlullah bundan rencide olur. Hem onlar bunu sîneye çekse bile Hak kabul etmez. Gayretullaha dokunur. Tokat da fena çıkar. Kabağın sahibi var efendiler.

Yüzakı: Mesnevî gibi üst seviyede kaleme alınmış eserlerin hem hâiz oldukları kıymet hem de anlam dünyasının birçok kişiye kapalılığı bu tür eserler üzerinde tarih boyunca sayısız çalışmalar yapılmasını da beraberinde getiriyor. Mesnevî üzerine yapılmış en önemli çalışmalardan bir kısmını sayabilir miyiz?

Mahmud Erol KILIÇ: Sadece birkaç örnek vereyim…
Mesnevî-i Şerîf deyince akla gelen ilk isimlerden birisi hiç şüphesiz İsmail Ankaravî (Rusûhî Dede)'dir. Ankaravî, Mesnevî üzerine farklı özelliklerde eserler kaleme almıştır. Bunlardan en önde geleni Minhâcü'l Fukarâ isimli şerhidir. Yine aynı şahsın Mesnevî'yi seyr u sülûk derecelerine yani nefis mertebelerine göre tanzim ettiği bir kitabı bulunmaktadır: Nisâb-ı Mevlevî adında.. Bunun gibi birçok klâsik şerh ve tasnif örneği saymamız mümkün. Ancak bu bir röportajın hududunu aşan bir mevzu… Sadece şunu söyleyeyim: İrfan geleneğimizde yüzü aşkın Mesnevî Şerhi bulunmaktadır. Bunun en son örneklerinden birisi de son devir Mevlevîlerinden Ahmet Avni Bey'in şerhidir.
Şerhlerden sonra tercümelere gelecek olursak… Diğer dillere yapılmış tercümelerinden bahsettik. Türkçeye yapılan tercümelere baktığımızda iki tür tercüme görmekteyiz. Birisi manzum diğeri ise mensur tercüme… Manzum tercümenin en önde gelenlerinden birisi Nahîfî'nin tercümesidir. Merhum Âmil ÇELEBİOĞLU bu kıymetli çalışmayı kültür dünyamıza kazandırmıştır. Mensur tercümelere ise günümüzden iki örnek Abdulbâkî GÖLPINARLI'nın ve Şefik CAN'ın tercümeleridir. Özellikle Şefik CAN Hoca'nın tercümesi anlaşılırlık noktasından gayet güzel bir çalışmadır. Şiiriyet çok gözetilmemiştir.

Yüzakı: Hocam, bir de şöyle bir önemli nokta var: Mevlânâ'yı ve Mesnevî'yi günümüzde farklı mihraklardan pek çok kimse farklı şekillerde sahipleniyor. Bunu nasıl yorumlamalı? "Ne olursan ol gel!" ifadesindeki maksadı bu çerçevede açıklar mısınız?

Mahmud Erol KILIÇ: Her şeyden önce, Hazret-i Mevlânâ portresini doğru çizmemiz gerekiyor. Bu portreyi ancak kendisinin söylediklerinden yola çıkarak doğru çizebiliriz. Söylediklerinden hareketle ona baktığımızda Hazret-i Muhammed'in mektebine bağlı, silsilesi belli, yolu belli bir ârif görmekteyiz. Bu noktada tablo tümüyle nettir.
Ancak tabiî bazı insanlar kendi tuttukları yolu ve görüşü meşrûlaştırıp kendi propagandalarını yapmak için, böyle bilgelerin isimlerini ve eserlerini kullanabilmektedirler. Bu eserlerden bazı pasajlar siyak ve sibakları cımbızla ayıklanmak sûretiyle öyle bir şekilde ortaya konmaktadır ki, karşınızda bambaşka bir şahsın portresi oluşmaktadır. Ondan dolayıdır ki, Mevlânâ'yı doğru anlamak için onu bütün olarak değerlendirmek gerekir.
Ancak bir de şöyle bir noktayı gözden kaçırmamamız gerekiyor: Bizim âriflerimiz öyle âriflerdir ki, bu aşk mektebinde eriyenler kadar, onları art niyetle ve kötü niyetle alanlar bile bir müddet sonra dönüşürler, değişirler, güzelleşirler.
Malûm-i âlîniz Hazret-i Mevlânâ'ya izafe edilen bir söz vardır: "Ne olursan ol gel!" Bu söz hakikatinde Ebû Saîd Ebû'l-Hayr isimli bir zatın sözüdür. Ancak mânâ olarak Mevlânâ Hazretleri'nin meşrep ve tarîkine çok aykırı bir söz değildir. Çünkü o sözde: "İster putperest ol, isterse Mecûsî… Ne olursan ol gel!" denirken bir şey kastedilmektedir. Gel de, geldiğin gibi öylece kal anlamı yoktur burada. "Sen hele bir gel bakalım, bu eşikten içeriye hele bir adımını at; gerisi bize kalmış…" anlamı vardır. Nitekim Hazret-i Pîr'in dergâhının kapısının üzerinde şu ibâre yer almaktadır. Meâlen:
"Burası âşıklar Kâbe'sidir. Her kim ki buraya nâkıs gelir, buradan kâmil olarak çıkar." Görüleceği üzre Mevlânâ: «Gel, buraya noksan olarak gel, noksan olarak çık.» demiyor.

Yüzakı: Hocam bu kıymetli ve istifadeli mülâkat için teşekkür ediyoruz.

Mahmud Erol KILIÇ: Ben de aynı şekilde size teşekkür ederim.

YÜZAKI Dergisi'nde yayınlanmıştır.

Modern insanın yaşadığı bunalımın nedenlerini bizimle paylaşan Marmara Üniversitesi hocalarından ve Türk İslam Eserleri Müzesi Başkanı Prof. Dr. Mahmud Erol Kılıç, "İnsan, bilinçli ve şuurlu bir program dâhilinde, "meşiyeti ilahiye"nin bir tazühürü olarak yaratıldı. Yani, bir ilahi isteğin, arzunun ve aşkın neticesinde insan denen bir varlık zuhura geldi. İnsan bu ilahi oluşu madde alemine nuzul edişi ile beraber, unuttu" dedi.
- Bugün modern insan büyük bir bunalım yaşıyor. Özellikle seküler akımların etkisinde kalan ve maneviyat ile bağlarını koparan modern insan dünyayı bu ideolojik kalıplarla anlamlandırıyor. Hal böyle olunca da manevi anlamda büyük bir boşluk oluşuyor ve bu boşluğu dolduramadığında bunalımlar ortaya çıkıyor. Özellikle son dönemlerde uzak doğu kökenli tarikatlerin Batı'da büyük rağbet görmesinin en önemli nedeni işte bu manevi boşluktan kaynaklanıyor. Son yüzyıldır, Batı kaynaklı düşünce akımlarının etkisinde kalan bizim insanımız da bu bunalımın etkisinde kaldı. Dünyevi düşünce akımları insana mutlu olma kaynağı olarak parayı, kadını, zevki sefayı gösterdi. ABD'nin en ünlü Pop idollerinden Britney Speras'ın bütün zenginliğe ve dünyevi varlığa rağmen, daha 30'unda uyuşturucu kaynaklı tedavi görmesi, psikiyatristlerle tanışması ve son günlerde televizyonlarda ve gazetelerde yayınlanan acıklı görüntüleri modern insanın içine düştüğü durumu ortaya koyuyor.

Bugün gerek Batı'da gerekse Türkiye'de hızla çöken aile yapısı, artan intiharlar, uyuşturucu kullanımının yaygınlaşması toplumları sarsıyor. Son dönemde ortaya çıkan istatistikler, gelinen noktanın tartışmaya muhtaç olduğunu gözler önüne seriyor. Günümüz insanının yaşadığı bunalımın en temel sebebinin 'insanın oluşu' ile ilgili sorulara verdiği cevaplarda olduğunu söyleyen Prof. Dr. Mahmut Erol Kılıç, "İnsanın sahip olduğu şeyler değil, insanın oluşu ona gerçek kalıcı mutluluğu verir. Ben kimim, nereden geldim, şu an burada ne yapmaktayım. Nereye doğru gitmekteyim. Gelişim neredendi ve sonum nerede? İnsana mutluluğu verecek şeyler bu sorulara vereceği cevaplardadır. Modern hayat insanın kafasındaki bu deruni sorulara cevap vermedi ve ihmal

etti" diyor. Bu hafta röportaj konusu olarak "modern insan"ın içine düştüğü bunalımı seçtim ve Marmara Üniversitesi hocalarından ve Türk İslam Eserleri Müzesi Başkanı Prof. Dr. Mahmud Erol Kılıç'a ile bu konuyu konuştuk.

- Rönesans sonrası ortaya çıkan seküler ideolojilerle birlikte insanın hayatında materyalist dünya anlayışı önemli bir yer tutmaya başladı. Ama bugün modern insan mutsuz. Bu mutsuzluğun ortaya çıkmasında maneviyattan kopuş mu etkilidir?

İnsanın sahip olduğu şeyler değil, insanın oluşu ona gerçek kalıcı mutluluğu verir. Ben kimim, nereden geldim, şu an burada ne yapmaktayım. Nereye doğru gitmekteyim. Gelişim neredendi ve sonum nerede? İnsana mutluluğu verecek şeyler de bu sorulara vereceği cevaplardadır. Modern hayat insanın kafasındaki bu deruni sorularına cevap vermedi ve ihmal etti. Onu sadece dışını süsleyen bir organizmaya indirgedi. Body çalışmaları ile vücudunu güzelleştirmeyi, anti aging çalışmaları ile yaşlanmaya karşı durmayı öğütledi. Oysa yaşlanmaya karşı olmak demek adeta ölüme karşı olmak demekti. Hâlbuki bilgelik anlayışında 1-7, 7-14, 14-21 yaş arası gibi insan hayatında 7'li devreler bulunmaktaydı. Her dönemin insanın oluşumunda, tekâmülünde ve maneviyat ilerlemesinde önemli payı vardır.

- Modern insan, ölümden ölesiye korkan ve yaşlanmayı durdurmak için anti aging yapan bir insan haline geldi. Her gazete sayfalarında insanlara bu bilgileri aktaran yazı ve haberlere rastlıyoruz…

40'lı yaşlardan sonra insanın bedeni ve fiziki gerilemesi olarak algılanan nöro fizyolojik damarların tıkanmasıyla birlikte, insanda başka bir değişim ortaya çıkıyor. Beyin damarlarının tıkanması, yani yaşlılıkla beraber bir olgunluk bir kemal ve daha üst derece bilgeliğin açılması bir anlayış vardı Gelenek'te. Fakat bu kaybedildi. Ve yaşlılık bir problem ve kurtulunması gerekli bir hastalık olarak gösterildi. İnsanlara bunun eğitimi verilmediği için, yaşlılıktan kaçmalar ve ölüm korkusu birçok psikolojik bunalımı da beraberinde getirdi. Ortaçağ'da psikiyatristler dükkân kapatırken, bugün en fazla iş yapan meslek grubu haline geldiler.

- Bunun sebebi nedir?

Bu da Erich From'un tabir ettiği 'olmak' ve 'sahip olmak' ayrımını bir kere daha düşünmemize sebebiyet verdi. Demek ki, insanı insan yapan şeyler insanın sahip olduğu şeyler değil, onun oluşunu belirleyen şeylerdir. Bu oluşa cevap verecek olan da düşünceler, akımlar ve felsefelerdir. Modern insan bu kapıları çalmaya başladı ve bu tür kapılar da insana gerçek mutluluğu ne kadar verebilir sorusunu karşımıza çıkardı. Bu soruyu cevaplamak için Mevlana, İbni Arabi, Hacı Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş-ı Veli, Şahı Nakşibend, Yunus Emre gibi bizim arifler ve sufi bilgeler dediğimiz insanların temsil etmiş olduğu tasavvufi İslam'a başvurduğunuzda alınan cevap çok netti ve o cevap şuydu: Bir ayete dayanılarak hareket ediliyordu ve o ayette, 'Biz insanı en mükemmel surette yarattık ve ona, kendi ruhumuzdan üfledik" deniliyordu.

İnsan ilahi bir varlık

- Yani insan tesadüfen ve boş yere yaratılmış bir varlık değil…

Evet. İnsan, bilinçli ve şuurlu bir program dâhilinde, "meşiyeti ilahiye"nin bir tazühürü olarak yaratıldı. Yani, bir ilahi isteğin, arzunun ve aşkın neticesinde insan denen bir varlık zuhura geldi. Bu varlık, yaratıcısı ilahi olduğu için, ressam ile resmi arasındaki doğrudan irtibatta olduğu gibi, yaratıcısı bu yarattığına 'bir de kendi ruhumu' üfledim demek suretiyle, aslında yarattığı ile çok yakın bir irtibatta olduğunu belirtiyor. Dolayısı ile Allah tarafından kendi ruhundan üflenen bir varlık olması ile insan, köken itibari ile ilahi bir varlık. İnsan bu ilahi oluşu madde alemine nuzul edişi ile beraber, unuttu. Dolayısı ile insana Allah tarafından kendi ruhundan üflenmiş olması, insanı muazzez ve mükerrem bir hale getiriyor. 'Ben kendi ruhumdan üfledim' ayeti insanın taşıdığı emanetin ne kadar ilahi olduğunun ne kadar nurani bir emanet olduğunu da beraberinde düşünmemizi gerektiriyor. Fakat insanın bu madde aleminde, madde ile aşırı hemhal oluşu, o kaynağını unutturuyor. O kaynağından yabancılaşan insan bu sefer başka arayışlar içerisine giriyor. Oysa aradığı şey çok uzaklarda değil ve kendisine verilmiş(mündemiç).

- Peki hocam, insan bu yola nasıl saptı?

Şeytan diye bir varlık var. Eğer siz onun yoluna giderseniz, o sizi saptıracaktır. Çünkü vazifesi o. Ama sen ona tabi olur ve hakikate tabi olmazsan o zaman Hz. Mevlana'nın da deyimi ile karanlıklar yoluna gitmiş olursun. Hz. Mevlana 'karanlıklar yoluna gitme, gel aydınlıklar yoluna gel' derken bunu kastediyor. İşte o insana yüklenmiş olan emanet, insanın hazinesi. O cevhere, o hazineye sahip olduğu zaman insan, Hz. Mevlana'nın tabiri ile kölelikten kurtuluyor. Gerçek köle, zincirlerde, kafeslerde olan kişi değildir. Gerçek köle, altına, gümüşe, kadına, mala, mülke, evlada, hana, hamama vs. tutkun olanlardır. Ama beden kafesi içerisinde kalanlar, bu tutsaklıkta kalanlar bir türlü, hakikate eremezler diyor. Yapılması gerekli olan şey, hakikate ermek için, o prangalardan ayak bağından kurtulmaktır. Prangalardan ve ağırlıklardan kurtulmak için de, insanın içindeki o ruhani ve nurani yönüne teveccüh etmesi gerekir ki, ruhanilik açığa çıksın. İnsandaki, bu cevher örtük vaziyettedir. Özetleyecek olursak bu açıklama insanın gerçek özgürlük alanının nerede olduğunun cevabını da bize veriyor. Bu öğüt bize, bazı ideolojilerin özgürlük gibi gözükse de, aslında gerçek özgürlük olmadığını, gerçek özgürlüğün insanın kendini tanıması ile mümkün olduğunu gösteren çok evrensel, çok kadim bir bilgelik tarzıdır. Çünkü siz ne olursanız olun, hangi coğrafyada yaşarsanız yaşayın bir gün mutlaka öleceksiniz. Sizin ölümlü oluşunuz bu dünya hayatında bir kere, kaynağınızı bilerek, tanıyarak ölmenizi de sağlıyor.

- Modern ideolojiler, bu dünyada insanı mutlu etmeye yönelik düşünce kalıpları geliştirirken, insanın ruhunu yani aslını unutmuş öyle mi?

Modern ideolojiler ve modern felsefeler, insana yardımcı olmak ve hayatını kolaylaştırmak üzere, hareket ettiği iddiasında olan düşüncelerdir. Aslında bu ideolojilerin insana o mutlu olma imkânını sunmadığını ve bilakis perdelerden perde olduğunu görmekteyiz. Özgürlük alanı olarak insana yanlış yerler tarif ediliyor. Mesela, modern reklâmlardan örnek verecek olursak, 'özgürüm ben' sloganı kullanılıyor. Neden? 'Çünkü …marka cep telefonu kullanıyorum' 'Özgürüm ben' Neden? başımı alıp giderim' Nereye gidiyorsun? Dağın başına giderek esir olabilirsin. 'Tenin esiri olduğun sürece esirsin' diyor Hz. Mevlana. Özgür insan kendi kaynağını bulan insandır. Erich From'un "oluş ve sahip oluş" ayrımı sufi felsefede de yer alan bir şeydir. İbni Arabi felsefesinin geleneğinde 'varlığın sırrına ermek' tabiri vardır.

Yeryüzünde mutlak huzur yok

- Eski insanlar daha maneviyatçı idiler. Peki bu insanlar mutlu muydu?

Bu sorunuza cevap verebilmek için yeryüzü hayatını iyi tanımlamak gerekir. Yeryüzü hayatında mutlak huzur hiçbir zaman olmadı, hiçbir zaman da olmayacak. Çünkü yeryüzü cenneti diye bir şey yok. Yeryüzünde rölatif olarak insanoğlunun mutlu ve huzurlu olduğu dönemler olmuştur. Yine mutsuz ve huzursuz olduğu dönemler olmuştur. Gaye yeryüzü hayatını azami mutlu bir hale getirebilmektir. İnsanoğlu ölümlüdür. Bundan 100 sene evvel yoktu. Yine bundan yüz sene sonra yok olacak. Başı yok, sonu yok. Eğer sen başında yoksan, sonunda da yoksan 'ortasında ben varım' diyemezsin. Bİr şeyin ortasına başına ve sonuna göre hükmedilir. Eğer bir şeyin başı yoksa, sonu da yoksa, o şeyin ortasına var denilemez. İnsana sorarlar, 'sen 100 yıl önce neredeydin, 100 yıl sonra neredesin?' diye. Sen busun. Matematik deyimi ile, sonlu bir sayının sonsuz bir sayıya bölümü sıfırdır. Yani sen sıfırsın. Ama neye nisbetle, mutlak güce nisbetle. O zaman sen gel, kendini mutlakta fani kıl, 'yalnız sen varsın de' o zaman sana da varlık verilir.

- Ama bugün bazı ideolojilerde ve teolojilerde, 'Allah var ben de varım' anlayışı hakim…

'Eğer sen, Allah var ama ben de varım' dersen, işte bu noktada, Tasavuf anlayışına göre müşrik olursun. Allah'ın yanına başka ilahlar çağırmış oluyorsun ve Allah'ın yanında başka bir varlığa varlık vermek şirktir. 'Eğer insan, ben kendimi nasıl yok sayarım. Baksana benim etim kemiğim var. Allah, var. İnsan da, eşya da var' dersen eğer, bunun adı şirk olur. İbni Arabi, 'benim varlığım yokluğumdadır' diyor. Eğer ben varsam aslında yok olduğumdandır. Var olan yalnızca O'dur. Onun için, 'illa hu' 'yalnız sen' diyerek çağırırlar. Buna 'onu ispat' denir. İbni Arabi, Allah'ın Kur'an'da 'ilk benim, son benim, iç benim, dış benim' dediğini söylüyor. Bir

beşinciye yer kalmıyor. İşte her şeyi sahibine teslim ettiğin andaki o hal sana varlık veriyor. Gerçek var olanlar, insan-ı kamiller(Nebiler ve veliler) dir. Çünkü onlar varlıklarından geçmişlerdir.

- O zaman insan varlığını sorgularken, nasıl bir yaklaşım sergilemeli?

Bu dünya paradoks üzerine kurulmuştur. Eğer bir insan 'ben biliyorum' diyorsa, o cahildir. Ama birisi, 'bir şey biliyorsam, o da hiçbir şey bilmediğimdir' diyorsa, o insan alimdir. Eğer bir insan 'ben varım' diyorsa, o adam yoktur. Ama bir insan 'ben yokum' diyorsa o insan vardır ve o insanın yakasına yapışmak ve peşini bırakmamak lazımdır. Çünkü o 'İnsan-ı Kamil'dir ve dünyanın sırrına ermiştir. Dünyada siyah dediğin beyaz, beyaz dediğin siyah çıkabilir. Hakikatler içtedir, dışta kalmamak lazım.

İnsan hayatı ilahi işleyişe uygun olmalı

- Tardisyon yani Gelenek ne anlama geliyor.

Tradisyon(Gelenek), "göklere(semaya) bir bak bir eksiklik bulabilir misin? Bir daha gözünü çevir bak, bir daha gözünü çevir bak. Gözün yorulmuş olarak geri dönecek' ayetinin bir tezahürüdür. Kozmik sistem, mükemmel bir şekilde formatlanmış ve işlemektedir. 'Yedi kat sema, yeryüzünün ve gökyüzünün' görevlileri çalışmakta eksiksiz olarak hiyerarşik yapı işlemektedir. Kozmik sistemde Güneş ve Ay'ın görevini yerine getirmede bir ihmal gördün mü? İşte ilahi işleyişin bir yapısı bir Geleneği var. Buna uygun insan hayatı ilahi insan hayatıdır. Buna ters oluşlar ise sistem içerisinde cızırtı yapar ve insanı rahatsız eder. Özellikle Rönesans sonrası insanın metafizik ile mavera olan referans noktaları koparıldığı için modern insan yalnızlığa itildi. Rönesans sonrası aslında insanı özgürleştireceği iddiası ile ortaya çıkan felsefeler(Aydınlanma felsefesi) kadim felsefelerin terminolojisini çalmıştır. Rene Guenon bunu şöyle anlatır: "Rönesans sonrası felsefeler, kadim felsefelerin terminolojisini çalarak, tepetaklak kullanma sanatıdır" Kadim simya ilmi, kimya ilmine dönmüştür. Kadim ilahi matematik ilmi, kadim ilahi aritmetik ilmi modern kapitalizmin babası haline gelmiştir. Kadim Maji ilmi(Evrenin sırlarını araştıran ilim) modern fizik ilmi haline gelmiştir. Dolayısı ile Rene Guenon'un tabiri ile eldivenin içi dışına çevrilmiştir.

- Aydınlanma yeni keşfedilmiş bir şey değil yani. O zaman nedir bu aydınlanma ne anlama geliyor?

Aydınlanma var olan hikmet geleneğinin ters yüz edilmesidir. Adı bile dinidir. Adı bile işrak felsefesinden çalınmadır. Oysaki bizde dikey manada insanın kendi basamaklarında ilerlemek suretiyle kendisini keşfetme sürecine işrak(aydınlanma) denir. "Allah yerin ve göğün nurudur" nurlanan aydınlanır. Yine Buda, bir ağacın altında birden bire aydınlanmıştır. Biz de aydın münevver anlamına gelir. İşte Batı bizim bütün bu kelimelerimizi ters yüz etmiş ve kullanmıştır. Aslında bütün seküler ideolojiler, "kontra religious" dediğimiz, din karşıtı olan bütün ideolojiler, dini terminolojiyi kullanır. Bu önemlidir. Sekülerizm'in de kutsal kitabı, haccı, kurbanı, mabedi ve ritüelleri vardır. Dolayısı ile insan zaten homo religious'dır. Dini bir varlıktır. Bu nedenle de dünya hayatında her şey dinleştirilmiştir. Din karşıtı oluş bile dinleştirilmiştir. Bir müzik konseri ve pop starı dinleştirilir. 'Senin için ölürüm' demek, fena fişşek demektir. Futbol maçına giderken şapka takma, davul götürme bütün bunlar zikir anlamına gelir. Maça gidenler üzerinde, bir anket yapılmış, çoğu maçın kaç kaç olduğunu bilememiş. Çünkü asıl amaç oradaki coşkudur. İşte bunların hepsi evrenseldir ve asli oluş gerçekleşmezse ortadan kalkmaz, kulvar değiştirir ve devam eder. Bugün insanın zikir ihtiyacını karşılayan yerler vardır.

- O zaman "modern insan" dinden kopmuş sayılmıyor aslında…

Kesinlikle. Bugün Che Guevera, kültleştirilmiştir ve bir velidir. Latin Amerika'da bir Che kilisesi vardır ve aziz ilan edilmiştir. Bu insanın tabi ihtiyacıdır. Biz türbeye karşıyız diyenler türbe kurarlar. Bunu peşinen kabul etmek gerekir ki, insan her şeyi dinleştirir. O zaman 'Allah indinde tek din İslam'dır" ve "Sizin dininiz size, benim dinim bana' ayetlerini düşünmemiz gerekir. Yani dinsizlik olamaz ama doğru dini seçmek gerekir. Çünkü doğru din, seni kaynağınla tanıştırır ve seni yanlış yerlere düşmekten korur. Bugün din karşıtlığı ideolojisi bile dinleştirilmiştir. Diğer seküler ideolojiler de din gibi çalışır. Bu çok tabi bir süreçtir.

- Bugün dünya genelinde yeni ezoterik tarikatlar ortaya çıkıyor, Hindistan mistisizmi modern insan tarafından ruhun rahatlatılması için kullanılıyor. Bütün bunlar bir arayışın eseri mi?

Dünyada olanlar, bir ezoterizm savaşıdır. Düşmanınızı özellikle ezoterizmden uzaklaştırmak suretiyle onu maneviyatsızlaştırırsınız. Bu bir projenin devamıdır. Bir ülkeye silah ve bomba ile saldırmak çok ilkel bir yöntemdir ve kültürel tahribat çok daha önemlidir. Bu açıdan düşmanı olduğunuz din, ideoloji ve fikir grubunu aslında dininde derinleşmekten mani hale getirdiğiniz zaman, o dinin de bir tür satıhta kalmasının da yolunu açmış olursunuz. Satıh da kalan din de sizin için yararlanılacak bir din haline gelir. Satıhta kalan dindarlar sana hakaret bile etseler aslında senin işini görürler. Bugün dünyada bazı radikal İslamcı hareketler bağırırlar, çağırırlar sloganlar atarlar ama sonuç itibariyle, nereye hizmet ettiklerini iyi araştırmak gerekir. Binaenaleyh bu bir planın parçasıdır. Özellikle ülkemiz üzerinde çok oynanmıştır. Ülkemiz üzerinde oynanan en önemli projelerden birisi, İslam dinini maneviyatından koparmak suretiyle onu, mantıksal bir düzeye indirgeyerek donuk, soğuk, mekanik bir hale getirmektir. Bugün İslamcıyım diyen birçok insanın İslam'ın temel ritüellerini bile yapmadığına şahidizdir. İslam maneviyatından bihaber kişilerin politik anlamda bağırıp çağırdıklarını görmekteyiz. Oysa gerçek dindarlık o dini yaşamakla mümkündür. Seni bu hale getirenlere baktığınız zaman onların aslında, kendi dinlerini çok iyi yaşadıklarını tarikatlarına bağlı olduklarını görmekteyiz. Bugün Yunanistan, Fransa, ABD gibi birçok ülkede bu tarikatları görmek mümkündür.

Müslümanlar hodri meydan diyecek güçtedir

- Bu tarikatlar, Türkiye'de de var. Ve önemli ayrıcalıklara sahip olduklarını görüyoruz…

Ben özgürlükçü bir insanım. Malların pazarda özgür ortamlarda satılması gerektiğine inanıyorum. Ben malımın çok kıymetli olduğuna kaniyim. 'Bazı akımlar kapatılsın' diyenlerden değilim. Ben sadece eşitlik istiyorum. Pazarda ben de malımı özgür bir şekilde satmak istiyorum. Bana bu imkân verilsin ve başkaları da satsın. Gelenekte böyle idi. Hodri Meydan. Aslında, Osmanlı'da misyonerlik yasak değildi(Siyasi ve politik girişimler yaparlarsa ayrı tabi). Ama devşirebildikleri insan sayısı Tevfik Fikret'in oğlu ile sınırlı.

- Neden böyle idi?

Çünkü, o dönemde, Şeyhleri ve alimleri ile güçlü bir İslami düşünce geleneği vardı. Benim düşünce geleneğim o kadar sağlam ki, 'ben bütün herkese hodri meydan' diyorum. Ama bir şartla, 'köpekler salınıp, taşlar bağlanırsa' orada bir terslik vardır. Zaten planın bir parçasıdır bu. Bazıları rahat hareket edebilmek için, bazı düşüncelerin önüne set çektiler, onlar kendini izhar edemez hale gelince de oluşan boşluğu değerlendirmek üzere, kefen soyucular, boşluğu doldurmak üzere geldiler. Kaçınılmaz bir yasadır bu. Evrende boşluk yoktur ve bütün boşluklar anında doldurulur.

- Hocam bir de Batıni dediğiniz zaman gerici ezoretik dediğiniz zaman ilerici oluyorsunuz. Kavramlarda kendilerine göre yapılandırılmış.

Öyle tabi. Onlar 'benim ezoterizmim' var diyorlar. O zaman ben de 'ezoterizmim var' derim. Sen bana dersen ki; 'benim spiritual koçum var', 'benim de spiritual koçum' var derim. Ezoterik yapılar serbestse, benim ezoterizmim(maneviyatım) de serbest olmalı. Sana gelince serbest, bana gelince yasak.

"Ümmeten Vasat"ın sırrı

- Hocam ideal insan, hem ruh hem de beden birliğini sağlamış bir insan mıdır?

İslam maneviyatı bu dengeyi çok iyi kurmuş olduğu için dünyadaki diğer, akımlardan farklılık arz eder. Dünyada din tarihi, aslında bu tür bir sarkacın tarihidir. Bazı dinler aşırı maddiyata meylederken, bazıları da aşırı spiritüalizme meyletmişlerdir. Hakikat-i Muhammediye'yi izleyenler, farklıdır. İşte burada Ümmeten Vasat(Orta Oluş)'ın tasavvufi sırrı ortaya çıkıyor ki, maddeyi mana ile beraber alabilme anlamına gelir. Bu çok önemlidir.

Bizim ariflerimiz, hiçbir zaman dağın başında yaşayan arifler olmamışlardır. Bu arifleri siz, at sırtında Viyana kapılarında Padişah olarak görebilirsiniz. Tarihte, Veli olarak tanımlanmış sultanlar gelmiştir. Bir Veli'yi askeri sınıftan biri olarak ya da medreseden ilmiye sınıfından birisi olarak görebilirsiniz. Dolayısı ile bizim velilerimiz, dağın başında toplumdan uzak bir yerde değil, toplumun içinde olan bir anlayışa sahiptir. Bu da bizde madde ve mananın nasıl dengelendiğini gösteriyor. Zaten İslam maneviyatını diğer maneviyatlardan ayıran en önemli özellik budur. Bugün Budizm'in ya da Hinduizm'in madde ile ilgili ciddi sıkıntıları vardır. Yine başka dinlerin özellikle Museviliğin mana ile bir takım sıkıntıları vardır. Bu nedenle İslam dini Mirac'ı ruh, mahal, cesed yapan bir maneviyattır.

- 2007 yılı Mevlana yılı ilan edildi. Sizce Mevlana'nın İslam düşüncesi yeterince anlatılabildi mi? Sanki daha çok işin yüzeysel yönü ile ilgilenildi… Yapılan etkinlikler sizce yeterli miydi? Mükemmel olan yapılamadı. Ama bu zihniyet kalıpları ile Mevlana'yı anmak için bundan daha fazlası beklenemezdi. Bir kere Mevlana'nın ait olduğu dünya görüşünün bugünkü yapı ile problemi var. Özellikle alt kademedeki emekçilerin gayretleri ile, bu kadar olur. Dünya ülkeleri içerisinde en iyi etkinlikleri yine Türkiye yaptı. Ama Hz. Mevlana demek, sadece sema demek değildir. Başka şeyler de yapılmalıydı. Ama şartlar müsait olmadı. Ben idealin yapıldığı kanaatinde değilim. Ama hiç yoktan da iyidir. En azından bu zatı hatırlamamıza vesile oldu.

A. Sait Aykut: Öncelikle, bugün ezoterizm dendiğinde neden bahsediyoruz, siz ezoterizmden ne anlıyorsunuz, bunları konuşalım isterseniz.

Mahmud Erol Kılıç: "Ezoterik" kelimesi "iç" veya "derûni olan" anlamlarına gelen Grekçe "esôteros" kelimesinden gelmektedir. Türkçeye Fransızcadan yapılan tercümeler yoluyla ithal edilmiş olan bu kelime, kültürümüzde yirminci yüzyılın başından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. "Egzoterik" ise bu kelimenin zıt anlamlısıdır.

Bazı son dönem yazılarında bu iki kavram "içreklik" ve "dışraklık" kelimeleriyle karşılanmaya çalışılmakta; oysa, asırlardan beri kullanılmakta olan klasik Türkçedeki karşılıkları "bâtın" ve "zâhir". Bu kelimelerin düşünsel köklerini dinler tarihinde ve felsefe tarihinde, Pythagoras'ta, Platon'da, Yeni Platoncularda bulmak mümkündür. Ezoterik düşünce Antik dönemden beri felsefe ve dinler tarihiyle at başı gitmektedir. Esası şuna dayanır: Yeryüzünde görülen, oluşa gelen her şey, her eylem ve her nesne aslında bir hakikatin, bir gerçekliğin dışavurumudur. Hakikat sabittir, değişmez ve evrenseldir, bu yüzden içtedir. Eşyanın hakikati sabittir. Hakikatler içten dışa doğru çıkışla tezahür ederler ki aslında nesnelerin oluşu böyle gerçekleşir. Oluş görüntüdedir. Bir dışavurum söz konusudur. Dışta görülen her şey görüntüdür. O zaman "var" değillerdir. Görünen şeylerin asıl kaynakları içte yatmaktadır ki asıl olan, var olan onlardır. Dolayısıyla, "İçi bilirsek, içteki ana ilkeleri bilirsek, dışta tezahür eden oluşların da sırlarını çözeriz" temeline dayanmaktadır bu öğreti.

Bu esası dine, dini görüşlere, hatta felsefelere tatbik ettiğimiz zaman, şunu söyleyebiliriz: Dinlerin de bir iç esası, bir de dışta gözüken muamelatları vardır. Aslında dinlerin esas mesajı burada, yani içte yatandadır. Dinlerin egzoterik yönleri, dıştaki düzenlemeleri, ritüelleri vs devre ve söz konusu peygamberin özelliklerine göre değişiklikler gösterir. Bu yüzden Fıkh-ı Ekber Şerhi'nde **"Şüphesiz ki, dinler değişir ama hakikat değişmez"** [inne'd-dîni kad büddilet velâkinne'l-hakîka lem yübeddil] denilmiştir. Burada kastedilen, Latinlerin religio perennis dediği şeydir – o değişmez, aslî, her daim canlı "din". Allah katında olan din, aslında bir tanedir ve o da budur. İnsan katında bu tek din çeşitlilik gösterir.

Pythagoras olsun, Platon olsun, bugün modernler tarafından bir felsefi sistem kurucusu olarak anılan kimselere "ezoterik felsefe" zaviyesinden baktığımızda, Mısır ve Babilonya bilgeliğinin dini okullarında eğitim almış olduklarını görüyoruz. Bu bağlamda, Martin Bernal'in Kara Atina kitabında ileri sürdüğü tezi ve başka düşünürlerin benzer görüşleri hiç de hafife alınacak cinsten değildir. Onların dedikleri özetle şudur: Grek felsefesi özgün değildir, Mısır ve Babil bilgelik okullarında öğretilen ezoterik din felsefesinin yazıya

geçirilmesinden ibarettir. Pythagoras yirmi üç yıl Mısır'da eğitim görmüştür; o gördüğü eğitim bir manastır, dergâh eğitimidir. Oradan; “Git, şimdi bölgendeki insanların ehil olanlarına bu öğrendiklerini talim et!” emriyle geri dönmüştür. Çünkü Pythagoras'ın eğitim sistemine baktığımız zaman, sadece zihinsel çıkarımlara hitap eden; bugünkü modern felsefe eğitiminde olduğu gibi, bazı kitaplar okutularak yapılan tartışmalarla sürdürülen bir eğitim tarzı olmadığını, bilakis adeta bir “usta-çıkar” veyahut “şeyh-mürit ilişkisi” şeklinde bir talim yapılmakta olduğunu görmekteyiz. Bu eğitim şeklinde, öğrenciyi öğretmeni seçmekte ve seçtiği ehil öğrenciyle yirmi dört saat beraber yaşamaktaydı. Sabah şafak sökerken başlayan derslerde ilk olarak himnoloji, yani tanrısal yakarışlar ve dualar öğretilmekteydi. Bunlar öğlene kadar ve aç karnına yapılan derslerdi. Ezoterik felsefe dersleri tok karnına yapılmazdı, bunun sebepleri vardı. Dersten sonra yemek yenilirdi, öğleden sonra ise istirahat ve ziraat işleriyle meşguliyet; sonra gece dersleri ve nihayet akşam duasından sonra uyku... Özgün anlamıyla ezoterik felsefe bir rehabilitasyon, bir tedavi, kişisel gelişim programıdır.

Platon'un Diyaloglar'ına baktığımızda, sadece felsefi metinler olarak bilinen o metinlerin, aslında ezoterik nitelikler taşıdığını görüyoruz. Bu metinlerde, insanın kendini, kendi özünü tanımasının, yani **“Kendini tanı, Tanrı'yı tanırsın”** vecizesinin sırları öğretilmekteydi. Bu esasın İslami versiyonu “Men arefe nefsehû fekad arefe rabbehû” yani **“Kendini bil, Rabbini de bilirsin”**şeklindedir. Veyahut, Delf Mabedi'nin girişinde yazıldığı şekliyle **“Noverim me, noverim te”.** Bunların hepsi aynı manaya gelir. Platon'un diyaloglarından özellikle Timaios'da açıkça, **“Ben bunu Doğu bilgelerinden öğrendim”** dediğini görmekteyiz. Fakat kim bu Doğu bilgeleri? İsim vermiyor.

Ezoterizmde, bilgelik, hikmet, yazıya geçirilmez. Bir şey yazıya geçirildiği zaman kayda alınmış olur. Her türlü kayıt onu zuhur haline getirmek demektir; zuhur âlemi, oluşlar ve bozuluşlar âlemidir, kayıtlar âlemidir. Nesneler bu âlemde mücessem, donmuş halde bulunur. Bu açıdan, ezoterik felsefede rüyalar çok önemlidir, çünkü rüyalar kayıtsızdır, sonsuz bir özgürlük alanıdır. Size bir şekilde asıl gerçekliğinizi yansıtmaktadırlar. “Rüyayı anlatma!” denir; anlatılıncaya kadar rüyalar muallaktadır, askıdadır, ancak anlatılınca kayıtlanmış olur. Kayıtlanmış olmak, sınırlandırılmış olmak demektir. Çünkü “görüntü evreni”, klasik tabiriyle “şahadet âlemi” beraberinde sınırlılık getirir. Herhangi bir şeyi sınırlandırdığınız zaman onu ölümlü hale getirmiş, ona fanilik damgası vurmuş oluyorsunuz ve o şey ârızî bir hale gelmiş oluyor. Her ne şey ki ârızîdir, her ne şey ki kayıtlıdır, mutlaklık taşıyamaz, mutlaklığın olmadığı yerde de insan mutlak huzura eremez bu esasa göre. Dolayısıyla hakikatin, o kayıtlı olmayanda, mutlak olanda bulunduğunu göstermek isteyen ezoterik metinlere farklı bir gözle bakmalıyız. Bize Aristoteles'i bile maddeci felsefenin babası olarak öğrettiler. Oysa Aristoteles der ki, “Platon da dahil olmak üzere, benim üstatlarım daha çok metafiziğe yoğunlaştıkları için; metafizikten yola çıkarak fizik yapma işi bana kaldı.” Hasılı Aristoteles'in Fizika'sını, Platon'un Metafizika'sından soyutlayarak ele almak bir Rönesans manipülasyonudur. Aristoteles'i o bütüncül yapıdan kopararak maddeci felsefenin babası haline getirmişlerdir. Zaten bütünden kopup, parçada odaklanma analitik felsefenin temel özelliğidir.

Felsefenin modern dönemlerde ezoterik köklerinden, aslî köklerinden koparılmış hali özellikle Aydınlanma sonrasında modern insanın parçalayıcı bakış açısının oluşumuyla sağlamıştır. Mevlânâ Mesnevi'sinde bunu çok güzel bir benzetmeyle dile getirir; meşhur “Körlerin Fil Tarifi” meseli... Fil bir bütündür ama kör insanlara “Bu nedir?” diye sorulduğunda, birisi bacağını tutar ağaç olduğunu söyler, burnunu tutan hortum, püskülünü tutan fırça der; hiçbiri bütünü tarif ederek, “Ben bir fil tutuyorum” diyemez. Modern insanın en büyük problemi de budur. Holistik olmadığı, bütüncül yaklaşıma sahip olmadığı, “bütün yapı”yı bilmediği için, çalışmalarını sadece bir parça olan madde üzerine yoğunlaştırmış ve felsefeyi bu hale getirmiştir.

S.A.: Ezoterizmin Batı Ortaçağı'yla ilişkisi konusunda neler söyleyebiliriz?

M.E.K.: Önce aslı bilmek gerekir... Çünkü ezoterik felsefede dışta olana bakılarak hüküm verilmez. İşi bâtına doğru götürmediğiniz zaman problemi çözmek mümkün değildir. Bazı araştırmacılara göre Batı ezoterik geleneği adı altında ele alınan konular aynı ezeli geleneğin bir devamıdır. Fakat tam bu noktada René Guénon gibi, Martin Bernal gibi birçok yazar çok ilginç bir tespitte bulunurlar: Batı ezoterik geleneği denen şey aslında Batılı değildir, Doğuludur; yani hikmet maşrıkîdir. Bernal 'Kara Atina' derken, Atina'daki Grek felsefesinin aslında Afrika, yani Mısır kökenli olduğunu ima eder. Gerçek bilgeliğin Babilonya'dan, Mısır'dan, yani Ortadoğu'dan Yunan'a geçmesiyle beraber bir devrin kapanıp başka bir devrin başladığını söylerler. Fakat

Guénon'a göre bu devre hakikatte bir dekadanstır; bir düşüştür. Çünkü Ortadoğu'da yaşanan bilgelik Yunan'a geçince yazıya dökülmüştür. İlk dönemlerde, Pythagoras'ta olduğu gibi, hem yazı hem de metinle beraber yaşantı şeklindeydi bu talim. Ama daha sonraki süreçte "yaşantı" kısmı ihmal edildi, elde sadece metin kaldı. Metin elde kalınca da felsefenin inisiyatik ve ezoterik yönü unutuldu, ihmal edildi.

Batı'da ezoterik felsefe farklı amaçlarla, farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Bazı Ortaçağ araştırmacıları, Haçlı Seferleri'yle Doğu'ya gelen Batılıların burada karşılaştıkları ezoterik ve Sûfî cemiyet ve merkezleri görerek Batı'da bunların benzerlerini oluşturduğunu öne sürerler. Hospitelyen tarikatının, -ki bugünkü Batı'da hastanecilik geleneğinin kökleri buraya dayanır- Doğu'daki Sûf"i ribat ve şifahanelerden etkilenilerek oluşturulduğu iddia edilmiştir.

Doğu'daki inisiyatik gelenekleri gören bazı gezginler, özellikle Haçlı Seferleri sırasında gelmiş olan Batılılar, kendi ülkelerine döndükleri zaman bu ve buna benzer tarikatlar kurdular. Birtakım Masonik dayanışma örgütlenmelerinin de böyle oluştuğunu ileri sürmek mümkündür. Bu yapılar aslında "hermetik" bir karakter taşır. Batıda dinin egzoterik yönünü, yani dışla, şekille, yasayla ilgili yönünü acımasız bir şekilde temsil eden papazların, inancı kurumsallık içinde adeta boğmaları sonucunda Kilise baskıcı bir kurum haline gelmiştir. En uç şekliyle Engizisyonda tezahür eden bu aşırı kuralcı durumdan hoşnut olmayan bazı dindar düşünürler ezoterik öğretilere sığınmışlardır. Baskılar ezoterik yapıları ister istemez "hermetik" yani gizli bir hale getirmiştir. Hermetik gruplar dışa kapalı gruplardır, dışa kapalı olan her türlü yapıya "hermetik" grup denir. Burada amaç "ehil olmayanları içeri almamak"tır. Bu anlamda avama açık, herkese açık bir anlayışa sahip değillerdir, seçkincilerdir. Çünkü şöyle bir mantığa sahiptirler: "Bu gelenek, bu düşünüş şekli yüzyılların gelişimi sonucunda tekamül etmiştir, sıradan adamın bunları anlaması mümkün değildir." Niyâzî-i Mısrî'nin, "Arifin her bir sözün anlamaya insan gerek- Sanma kim bu âlemde hayvan olan anlar bizi" sözü ile Hz. İsa'nın **"İnci tanelerini ineklerin önüne saçmayınız, onlar bunun kıymetini idrak edemezler"** sözü aynı gelenekten çıkmıştır.

Bugün modernlerin elinde felsefe denen şey bir tür beyin jimnastiği halini aldı, oysa aslı öyle değildi. Kaynağından kopan modern felsefenin otantik, aslî yapısının ne olduğu ve nereye götürülmesi gerektiği kimi düşünürleri meşgul eder hale gelmiştir. Bu anlamda Batı içerisinden birçok filozof, Dante, Spinoza gibi düşünürlerle başlayan arayış ve sorgulama sürecine sonradan dahil olmuş, "Aydınlanma sonrası felsefenin kökleri nereye çıkmalı?" sorusuna cevap aramıştır. Bu arayış Hegel'de de vardır. Bu noktada Heidegger'in söylediği söz ilginçtir. Vefatından bir süre önce bir gazetecinin kendisiyle yaptığı röportajda söylemiştir bunu: **"Benim felsefemi o kadar büyütmeyin. Zaten bütün Batı düşünce tarihi ya Aristoteles'e, ya Platon'a düşülen bir dipnottan ibarettir. Ben aslında Platon'a düşülen bir dipnottan ibaretim, o geleneği devam ettirmeye çalışıyorum. Beni anlamak istiyorsanız Platon'a ve Şehabeddin Sühreverdî'ye bakın!"** der. Çünkü Heidegger talebesi olan Henri Corbin aracılığıyla Sühreverdî'yle tanışmıştır.

S.A.: Hermetik gruplar ve sembolizm ilişkisi de bu anlamda önemli görünüyor.

M.E.K.: Aslında ezoterik felsefenin derinlerine indiğimizde varoluşta görülen her şeyin bir sembolden ibaret görüldüğünü anlarız. Yeryüzü dahi bir semboldür. Kuran da, İncil de, bunların hepsi birer sembolden ibarettir; sembolün Arapçadaki karşılığı "ayet"tir zaten. "Ayet" hakikat demek değildir, işaret demektir; hakikate işaret eder. Dolayısıyla bir Müslümanın ayetlere bakıp, o ayetin hakikatine çıkması istenir. Köktenci, metin-merkezci bakış açısında ayet sadece ayet olarak görülür ve başın üstüne konur. Ama ezoterist bir Müslümana bu ayetler şöyle der: "Bana bak, beni oku, beni anla, benden içeri gir, benim katlarım var." Hz. Peygamber bir hadiste şöyle buyuruyor**: "Kuran'ın yedi batnı (boyutu) vardır."** Dolayısıyla ezoterik felsefenin temelinde, varlığın katlı ve hiyerarşik olarak yapılandığı görüşü vardır. Bu hiyerarşide en dışta, yani en aşağıda olan görüntü aslında en içte olanın uzantısıdır. Mana içerdedir, söz dışarıda. İnsan bedeni dışarıdadır ama insanın hakikatı insanın içindedir. Dolayısıyla, Yunus, **"Bir ben vardır bende, benden içeri"** derken ezoterik bakışını ifade etmiştir. "Bana bak ama benden içeri gir" diyor; kendisi üç beş sene sonra ölecek, ama işaret ettiği mana baki kalacaktır. Bu mertebenin fizik kurallarına göre, her doğan büyür, yetişir, ilerler ve çöker. İsterse peygamber olsun; herkes bu yasaya tabidir. Ezoterik bakış açısında, her mertebenin üstünde bir diğer mertebe vardır ve mertebeler arasında bir geçiş söz konusudur. Ezoterizmin kaynağı ve temel ilkeleri Kuran'da vardır ama çoğu Müslüman bunun farkında değildir. Ayette geçtiği gibi; "Allah yedi kat semayı ve onun yedi kat mislini yarattı." Buradaki "Yedi

kat gökyüzü” astronomi veyahut jeoloji ilmiyle açıklanacak şeyler değildir. Pozitivizmin ne olduğunu dahi bilmeden ona âşık olan bazı taşralı dindar ilahiyatçıların yazdığı tefsirler bu türden tercümelerle doludur. İlginç olan ise, söz konusu bu ayetin devamında gelen “yetenezzelü'l-emru beynehün” yani “Allah'ın emri bunlar arasında inip çıkmaktadır” ayetini, bu kimselerin bir türlü açıklayamaması. Açıklayamazlar, çünkü bilmiyorlar. İbn Abbas diyor ki, **“'Allah'ın emri (işleri) ikisi (yer ve gök) arasında iner çıkar'** ayetinin Peygamberden işittiğim anlamını sizlere açıklayacak olsam, bu kelleyi bu gövdede tutmazsınız.” O da, daha önce temas ettiğimiz “hermetik” ilkeden hareketle bu sırrı ifşa edemiyor. Yeryüzünde gördüğümüz her şey, insan bedeni, masa, sandalye, kitap, eğer elimizdeyse, birer görüntüdür, işarettir ve nesnedir. Nesne ise ölümlüdür. Kullanım nedeniyle vahyin kitaba büründüğü “Mushaf” şekli vardır. İslam'ın ezoterik geleneğinden değil de egzoterik geleneğinden beslenen ve köktenci bir bakış açısına sahip olanlar, Kur'an'ın maddeleşmiş hali olan mushafı havaya kaldırarak tekbir getirebilirler. Nitekim İmam-ı Ali'ye karşı çıkanlar da ellerindeki Kur'an yapraklarını havaya kaldırarak insanlara göstermişlerdi. Oysa İslam'ın ezoterik yönünü temsil edenler hiçbir zaman Mushaf yaprağı göstermemişlerdi. Söz konusu Hakem Olayı'nda, kararsızlar hangi tarafa gideceklerini düşünürlerken, bazı uyanıklar, “Kararsızları etkilemek için Kur'an'ı gösterelim!” demiş ve Kur'an yapraklarını mızraklarına takarak havaya kaldırmışlardı. Kararsızlardan bazıları, “Bakınız bunlarda Kur'an var, hakikat bunlarla olsa gerek!” diyerek o tarafa doğru meylederken, Hz. Ali bir tepeden, “Ey insanlar, nereye gidiyorsunuz? Kur'an benim” (Ene'l-Kur'an) demiştir. Fakat, “Kur'an benim” derken bir kitabı işaret etmiyor; kendisinin deruni anlamıyla yürüyen bir Kur'an olduğunu vurguluyordu. Bugün Kur'an olarak bildiğimiz kitap, Hz. Peygamberin elinde sayfalar halinde müdeyyen şekliyle yoktu. Ayetler ezberleniyor ve onlarla hem pratik hem de ruhanî açıdan amel ediliyordu. Kur'an'ın kendisi “Oku!” diyor. O zaman kastedilen neydi acaba? Bunu düşünmek gerekir.

S.A.: Hz. Ayşe, **“Allah'ın Resulü yürüyen Kuran'dı”** diyor ya...

M.E.K.: Yine bir hadiste, “İnsan ve Kuran ikiz kardeştirler” denilmektedir. Biri aynı hakikatin harfe bürünmüşüdür, “kitap” halindedir, diğeri de “insan” halindedir. Ezoterik gelenekte esas olan her zaman insandır, fakat karşıtında esas olan insan değildir: bu yüzden “bu kitap bize yeter” derler. Hayır, rehber bir insan olmazsa, o kitabı sana yorumlayan insan olmazsa, kitap tek başına anlam ifade etmez. Eğer kitap tek başına yetseydi, peygamber diye bir şey olmazdı, Allah herkese bir kitap gönderebilirdi. Dolayısıyla “insan” veyahut “insan-ı kâmil”, ruhanî olgunluk yolu diyebileceğimiz ezoterizmde çok önemlidir. İnsanı tanımakla başlanır ve oradan Tanrı'yı tanımaya gidilir. Ancak dikkat edilmeli; buradaki hümanizm Batı hümanizmi gibi değildir, insandaki derin kutsallığı soyutlayan ve kenara atan değil, insana kutsal köklerini veren bir insanseverliktir bu. Platon'un **“Ey insan, sen bir zaman Tanrıydın, ama unuttun!”** sözü çok önemlidir. Bu nükteyi İslam geleneğinde yorumlarken “Tanrıydın” sözünü köşeli parantez içine alıp “Tanrısaldın / ilâhî idin / kutsal bir yönün vardı” şeklinde yorumlarsak sorun hallolur, **“Ey insan, bir zamanlar ilahiydin, ama nefsinin tesiriyle bu vasfını kaybettin.”**

S.A.: Yani “aline” oldun, özünden uzaklaşıp bir yabancı oldun, benliğini çöle çevirdin ve kendi çölünde yalnız kaldın... Peki ezoterik gelenekler arasında beliren farklılıklar niye?

M.E.K.: Ezoterik anlamda bakıldığında bütün sahih gelenekler arasında paralellikler görülmekte, hepsi aynı esasa dayanmaktadır. Ve görünen ihtilaflar, farklılıklar dışavurum esnasında görülmektedir. Zuhurda oluyor farklılık... Dıştan baktığımızda bedenlerimiz ayrı, sen bir yerdesin, ben bir yerdeyim; sen Türk'sün, ben Zenci. Ama hakikat itibariyle baktığımız zaman sen bir ruha sahipsin, ben de bir ruha sahibim; toplu iğne batırdığım zaman senin de canın acıyor, bana batırırsan benim canım acıyor; ortaklıklarımız var. Ezoterik bakış açısı hakiki ortaklıklar üzerine dayalıdır. Bu demek değildir ki, ezoterizm, egzoterizmi tamamen bir kenara atmakta ve ona hiçbir ehemmiyet vermemektedir. Hayır, ezoterik felsefe der ki, siz içte yatanı bilirseniz, dışta olanın paralelliklerini de bulursunuz. Çünkü dışta yatan sonuçtur, sebep değildir; hakiki sebepler içtedir. Hermetik gelenekte bir ilke vardır: **“Aşağıda ne varsa, yukarıdaki gibidir”.** Hermetizm bunu yukarı/aşağı ifadesiyle sembolizme eder. Ezoterik felsefe diyor ki, madem o vahdet noktası içeride, o öz en derinde; o şey nasıl elde edilecek? Her göz onu göremez, her insan ona ulaşamaz. Bu, eğitim gerektirir; o eğitim nerede başlayacak? Eğitim dıştan içe doğru gelişecek. Egzoterizm bu manada önemlidir; dıştan içe doğru gelişme demektir. Buna

tasavvuf geleneğinde “seyr-i ilallah” denilir yani dıştan içe doğru yolculuk. Sonra “seyr-i anillah” gelir, yani “içten dışa doğru” iniş. Bu iki “kavis”, iki yay şeklinde ifade edilir. Birisi “kavs-i urûc” yani yükseliş kavsi”, diğeri ise “kavs-i nüzûl”, yani “iniş kavsi”. Çıkışını yaptıktan sonra iniş gelir. İnişini yapan adam da çıkmıştır ve inmiştir; aramızdadır, bizim gibidir ama Yunus'tur artık. Ete kemiğe bürünmüştür ama hakikat insanıdır o.

S.A.: Çağdaş Batı edebiyatı ve düşüncesindeki ezoterizme gelirsek bu akım ve oluşumların kaynağı hakkında ne diyebiliriz?

M.E.K.: Daha önce de değindiğimiz gibi, Batı ezoterizmi üzerine çalışanlar Batı ezoterizm geleneğinin aslında Doğu'dan alındığı görüşündeler. Fakat Doğu derken tam olarak ne kastedildiği konusunda bazı problemler var. Ortaçağ ezoterizminde Doğu'nun, Ortadoğu ve İslam tasavvuf geleneği olduğu açıktır. Ama onsekizinci yüzyıldan sonraki Batı ezoterizminde Hint etkisinin öne çıktığı görülmektedir. Bugün özellikle modern Batı ezoterizminin kilometretaşı olan şahsiyetlerin başında Madam Blavatsky ve kurduğu Teozofi Cemiyeti gelir. Blavatsky, Gürciyev, Bennet vb düşünürler görünürde Hindu terminolojisiyle ezoterizm yaparlar. Fakat bazı araştırmacılar Blavatsky ve Gürciyev'in Kafkasya, Lübnan ve İstanbul'da Nakşibendî, Halvetî, Melamî ve Dürzî şeyhlerle görüştüklerini; onlardan bazı görüşler alıp sistem haline, diyagram haline getirdiklerini tespit etmişlerdir. Gürciyev'in sistemi Nakşibendî eğitim ve ruhanî yoğunlaşma esaslarına dayanmaktadır. Hatta bu konuda Perry gibi bazı araştırmacılar “Gürciyev'in Hocaları” gibi kitaplar dahi yazmışlardır. John Bennett ise İstanbul'a işgal kuvvetlerinin bir istihbarat subayı olarak gelmiştir, fakat şahsi merakı olan maneviyat araştırmalarını burada da sürdürmüş ve bazı Melamî, Mevlevi büyükleri ile görüşmüştür. Fakat bu araştırmacılar Batıya geldikleri zaman bu düşünceleri “ennegram studies” (enegram çalışmaları) “dramatic universe” (dramatik evren) ve “fourth way” (dördüncü yol) gibi isimler altında sunmuşlardır.

Ayrıca şunu da söylemek gerekir ki, Batıda ezoterizm sadece ruhanî araştırma yapan birkaç seyyah, dil uzmanı ve Doğu meraklısından ibaret kalmış temsilcilerle sınırlı değildir. Öte taraftan mesela Newton, Einstein gibi bilim adamlarının mistik eğilimleri, tarikat bağlantıları maalesef ihmal edilmiştir. Einstein'ın bütün araştırma ve buluşlarını bağlı bulunduğu tarikatın laboratuvarında gerçekleştirdiği söyleniyor.

René Guénon der ki, Doğu aklı aydınlanma esaslıdır, kategorik değildir; yaşama esaslıdır, seyyaldir; Batı aklı ise tasnifçidir, sıralama, kategorize etme peşindedir. Aslında bir Doğu/Batı sentezi söz konusu edilirse, Blavatsky'nin yapmış olduğu bir tür tasniftir. Masonluğun yaptığı da bir tür eklektik sistematize ediştir. Geçmiş bütün ezoterik geleneklerden devşirilerek oluşturulmuştur. Epeyce bir Hindu, Zerdüşt inisiyasyon motifi, Musevi inisiyasyon motifleriyle karıştırılmış olmakla beraber, fazlasıyla İslami ezoterik motifler de vardır bu derlemede. Onun için kendilerine on yedinci derecede “Doğunun ve Batının Şövalyeleri” adını verirler. Filistin'den Roma yoluyla İskoçya'ya gelen Doğu şövalyeliğidir esasları.

E.E.Ç.: Sufizm motifleri yan...

M.E.K.: Elbette, üstelik bu bir hayli fazladır. Çalışma sistemi Ortaçağ usta/kalfa ilişkisine dayanmaktadır. Kendi törenlerinin de Ahilikteki Usta/kalfa/çırak ilişkisindeki şed kuşanma törenleri ile benzerlikleri bulunmaktadır. Aslında Masonluğun İslam tasavvufundan ne aldığı konusu üzerine ciddi anlamda çalışılmamıştır. Her ikisi de hermetik, yani gizli öğretileri esas alan yapılanmalardır; mesela Masonluğu anlayabilmek için Mason olmak gerekir, çünkü kapalı bir gruptur; İslam tasavvufunun da kendine göre hermetik dereceleri vardır.

E.E.Ç.: İki sorum olacak. Birincisi, ezoterizmi bu haliyle bir tür modernizm karşıtlığı gibi algılayabilir miyiz? İkincisi de “Evrenin Ulu Mimarı” mitiyle tasavvuf geleneği arasındaki ortak noktaları nasıl yorumlamalıyız?

M.E.K.: Ezoterik gelenek Tanrı'yı, yaratıcı gücü, Allah'ı, isimlendirmekten ziyade bir zamirle ifade etmeyi tercih eder. Bu zamir de İslam tasavvufunda HÜVE zamiridir. 'O' demektir. Bizde, Sûfî zikrinde “Hû” demek, Hindu geleneğinde “Om” demek gibidir; “Om” isim değildir, zamirdir. Neden sonsuz güç sahibi yüce varlık böyle bir zamirle çağrılıyor? Çünkü ben sana hangi ismi verirsem vereyim, o ismi sana verdiğim anda seni kayıtlamış olurum. Oysa zamir daha mutlak ve kapsamlıdır. Sûfî literatüründe “Hüviyyet” diye bir makam vardır. Makam-ı Hüviyyet, Makam-ı Uluhiyyet'ten de daha yukarıdır. Neden? Tasavvuf geleneği der ki, benim

sana “el-Mâlik” diyebilmem için ortada bir “memluk” olması lazım; benim sana “el-Hâlik” diyebilmem için “mahluk” olması lazım. Dolayısıyla bazı isimler ancak yaradılışı var etmenden sonra aldığın isimlerdir. Yaradılış olmazsa, henüz sen hiçbir şeyi yaratmamışken sana nasıl “el-Hâlik” diyebilirim ki? Bu mertebede Sen Rab bile değilsin, çünkü “merbub” yok! Hatta sana “İlah” bile diyemem, “me'lûh” olacak ki sana ilah diyebileyim. Oysa Tanrı'nın zati varlığı mahlukatına bağlı değil. İşte bundan dolayı bazı makamlar (el-hazarat) için değişik isimler vermişlerdir.

İslam tasavvufunda “Hû” isminin öne çıkmasının, Allah’ın isminin diğer isimlerin hepsini kuşatan bir isim olarak alınması, Tanrı’nın yedi ana ismi olması ve diğer tüm isimlerin onlardan türemesi gibi nedenleri vardır ve bunların keşfî ve tefekkürî izahları vardır. Bu isimler şemasında “el-Musavvir” (şekilleri veren, suretleri yaratan) “el-Bârî” ve “el-Hâlik” gibi bazı isimleri yan yana koyduğumuz zaman “evrenin ulu yaratıcısı, ulu mimarı” gibi bir fotoğraf ortaya çıkar. Yani Âlemin yaratıcısı ve tasarımcısı olan kudretli yüce varlık. Burada Masonluğun on dördüncü derecede Tanrı’yı bu şekilde isimlendirmeyi tercih ediyor olması, biraz da Musevi ezoterik geleneğinin sefirotlar içerisinde, yeryüzünü şekillendiren bir Tanrı tasvirine dayanıyor olmasıyla, bir tür Kral Tanrı sembolizmine dayanmasıyla ilgilidir .Bundan dolayı, bu tür ezoterik akımların yeryüzünü de tanzim etme projeleri vardır.

Mesela Budist yolu, içe çekilme yoluyla aydınlanma esasına dayalı bir ezoterizm iken, batı ezoterizmi kendine has oluşumu içinde dışa da hâkim olunması temeline dayanan ve sosyopolitik teorilerini de beraberinde getiren bir tarzı benimser. Bu manada onsekizinci yüzyıldan sonra ve hatta günümüzde bile Batı ezoterik akımlarını Batı sanatından, felsefesinden, şiirinden, sinemasından soyutlayamayacağımız gibi, politik görüşlerinden de soyutlayamayız. Bu kültürde, sosyopolitik hedeflerle kökende yatan ezoterik düşünceler arasında paralellikler söz konusudur. Bugün birçok Batılı üst kademe yöneticinin birtakım ezoterik akımlara dahil olduğunu biliyoruz. Aslında bu manada çoğunun sanıldığı kadar da seküler olmadıklarını biliyoruz. Dolayısıyla ezoterizm dünya siyasetini yönlendirmede etkin bir rol almaktadır. Bizim ülkemizde ise bazı sebeplerden dolayı bu konular ihmal ediliyor ve dikkatten kaçıyor. Bu konuda söylenecek çok şeyler var, konu başka yerlere gider. Doğrusunu söylemek gerekirse, özgün İslam ezoterizmine baktığımızda mesela Selçuklu-Osmanlı gelişim çizgisindeki İslam ezoterizminin politik uzantıları da vardı. Bir yanda “Hükümet-i Zâhiriyye” yani görünen yönetim varken, öbür tarafta bu gücün meşruiyetini kendisinden aldığı “Hükümet-i Bâtıniyye” yani içsel, manevi bir otorite de hep olagelmiştir. Mesela İbn Arabî’nin metinlerinden birisin adı “et-Tedbirat-ı İlahiye fi Memleketi’l-İnsaniyye”dir. Yani “Beşer İkliminde İlahi Tedbirler”. Bu bağlamda Michel Chodkiewicz’in güzel bir makalesini de anmak isterim: “İslam Ezoterizminin Politik Boyutları”.

Modernitede içsel olan, bâtında kalan anlam kaybolmuş, dışa feda edilmiştir. İnsanın kâinattaki yeri ve ontolojik manası ihmal edilip görüntü öne çıkarılmış; böylece “beden” mefhumu her şey demek olmuştur. Vücut çalışmaları, makyaj sanayi, sinema sanayi, gösteri, reklam vs üzerinden her şeyin metalaştırılması süreci ister istemez modern insanın yalnızlığını da beraberinde getirmiştir. Modern insan yalnızdır; görüntüler ormanı içerisinde yalnız kalmıştır. Bu aşırı maddeciliği yaşayan modern insan tabii olarak bir sarkaç salınımı gibi zıt tarafa; ezoterizme, bâtınî olana kaçmaktadır. ’68 kuşağının çiçek çocuklarla, hippilikle tanışıp, bir tür düzensiz mistisizmin ardından Doğu’ya, Hindistan’a kaçışa yönelmesi manevi bir açlığın göstergesidir. Ruhun ihmali insanları ister istemez maneviyat arayışına yöneltmiştir. Maneviyat, spiritüalizm arayışları modernite sonrası döneme, postmodern döneme damgasını vuracaktır; sanatta ve her şeyde bunun yansımaları görülmeye başlanmıştır. Fakat şu bir gerçek ki, bu da beraberinde bazı problemler getirmektedir. Belli bir inisiyatik temeli olmayan, geleneği olmayan, geleneğe sahip olmayan, usta/çırak ilişkisi olmayan bir sahte ezoterizm, doğal olarak majisyenliğe, okültizme ve uyuşma felsefesine doğru genişlemektedir. Müzikte, sanatta bunların yansıması görülmüştür ve daha çok görülecektir. Uyuşma ve kaçma isteği vardır; çünkü madde ormanını andıran şehirlerde yaşayan insanın zihni, taptığı maddeler çoğaldıkça parçalanmıştır. İşin ilginç yanı, kapitalist zihniyet de şu anda bir Pazar olarak mistisizme/ezoterizme eğilmiştir. Bazı politikalar bunun üzerine inşa edilmektedir. Modern dönemdeki mistik yönelimlerin de manipülasyona açık tarafları bulunmakta ve bunun üzerine planlar yapılmaktadır. Bu konuya da dikkat çekmek isterim. Uzun yıllar kutsal yapısı içerisinde Doğu’da yapılan meditasyon, yoga vb yöntemler Hindistan’dan alınıp Batı’ya getirildiğinde, kapitalist niyetlere alet edilmiş; mesela işgücü kalitesini artırmak için kullanılır hale gelmiştir. Bu yaklaşım büyük şirketler tarafından bir insanın

aydınlanmasından ziyade, daha fazla mal ve meta çıkarma amacıyla kullanılır hale gelmiştir. Dolayısıyla Batı'nın kendi kapitalist bünyesine adapte ettiği bu yeni "rahatlatıcılar"a artık guru veya şeyh denilmemekte, "ruhanî koç", "maneviyat koçu" denilmektedir.

Aynı durum İslam ezoterizmi için de söz konusudur. Yıllarca Hindistan'dan guru ithal eden Batı, İslam medeniyetinden de bazı şeyhler ithal etmekte veya kendi uydurduğu Mevlânâ'yı pazarlamaya çalışmaktadır. Yine kendine uydurduğu, manipüle ettiği Yunus Emre ile kendine çevirdiği Muhyiddin İbn Arabî üzerinden, gelenekle asla ilgisi olmayan felsefeler geliştirmektedir. Oysa ki işin doğrusu İbn Arabî gibi, Mevlânâ gibi büyük bilgeleri, ait oldukları ezoterik gelenek içerisinde değerlendirmektir.

Ezoterik bakış ezoterik olanı da kapsar; egzoterik olanı da. Çünkü egzoterik olan ritüellerin formudur. Ezoterik olanı, içte duranı, derindeki anlamı korumak için bir kabuktur egzoterik olan. Kabuk olmadığı zaman ezoterik de var olamaz/korunamaz. Dolayısıyla madde planında dışsal olana, zâhir olana daima ihtiyaç vardır ve bu bâtındaki esaslardan farklıdır. Gerçek İslam ezoterizmi, tamamen bâtınî davranmak demek değildir, hakiki adlandırma ile buna "ilm-i bâtın" denir; "ilm-i bâtın" ile "Bâtınîlik" farklı şeylerdir. Tamamen bâtınî olmak, bir tür uçtur. Nasıl ki zâhirilik, her şeyi zâhire bağlayıp, zâhir dışında hiçbir şey yok diyorsa, tamamen bâtınî tavır da "zâhirde hiçbir şey yok, her şey bâtındır" demek suretiyle maddi planı dışlamak, reddetmek, maddede olan her tür sembolizmi hakikatinden farklı bir yere koymak suretiyle bir tür anarşiye yol açmaktadır. Bunun doğru olanı ana cadde İslam tasavvuf geleneğinde temsil edilen ezoterizmdir. Bu yolda dereceler vardır. Gerçekliğin elde edilişi, sende açığa çıkışıdır; senin gerçek olduğunu/hakikat olduğunu idrak ediş sürecindir bu. Bu derece içerisinde egzoterik olan yani zâhir olan, Bab-ı Şeriat ile Bab-ı Tarikat'tır. Bu ikisi dışsal olanı temsil ederler ve araçtırlar, gaye değildirler. Ne şeriat, ne tarikat; ikisi de gaye değildir. Tamamen araçtır; bunları anlamak ve izlemek suretiyle içe geçilir; "iç" de hakikatten ibarettir. Gerçek aydınlanma, Bab-ı Marifetten Bab-ı Hakikate geçmek suretiyle elde edilir. Hakikatin elde edilişi hakikat olmak demektir. Dolayısıyla siz hangi yolu izlerseniz izleyin, şu ya da bu olun; yakanıza kırk tane rozet takın, hakikati elde edemediğiniz sürece araçlara takılmışsınız demektir. İbn Arabî'lerin, Yunus'ların, Mevlânâ'ların işaret etmiş oldukları esaslar önemlidir. Dıştan içe doğru geçişte içte elde edilecek hakikatin ne olduğu önemlidir. Daha önce de değindiğimiz gibi bazı Batı ezoterik akımları içi ihmal ederek zamanla dışa kaymışlardır. Dışla daha ilgilidirler; onlar için politik teorileri daha öndedir. Bu yüzden bilge kişi üretmek yerine artık politikacı, entrikacı, strateji uzmanları üretir olmuşlardır.

E.E.Ç.: Peki Masonlukla tasavvuf arasında bir çatışma var mı yok mu? Ya da bazı tasavvuf ekolleri de geçmişte dünyevi egemenliğe talip miydi, değil miydi?
M.E.K.: Konuya şöyle bakmalıyız: Modern öncesi dönemlerdeki İslam uygarlığında İslam siyasi erklerinin neredeyse hepsi ezoterik temellere dayalıydılar. Bütün Sultanlar istisnasız bir veli önünde diz çökmek suretiyle meşru olurlar. Sadece tahta geçmekle sultan olunmaz, Osmanlı sultanının sultanlığa başlangıç anı, Eyüp Sultan'da Nakibü'l-Eşraf tarafından kılıç kuşatılmasıyla gerçekleşir. Manevi hiyerarşi bakımından üstte olan ehl-i beyt soyundan gelen bir seyyiddir; nakibü'l-eşraftır. Padişah onun önünde eğilerek kılıcını kuşandıktan sonra sultan olur. Dolayısıyla padişahların özel dini inançları dikkatle incelendiğinde şu görülecektir: Biz mutlak monark değiliz, meşruti monarkız, biz âriflerin/manevi ustaların/ruhanî efendilerin hizmetkârıyız. Yeryüzünü düzenlememiz, irfanı düzenlemek içindir. Bu anlamda mesela, Yavuz Sultan Selim'i hatırlayabiliriz;

Padişah-ı âlem olmak bir kuru gavgâ imiş,

Bir veliye bende olmak cümleden âlâ imiş

Yani "Bir dünya padişahı olmak kuru laftan ibaret. Gerçek sultanlık aslında bir bilgeye talebe olabilmek imiş" diyor. Modern siyasette ise tam tersine bilgelik dışlanmıştır. Tam bu noktada Ernest Gelner'in Şerif Mardin Hoca'ya söylediği bir söz aklıma geldi; diyor ki: "Türk erkeğinin Cumhuriyet öncesi iki özelliği vardır. Biri maçoluk, diğeri Sûfî eğitim neticesinde kazanmış olduğu zengin bir derviş kalbi. Tıpkı bir şövalye gibi. Modern dönemle beraber, o Sûfî eğitim kesilince ortada Türk erkeğinin sadece maçoluk özelliği kaldı."

Bu açıdan baktığımızda manevi eğitim verilmesi konusunun artık Türkiye'de –elbette ki ilmî açıdan- tartışılması gerekmektedir. Tarikat kelimesi –ki ülkemizde tabu kelimelerdendir- aslında sanılandan daha geniş anlamlıdır.

Tarik, yol demektir. Bu geniş anlamıyla aslında Masonluk da dahil birçok felsefi okul, işlevsel açıdan birer tarikattır. Fakat bu ismi kullanmazlar. Dolayısıyla tarikatı tümüyle reddetmek yerine, belki iyi/kötü ayrımı yapılabilir. Ama tarikatı tamamen dışladığımız zaman bu yapılanma yok olmamakta, bilakis tüm oluşumlarıyla yer altına inmektedir. Manevi ihtiyaçların tatmin edildiği bu oluşumlar sadece ad değiştirip, bir yerlerde var olmaya devam ederler. Ortadan külli olarak kaldırılmaları mümkün değildir. Mümkün olsaydı 1925'ten beri kanunen yasak olmalarına rağmen, bugün hâlâ böyle oluşumlardan bahsediyor olmamamız gerekirdi. Oysa ki varlar. Kanun maddesi sadece ismi esas almaktadır. Bu ismi –yani tarikat ismini- kullanmadan da bir dernek çatısı altında tarikat fonksiyonunu ifa edebilirsiniz. Ayrıca köktenci dini anlayış seviyeleri tasavvufi eğitimin yasaklanmasıyla doğru orantılı olarak artış gösterir. Tasavvufi eğitim bir seviye kazandırma eğitimidir. Bazı şeylerin panzehiridir. Fakat her şey tepe taklak olduğu için, taşlar bağlanıp köpekler salıverilmiştir. O zaman da sonuca itiraz etmemek lazım. Sovyetler Birliği'nde Ekim devriminden sonra özellikle Stalin döneminde dinin kökünün kazındığı iddia edildi. Camiler, kiliseler vs kapandığında manevi ve dini olan her şeyin bittiği söylendi ama bu sefer her taraf majisyenlerle, büyücülerle doldu. Komünizm döneminde Sovyetler Birliği'ndeki spiritüalist akımlar hiçbir yerde olmadığı kadar yaygındı. Bu damar yatak değiştirdi ve akmaya devam etti. Hasıla tümüyle karşı çıkmak ve onu yasaklamak yerine, sinerji yaratmanın yolları aranmalı diye düşünüyorum. 1925'teki şartlar öyle icap ettirmiş olabilir .Fakat artık uluslararası insan hakları ve fikir hürriyeti ile birlikte eğitim ve öğretim alma hürriyetinin kapsamı daha geniş düşünülmektedir. Bütün dünya elitleri belli "order"lara bağlıdırlar. Bu konunun ciddi ve ilmi olarak ele alınacağı gerçek demokratik ortamlar lazım. Modernlik öncesi bütün toplumlarda, -buna Rönesans öncesi Avrupa da dahil- 'Bilge Kral' anlayışı vardı. "Ya krallar bilge olmalı, ya bilgeler kral olmalı". İşte bu rahip/bilge/mürşit kral anlayışında kutsal olanla profan olanı beraber tutabilme özelliği vardır. Bu ikisi zaman zaman bir kişide buluşabilir. Bizde mesela bazen Veli Sultanlar olmuş, örneğin, II. Bayezıd için Bayezıd-ı Veli tabiri kullanılmıştır. Yükseliş Dönemi'ne gelinceye kadarki Osmanlı sultanlarının her birinin bireysel, manevi hayatlarının da oldukça yüksek düzeyde seyrettiğine dair tarihi kayıtlar vardır. Yükseliş Dönemi'nden sonrakilerde ise durum biraz farklılık arz ediyor. Ezoterik Osmanlı tarihine bakacak olursak, bana göre III. Murat bu konuda kilit noktadır. Ondan sonra ezoterik olan kayboluyor yavaş yavaş.

Aslında sorduğunuz soru bu açıdan önemli. Demek ki bunlar bâtınî olana/ezoterik olana bağlıysalar, o zaman bâtın bir şekilde zâhiri–iyi veya kötü- yönlendirmiş oluyor. Evet, gelenek der ki, yeryüzünde asgari mutluluğun sağlandığı dönemler ve yerler içle, bâtınla, ezoterik olanla ne kadar uyumlu olduğuna göre belirlenir. Yani ezoterik olanla doğru oranda iyi ilişki kurulup denge sağlanıyorsa işte o zamanlarda, dıştaki iktidar/güç ona göre adalet, bilgelik ve hikmet saçıyor. Dış iktidar ve güç; içten ve manevi alandan kopmakla bu denge bozuluyor. Bu durum bir bakıma baştanbaşa bir insanlık tarihi ve dinler tarihi problemidir. Mesela René Guénon Maddi İktidar, Ruhâni Otorite isimli kitabında bu karşılıklı ilişkiyi inceler. Ona göre maddi olan, iktidar sahibi olur ama otorite ve yetkinlik maddi alanda değildir, bütün güç ve iktidar sahipleri bir manevi otoriteye tabidir/tabi olmalıdır. Guenon bunu Hinduizmden verdiği bir örnekle temellendiriyor ve diyor ki, savaşçılar ve idareciler (Kşatriya) evvelce tamamen Brahmanlara tabii idi; Brahmanlar tarafından yönlendiriliyorlardı. Ama şeytanın nefslerini iğvası ve doğru düzgün eğitim almamaları vs neticesinde bazı Kşatriyalar "Bu Brahmanlara da ne oluyor? Güç sahibi biziz, bunlar bir kenara çekilmişler, Tanrı'yla manevi irtibatları olduğunu savunarak öne çıkıyorlar; biz de Brahman işlevi görebiliriz!" diyerek, kendilerinde olmayan bir yeteneği kıskanmışlardır. Nihayetinde Kşatriyalar Brahmanları öldürmek suretiyle layık olmadıkları, asla kazanmadıkları, hak etmedikleri bir nitelik olan Brahmanlık derecesini de üstlerine alarak bir bakıma felaketi davet ettiler ve Hinduizmin sonunu getirdiler; Hindu geleneğini bitirdiler. Oysa daha evvel uyum içerisinde yaşıyorlardı.

Bu bağlamda ezoterik geleneklerde "terazi" ve "kılıç" simgesi çok önemlidir, zâhirî olanla bâtınî olanın birlikteliğinin sembolizmidir bu. Denge ve orta yol. İbn Arabî insan-ı kâmilin iki tarafa da bakan bir yüzü olduğunu söyler (zü'l-vecheyn). Hem önünü ve hem de arkasını görmek gibi bir şey. İslam tasavvufunda Hz. Ali'nin Zülfikar'ı çataldır; iki dillidir. Teber dediğimiz çift taraflı balta da çok önemlidir. Tarikatlarda teber vardır. Bugün Batı ezoterik geleneğinde kullanılan sembollerden birisi olan çift taraflı balta buradan gelir. Tek taraflı baltanın bir anlamı vardır, çift taraflı baltanın başka bir anlamı vardır. Bunlar hep İslam tasavvufundan alınmadır. Fakat René Guénon'a şeyhi İliş el-Kebir'in söylediği gibi, **"Bizde bunların hakikatleri var, onlarda ise sembolleri".**

Sahih gelenek der ki, maddi dünya, yani yeryüzü hiçbir zaman cennet olmayacak, maddi alanda huzur, toplumsal refah ancak izafi olarak mevcut olacaktır. Bu dünya içle doğru orantılı ve onunla uyumlu olarak yaşandığı sürece huzur ve güven ortamında kalabilecektir. Dolayısıyla mutlak bir cennet, mutlak bir adil yönetim hiçbir zaman bu dünyada olmayacaktır; sadece belirli zamanlarda belirli dönemlerde yüksek bir adalet ve sosyal saadet mevcut olacaktır. Burada Süleyman Peygamber motifi, Davut Peygamber motifi önemlidir; kılıç ve güç sahibi peygamber, aynı zamanda iktidar sahibi olan peygamberler de vardır, kâmil insanlar da. İslam'da Hz. Muhammed'in manevi özelliği itibariyle bâtın gücü, diğer peygamberlerin hepsini içermektedir. Bu özelliklerin her biri hakikatin bir yönüdür: Davudî özellik (iktidar), musevî özellik (liderlik, güç, direnç, yasa), isevî özellik (ruhanîlik, merhamet, derunilik). Hz. İsa'da şeriat yoktur, dolayısıyla o gelenekte yeryüzü ve iktidar önemli bir problemdir. Diğer taraftan Hz. Musa'nın şeriatında güç ve yasa önde olunca başka problemler oluşmuştur. O yüzden Yahudi geleneğinde iktidar olma endişesi, yeryüzüne hâkim olma duygusu, gizli ve açık sembollerle kudret ve zenginliğin kaynağı olduğunu gösterme isteği çok önemlidir. Bu anlamda Yahudi geleneğinde taş, toprak, para, maden vs çok önemlidir; zira bunlar gücün kaynağının işaretlenip, gelecek nesillere taşınması için araçtırlar; çünkü zaman zaman zâhirî güçten uzak yaşansa bile yeniden gücün elde edileceğine dair inancı beslerler ve bunu yeni nesillere öğretirler. "Yeruşalem"siz bir din düşünemezler. İslam tasavvufunda ise taş, toprak ikincil olarak önemlidir. O da, ortada insan varsa önemlidir. Bir mekânda şerefli bir insan varsa, o mekân değer kazanır ve kutsallaşır, o yoksa Mekke bile olsa bir anlam ifade etmez. "Aradığım sendedir, Kudüs'te Mekke'de, Hac'da değil" derken Yunus Emre bunların mevkilerini inkâr ediyor değildir. Sadece sıralamayı doğru yapmaktadır. Dolayısıyla maden, taş ve kılıç dini değildir İslam. Hz. Muhammed'e indirilen mesajın içeriğinde önceki peygamberlerin tüm özellikleri aynı anda bulunmaktadır. Hz. Muhammed'in bir yönüyle bâtın esaslarını getirmesi, rahmet ve merhamet peygamberi olması, diğer yönüyle de "kılıç paygamberiyim" demesi, yani adaleti tesis etmek esaslı bir peygamber olması zâhir ve bâtının kendisinde cem olduğunu gösterir. Dünya tarihi açısından baktığımız zaman, karşımıza evrensel bir sarkaç çıkar. İnsanoğlunun yeryüzü hayatı başladığı andan günümüze gelinceye kadar dinler tarihi hep ezoterizm/egzoterizm sarkacı içerisinde devinip durmuştur. İnsan hayatını ya uç noktada zâhire, ya da diğer uç noktada bâtına götürme sarkacıdır bunun adı. Bunun tipik bir örneği Musevilik/İsevilik örneğidir. Hz. Musa'nın getirdiği mesajın zaman içerisinde ruhanî boyutu unutulduğundan ve ana esaslar olarak sadece hukuk ve norm esasları kaldığından dinin özü, içi, asıl fikri donup pıhtılaşmaya başlamıştır. Bu yüzdendir ki, aynı gelenek içerisinden manevi yöne, içe, öze ağırlık veren İsa Peygamber gelmiştir. Yahudi toplumuna bir Yahudi olarak gönderiliyor, getirdiği misyonun içerdiği anlamlar önemli. Tabir caizse diyor ki; "Ben size artık kural getirmiyorum. Zaten dini, normlar içerisinde boğdunuz ve ruhu kaçırdınız, ben o ruhu yeniden üflemek için geldim!" Dolayısıyla İsa'nın misyonu bir bakıma tasavvuf tarihinde tasavvufî eylemin karşılığı olarak görülür. Bir bakıma İsevî bir işlevdir tasavvuf; ruhun yenilenmesi, bâtın olanın dikkate değer kılınmasıdır tasavvuf. Zaman içerisinde, Yahudilikte olduğu gibi, esastan koparak "din eşittir hukuk" algılamasına gelindiği için İslam ârifleri tıpkı Hz. İsa gibi haykırarak; "Ey hoca! Ey molla! Ey müfti! Ey zahid!" vb tabirlerle ruhun ihmal edildiğine dikkat çekmeye çalışmışlardır. "Savm u Salat u Hac ile sanma biter Zâhid işin –İnsan-ı Kâmil olmaya lazım olan irfan imiş" derken Niyâzî-i Mısrî bu konuştuğumuz anlam kaymasına dikkat çekmek istemektedir. Din kural demek değildir. "Elbette kuralları inkâr etmiyoruz; ama kanunların bir ruhu var, özü var; ruhu ihya etmeliyiz" diyen Sûfîlerin İslam tarihindeki işlevleri çok önemlidir. Bu bakımdan Sûfîler, Musevi şeriatına gelen İsa'nın işlevinin benzerini gerçekleştirirler. İsa'nın getirdiği bir tür ezoterizmdir; Musa şeriatına gerekli olan ezoterizm. İslam'da ise Hz. Muhammed'e gelen mesaj her iki tarafı da kuşattığından, hem Musevilik hem İsevilik kapsanmıştır. Hukuk da vardır, çok zengin bir ezoterizm de vardır. İslam maneviyatının başlangıcından itibaren bu böyledir. Hz. Peygamberin her peygamberde olduğu gibi iki veçhesi vardır: Dünyaya bakan yönü ve Hakk'a bakan yönü. İslam geleneği bunu ikiye ayırır: Nübüvvet kolu/Velayet kolu. Ama Velayet yönü daha üstündür. Bunun sebebi velayetin Hakk'a dönük yüz olmasıdır. Hakk'a ve dünyaya dönük yüzler, Mevlevî dervişinin el-kol sembolizminde de görülür: Sağ el doğruluğun, adaletin ve gerçeğin kaynağı olan Hak'la kurulan irtibatı temsil ederken, sol el, Hak'tan aldığını halka vermeyi temsil eder. İşte bu noktadan baktığımızda, bir peygamberin sağ kolu onun Velayet Koludur; Hakk'la olan irtibatı temsil eder, sol kolu ise Nübüvvet koludur; halkla olan irtibatı temsil eder. Dolayısıyla velayet nübüvvetten üstündür. Ama bunu manipüle etmek suretiyle "İbn Arabî, velinin nebiden, peygamberden üstün olduğunu savunuyor; kim böyle söylerse kâfir olur, o da kâfirdir!" deyip Şeyh-i Ekber aleyhine konuşanlar olmuştur. Bu tamamen saptırmadır, manipülasyondur; Şeyh-i Ekber kesinlikle öyle dememektedir. Dediği çok

açık: Bir peygamberin velayet yönü nübüvvet yönünden üstündür. Çünkü bir peygamberin nübüvvet kolunda, yani halkla ilişkilerinde sorun olabilir. Örneğin bin sene yaşayıp kimseyi inandıramamış tek başına bir peygamber olabilir. Bu onun peygamberlik rütbesine bir şey getirmez, yani sağ kolunda Allah'la irtibatında/velayetinde bir sorun yoktur. İşte bu manada ezoterizm, egzoterizmden üstündür.

Ezoterizmin İslam'daki görüntüsünde de zaman zaman bazı problemler olmuştur. İlimler hiyerarşisinde ilm-i bâtın denilen, Batı'da ezoterizm olarak karşılanan şey, ilm-i zâhirle beraber ele alınmıştır. İlm-i bâtın, ilm-i zâhir'in yani zâhirde olanın iç katmanıdır. Zâhirin kazılması suretiyle altta yatan sebeplerinin çıkarılmasıdır ilm-i bâtın. Suretten sirete, siretten surete geçişlilik söz konusudur. İçten dışa iniş ve dıştan içe çıkış söz konusudur. Bunları birbirinden koparmamak gerekir. Fakat ezoterizmden egzoterizme geçişi de koparmamak gerekir; ikisi arasındaki bağlantı asla yok sayılamaz. Ezoterizmden yani içten kopmuş dış kesiktir, dışı olmayan iç de bir şey yapamaz. Bu denge çok önemlidir. Dinler tarihindeki bu sarkacı optimum noktada yakalamak bir bakıma İslam ezoterizminde mümkün olduğu için René Guénon, Titus Burckhardt, Martin Lings gibi çağımızın bazı önemli düşünürleri, gençliklerinden itibaren önce Batı ezoterik akımlarına, ardından Hindu ezoterik akımlarına girmiş, daha sonra da İslam'da karar kılmış ve bu yolda hakikaten derin eserler kaleme almışlardır. Mesela Guénon önce Mason olmuş, ardından Martinizme girmiş, değişik mistik akımlarla devam etmiş bir insandır. Ardından "zâhirle bâtının kesiştiği noktada gül biter" diyerek İslam ezoterizmine geçmiştir. Yeri gelmişken şunu da eklemek gerekir ki, Gül-Haç cemiyetinin "haç ortasında gül sembolü"de aslında tasavvuftan alınmadır.

Tekrar etmem gerekirse, şu nokta çok önemli: Bütün ezoterik bilgiler yeryüzüne egzoterik kalıplar içinde kayıtlanmış, sınırlanmış olarak gönderilmiştir. Hiçbir ezoterik bilgi havada durmaz. Ezoterik bilginin insana ulaşabilir bir mertebede inebilmesi için zâhire geçmesi gerekir. Bu nokta kaçırılmamalıdır. Biz salt ezoterik nitelikteki bir âlemde yaşamıyoruz; fizik âleminde, ruhun bir bedene girdiği (tecessüm ettiği) âlemde yaşıyoruz, dolayısıyla buradaki bedenin ve fiziki esasların o ruhanî alanla irtibatı vardır. Zuhura gelmiş her şeyin özünde ruhu aramak gerekir. Biz burada bedenimizin içinde kalarak kendi ruhumuzu da arayacağız. Ben bu bedeni öldürdüğümde ruhumu yakalama ihtimalini kaybediyorum. Dolayısıyla beden bana bahşedilen güzel bir ipucu, bir numune. **"Bedenine iyi bak,"** diyor Tanrı, "senin bedenin mabedindir, onun içindeyken yaparsın bana ibadetini." Beden sembolizmi bizde cami olarak görülüyor, caminin kendisini, duvarlarını yalasan da bir şey olmaz. Girip ibadet edersen bir anlam kazanır. Beden salt beden olarak bir şey ifade etmez; onun içindeyken ilahî olanı, ruhanî olanı anlarsan bir anlamı olur hayatının. Beden içerisinde ruh bulunacak, dıştan içe geçerek. İşte aşırılaşmış ve dengesini kaybetmiş ezoterizmde, açıkcası "Bâtınilik"te bu nokta yozlaşmaya uğramıştır. Bâtınîler, ilahi buyruktaki bütün emirlerin, normatif düzeydeki tüm yönergelerin anlamsız olduğunu söylediler. Bunu dediğiniz zaman ortada hiçbir kıstas kalmaz. O zaman sen içi bir türlü yorumlarsın, başkası başka türlü yorumlar; sahih gelenekten kopmuş, köksüz ve amacı dünyevi zevk olan bir içselcilik ortaya çıkacaktır; işte bu bir kırılma noktasıdır. Böyle olunca bazı siyasi iktidarlar, bazı art niyetliler, bazı ehliyeti olmayan kimseler, "işte o benim, işte o bana işaret ediyor, bizim sultanımıza/iktidarımıza işaret ediyor" diyerek yazılanı çarpıtırlar. İbn Arabî der ki, **"tefsir ve te'vil makamı çok önemli bir makamdır."** Yani hermenötik önemlidir. Ama yine der ki, te'vil, yani yorum, "evvele" kökünden gelir, yani ilke döndürmek, aslına döndürmek demektir. Sen ilki bilmezsen, aslı/otantik olanı/sahih geleneği bilmezsen, neyi nereye döndüreceksin? Dolayısıyla te'vil/yorumlama bazılarının iddia ettiği gibi zırvalamak demek değildir; aslı bilen bir ustanın ikinci-üçüncü dereceye inen ve yorum bekleyen bir hususu, yeniden asla çıkarma yeteneğidir. İbn Arabî der ki, "Kur'an ancak te'vil makamına sahip insanların açıklayabileceği bir kitaptır." Bir insanın Kur'an gramerini iyi biliyor olması, Kur'an'ı açıklama, te'vil etme, yorumlama mertebesine sahip olduğunu göstermez. Örneğin, İbn Arabî 64 ciltlik bir Kuran tefsiri yazmıştır, ama bu tefsir ehl-i zâhir tarafından yakılıp yıkılmış bazı küçük bölümleri dışında günümüze ulaşmamıştır. Elimize ulaşan kısımlarda şöyle der: "Ben Kuran'ın bir ayetini alıyorum, onu önce şeriat çekmecesinden çekiyorum, açıklıyorum, tekrar yerine kapatıyorum. Sonra aynı ayeti bir üst çekmeceden çekiyorum ve tarikat açısından açıklıyorum. Yani 'yol' açısından, daha üst mertebeye çıkmanın yolu açısından, bu ayette kişinin çıkacağı yolculuk esaslarının neler olduğunu açıklıyorum. Onu da yerine koyuyorum ve sonra aynı ayeti en üst anlam katmanı düzeyinden tekrar ele alıyorum. Bu sefer hakikat düzeyinde neye tekabül ettiği açısından açıklamaya çalışıyorum."

Bakınız, bu dört, hatta beş derece tefsir demektir. Bugün yeryüzünde bu anlamda beş dereceli Kur'an tefsiri, yorumu yapacak insan yoktur. Şu an "Kur'an'ı açıklıyorum, tefsir ediyorum" diyenlerin hepsi, Kur'an'ın gramerini açıklamaktan öteye geçemezler. Bunlar kelime anlamı açıklamalarıdır. Onu yapmak için Müslüman olmaya bile gerek yoktur. Çok iyi Arapça bilen ama mümin olmayan bir oryantalist Kur'an'ı açıklayabilir. Ama Kur'an'ın ruhunu, özünü "mertebe-i hazret-i Kur'an"a çıkmış ve onun ikiz kardeşi olmuş olanlar açıklayabilir. Bu açıdan dereceler, mertebeler anlayışı önemlidir; derece ontolojisinin, "vücud mertebeleri" (Merâtibü'l-Vücûd) görüşünün metne aktarılması söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında metinde de katlar vardır. Metnin en dış, en zâhir katmanı grameridir. Ama anlam katmanları içeridedir, metnin içindedir. Ona girebilmek için de yolculuk yapmak gerekir. Bunun için denilir ki, Müslümanların elinde tuttukları şey Kuran değil, mushaftır. Diyelim ki, elimizdeki kitap bu, Kuran onun da üstündedir, Kuran'ın üstünde Furkan vardır, Furkan'ın üstünde Ümmü'l-Kitap denilen kitap, yani Kitapların Anası vardır, onun üstünde de Levh-i Mahfûz denilen şey vardır. Allah diyor ki, "Bu göndermiş olduğumuz kitabı size gizli bir kitap olarak, kitabı kitabın içine koyarak gönderdik" (fî kitabin meknun).

Bâtınilik akımı ise zâhir olanı kabul etmediği için işin ölçüsünü öbür tarafa doğru kaçırmıştır. Bâtınî görüş esasına dayalı bazı dini akımlar çıkmıştır. İşin ilginç yanı, zâhirilerde olduğu gibi "Bâtınîlik" iddiası güden böylesi gruplardan da asla yüksek irfan düzeyini yakalayan insan çıkmamıştır. Yüksek irfan düzeyini yakalayan önder şahsiyetler ve Sûfîler daima zâhir-bâtın dengesini koruyanlar olmuştur. Bâtınîlik güden akımların kaynakları da Hz. Ali'dir, Cüneyd-i Bağdâdî'dir, İbn Arabî'dir, Mevlânâ'dır, Yunus Emre'dir. Hepsi de ana cadde tasavvufunun temsilcileridir. Bâtınîlerde her şey keyfi tevil edildiğinden, bunlar kendi davaları için mübalağa yapmaktan çekinmezler ve "Mevlânâ" da bizdendi, bir Bâtınî dâhisiydi, Yunus Emre de bizdendi" gibi iddialarda bulunurlar. Fakat bunlar tarihi ve ilmi gerçekleri çarpıtmaktan öteye geçmeyen fantezilerdir.

Bir noktaya daha dikkat çekmek istiyorum. Modern hayatta sahte inisiyasyonlar, sahte ezoterizmlerde çoğalmıştır. Ustaya hizmet eden insan, eğitilir. Testinin dolabilmesi için çeşmenin yanında durması, ışık kaynağına götürülmesi gerekir. O talim neticesinde olgunlaşır Mürid. Geçilen yolculukta sembolizm vardır; o sembolizmi ustanız size yorumlar. İçeride ne varsa, dışarı o sızar. Görüntüde olanı görmek herkesin işidir. Görüntünün ötesine geçebilmek önemlidir. Önümüzdeki dönemde sahte inisiyasyonlar, sahte mürşitler, şeyhler çıkacaktır. Bunun çözümü, bu ilmin kanunlarla yasaklanması değildir. Bu tür akımlar yasaklandığında sahtekârlığın da yolu açılır aslında. Bu evrensel bir gerçektir.

Şu da unutulmasın ki, İslam ezoterizmi babında, özellikle günümüz İslam dünyasında bir kuruluk, bir düzeysizlik varsa, onun sebebi İslam maneviyatının değişik şekillerde ihmal edilmesi veya dışlanmasıdır. Bütün bunlar, İslam ezoterizminin otantik halini modern hayatta ihmal ettiğimizi göstermektedir. Yeniden doğuş ve manevi zenginlik, Mevlânâ'ların, İbn Arabî'lerin, Yunus Emre'lerin tarif ettiği o esaslarla olacaktır.

E.E.Ç.: Ezoterizmin bu iddiasının karşısında, yine onunla özdeşleştirilen başka bir terim var; hatta bu iki terimi biz çoğunlukla yan yana görüyoruz –ayaklarımızın yere basması için, biraz da okültizmden bahsedelim mi, okültizm bu resimde nerede duruyor?

M.E.K.: Evet, bir de ezoterizm içerisinde addedilen bir okültizm problemi vardır. Ona İslam kültüründe "İlm-i Havass" denir. İlm-i Havass bazı ruhanî esasları kullanarak fizik âlem üzerinde çalışmak demektir, ki bu anlamda fizik âlem üzerinde çalışmak benzeşmeler yasası üzerine çalışmaktır. Bir şey üzerine tesir oluşturmak, benzeyenlerden yola çıkarak tesir oluşturmaktır. Yani siz bir heykel, resim yaparsınız, onu bir kişiye benzetirsiniz, o kişinin heykeline, suretine kötü enerjiler yüklemek suretiyle o kişi üzerinde etkili olursunuz. Bu etki iyi veya kötü yönde olabilir. Kara büyü dediğimiz şey mevcut büyü tartışmalarının ana konusudur. Bizim zâhir âlemde gördüğümüz bazı maddesel özelliklerin aslında ruhanî özellikleri vardır. Ve yaşadığımız âlem tek boyutlu bir âlem değildir, bir geçişler âlemidir. Paralel âlemler vardır. Âlemin içinde âlem vardır; iç içe evrenlerde yaşarız ve herkes hangi âleme mensupsa oranın kuralları içinde yaşar. Cinler âlemi, melekler âlemi, iyi var kötü var, bunları onlara, onları bunlara karıştırarak sıra dışı yöntemlerle iş yapmak isteyenler birtakım formüllere başvururlar. Eğer sizde bir üst ahlaki ilke yoksa, her şeyi üst ilkeden bağımsız olarak yapıyorsanız ciddi hatalar yapabilirsiniz. Bu tür etkileme hadiseleri, aslında alt esaslardır. Ezoterik gelenekte bunlara majör/minör Arkana ayrımı getirilir. Ökültizm İslam geleneğinde her zaman minördür, yani aslî olan değildir; bir

üst esasa tabidir. Onun için, sadece kâmil anlamda İslam maneviyatına sahip bir insan bu tür ilimleri doğru şekilde kullanır. Ama doğru düzgün bir maneviyata, inisiyasyona sahip olmayan birisinin bu tür ilimlerle uğraşması, hem fiziğini tahrip eder, hem de irfanî maksada ulaşmasını engeller; o kişi insanlığa hizmet edecekken bilakis ihanet eder. Bugün Batı'da ezoterizm denilen şey çoğunlukla büyü, fal ve kehanet çalışmaları haline gelmiştir. Ülkemizde bile gayet örgütlü bir şekilde, düşük emeller için kullanılır hale gelmiştir. Bu tür bir okültizmin İslam ezoterizmiyle, yüce ezoterik emellerle hiçbir alakası yoktur ve sonu hüsrandır; buna ezoterizm denemez ve ikisi ayrı tutulmalıdır. Bunların geçici bir süre için belli etkileri de vardır, belli bir mekanizması vardır; yaparsanız belki tesir elde edersiniz. Ama her şeyin bir faturası vardır. Bu yüzden Sûfî yolunda bu tür "düşük işlerden" uzak durulur. Erenler demişler ki, **"Benim varmak istediğim hedef, kendi esasım olan Hak'tır; Hakk'ı bulmaya çalışmaktır".** Oysa büyü, okultizm vb çabalar basittir ve Hak yolunun yolcusu için oyalanmalardan ibarettir. Gerçekten bazı güçler elde edebilirsiniz; manevi zırhı, korunağı olmayan zayıf insanlarla oynayabilirsiniz. Ama unutulmamalı ki, bu tür çabaların hepsi, bulunduğunuz âlemin temel yasalarına aykırı hareket etmek demektir. Sisteme müdahale eden herkes, yaptığı işin karşılığını alır; rüzgâr eken fırtına biçer. Bu yüzdendir ki, büyü yoluna gidenlerin hayatı kötü sonlanır.

İslam büyüye norm düzeyinde yasak diyor. İslam bir din olarak "Büyünün aslı yoktur" demez. Diğer taraftan, din de bir beyaz büyüdür aslında. Mesela dinde abdest alırsınız, dua edersiniz, bazı amaçlarınızın gerçekleşmesi için maneviyatı kuvvetli bir arkadaşınızdan size dua etmesini istersiniz; daha da güçlü bir tesir olmasını istiyorsanız çok sayıda arkadaşınızın sizin için aynı anda dua etmesini istersiniz. Yani aslında bir tür ruhanî örgüt faaliyeti istenir. Duaların, ibadetlerin, tesbihatın, ezkârın toplu yapılması ve hatta bir dostuna "Allah senden razı olsun" bile denmesi tesir alanı yaratır. Kişi veya kişiler lanet okursa bu durum kötü büyü tesiri yapar, o kişiyi, grubu, toplumu kilitler. Bizim geleneğimizde "iyi şeyler yapmak ve hayır duası almak" diye bir husus vardır. İşte bütün bunlar insan üzerine beyaz büyü tesiri yapar.

İmtihan mantığı vardır sahih ezoterizmde; bir kişinin başına gelen her şey, onun ihtiyacı içindir; onunla pişecek, direnci artacaktır. Başınıza bir bela gelirse, ona karşı tedbir almak, çözüm yollarını bulmak suretiyle hem kendi eksiklerinizi tedavi edersiniz, hem de sizden sonrakilere doğru bir ilke ve tecrübe bırakırsınız. Olaylara doğru bakarsanız, imtihanlarla olgunlaşır ve hüviyetinizi pişirir saflaştırırsınız. Ne oluyorsa sizin içindir. Tüm sorunlardan ders çıkarmalıdır kişi, hem bireysel hem toplumsal anlamda.

Selçuklu, Osmanlı, Cumhuriyet Dönemleri tarihi maalesef ezoterik açıdan yorumlanmamıştır. Bizde tarihe ve bilgiye sadece maddi açıdan bakıldığı için, Osmanlı tarihi bile sırf ekonomik parametrelerin değişmesi tarihi olarak görülür, ki bu bence suni ve yetersizdir. Önce zihniyet dünyasında bazı şeyler dönüşmüş ve o da ekonomiye yansımıştır. Dergâhların kapatılmasının dahi bir ezoterik nedeni vardır, sebepsiz değildir. Ezoterizmde hiçbir şey sebepsiz değildir. Her şeyin içte yatan sebeplerini araştırmak gerekir. Siyaset dahi böyledir. Bugün devlet yönetimlerine baktığımız zaman iyi veya kötü inanılan bir ezoterik hiyerarşinin yansımasıdır hepsi.

Dünya bilim tarihinde buluş sahiplerinin çoğu ezoterik akımlara dahil insanlardır, çünkü sebepleri araştırırlar. Batı'da bazı ezoterik akımların fizik literatürü ve fizik âlimleri üzerindeki tesirleri incelenmektedir. Kuantum fiziği, bütüncül tıp ve kişilik ötesi psikolojisi vb alanlarda din ve bilim buluşması bu ezoterik anlayışla güzelce sergilenmektedir. Guénon der ki: "Rönesans sonrası bütün buluşlar, bilim denen şey, aslında ezoterizmin bulduğu fakat tadında bıraktığı şeylerdir." Majisyenler yeni dönemde fizikçiye dönüşmüştür. Maji, fizik âlemindeki tesirleri inceleme ilmidir. Maji, fiziğe tekabül eden birçok şeyi önceden bulmuştu. Tamamen ruhanî amaçlı bir çalışma olan Simya, maddeler arası dönüşümler üzerinde uzun yıllar araştırma yaptı ve modern kimyayı doğurdu. Ezoterik düşünce, sonsuzluk nedir, sonsuz olan nedir gibi konular üzerinde yoğunlaşınca bu düşünceler matematiği doğurdu, Pi sayısını doğurdu. Asal sayı nedir, türevler nelerdir, bunların hepsi aslında ezoterik, felsefi sorulardır; ontolojik sorulardır. İnsanın kendini tanıması, âlemi bulmasıyla ilgili sorulardır. Einstein'ın izafiyet teorisi sadece bir fizik dersi için icat edilen bir denklem değildir. O bir varlık sorunudur. Dolayısıyla modern matematiğin, modern fiziğin arkasında da güçlü bir ezoterizm vardır.

Tanrı, insana verdiği gücü ve yeteneği başka bir varlığa vermemiş. Tanrı bütün isimlerini sana verdi diyor, ödünç verdi diyor Kutsal Kitap. Tanrı kendine muhatap alıyor seni; Tanrı'nın sohbetinde olabilmek, müthiş bir şey. "Ona Halil olmak, dost olmak" deniyor İslam geleneğinde buna; "İbrahim Halilullah" gibi. Ezoterizm insana doğduğu kaynakları öğretebilmek ve tekrar oraya çıkarabilmek için vardır. Hakiki ezoterizmin gayesi budur. Bu gayeden başka gayeler sapmadır. Kur'an'da: "Biz insanı en mükemmel surette yarattık" deniliyor. Öyleyse bu hayatın ve buradaki bütün eğitimin amacı basamak basamak onu tekrar o yüce mertebeye çıkarabilmek olmalıdır.

Modern insanın yaşadığı bunalımın nedenlerini bizimle paylaşan Marmara Üniversitesi hocalarından ve Türk İslam Eserleri Müzesi Başkanı Prof. Dr. Mahmud Erol Kılıç, "İnsan, bilinçli ve şuurlu bir program dâhilinde, "meşiyeti ilahiye"nin bir tazühürü olarak yaratıldı. Yani, bir ilahi isteğin, arzunun ve aşkın neticesinde insan denen bir varlık zuhura geldi. İnsan bu ilahi oluşu madde alemine nuzul edişi ile beraber, unuttu" dedi.
- Bugün modern insan büyük bir bunalım yaşıyor. Özellikle seküler akımların etkisinde kalan ve maneviyat ile bağlarını koparan modern insan dünyayı bu ideolojik kalıplarla anlamlandırıyor. Hal böyle olunca da manevi anlamda büyük bir boşluk oluşuyor ve bu boşluğu dolduramadığında bunalımlar ortaya çıkıyor. Özellikle son dönemlerde uzak doğu kökenli tarikatlerin Batı'da büyük rağbet görmesinin en önemli nedeni işte bu manevi boşluktan kaynaklanıyor. Son yüzyıldır, Batı kaynaklı düşünce akımlarının etkisinde kalan bizim insanımız da bu bunalımın etkisinde kaldı. Dünyevi düşünce akımları insana mutlu olma kaynağı olarak parayı, kadını, zevki sefayı gösterdi. ABD'nin en ünlü Pop idollerinden Britney Speras'ın bütün zenginliğe ve dünyevi varlığa rağmen, daha 30'unda uyuşturucu kaynaklı tedavi görmesi, psikiyatristlerle tanışması ve son günlerde televizyonlarda ve gazetelerde yayınlanan acıklı görüntüleri modern insanın içine düştüğü durumu ortaya koyuyor.

Bugün gerek Batı'da gerekse Türkiye'de hızla çöken aile yapısı, artan intiharlar, uyuşturucu kullanımının yaygınlaşması toplumları sarsıyor. Son dönemde ortaya çıkan istatistikler, gelinen noktanın tartışmaya muhtaç olduğunu gözler önüne seriyor. Günümüz insanının yaşadığı bunalımın en temel sebebinin 'insanın oluşu' ile ilgili sorulara verdiği cevaplarda olduğunu söyleyen Prof. Dr. Mahmut Erol Kılıç, "İnsanın sahip olduğu şeyler değil, insanın oluşu ona gerçek kalıcı mutluluğu verir. Ben kimim, nereden geldim, şu an burada ne yapmaktayım. Nereye doğru gitmekteyim. Gelişim neredendi ve sonum nerede? İnsana mutluluğu verecek şeyler bu sorulara vereceği cevaplardadır. Modern hayat insanın kafasındaki bu deruni sorulara cevap vermedi ve ihmal etti" diyor. Bu hafta röportaj konusu olarak "modern insan"ın içine düştüğü bunalımı seçtim ve Marmara Üniversitesi hocalarından ve Türk İslam Eserleri Müzesi Başkanı Prof. Dr. Mahmud Erol Kılıç'a ile bu konuyu konuştuk.

- Rönesans sonrası ortaya çıkan seküler ideolojilerle birlikte insanın hayatında materyalist dünya anlayışı önemli bir yer tutmaya başladı. Ama bugün modern insan mutsuz. Bu mutsuzluğun ortaya çıkmasında maneviyattan kopuş mu etkilidir?

İnsanın sahip olduğu şeyler değil, insanın oluşu ona gerçek kalıcı mutluluğu verir. Ben kimim, nereden geldim, şu an burada ne yapmaktayım. Nereye doğru gitmekteyim. Gelişim neredendi ve sonum nerede? İnsana mutluluğu verecek şeyler de bu sorulara vereceği cevaplardadır. Modern hayat insanın kafasındaki bu deruni sorularına cevap vermedi ve ihmal etti. Onu sadece dışını süsleyen bir organizmaya indirgedi. Body çalışmaları ile vücudunu güzelleştirmeyi, anti aging çalışmaları ile yaşlanmaya karşı durmayı öğütledi. Oysa yaşlanmaya karşı olmak demek adeta ölüme karşı olmak demekti. Hâlbuki bilgelik anlayışında 1-7, 7-14, 14-21 yaş arası gibi insan hayatında 7'li devreler bulunmaktaydı. Her dönemin insanın oluşumunda, tekâmülünde ve maneviyat ilerlemesinde önemli payı vardır.

- Modern insan, ölümden ölesiye korkan ve yaşlanmayı durdurmak için anti aging yapan bir insan haline geldi.

Her gazete sayfalarında insanlara bu bilgileri aktaran yazı ve haberlere rastlıyoruz…

40'lı yaşlardan sonra insanın bedeni ve fiziki gerilemesi olarak algılanan nöro fizyolojik damarların tıkanmasıyla birlikte, insanda başka bir değişim ortaya çıkıyor. Beyin damarlarının tıkanması, yani yaşlılıkla beraber bir olgunluk bir kemal ve daha üst derece bilgeliğin açılması bir anlayış vardı Gelenek'te. Fakat bu kaybedildi. Ve yaşlılık bir problem ve kurtulunması gerekli bir hastalık olarak gösterildi. İnsanlara bunun eğitimi verilmediği için, yaşlılıktan kaçmalar ve ölüm korkusu birçok psikolojik bunalımı da beraberinde getirdi. Ortaçağ'da psikiyatristler dükkân kapatırken, bugün en fazla iş yapan meslek grubu haline geldiler.

- Bunun sebebi nedir?

Bu da Erich From'un tabir ettiği 'olmak' ve 'sahip olmak' ayrımını bir kere daha düşünmemize sebebiyet verdi. Demek ki, insanı insan yapan şeyler insanın sahip olduğu şeyler değil, onun oluşunu belirleyen şeylerdir. Bu oluşa cevap verecek olan da düşünceler, akımlar ve felsefelerdir. Modern insan bu kapıları çalmaya başladı ve bu tür kapılar da insana gerçek mutluluğu ne kadar verebilir sorusunu karşımıza çıkardı. Bu soruyu cevaplamak için Mevlana, İbni Arabi, Hacı Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş-ı Veli, Şahı Nakşibend, Yunus Emre gibi bizim arifler ve sufi bilgeler dediğimiz insanların temsil etmiş olduğu tasavvufi İslam'a başvurduğunuzda alınan cevap çok netti ve o cevap şuydu: Bir ayete dayanılarak hareket ediliyordu ve o ayette, 'Biz insanı en mükemmel surette yarattık ve ona, kendi ruhumuzdan üfledik" deniliyordu.

İnsan ilahi bir varlık

- Yani insan tesadüfen ve boş yere yaratılmış bir varlık değil…

Evet. İnsan, bilinçli ve şuurlu bir program dâhilinde, "meşiyeti ilahiye"nin bir tazühürü olarak yaratıldı. Yani, bir ilahi isteğin, arzunun ve aşkın neticesinde insan denen bir varlık zuhura geldi. Bu varlık, yaratıcısı ilahi olduğu için, ressam ile resmi arasındaki doğrudan irtibatta olduğu gibi, yaratıcısı bu yarattığına 'bir de kendi ruhumu' üfledim demek suretiyle, aslında yarattığı ile çok yakın bir irtibatta olduğunu belirtiyor. Dolayısı ile Allah tarafından kendi ruhundan üflenen bir varlık olması ile insan, köken itibari ile ilahi bir varlık. İnsan bu ilahi oluşu madde alemine nuzul edişi ile beraber, unuttu. Dolayısı ile insana Allah tarafından kendi ruhundan üflenmiş olması, insanı muazzez ve mükerrem bir hale getiriyor. 'Ben kendi ruhumdan üfledim' ayeti insanın taşıdığı emanetin ne kadar ilahi olduğunun ne kadar nurani bir emanet olduğunu da beraberinde düşünmemizi gerektiriyor. Fakat insanın bu madde aleminde, madde ile aşırı hemhal oluşu, o kaynağını unutturuyor. O kaynağından yabancılaşan insan bu sefer başka arayışlar içerisine giriyor. Oysa aradığı şey çok uzaklarda değil ve kendisine verilmiş(mündemiç).

- Peki hocam, insan bu yola nasıl saptı?

Şeytan diye bir varlık var. Eğer siz onun yoluna giderseniz, o sizi saptıracaktır. Çünkü vazifesi o. Ama sen ona tabi olur ve hakikate tabi olmazsan o zaman Hz. Mevlana'nın da deyimi ile karanlıklar yoluna gitmiş olursun. Hz. Mevlana 'karanlıklar yoluna gitme, gel aydınlıklar yoluna gel' derken bunu kastediyor. İşte o insana yüklenmiş olan emanet, insanın hazinesi. O cevhere, o hazineye sahip olduğu zaman insan, Hz. Mevlana'nın tabiri ile kölelikten kurtuluyor. Gerçek köle, zincirlerde, kafeslerde olan kişi değildir. Gerçek köle, altına, gümüşe, kadına, mala, mülke, evlada, hana, hamama vs. tutkun olanlardır. Ama beden kafesi içerisinde kalanlar, bu tutsaklıkta kalanlar bir türlü, hakikate eremezler diyor. Yapılması gerekli olan şey, hakikate ermek için, o prangalardan ayak bağından kurtulmaktır. Prangalardan ve ağırlıklardan kurtulmak için de, insanın içindeki o ruhani ve nurani yönüne teveccüh etmesi gerekir ki, ruhanilik açığa çıksın. İnsandaki, bu cevher örtük vaziyettedir. Özetleyecek olursak bu açıklama insanın gerçek özgürlük alanının nerede olduğunun cevabını da bize veriyor. Bu öğüt bize, bazı ideolojilerin özgürlük gibi gözükse de, aslında gerçek özgürlük olmadığını, gerçek özgürlüğün insanın kendini tanıması ile mümkün olduğunu gösteren çok evrensel, çok kadim bir bilgelik

tarzıdır. Çünkü siz ne olursanız olun, hangi coğrafyada yaşarsanız yaşayın bir gün mutlaka öleceksiniz. Sizin ölümlü oluşunuz bu dünya hayatında bir kere, kaynağınızı bilerek, tanıyarak ölmenizi de sağlıyor.

- Modern ideolojiler, bu dünyada insanı mutlu etmeye yönelik düşünce kalıpları geliştirirken, insanın ruhunu yani aslını unutmuş öyle mi?

Modern ideolojiler ve modern felsefeler, insana yardımcı olmak ve hayatını kolaylaştırmak üzere, hareket ettiği iddiasında olan düşüncelerdir. Aslında bu ideolojilerin insana o mutlu olma imkânını sunmadığını ve bilakis perdelerden perde olduğunu görmekteyiz. Özgürlük alanı olarak insana yanlış yerler tarif ediliyor. Mesela, modern reklâmlardan örnek verecek olursak, 'özgürüm ben' sloganı kullanılıyor. Neden? 'Çünkü …marka cep telefonu kullanıyorum' 'Özgürüm ben' Neden? başımı alıp giderim' Nereye gidiyorsun? Dağın başına giderek esir olabilirsin. 'Tenin esiri olduğun sürece esirsin' diyor Hz. Mevlana. Özgür insan kendi kaynağını bulan insandır. Erich From'un "oluş ve sahip oluş" ayrımı sufi felsefede de yer alan bir şeydir. İbni Arabi felsefesinin geleneğinde 'varlığın sırrına ermek' tabiri vardır.

Yeryüzünde mutlak huzur yok

- Eski insanlar daha maneviyatçı idiler. Peki bu insanlar mutlu muydu?

Bu sorunuza cevap verebilmek için yeryüzü hayatını iyi tanımlamak gerekir. Yeryüzü hayatında mutlak huzur hiçbir zaman olmadı, hiçbir zaman da olmayacak. Çünkü yeryüzü cenneti diye bir şey yok. Yeryüzünde rölatif olarak insanoğlunun mutlu ve huzurlu olduğu dönemler olmuştur. Yine mutsuz ve huzursuz olduğu dönemler olmuştur. Gaye yeryüzü hayatını azami mutlu bir hale getirebilmektir. İnsanoğlu ölümlüdür. Bundan 100 sene evvel yoktu. Yine bundan yüz sene sonra yok olacak. Başı yok, sonu yok. Eğer sen başında yoksan, sonunda da yoksan 'ortasında ben varım' diyemezsin. Bİr şeyin ortasına başına ve sonuna göre hükmedilir. Eğer bir şeyin başı yoksa, sonu da yoksa, o şeyin ortasına var denilemez. İnsana sorarlar, 'sen 100 yıl önce neredeydin, 100 yıl sonra neredesin?' diye. Sen busun. Matematik deyimi ile, sonlu bir sayının sonsuz bir sayıya bölümü sıfırdır. Yani sen sıfırsın. Ama neye nisbetle, mutlak güce nisbetle. O zaman sen gel, kendini mutlakta fani kıl, 'yalnız sen varsın de' o zaman sana da varlık verilir.

- Ama bugün bazı ideolojilerde ve teolojilerde, 'Allah var ben de varım' anlayışı hakim…

'Eğer sen, Allah var ama ben de varım' dersen, işte bu noktada, Tasavuf anlayışına göre müşrik olursun. Allah'ın yanına başka ilahlar çağırmış oluyorsun ve Allah'ın yanında başka bir varlığa varlık vermek şirktir. 'Eğer insan, ben kendimi nasıl yok sayarım. Baksana benim etim kemiğim var. Allah, var. İnsan da, eşya da var' dersen eğer, bunun adı şirk olur. İbni Arabi, 'benim varlığım yokluğumdadır' diyor. Eğer ben varsam aslında yok olduğumdandır. Var olan yalnızca O'dur. Onun için, 'illa hu' 'yalnız sen' diyerek çağırırlar. Buna 'onu ispat' denir. İbni Arabi, Allah'ın Kur'an'da 'ilk benim, son benim, iç benim, dış benim' dediğini söylüyor. Bir beşinciye yer kalmıyor. İşte her şeyi sahibine teslim ettiğin andaki o hal sana varlık veriyor. Gerçek var olanlar, insan-ı kamiller(Nebiler ve veliler) dir. Çünkü onlar varlıklarından geçmişlerdir.

- O zaman insan varlığını sorgularken, nasıl bir yaklaşım sergilemeli?

Bu dünya paradoks üzerine kurulmuştur. Eğer bir insan 'ben biliyorum' diyorsa, o cahildir. Ama birisi, 'bir şey biliyorsam, o da hiçbir şey bilmediğimdir' diyorsa, o insan alimdir. Eğer bir insan 'ben varım' diyorsa, o adam yoktur. Ama bir insan 'ben yokum' diyorsa o insan vardır ve o insanın yakasına yapışmak ve peşini bırakmamak lazımdır. Çünkü o 'İnsan-ı Kamil'dir ve dünyanın sırrına ermiştir. Dünyada siyah dediğin beyaz, beyaz dediğin siyah çıkabilir. Hakikatler içtedir, dışta kalmamak lazım.

İnsan hayatı ilahi işleyişe uygun olmalı

- Tardisyon yani Gelenek ne anlama geliyor.

Tradisyon(Gelenek), “göklere(semaya) bir bak bir eksiklik bulabilir misin? Bir daha gözünü çevir bak, bir daha gözünü çevir bak. Gözün yorulmuş olarak geri dönecek’ ayetinin bir tezahürüdür. Kozmik sistem, mükemmel bir şekilde formatlanmış ve işlemektedir. ‘Yedi kat sema, yeryüzünün ve gökyüzünün’ görevlileri çalışmakta eksiksiz olarak hiyerarşik yapı işlemektedir. Kozmik sistemde Güneş ve Ay’ın görevini yerine getirmede bir ihmal gördün mü? İşte ilahi işleyişin bir yapısı bir Geleneği var. Buna uygun insan hayatı ilahi insan hayatıdır. Buna ters oluşlar ise sistem içerisinde cızırtı yapar ve insanı rahatsız eder. Özellikle Rönesans sonrası insanın metafizik ile mavera olan referans noktaları koparıldığı için modern insan yalnızlığa itildi. Rönesans sonrası aslında insanı özgürleştireceği iddiası ile ortaya çıkan felsefeler(Aydınlanma felsefesi) kadim felsefelerin terminolojisini çalmıştır. Rene Guenon bunu şöyle anlatır: “Rönesans sonrası felsefeler, kadim felsefelerin terminolojisini çalarak, tepetaklak kullanma sanatıdır” Kadim simya ilmi, kimya ilmine dönmüştür. Kadim ilahi matematik ilmi, kadim ilahi aritmetik ilmi modern kapitalizmin babası haline gelmiştir. Kadim Maji ilmi(Evrenin sırlarını araştıran ilim) modern fizik ilmi haline gelmiştir. Dolayısı ile Rene Guenon’un tabiri ile eldivenin içi dışına çevrilmiştir.

- Aydınlanma yeni keşfedilmiş bir şey değil yani. O zaman nedir bu aydınlanma ne anlama geliyor?

Aydınlanma var olan hikmet geleneğinin ters yüz edilmesidir. Adı bile dinidir. Adı bile işrak felsefesinden çalınmadır. Oysaki bizde dikey manada insanın kendi basamaklarında ilerlemek suretiyle kendisini keşfetme sürecine işrak(aydınlanma) denir. “Allah yerin ve göğün nurudur” nurlanan aydınlanır. Yine Buda, bir ağacın altında birden bire aydınlanmıştır. Biz de aydın münevver anlamına gelir. İşte Batı bizim bütün bu kelimelerimizi ters yüz etmiş ve kullanmıştır. Aslında bütün seküler ideolojiler, “kontra religious” dediğimiz, din karşıtı olan bütün ideolojiler, dini terminolojiyi kullanır. Bu önemlidir. Sekülerizm’in de kutsal kitabı, haccı, kurbanı, mabedi ve ritüelleri vardır. Dolayısı ile insan zaten homo religious’dır. Dini bir varlıktır. Bu nedenle de dünya hayatında her şey dinleştirilmiştir. Din karşıtı oluş bile dinleştirilmiştir. Bir müzik konseri ve pop starı dinleştirilir. ‘Senin için ölürüm’ demek, fena fişşek demektir. Futbol maçına giderken şapka takma, davul götürme bütün bunlar zikir anlamına gelir. Maça gidenler üzerinde, bir anket yapılmış, çoğu maçın kaç kaç olduğunu bilememiş. Çünkü asıl amaç oradaki coşkudur. İşte bunların hepsi evrenseldir ve asli oluş gerçekleşmezse ortadan kalkmaz, kulvar değiştirir ve devam eder. Bugün insanın zikir ihtiyacını karşılayan yerler vardır.

- O zaman “modern insan” dinden kopmuş sayılmıyor aslında…

Kesinlikle. Bugün Che Guevera, kültleştirilmiştir ve bir velidir. Latin Amerika’da bir Che kilisesi vardır ve aziz ilan edilmiştir. Bu insanın tabi ihtiyacıdır. Biz türbeye karşıyız diyenler türbe kurarlar. Bunu peşinen kabul etmek gerekir ki, insan her şeyi dinleştirir. O zaman ‘Allah indinde tek din İslam’dır” ve “Sizin dininiz size, benim dinim bana’ ayetlerini düşünmemiz gerekir. Yani dinsizlik olamaz ama doğru dini seçmek gerekir. Çünkü doğru din, seni kaynağınla tanıştırır ve seni yanlış yerlere düşmekten korur. Bugün din karşıtlığı ideolojisi bile dinleştirilmiştir. Diğer seküler ideolojiler de din gibi çalışır. Bu çok tabi bir süreçtir.

- Bugün dünya genelinde yeni ezoterik tarikatlar ortaya çıkıyor, Hindistan mistisizmi modern insan tarafından ruhun rahatlatılması için kullanılıyor. Bütün bunlar bir arayışın eseri mi?

Dünyada olanlar, bir ezoterizm savaşıdır. Düşmanınızı özellikle ezoterizmden uzaklaştırmak suretiyle onu maneviyatsızlaştırırsınız. Bu bir projenin devamıdır. Bir ülkeye silah ve bomba ile saldırmak çok ilkel bir yöntemdir ve kültürel tahribat çok daha önemlidir. Bu açıdan düşmanı olduğunuz din, ideoloji ve fikir grubunu aslında dininde derinleşmekten mani hale getirdiğiniz zaman, o dinin de bir tür satıhta kalmasının da yolunu açmış olursunuz. Satıh da kalan din de sizin için yararlanılacak bir din haline gelir. Satıhta kalan dindarlar sana hakaret bile etseler aslında senin işini görürler. Bugün dünyada bazı radikal İslamcı hareketler bağırırlar,

çağırırlar sloganlar atarlar ama sonuç itibariyle, nereye hizmet ettiklerini iyi araştırmak gerekir. Binaenaleyh bu bir planın parçasıdır. Özellikle ülkemiz üzerinde çok oynanmıştır. Ülkemiz üzerinde oynanan en önemli projelerden birisi, İslam dinini maneviyatından koparmak suretiyle onu, mantıksal bir düzeye indirgeyerek donuk, soğuk, mekanik bir hale getirmektir. Bugün İslamcıyım diyen birçok insanın İslam'ın temel ritüellerini bile yapmadığına şahidizdir. İslam maneviyatından bihaber kişilerin politik anlamda bağırıp çağırdıklarını görmekteyiz. Oysa gerçek dindarlık o dini yaşamakla mümkündür. Seni bu hale getirenlere baktığınız zaman onların aslında, kendi dinlerini çok iyi yaşadıklarını tarikatlarına bağlı olduklarını görmekteyiz. Bugün Yunanistan, Fransa, ABD gibi birçok ülkede bu tarikatları görmek mümkündür.

Müslümanlar hodri meydan diyecek güçtedir

- Bu tarikatlar, Türkiye'de de var. Ve önemli ayrıcalıklara sahip olduklarını görüyoruz…

Ben özgürlükçü bir insanım. Malların pazarda özgür ortamlarda satılması gerektiğine inanıyorum. Ben malımın çok kıymetli olduğuna kaniyim. 'Bazı akımlar kapatılsın' diyenlerden değilim. Ben sadece eşitlik istiyorum. Pazarda ben de malımı özgür bir şekilde satmak istiyorum. Bana bu imkân verilsin ve başkaları da satsın. Gelenekte böyle idi. Hodri Meydan. Aslında, Osmanlı'da misyonerlik yasak değildi(Siyasi ve politik girişimler yaparlarsa ayrı tabi). Ama devşirebildikleri insan sayısı Tevfik Fikret'in oğlu ile sınırlı.

- Neden böyle idi?

Çünkü, o dönemde, Şeyhleri ve alimleri ile güçlü bir İslami düşünce geleneği vardı. Benim düşünce geleneğim o kadar sağlam ki, 'ben bütün herkese hodri meydan' diyorum. Ama bir şartla, 'köpekler salınıp, taşlar bağlanırsa' orada bir terslik vardır. Zaten planın bir parçasıdır bu. Bazıları rahat hareket edebilmek için, bazı düşüncelerin önüne set çektiler, onlar kendini izhar edemez hale gelince de oluşan boşluğu değerlendirmek üzere, kefen soyucular, boşluğu doldurmak üzere geldiler. Kaçınılmaz bir yasadır bu. Evrende boşluk yoktur ve bütün boşluklar anında doldurulur.

- Hocam bir de Batıni dediğiniz zaman gerici ezoretik dediğiniz zaman ilerici oluyorsunuz. Kavramlarda kendilerine göre yapılandırılmış.

Öyle tabi. Onlar 'benim ezoterizmim' var diyorlar. O zaman ben de 'ezoterizmim var' derim. Sen bana dersen ki; 'benim spiritual koçum var', 'benim de spiritual koçum' var derim. Ezoterik yapılar serbestse, benim ezoterizmim(maneviyatım) de serbest olmalı. Sana gelince serbest, bana gelince yasak.

"Ümmeten Vasat"ın sırrı

- Hocam ideal insan, hem ruh hem de beden birliğini sağlamış bir insan mıdır?

İslam maneviyatı bu dengeyi çok iyi kurmuş olduğu için dünyadaki diğer, akımlardan farklılık arz eder. Dünyada din tarihi, aslında bu tür bir sarkacın tarihidir. Bazı dinler aşırı maddiyata meylederken, bazıları da aşırı spiritüalizme meyletmişlerdir. Hakikat-i Muhammediye'yi izleyenler, farklıdır. İşte burada Ümmeten Vasat(Orta Oluş)'ın tasavvufi sırrı ortaya çıkıyor ki, maddeyi mana ile beraber alabilme anlamına gelir. Bu çok önemlidir. Bizim ariflerimiz, hiçbir zaman dağın başında yaşayan arifler olmamışlardır. Bu arifleri siz, at sırtında Viyana kapılarında Padişah olarak görebilirsiniz. Tarihte, Veli olarak tanımlanmış sultanlar gelmiştir. Bir Veli'yi askeri sınıftan biri olarak ya da medreseden ilmiye sınıfından birisi olarak görebilirsiniz. Dolayısı ile bizim velilerimiz, dağın başında toplumdan uzak bir yerde değil, toplumun içinde olan bir anlayışa sahiptir. Bu da bizde madde ve mananın nasıl dengelendiğini gösteriyor. Zaten İslam maneviyatını diğer maneviyatlardan ayıran en önemli özellik budur. Bugün Budizm'in ya da Hinduizm'in madde ile ilgili ciddi sıkıntıları vardır. Yine başka dinlerin özellikle Museviliğin mana ile bir takım sıkıntıları vardır. Bu nedenle İslam dini Mirac'ı ruh, mahal, cesed yapan

bir maneviyattır.

- 2007 yılı Mevlana yılı ilan edildi. Sizce Mevlana'nın İslam düşüncesi yeterince anlatılabildi mi? Sanki daha çok işin yüzeysel yönü ile ilgilenildi… Yapılan etkinlikler sizce yeterli miydi? Mükemmel olan yapılamadı. Ama bu zihniyet kalıpları ile Mevlana'yı anmak için bundan daha fazlası beklenemezdi. Bir kere Mevlana'nın ait olduğu dünya görüşünün bugünkü yapı ile problemi var. Özellikle alt kademedeki emekçilerin gayretleri ile, bu kadar olur. Dünya ülkeleri içerisinde en iyi etkinlikleri yine Türkiye yaptı. Ama Hz. Mevlana demek, sadece sema demek değildir. Başka şeyler de yapılmalıydı. Ama şartlar müsait olmadı. Ben idealin yapıldığı kanaatinde değilim. Ama hiç yoktan da iyidir. En azından bu zatı hatırlamamıza vesile oldu.

NURİYE AKMAN

İsmailağa Camii cinayetlerinden sonra yasaklanmış birer faaliyet olarak tarikatlar nasıl görünüyor size?

Her şeyden evvel bir faaliyetin kanunla yasaklanmış olması, fakat bu yasaklanan faaliyetin insan denen varlığın iç yapısıyla çok sıcak bir bağ ile bağlı olması bir açmazı da beraberinde getiriyor. Bu paradoksu aşarak bu konular üzerinde sağlıklı ve soğukkanlı bir değerlendirme yapmak çok zor. Her şey toz duman. Tarikat denen oluşumlar bir spor ya da hobi kulübü gibi değerlendiriliyor. O derneğin kapısına kilit vurduğum anda derneğin mensupları dağılır giderler ve bu dernek de kapanır. Tarikat gerçeğinin insan hayatına sunduğu anlam haritaları bunlardan çok öte şeylerdir. Bütün dünya inançlarında ve felsefelerinde mevcut olan bir yapıdır bu. En geniş anlamıyla tarikat herhangi bir düşüncenin, dinin, felsefenin iç katmanlarına, temel görüşlerinin hakikatine ermek için izlenecek yol demektir. Sufi din felsefesinde dinler dört mertebede ele alınırlar. Birincisi şeriat mertebesidir ki formel, dışsal olan ilk düzeyi belirler. Aslında sadece dinler değil bütün düşünce sistemleri de bu dört katlı yapıdadırlar. Mesela madem illa aktüel sahada konuşalım diyorsunuz; bizim ülkemizdeki birçok ideolojinin -buna Kemalizm de dahil- şeriatçı olduklarını söylersem ne dersiniz?

Ooo! Şeriatçı Kemalistler. Sıkı bir paradoks oldu derim!

Her ideolojinin normatif tarafı ve iç katmanları vardır. Bugün Türkiye'de belirli bir ideolojiyi izleyenler, ister Kemalist, ister İslamcı olsunlar, her ikisi de 'şeriat' düzeyinde kalmışlardır. İkisi de birbirlerine hukuk dayatırlar, norma dayalı faaliyet yaparlar. Gönle hitap etmezler. Hukuki dayatmayla kendilerine katılmayı sağlamaya çalışırlar. Bu yüzden Türkiye'deki çatışma bir bakıma "şeriatçılar" arası çatışmadır.

Türkiye'nin sağcısı da solcusu da "şeriatçı" ise ülkenin kurtuluşunu herkesin kendi görüşünde derinleşmesinde arıyor olmalısınız...

Evet, bu da vakit alacak bir süreç. Kalitenin ve seviyenin artmasıyla bu yol açılacaktır. Türkiye'de hiç kimse ideolojisinde derinleşmemiştir. Buna maalesef günümüz dindarları da dahildir, diğer ideoloji mensupları da. Düşüncenin katmanları arasında arkeoloji yaparak ana prensiplere, altta yatan gayeye ulaşma çabası sarf edilmemektedir. Birliğin tohumları derinlerdedir. Yüzeyde ise ayrılık ve gayrılık vardır. Dışta ne kadar birbirlerine ters olursa olsunlar içte birçok görüş birbirlerine yaklaşmaktadır. Mesela en radikal Marksist sol ideolojinin derininde yatan düşünce "insanlar arasında sömürüye, zulme, ayrımcılığa son vermek" değil midir? Milliyetçi sağ söylemin derininde yatan "vatan" duygusu değil midir? Radikal İslamcının görüşlerinin derinlerinde "insanları toplumsal ve bireysel günahlardan uzaklaştırmak" yatmaz mı? Kemalist'in felsefesi "muasır medeniyet seviyesine çıkmak" değil midir? Derin manada bunların hepsi sizce bir yerlerde örtüşmüyor mu? O zaman bunların beraberliğinden müthiş bir sinerji yaratmanın "yollarını" aramak lazım gelmez mi? Didişmek bize enerji kaybettiriyor ve bu da Türkiye'nin düşmanlarının işine yarıyor.

Bu sinerjinin işaretlerini görüyor musunuz, yoksa bu bir ütopya mı?

Ben şahsen bu toprakların maneviyat mirasının Türkiye'de müthiş bir sinerji yakalayacağına, sağ sol, Alevi-

Sünni, Kürt-Türk vs. türü kamplaşmaların önüne geçeceğine kaniyim. Bir örnek vereyim. Pazar günleri bazen çıkar, tezgahlardaki ikinci el kitaplara bakarım. Bir hafta bir tezgahta görmüş olduğum küçük bir kitabı satın aldım. Devrimci Marşlar kitabı. Bir sol militan grubunun marşları. Karıştırıyorsunuz, ilk sayfalarda Enternasyonel Marşı, diğer marşlar filan. Kitapçığın yarısı bu tür militan ve ideolojik marşlar. İkinci bölümüne geldiğimiz zaman Nesimi, Pir Sultan, Hatayi, Yunus Emre'den deyişler görmekteyiz.

Bu figürler Anadolu sufileri?..

Evet. Birkaç hafta sonra bir başka kitapçık buldum. O da ülkücü gençlerin marş kitabı. Birinci sayfada İstiklal Marşı, ardından Çırpınırdı Karadeniz ve bunun gibi marşlar. İkinci bölümde yine Yunus Emre, Mevlânâ'yı görmekteyiz. Daha sonra İslamcı gençlerin marş kitabı elime geçmez mi? Dağa taşa, kuşların gözbebeğine hak yol İslam yazacağız marşları filan. En arkada ilahiler olarak bizim tasavvuf büyüklerimizden alınmış aynı sözleri görmekteyiz. Bakınız ülkemizin üç ayrı, birbirine sırtını dönmüş gençlik grubu arka sayfalarda bir yerlerde birleşiyor. Bu çok büyük bir imkandır. Ama maalesef bunun farkında değiliz. Bu yüzden ayrışmaya doğru gitmekteyiz. Bir toplum birleştirici unsurlarını öne çıkarmadığı sürece ayrılıkların, ihtilafların sonu gelmez. Sonra bu türlü parçalanmayı silah kuvvetiyle bir araya getirmek de mümkün olmaz hale gelir. Gönüllere girilmediği sürece bu asla olmaz.

Şeriattan tarikata yani ikinci mertebeye geçiş nasıl oluyor?

Bir daire düşünün. O dairenin dış çemberi onun fiziki yapısını, yani şeriatını belirliyor. Oradan merkeze giden bir iç çizgi var. O çizginin adı "yol". Arapçası "tarik". Yoldan geçerek merkeze varılıyor. Merkezin adına da "hakikat" ve "marifet" deniyor. Geleneksel tasavvufi anlayışta esas olan hakikat ve marifettir. Yani meselenin bilgi ve oluş boyutu. Şeriat ve tarikatın her ikisi de izafidir, yani değişkendir, arızidir, mutlak değildir. Binektir, vasıtadır bunlar. Gaye bu araçlara binerek o padişahın sarayına, merkeze varabilmektir. Yunus, bunu bir dizesinde ne güzel açıklar: "Şeriat tarikat yoldur varana - [Fakat] hakikat marifet ondan içeru". Bu süreç her yerde görülen evrensel bir süreçtir. Cevizin kabuğu yenmez, içi yenir. Ama yenecek bir ceviz içine de kabuğundan ulaşılır. Edebiyatta, sanatta dahi bu evrensel prensipler geçerlidir. Bir romanın metni ile onun anlam katmanı arasındaki irtibata, yola hermenötik ilmi bakar ki bu da o ilmin "tariki" olmuş olur.

Binek dediğiniz şey insan tarikat olayında. O zaman da şeyh Tanrı'nın yerini mi alıyor, O'na eş mi koşuluyor soruları cevap bekliyor modern insanın zihninde.

Zaten yeryüzünde Tanrı bizatihi Tanrı olarak kimsenin karşısına çıkmış değil. İnsan "Tanrı" tecrübesini dahi yine bir insan üzerinden yaşadı. Bir Tanrı elçisine inandı, Tanrı'ya inanmış oldu. O insanı inkar etti Allah'ı inkar etmiş oldu. Allah yeryüzü planında insan üzerinden bilinir, tanınır. İnsanı tanımayan Rabb'i tanıyamaz... Şimdi sağlıklı temsilcilerin oluşabilmesi için bazı yapıların kendilerini tam olarak ifade edebilmeleri gerekir. Tarikatlar yasaklanınca denetimi yapılamaz hale gelmişlerdir. Üstelik yasaklandıkları zaman bu vakanın ortadan kalkmadığı da görülmektedir. Taşları bağlayıp köpekleri salıverme diye Anadolu tabiri burada kendini gösteriyor. Yani mümkün olabilen doğrusu bağlanınca sahtekarının yolu açılmış oluyor. Siz bugün herhangi bir camiye imam hatta müezzin olmak isteseniz olamazsınız. Birçok kuralı, imtihanı, onaylanma mercii vardır. Ama siz şeyh olmak isterseniz buna bir engel yok. Siz ben şeyhim dediğiniz anda şeyhsinizdir bugün. Hemen iki üç de mürit bulursunuz..

Önüne gelenin kendini şeyh ilan etmesi, tarikatlar yasaklandığı için mi yani?

Tabii ki tek sebep bu değil. Bazı sorunlar buradan kaynaklanıyor. Diğer bazıları da o yapıların kendilerinden. Bakınız tarikatların ilgasına yani 30 Kasım 1925'e kadar bütün tarikat yapıları Meclis-i Meşayih tarafından denetlenmekteydiler. O tarihte İstanbul'un nüfusu altı yüz bin civarındayken aktif kayıtlı üç yüz elli küsur dergah vardı. Yirmi civarındaki de hane-dergah dediğimiz, yani kayda geçmemiş konak-dergahları da buna katarsak dört yüz civarında dergahın olduğu bir şehirdi İstanbul.

E haliyle nerede çokluk orada problem...

Tabii ki, insanın olduğu her yerde problem de vardır. Ama Meclis-i Meşayih bu ihtilafların çözüm yeriydi. En kıdemli şeyhin başkanlığında seçimle bir araya gelirdi. Günümüze geldiğimizde ise bunların bazısı yeraltına indi, bazısı da ehil olmayan insanlar eline geçti. Tarikat çift taraflı bir bıçaktır. İyi kullanılırsa bir cihan imparatorluğunu yaratan bir ocak haline de gelebilir. Selçuklu, Osmanlı, Safevi, Babürşah devletlerinde olduğu gibi. Ama öbür taraftan eğer doğru bir şekilde kullanılamazsa aynı derecede de çok tehlikeli bir olgu haline de gelebilir.

Şeyhi olmayanın şeyhi şeytan mıdır sorusunun tam zamanı...

Bütün geleneksel eğitim felsefelerinde bir bilen ile eğitim görme anlayışı vardır. Bu sadece İslam'a özgü değildir. Siz Platon'un Akademya'sına gider, onun talebesi olursunuz. Pisagor'un derslerine katılır, onun şakirdi olursunuz. Bir mürebbiyi, bir öğretmeni, birisinden bir şeyi öğrenmeyi reddetmek bilgide anarşi ve kaos yaratmaktır. Şeyhin geleneksel dünyadaki anlamı size manevi konuları öğreten kişi demektir. Bir insan-ı kamil bulasın ki o kamil sana seni tanıta demişlerdir. Bakınız, insan-ı kamil size kendisini tanıtmıyor. Bu kamil size yine sizde olanı tanıtıyor. Geleneksel eğitim anlayışında bir kişinin kendisini tanıyabilmesi için dışarıdan birisinin ona kendini görsün diye ayna tutması gerekir. Buna cemal cemale karşı denir. İşte bu noktada demişlerdir ki bir öğretmeni kabullenmeyen kişi kendi hodbin nefsini öğretmen almış olur. Nefs de şeytandandır. Nefsin öğreteceği şeyler de dolayısı ile şeytani şeyler olacaktır. Bunun manası budur.

Bir şeyhe bağlılık özgür düşünmeyi engeller mi?

Bütün eğitim felsefelerinde öğretmene empati duyma, öğretmenin halini giyme, öğretmenden hal transfer etme pratiği vardır. Eğitimde etkili yöntemlerdendir. Bugün bırakınız tarikatı, siz bir sinema rejisörü olacaksanız eğer, falanca rejinin sehpasını, kamerasını taşırsınız yıllarca. Ona hizmet etmek suretiyle, yani kamerasını, sehpasını taşıyarak setlerde uzun yıllar geçirmek suretiyle siz orada eğitilirsiniz aslında. Ne demek efendim gitsin kendisi bir adam bulsun taşıttırsın, diyebilirsiniz. Onu söylerseniz de siz ondan eğitim alamazsınız. Bu aslında bütün sistemlerde vardır. Ama reji, reji değilse yandın.

Ama şeyhle ilişki teneşirdeki ölüye benzer. Modern dünyanın bunu kabulünü bekleyebilir misiniz?

Evet bu öğretiye göre gerçek bir mürit iyi bir eğitim almak istiyorsa ölünün ölü yıkayıcıya teslim olduğu gibi bir mürşide teslim olmak zorundadır. Modernlerin kabul edemediği hususlar bunlar. Bu, geleneksel eğitim metotlarında olan bir şeydir.

Tarikat mensubiyeti bireyselliği öldürmez mi yani?

Siz nesiniz, siz kimsiniz? Zaten kişi kim olduğunu anlamak için giriyor oraya. Kim olduğunu anlamanın birinci yolu benlikten geçmektir. Siz o meydana benlikle beraber giriyorsanız size bir şey öğretilmez. Taptuk Emre'nin kapısını çaldığı zaman Yunus Emre'ye önce odun taşıttılar. Ne demektir o? Dışarıda bırak benliği, öyle içeri gir demektir. Odun taşımak, ona hakaret etmek, küçümsemek veya ekonomik anlamda burada bir ameleye ihtiyacımız var anlamına gelmez. Burada bir kişisel gelişim eğitimi vardır. Mesela biz erkekler tıraş oluruz. Tıraş aslında çok tehlikeli bir eylemdir. Bir berbere gideriz, berber koltuğuna otururuz. Hiç gık çıkarmadan berber eline jilet denen çok kesici bir aleti alır ve gırtlağımızın üzerinde dolanır. En ufak bir hareketi ile bizim hayatımız gider. Hiçbirimiz bir laf söylemeden, ölünün ölü yıkayıcıya teslim olduğu gibi berberin sahasındaki otoritesine teslim oluruz. O da sanatını üzerimizde icra eder. Fakat biz dersek ki, hey berber ne yapıyorsun, öyle yapma, böyle yapma. Berber kulağımızdan tuttuğu gibi git defol, başka bir yer bul der. Yalnız burada bir problem vardır. O da şudur, tıraş olmak istiyorsanız, berberin önüne oturmak zorundasınız. Eğer hakiki bir berberin önüne oturmazsanız orada problem olur. Kasapta tıraş olunmaz. İşte ölünün ölü yıkayıcısına teslim

olması hadisesi herkese göre değildir. Herkese teslim olunmaz. Onun için tasavvufta Gazali der ki: 'Gerçek kamili buluncaya kadar şüphe esastır.' Şüphe edeceksiniz, neden, niçin. Ama kamili bulduktan sonraki şüphe kemale manidir. Perdeli kalmaya mahkumiyettir.

İşin hakikatini bilenler ortadan kalktığı için mi hikmet arayanlar tüccarların eline düşüyor?

Doğrudur. Ehil olmayanların eline düştüğü için. Oysa bunlar Antik Yunan'ın felsefe okulları gibi veyahut Hindistan'ın bilgelik okulları gibi çalışabiliyorlardı eskiden. Buralardan yüksek kültür ve sanat erbabı yetişebiliyordu. Yüksek ahlak, irfan ve terbiye bir medeniyetin en önemli yapı taşlarıdır. Şimdiki halimizi görüyorsunuz. Alternatif olarak bu değerlere muadil değerler üretebildik mi? Bunun sonucunda da insan kalitemiz çok bozuldu. Bu insan kalitemizin bozulmasını maalesef sorumlularımız göremiyorlar. Bunun turizmde, ekonomide, ihracatta ne gibi negatif tesirleri olduğunu, bizlere neler kaybettirmeye başladığını rakamlar vermeye başlayınca belki anlayacaklar...

Bir tarikatın iyi ya da kötü olduğunun ölçüsü nedir?

Böyle bir eğitim anlayışını kendi iç felsefesine göre tanımlarsanız, yani nefs basamaklarında ilerlemek suretiyle ortaya iyi bir insan, kamil bir insan çıkarmak düşüncesi var ise buna kim kötüdür diyebilir? Ayrıca bunun pratik olarak incelenmesi de mümkündür. Mesela mahkeme kayıtlarına bakılır ve kaç tarikat mensubu cinayet, hırsızlık, uyuşturucu ticareti, hakka tecavüz vb. gibi suçlardan ispatlanmış cezalar almış ise ortaya bir istatistik konabilir. Ancak o zaman bilimsel olarak ortada "kötü vatandaş" üreten bir yapı var, hükmüne varabiliriz.

Ya şirketleşmek, ticarete el atmak, bankası olmak, tencere tava satmak. Bunlar da tarikatın saflığı ile ilgili bir gösterge değil midir?

Bu saydığınız faaliyetler tasavvufi düşünce içerisinde de bir tür bid'attir. Ben size şablonu koyayım, siz istediğiniz yapıya tatbik edin. Mesela bir şeyh efendi etrafındaki insanlara, "Bizim gayemiz kendimizi tanımaktır, dünyanın süsleri geçicidir, aslolan O'nun rızasını kazanmaktır. O'nun cemalini gördüğünüz zaman bütün diğer güzellikler gözünüzün önünde silinir" kabilinden sohbetler yaparak insanları manevi bir eğitime teşvik ediyor ve kendisi de böyle yaşıyorsa, bunun yanında siyaset ve ticaret gibi faaliyetlerle doğrudan ilgilenmiyorsa biz o yapıya "tarikat" diyebiliriz. Çünkü o yapıda birincil gaye inisiyasyondur yani seyr-i sülûktur. Seyr-i sülûk yaptırılan yere tarikat denir. Ben şeyhim diyen kişinin de kendine müracaat edenlerin ayaklarını yerden kesip yedi kat semaya çıkıp gezdirecek güce sahip olması gerekir. Bu da öyle kolay elde edilecekbir derece değildir. Yani bu işler öyle herkesin harcı değildir.

Bazen şeyh efendinin vefatından sonra, yerine aynı maneviyat derecesine sahip olmayan birinin görevi devraldığı görülüyor.

Bazen şeyh efendi sağlığında aleni olarak "Benden sonra bu kişi sizlerin velisidir" demek suretiyle bir şahsı işaret edebilir. Bu durumda ihtilaf olmaz. Fakat tıpkı genetik bilimde olduğu gibi nasıl bazı soylar kesiliyorsa, maneviyat ocakları da yükseldiği gibi kesilebilir de. Literatürde bazı şeyhlerin yüzlerce, binlerce müridi olsa da geriye maneviyatına vâris olacak bir vekil bırakamadığı çok örnek olay vardır. Bu durumda geride kalanların kimisi diyor ki, tarikatının ne olduğu fark etmez, biz başka bir kamile intisap edelim. Ve ediyorlar, sonuç olarak o yapı dağılıyor. Muhiddin İbni Arabi gibi büyük bir düşünür, üç yüz altmış tane şeyhe hizmet ettiğini söyler. Ama hiçbirisinin tarikatının adını bile söylemez. Çünkü tarikat adı önemli değildir. Önemli olan bir kamile hizmet etmektir. Modernlerde ise isimler, markalar öne çıkmıştır. Nakşibendi, Kadiri, Bektaşi, Mevlevi, Alevi vs. Bunların hepsi adeta futbol takımı tutmak gibi bir hale gelmiştir. O şeyhin yerine kimseyi bırakmaması durumunda şöyle bir şey de oluşabiliyor. Tamam, şeyhimiz birisini bırakmadı. Ama içimizde birisi var. Bu alim bir insan. Dini biraz biliyor. Biz de şu kadar adamız. Bunlara yazık günah değil mi... İçimizde şu kişi, Allah kelamını iyi bilir. Hocaefendi konumundadır diyerek o kişinin etrafında toplanmaya başlıyorlar.

Peki ya benliği yok edelim diye yola çıkıp da benliğin bu kadar parlaması, bizim şu kadar müridimiz var, herkes bize gelir demeler, gel bize katıl diye davet etmeler...

Bunlar bizzat tasavvufun kendi felsefesine tezattır. Benlik göstergesidir. 'Ene'den geçmeden kimse şeyh olamazdı eskiden. Davet etme yoktur işin aslında.

O kişi alim olabilir; ama alim olmak ile şeyh olmak farklı kategoriler değil midir?

Tamamen farklıdır. Alim olmak dinin zahirini bilmek veya dinle ilgili bazı bilgilere sahip olmak demektir. Ama şeyh olmak, bir manevi ilhama sahip olmak, bir manevi silsilenin içerisinden geliyor olmaktır. Peygamber'in zahiri ilminin vârisleri fakihlerdir, İslam hukukçularıdır, alimlerdir. Ama Peygamber'in bir de manevi ilmi vardır. İşte tasavvuf mektepleri içinden kamiller, Peygamber'in manevi vârisleri olarak ortaya çıkar. Şimdi bu alim kişi o tarikatın mensupları ile ilgilenmeye başlıyor. Ve ortaya bir cemaat çıkıyor. Şimdi bu yapı artık tarikat değildir. Çünkü artık ortada seyr-i sülûk yoktur.

Bugün tarikat denilen yapıların birçoğu tarikat değil, cemaat o zaman.

Aynen. Üçüncü merhalede diyelim ki o alim kişi vaazlar eder. Yani dinin şeriatıyla ilgili konuşur, din sohbetleri yapar. Bir siyasi parti kuralım, bir fabrika kuralım, bir kooperatif kuralım, bir televizyon kanalı kuralım diyebilirler. Yani birinci gayenin dışındaki gayelere rağbet etmeye başlarlar.

Peki alim kişi kendinin şeyh olmadığını bilmekte midir?

İşte problem buradadır. Aslında o kişi ben şeyh değilim, böyle tayin edilmedim ama ben de bir alimim, gördüğünüz gibi acizane birtakım hizmetler içerisindeyim dese hiç problem olmayacak. İslam dünyasındaki birçok cemaat, bu şekilde tarikatların transformasyonu ile ortaya çıkmıştır. Şimdi o alim kişi de vefat ettiğinde yerine akrabası, oğlu veya herhangi birini, -bir tasavvufi eğitimi ve hatta dinî eğitimi yokken- sırf bu cemaatin ticari faaliyetleri dağılmasın diye bir kişiyi oraya oturtmaya çalıştığımız zaman üçüncül bir grup çıkıyor ortaya.

Bu dönüşüme güzel uyan örnekler var yakın geçmişimizde. Mesela Şeyh Abdülhakim Arvasi zamanında birinci gaye seyr-i sülûktür. Sonra cemaatleşme süreci başlamıştır. Bir sonraki merhalede ise ticaret öne çıkar. Max Weber'in kulakları çınlasın. Şimdi ilk dönem, yani Abdülhakim Arvasi zamanı tasavvuf tarihi ilminin inceleyeceği bir dönemdir. Fakat ikinci dönem sosyolojinin alanına girer. Üçüncü dönem de ekonomistlerin inceleme alanına girer. Dönüşümü takip edebiliyor musunuz? Şimdi böylesi ekonomik faaliyetleri veyahut cemaat yapılarını kötülemek istemiyorum. Fakat benim alanım değiller. İyi mal üretirler üretmezler, bunlar iktisatçıların bileceği şeyler. Ha şunu da söyleyeyim, tarikattan cemaate, oradan ekonomik bir yapıya geçme sürecinin örnekleri bütün dünyada vardır. Bugün birçok Japon firmasının kökenleri bir tarikatın dönüşümüne dayanmaktadır. Bazı uluslararası şirketlerin örgütlenmesi tarikatvaridir. Çok da güzel üretimler yapabilirler...

Peki İlluminati vesaire gibi karanlık bazı örgütler hatta terör örgütlerini nereye sokuyorsunuz? Bu dönüşüm şemasında onlara da bir yer var mı?

Şu anki dış dünyada politika başta olmak üzere tarikat bağlantısı olmayan bir devlet yok gibidir. Adeta dünyada şu an tarikatlar savaşı yapılmaktadır. Bazı ülkeler bundan mahrum kalarak dış güçlerin tarikatlarının arenası haline gelmektedirler. Bugün Fransa'da belirli localar, tarikatlar hakimdir dış siyasete. İtalyan dış politikasının Vatikan'a bağlı tarikatlarla beraber faaliyette bulunduğunu görmekteyiz. Bunların İlluminati vs. gibi detaylandırılması ayrı bir olaydır. Bugün İsrail, Yunanistan ve birçok ülke politikacıları belirli localara mensupturlar. İngiltere bizden bile bazı sanatçılara üstün liyakat nişanı verir. Adı, "Büyük Britanya İmparatorluğu Yüce Tarikatı" (Supreme Order of British Empire) nişanıdır. Birçok İspanyol ve Fransız nişanları Rodos ve Malta şövalyelerinin nişanlarıdır. Alan kişi bunun manasını biliyor veya bilmiyor bu bir tarikat nişanıdır. Dünyanın büyük devletleri, imparatorluk vizyonu olanları, milli kimliklerini manevi ocaklarıyla

harmanlamak suretiyle oluşturulmuşlardır. Bu kimliklerden maneviyat ocaklarını çektiğinizde ortaya çok korumasız, zayıf, adeta hastalıklı bir mahluk ortaya çıkmaktadır ki, bu birey ve toplum her türlü saldırıya açık bir hale gelmektedir. Militan sekülarizm kişiye duygusal bir bağlantı kurma hissi vermez. Katıdır ve soğuktur. Sekülarizmin biraz kendini yumuşattığı toplumlarda manevi ocakların da bu topluma pozitif anlamda katkı yapabildikleri görülmüştür. Birçok ileri Batı toplumu bu sinerjiden istifade etmektedir. En uç örnekler vereyim size. ABD'de, Yunanistan'da, İsrail'de en fanatik dinci gruplar bile kanunlara uydukları sürece bazı bölgelerde kendi komünal yaşamalarını sürdürmektedirler. 'Radikalse de bizim radikalimiz' anlayışı var bunlarda. Sahip çıkıyor kendi insanına. Falanca ülkeye gitsinler demiyor. Hatta bunların yaşadığı bölgeleri turizme açmak suretiyle buradan para bile kazanmaktadırlar. Elektriğe, televizyona karşı olan Amişler'in yetiştirdiği tarım ürünleri Amerika'da en iyi ekolojik ürün sayılmaktadır. Yunanistan'da keşişlerinin yaşadığı Aynaroz yarımadası her yıl binlerce turisti bölgeye çekmektedir.

Bildiğim kadarıyla geleneksel tarikat yapısında mürit ile şeyh sık sık yüz yüze gelir. Şeyh müridi nakış gibi işler. Binlerce müridi olan şeyhler var. Şeyh efendilerinin yüzünü bir kez bile görmüyorlar. Bu da çok sakat bir durum değil mi?

Bu benim için, böyle bir faaliyeti tenkit etmek için yeterli sebep değil. Yani sayısal rakamın on bin olması, yirmi bin olması hiç önemli değil. Bugün Michael Jackson'ı görmeyen binlerce hayranı vardır. Onun gibi giyinir, onun gibi hareketler yaparlar. Yani "fena fi'l-Jackson" olmuşlardır, onun halini giymişlerdir. Siz kamil insanları model olmaktan dışlarsanız oraya başkaları girer ve iş yine devam eder. Zira âlem boşluk kaldırmaz. Doğrunun olmadığı yeri kötü doldurur.

Bir dakika. Michael Jackson seyr-i sülûk mu yaptırıyor?

Geunoniyen tarzda sahte-inisiyasyon diyebiliriz buna. Duygusal kurulan bağ, fizikî bağdan çok daha güçlüdür. Dolayısıyla benim kendi tenkit mekanizmam içerisinde bu çok önem arz etmiyor. Ama kadim metinler ideal olanın bir müridin mürşidinin yanında, feyzini tam alabilmesi için onun hizmetinde bulunması, onunla sohbet etmesi, onunla günün 24 saati olmasa bile 20 saatini geçiriyor olmasının gerektiğini söylerler. Öte yandan manevi kanal açmak suretiyle -ki rabıta denir buna- dünyanın öbür ucunda olan bir insanla kalbi bir bağlantı hattı kurmanız mümkündür. "Gönül Dağı" türkümüzün sözlerini hatırlayın. Hepsi orada anlatılıyor. Gönülden gönüle gizli bir yol vardır. Veysel Karani isimli Yemenli bir zat Peygamber'i hiç görmemiştir. Görmeden açtığı bir kanal ile Hazreti Peygamber'den feyiz almıştır.

Şimdi üveysi meşrep insanlar istisnadır. Bana Veysel Karani örneği vermeyin hocam.

Tekrar söylüyorum. İdeal olanı, surette de beraber olmaktır. Çünkü siretten surete geçiş vardır. Bir kamil insanın yanında bulunmanın şüphesiz çok önemli katkıları vardır. Ama bu herkes için birincil derecede lazım şart değildir. Özellikle modern hayatta iletişimin ve ulaşımın zorluğu açısından bakıldığında bu daha da önem kazanır. Burada esas prensip "bağlanma" duygusudur.

Cemaatin içerisinde "oh iyi oldu" denebilecek, insanların nefretini kazanmış insanlar da belki vardır. Ama bu seçilen iki kişi öyle değil. Bu vesileyle her ikisine de Allah rahmet etsin diyorum. Son öldürülen Bayram Ali Öztürk cemaate sonradan katılmış bir alim. Çok değerli, değişik yönleri olan bir kişiydi. Bir kitap hastasıydı. Tedavilik düzeyde kitap toplayıcısı idi. Onun ölümüne, zannediyorum kitapçılar da çok üzülmüştür. Resmen hanımının bileziklerini satacak düzeyde kitap hastasıydı. Ben, seçilen hedefler açısından bakıldığında bir komplo kokluyorum havada. İşin içerisinde ülke huzurunu bozmaya yönelik bazı eller olduğu kanaatindeyim. Bakınız birçok ülkede meczup yetiştirme merkezleri vardır. Buralardan bazı insanlar, belli zamanlarda kasten çıkarılırlar.

İşin hep meczupların üzerine atılması da bana sorumluluktan kaçma gibi geliyor. Cemaatler, tarikatlar adları ne olursa olsun, onların hiç mi kabahati yok?

Genellikle nefs terbiyesini esas aldığı iddiasında olan yapılarda en fazla ağız dalaşı yapılabilir diye düşünüyorum. Böylesi ihtilafların hemencecik cinayet düzeyine çıkması biraz modern fiksiyon romancılarının Gülün Adı romanından kalkarak gotik, karanlık labirentler çizme fantezisinden başka bir şey olmadığı kanaatindeyim. Bu insanların ihtilaflarını birbirlerini öldürme noktasına kadar götüreceklerine ihtimal vermiyorum.

Peki ya linci yapanlar?

Linci yapanlar ile Bayram Ali Hoca'yı öldürenler aynı kişiler diye bir yorum okudum bir gazetede. Bana da öyle geliyor. Delili ortadan kaldırmışlardır. Bu birinci teori. İkincisi, birinciye nazaran daha zayıf olmakla beraber çok da ihmal edilecek bir teori değil. O da hastanın kendini iyileştiren doktoru öldürmesi hadisesi. Genellikle psikolog ve psikiyatristlerin başına gelen bir olaydır. Bazı tarikat yapılanmalarına ülkemizin dışlanmış ve alt kültür gruplarından gençlerin değişik rehabilitasyonlar için katıldığını, geçmiş hayatlarında uyuşturucu madde müptelası iken, o yapılar içerisinde kısmen rehabilite olduklarını da duymaktayız. Bunlardan bazıları tam ıslah olmamışsa böyle şeylerle intikam alabiliyorlar. Ayrıca ilm-i havas sahasına girecek bazı mahlukat musallatı da söz konusu bunlar üzerinde. Bazı obsesyon vakaları olabilir.

Cinayetler gerçekten meczup işiyse o meczubu kullananlar amaçlarına ulaştılar mı?

Tabii, bu siyasi konjonktürle de irtibatlandırılıyor. İşte Danıştay hadisesi, ardından cumhurbaşkanlığı seçimi, ülkenin genel seçime gidişi vs... Çok hassas bir jeopolitik yapısı olan bir ülkenin yerli ve yabancı birçok düşmanının bu konularda kapalı kapılar ardında bazı fikirler ürettiğini ve bazı projeleri planladıklarını hissetmek mümkündür. Bugün ilim dünyası bile entrikalar içerisinde. Eskiden bir şeyi rahat bir şekilde bir ağacın altına oturur konuşurdunuz. Şimdi bir şeyi konuşurken acaba bunun politik, ekonomik karşılığı nedir diyerek her şeyin bir yerlere çekildiği bir dönemdeyiz. "Allah" diyen adamın bile acaba altında ne var diye şüphelenmemiz gerekiyor. Bu sebepten artık arifler ağızlarına taş aldılar. Konuşmamayı tercih ediyorlar.

Bu güvensizlik aynı zamanda sığınılacak liman arama isteğini de kışkırtıyor. Bu kadar güvensizleştirilen insan, amaçlananın tersine, o gruplara gidiyor. Bu da karşı tarafın güvensizliğini büyütüyor. Kısırdöngüden çıkış var mı?

O sinerjiyi yakalamak çok önemli. Bir kere modası geçmiş, gayri insani, yani insanı "spiritüel ihtiyaçları olan bir varlık" olarak görmek istemeyen aşırı materyalist yaklaşımlardan arınmak gerekiyor. Salt "tarikat" kelimesi etrafında oluşturulan tabularla dikkati bir taraf üzerine çekmek suretiyle başka türden bazı tarikatların bu ülkeyi tepeden tırnağa ele geçirmesinin de gizli planları yapılıyor olmasın sakın. Tarikatçılık fonksiyonel olarak illa tarikat demeden de yapılabilir. Bir felsefe dersi içerisinde bile tarikat faaliyeti yapılabilir. Bu açıdan baktığımız zaman bugün ülkemizde tarikatvari çalışan yüzlerce yapının olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan sadece İslami olanlarına medyanın dikkati çekilmektedir. Ama Gülhaç tarikatından tutunuz da Uzakdoğu akımlarına, oradan Kabalacılığa dayanan yüzlerce tarikat faaliyet göstermektedir. Yanlış anlaşılmasın; bunlar da yasaklansın demiyorum. Ben şahsen düşüncelerin özgürce ifadesinden yanayım. Ama herkes eşit şartlarda malını pazarda satabilmelidir. Yoksa haksız rekabet ortamı doğar.

Kişisel gelişim adı altında verilen kurslar var, dünya paralar karşılığında. New age tarikatlar başlığı altında, Uzakdoğu'dan gelen gurular var...

Efendim "guru" dediğiniz zaman mevzuatta o isim geçmediği için serbesttir. Ama guru fonksiyonel olarak şeyhtir. Şeyhim demek yasak; ama ben "spiritüel koçum" dediğiniz anda aynı faaliyeti sürdürürsünüz. Size mantralar verilir. Değişik seanslar yapılır. Bakınız adı zikir değil, esma değildir; ama fonksiyonel açıdan ortada bir tarikat faaliyeti vardır.

Diyanet İşleri'nin İslam yorumu hakkında ne dersiniz?

Diyanet'inki pozitivist İslam yorumudur. İlahiyat fakültelerindeki pozitivizm fen fakültelerinde yoktur. Bu da insanların manevi ihtiyaçlarını gidermekten uzaktır. Camilerimiz adeta soğuk, resmi devlet daireleri gibi olmaktadır. Minaresi bir futbol takımının rengine boyanmış bir caminin kutsallığı kalmaz. Orada başka bir şey vardır. Bundan dolayı bir manastır ile, bir meditasyon merkezi ile mukayese edildiği zaman camide o manevi havayı teneffüs edemeyen insanlar, camiden soğuyarak bu tür bazı spiritüel akımlara gitmektedirler. Bunu düşünsünler.

Geçenlerde bir gazete haberi vardı. İlkokul öğrencileri yoga ile streslerini atıyorlar diye, dehşet içinde kaldım.

Evet. Ve bu kanunen yasak değil. Aslında yoga, Hindu dininin bir tarikat pratiğidir. Olay bilimsel olarak budur. Ve Rene Guenon'a göre Hindu ırkından olana ancak manevi açılımı olabilecek bir şeydir. Her isim kendi enerjisini taşır. İslam dini son vahiy olması sebebiyle içinde son Tanrısal formülasyonları barındırır. Bugün "om mani podme hum" deseniz, ki 'Tanrı'ya hamd olsun' demektir. Bu sözü bu şekilde söylemek ilericilik, son formülasyonuyla yani "elhamdülillah" demek gericilik olur. Oysa "Allah" kelimesinin taşımış olduğu spiritüel enerji "om" kelimesinin taşıdığı enerjiden çok çok fazladır. Onun için İslam tasavvufunda seyr-i sülûk çok seri, çok kısa ve çok enerji yüklüdür. İslam'ın en güçlü yönü ideolojisi değildir. Politik İslam, geçici bir ideolojidir. İslam'ın en güçlü yönü maneviyatıdır.

Tarikatlardaki çözülme Cumhuriyet dönemi yasaklarından önce mi başlıyor?

Aslında 1925 yılı yani tekkelerin kapatılma hadisesi soğukkanlı bir şekilde hâlâ incelenmiş değil. Bu bir total, felsefi bir ret miydi? Bakınız tasavvuf yasaklanmıyor. Tekke ve Zaviye Kanunu ile beraber yasaklanan belirli işler var. Yani negatif bazı özellikler yasaklanıyor. Tekke ve Zaviye Kanunu'nun çıkması aslında tasavvuf ehline yardım etmiştir gibi bir görüş de var. Bazı Melamiler böyle düşünür. Meclis'te kapanmaları yönünde oy kullanan şeyhler vardır, Şeyh Saffet gibi. Neden, çünkü bir pıhtılaşma, tasavvufun ruhuna aykırı müesseseleşmeler oluşmaya başlamıştı. Bunun en tipik özelliği, özellikle Rumeli ve Doğu Anadolu tarikatlarını harap eden "evladiyelik" usulü. Yani beşik şeyhi dediğimiz olay. Sizin babanız şeyhse otomatik olarak onun yerine geçiyorsunuz. Bu, tasavvufun ruhuna aykırı bir şeydir. Osmanlı'nın son devir büyük ariflerinden Kuşadalı İbrahim Halveti, Bediüzzaman'dan çok önce, biz dergahları kapattık, artık zaman dergah zamanı değildir demiştir. Çünkü dergahlarda sorunlar var. Zaman şimdi maneviyat zamanıdır dediler. Yani erkanlarını başka yerlerde ve başka şekillerde sürdürdüler. Ben Mustafa Kemal'in dergahları kapattığı esnada beyninin arka planında yatan zihniyetinin tasavvuf felsefesini külliyyen reddetmek olduğu kanaatinde değilim. Bakıyorsunuz, Sivas'ta falanca şeyh ile oturabilmekte. Kendi yakın arkadaşlarından tarikat mensubu insanlar olabilmekte onlara bir şey demiyor. Yakın arkadaşı Mustafa İzzet Paşa, tarikat hizmetini ölünceye kadar sürdürdü. Cumhuriyet kadrolarında tarikat mensubu insanlar da yer alabilmiştir. Bu bağlantılarından dolayı dışlanmamışlardır. Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel, bir Mevlevi dervişidir. Ve saklamaz bunu Konya'daki Mevlevi asitanesi bazı ayrı muamelelere uğrayabilmekte. Demek ki ortada mutlak bir redden ziyade bir düzenleme yapma ihtiyacı var. Dini hukuktaki kurallar burada da geçerli. Yani bu hüküm mutlak mıdır, mukayyed midir? Ben ilki olarak yorumlamayı tercih edenlerdenim.

Mevleviliğin de biraz daha folklorik bir renge indirgenerek bu açığı kapatmak üzere devlet tarafından desteklendiğini düşünürüm.

Değişik dönemlerde değişik tarikatlar gözetilmiştir politikada. Abdülhamid gözetmiştir, Kurtuluş Savaşı'nda kullanılmıştır, bu hep olmuştur ve olmaktadır. Aynı problemlerle ülkemizin Alevi maneviyat ocakları da karşılaşmaktadır. Ki Alevilik, bir dedeye bağlı olmak, bir tür bir tarikat faaliyetidir. Semah töreni bir zikir ayinidir.

Mevleviyim demek tepki çekmez. Ama Nakşiyim, Cerrahiyim vs. demek soru işaretleri doğurur.

Sebebi yine aynı şey. Bu konu bilimsel olarak bir zemine oturtulmadığı için her zaman manipülasyonlara açıktır. Bazen bir tarafa bazen diğer tarafa meylederler. Sonra da başları döner. Prensipler ve doktrinin olmadığı yerde kaos vardır, kargaşa vardır. Türkiye, felsefesini buluncaya, metafizik referans noktalarını buluncaya kadar bu konudaki tartışmalar sürer gider...

Tekkelerin kapatılmasında hiç mi hayır unsuru yok sizce?

Belki başlangıçta iyi bir amaca hizmet etmek için düşünülmüş bir şey olabilir tekkelerin kapatılması. O esnada buna ihtiyaç görülmüştü belki. Ama üzerinden seksen sene geçtikten sonra bir yasak kendi içinde zararlı bir hale de gelebilir. Tekkelerin yerine açılan halkevleri o ihtiyacı karşılayamadı. O ihtiyaç ölmedi, kılık değiştirdi. Hatta o kadar ki, bir futbol müsabakasında, bir müzik konserinde dahi tarikat fonksiyonları göze çarpmaktadır, bu hissedilmektedir. Bir genç bir futbol maçına giderken, belirli bir kisveye girmektedir, rozet, şapka takma ihtiyacı hissetmektedir. Bir grupla, ellerinde davullarla gitmek istemektedir. Hep beraber coşku içerisinde vecd yaşamaktadırlar. Ben sol görüşe mensup gençlerin yüzde doksan beşinin Karl Marks'ın Das Kapital kitabını satır satır okuyarak, altını çizerek Marksist olduklarını zannetmiyorum. Ama Ahmet Kaya'nın, Edip Akbayram'ın konserlerindeki o spiritüel, o manevi coşkuyla katılmışlardır oraya. Veyahut Yıldırım Gürses, Ozan Arif aynı duyguları yaşatmıştır başka gençlere. Dinden duygu boyutunu kaldırdığınız zaman kupkuru ve soğuk bir din anlayışı çıkar ortaya.

Said Nursi'nin "Devir, tarikat değil, hakikat devridir." sözünü nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bazı gençler sanki dünya düşünce tarihi veyahut İslam düşüncesi Bediüzzaman Said Nursi ile başlamıştır, daha öncesi yoktur gibi bir yaklaşım içerisindeler. Said Nursi'nin gelmekte olduğu o düşünce damarı neydi, neyin uzantısıydı bilmiyorlar. Bediüzzaman, Doğu Anadolu medrese geleneğinin bir ürünüdür. Doğu Anadolu medrese geleneği bugün Taliban'ın Afganistan'daki medrese anlayışı gibi değildi. Zahiri ilimler, manevi ilimler ile beraber verilirdi. Binaenaleyh, Said Nursi'yi iyi anlayabilmek için arkasındaki o güçlü tasavvufi medrese geleneğini iyi bilmek gerekir. Bir Hazreti Ali'yi, bir Abdülkadir Geylani'yi, bir İmam Rabbani'yi, bir Mevlana Halid'i bilmeden Bediüzzaman'ı bir yere oturtmak mümkün değildir. Fakat dönem imparatorluktan ulus devlete geçiş dönemidir. Aynı zamanda bazı medreselerin, bazı dergahların tıkandığı, pıhtılaştığı bir dönemdi o dönem. Bunu bizzat yaşıyor Bediüzzaman. Dolayısıyla Bediüzzaman Said Nursi'nin o sözünü o konjonktür içerisinde değerlendirmek gerekir.

“Ne Olursan Ol Yine Gel” sözünün Unesco’ ya kadar ulaşmasının ardından, 2007 Mevlana yılı olarak ilan edildi. Bu çerçevede Chicago ‘da 10 bin, New York’ta 1500 kişilik bir kalabalık İstanbul Tarihi Müzik Topluluğu’nun Sema gösterisini ilgi ile izledi. Town Hall’deki gösteri öncesi bir konuşma yapan Prof. Dr. Mahmut Erol Kılıç ile ertesi gün Brooklyn Marriot Hotel’in lobisinde konuşma fırsatımız oldu. Prof. Kılıç, tasavvuf üzerine bilimsel bilgiyi alabileceğiniz dünyadaki ender isimlerden biri. İstanbul’da yaşayan Kılıç, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı profesörü.
1,5 yıldır Kültür Bakanlığına Bağlı olarak Türk ve İslam Eserleri Müzesi Başkanlığı’nı yaptığını söyleyen Kılıç, görev tanımının ise belirsizliğinden yakınıyor. Yerli yabancı birçok uluslararası toplantılarda tasavvuf eksenli tebliğler sunan ve Merkezi Oxford’da bulunan Muhyiddin İbni Arabi Topluluğunun Şeref üyesi. Bir yıldır Cambridge Üniv. bağlı İslam El Yazmaları Birliği’nin yönetim kurulu başkanlığını da yürüten Prof. Dr. Mahmud Erol Kılıç, bana sorarsanız Tasavvuf ve Mevlana konusunda dünya çapında değer verilen ayaklı bir kütüphane. İngilizce, Fransızca, Arapça ve Farsça bilen Kılıç”ın Sûfi ve Şiir, İslam Kaynakları Işığında Hermes ve Hermetik Düşünce, Muhyiddin İbn Arabi'de Varlık ve Varlık Mertebeleri, isimli bilimsel eserleri de mevcut. Yaratıcı ve kul arasındaki münasebeti, insan tanımının ruhani derinliğini, kısacası kabuk ve öz ilişkisinin tasavvufi boyutunu merak edenler için bir reçete... Mahmud Hocamız bu konuda o kadar dolu ki, sorularıma “kısaca” cevaplar verdiği halde bile sayfalara-sütunlara sığmayacak boyutta bir söyleşi oldu. Ama ilgili iseniz, bu söyleşiyi okurken hiç sıkılmayacağınızı garanti ederim...
Öncelikle; tasavvuf ve onun manevi algılayışından bahseder misiniz?

Dinler bu yeryüzüne gönderilmiştir. Yeryüzünün ve alemin, evrenin katlı bir yapısı vardır. Bu katlı yapının içerisinde en aşağıdaki mertebe, şehadet alemi dediğimiz, madde alemidir. Din bu madde alemi içerisinde konuşur. Ama bu görünürler aleminde dinin tezahür ediyor olması onun sadece maddi bir şey olduğunu

göstermez.

Din de aslında aynı insan gibi, nasıl insanın aslı ruhsa, beden onun ruhunu korumak için bu cisimler aleminde bir zarf olarak kullandığı bir araçsa, aynı şekilde dinin de formel yönü, normatif yönü dediğimiz şey (ki dindar kişinin ibadet dediği şeydir bu) aslında bir dinin ruhunu muhafaza etmek, için gerekli hurdelerdir, muamelattır. Fakat muamelat esas değildir. Bundan dolayıdır ki, arifler İslam dinini 4 merhalede ele almışlardır. Şeriat, tarikat, marifet, hakikat. Bunun ilk ikisi, rölatiftir, izafidir, mutlak değildir, kavanozdur, yenilecek şey değildir. Yani esas, cevizin kabuğunun kırılıp içinin yenmesi gerekir. Ancak; cevizin özü dış şartlarda bozulur. Bozulmaması için her zaman kabuğa ihtiyaç vardır. Kabuk gereksizdir denilemez. Çünkü, öz, aslında kabuktur. Yani kabuk ayrı, öz ayrı değildir.

Binaenaleyh; şeriat ve tarikat, İslam dininin izlenmesi gereken iki enstrümanıdır, aracıdır. Esas gaye, hakikate ermektir. Şeriatin hakikatine, tarikatın hakikatine, dünyanın, insanın, kainatın ve varlığın hakikatine. Erenlere ‘Ermiş’ derler. Varlığın sırlarını elde etmiş insan derler. Bundan dolayıdır ki, İslam dini, merhaleli (katmanlı) bir şekilde, bir insiyatik okul olarak telakki edilir bu anlayışta. Tasavvuf, İslam dinini bir eğitim, kişisel gelişim programı olarak formatlama demektir. Başka sistem, başka yaklaşımlarla (fıkıh ve hadis anlayışında), İslam bir monoblog gövdedir, (alırsın almazsın) fakat eğitim metodu tarafları zayıftır. Oysa ki, sufilerin, İslam ariflerinin ta 900 yıl boyunca geliştirmiş oldukları sistem, İslam dinini, bir kişisel gelişim programı haline getirmektir. Bütün esaslar insanın eğitimi içindir. İnsanın eğitimi de kendi özünü keşfetmesi içindir. İnsan kendini bilmediği sürece, kendi hakikatini, insanlık hakikatini bilmediği sürece dünyayı boşuna yaşamış olur ve ot gelip ot gider. Ama, o sırra erenler, binanın hakikatını bilenler, tanrıyı da, Allah`ı da bilirler.
Tasavvuftakı tanrı inancını açar mısınız, Enel Hak’tan, Hakkal Yakin’den ne anlamalıyız?

Başka sistemlerde tanrıyı, Allah`ı bilmek bir takım fikri tartışmalarla, karşılıklı fikir çatışmasıyla teolojiler geliştirilir. Fakat, İslam tasavvufunda tanrı fikri bu şekilde tartışmalarla elde edilmez. Burada Allah Kuran-ı Kerim’de “Ben insanı en mükemmel bir şekilde yarattım”, bir başka ayette, “Ben ona kendi ruhumdan üfledim”, bir başka haberde (ki bu bir tevrat ayetidir, Müslümanlıkta da Sahihi Buhari’de gecen bir hadistir.) “Allah ademi kendi sureti üzere yarattı” şeklindedir. Yani, Latincede ‘İmago Dei’ diye tabir edilen, tanrının imajında yaratılmıştır insan.
Binaenaleyh, insan bir kere en mükemmel surette yaratılmış bir. Tanrı kendi ruhunu üflemiş. Bir başka varlıktan bir ruh alarak üflemiş değil. “Kendi ruhumu ona üfledim” demek suretiyle insan ve Allah arasında bir bağa işaret ediliyor. (Bir tabir kullandım, bazı ilahiyatçılar bizi sigaya çekti. Mecaz kullandım, ama mecazı anlamak için biraz edebi, biraz irfani zevk gerekir.
Ama ilahiyatçı hocalarımızın yüzde 80 `inde bu zevk olmadığı için bizim sözümüzü yanlış anladılar, sigaya çektiler) O da su: Ben ruh olarak bir şeyle irtibatlıysam eğer, genetik bir irtibattır bu. Bu kadar. Fazla detayına girmeyeyim.

Dolayısıyla ben tanrıyla çok farklı değilim. Çok farklı malzemelerden geliyor değiliz. Bazı kişilerin zannettiği gibi değil. Gayriyyet esaslıdır o. Yani tanrı tanrıdır. O kadar uzaklardadır ki, sen ona ne yapsan ulaşamazsın. O zaman insanın asla ulaşamayacağı bir tanrı oluyor. Mükemmel bir tanrı var, bizi yaratmış atmış bir kenara, bir daha bakmıyor bile. O zaman bu iş ateizme kadar varır. Ama öbür tarafta Allah diyor ki; “Ben size şah damarınızdan daha yakınım”. Başka bir ayette; “Her nerede olursanız ben sizleyim” (Ve huve meakum eynema kuntum… eynama mutlaklık ifade eder) diyor. Yani ben sizi yarattım, ayrıldık, siz artık mahkluksunuz demiyor. Her neredeyseniz sizinleyim diyor. Diğer bir ayette; “O sizde, görmüyor musunuz?” diyor. Yani yüzlerce ayetler ve hadislerden istimbat etmek suretiyle kendilerine Sufiyum dediğimiz bir taife böyle bir İslam programı geliştirmişlerdir. Adına tasavvuf denir. Bu tasavvuf bize, tasavvuf yolu izlenmek suretiyle hayatın anlamını, insanın hakikatini öğretme dersleridir. Çünkü insanın hakikati öğrenildiğinde tanrı bulunur.
“TANRI GOOGLE’DA ARANACAK BİR MADDE DEĞİLDİR!“
Başka teolojiler ne diyor?

Başka teolojilerde farklıdır. Onlar, insan ayrı bir şeydir, tanrı da şudur. Sıfatları zarfları bunlardır vs… diye öğretilir. Biz de tanrı hissedilir. Tanrı, ‘google’ da aranacak bir madde değildir. Bizde tanrı bizzat çok yakın irtibatımız olan kişiyi hissetmek gibi bir şeydir. Babanızı, annenizi nasıl hissederseniz, onun gibi bir hissetmedir bu. Çünkü o sizden ayrı dışarıda bir yerde çok uzaklarda değildir. `Kişi kendini idrak ettiğinde tanrısını bulur` sözünden yola çıkan sufiler bunu esas almışlardır. Yani insani bildirerek Tanrıyı buldurmak gibi. Tanrı yeryüzü tarihinde de hiçbir zaman hiçbir ademoğlunu karşısına alarak “Merhaba ben Tanrı, beni kabul ettin mümin oldun, beni inkar ettin kafir oldun.” diyerek kesinlikle bir zaatıyla yeryüzünde ortaya çıkmış değildir. Dolayısıyla, insanın Tanrı tecrübesi Ademoğlu’ndan beri hep insan üzerinden olmuştur.

Sufilikteki ibadet anlayışı ile fıkıhtakini karşılaştırır mısınız?

Her dinin peygamberinin iki vechesi vardır. Bir: O peygamberin sosyal ve toplumsal görünümüdür. O, o dinin hukuki tarafını meydana getirir. Aynı şekilde o peygamberin esas tarafı spiritüel, manevi tarafıdır. O peygamber hakka yürüdükten sonra geriye kalan vardır.

(Biliyorsunuz, Peygamberimizin bir sözüdür: "Biz nebiler, mal, mülk, miras bırakmayız. Biz, ilmi miras bırakırız.) Dolayısıyla varisi Muhammedi olanlar ondan hukuk tarafını almışsalar eğer, adlarına İslam fıkıhçıları, 'Fakih' deniliyor, ama Hz. Peygamber sadece hukuk getirmiş değildir. O, komple bir sistem getirmiştir. O sistemin içerisinde bu kişissel gelişimle ilgili, maneviyat eğitimiyle ilgili, spiritüel ve metafizik konuları alıp, işleyip, sistemleştiren kimseler de mutasavvıf adını almışlardır. Mutasavvıf olanlar, diğerlerini dışlamışlar, fıkıhı almamışlar anlamına gelmez. Onu öne alıp, diğerini ona zarf haline getirmişlerdir. Yani hukuku ikincil olarak almışlar. Esas maneviyatı almışlardır. Maneviyatı koruduğu sürece hukuk onlarda değerlidir. Maneviyat olmadığı sürece hukuk hiç bir anlam ifade etmez.
Bu görüşünüzü Kuran'da hangi ayetler destekliyor?

"Namazın da senin olsun!", "Yuh olsun o namaza". Bizden namaz isteyen Allah bunu diyor. Demek ki mutlak namaz istemiyor. Kıl da ne olursa olsun kıl, demiyor. Kılacaksan namaz felsefesinin ruhunu bil, öyle kıl, yoksa ben senin namazını alır başına çalarım diyor. Ama fıkıhta öyle değildir. Fıkıhta, ben fiziken o duruşu yaptığım zaman, bir müftü efendi bana baktığı zaman hükmü tamamdır. Peki ey müftü efendi! "feveylun lil musalliin" ("Vay o namaz kılanın haline…" Maun / 4) olanlar kimler? Bir de batın fıkhi vardır. O da tasavvuftur. Bu görüldüğü gibi insanın özünü birincil gaye aldığı zamanda, insan dünyanın yaradılışından bu yana, en merkezi mahlukat olduğu için ve eşref'i mahluk olduğu için, ve kıyamete kadar da insan olacağından dolayı, insanı esas alan bütün sistemler ölümsüzdür. Ama geçici, güne göre değişen ilimleri esas alanlar günün değişmesine göre değişirler.
Tasavvufun insana yaklaşımı ve bakış açısını anlatır mısınız?

Sadece hukuku esas alanlar, hukuk sistemleri, insanın ihtiyacına göre, şartlara göre değişkenlik arz ettiğinden dolayı, biz buna sabitler ve değişkenler diyoruz. Cevher ve araz deniyor eski tabirle. Cevher değişmeyen bir şeydir. Mesela, Hz. Adem bir insandır. 16 milyon yıl evvel gelmişse eğer, Hz. Adem'in insan oluşu, cevherdir. Değişmeyen bir esastır. Ama Ademin çocuklarından bazıları ekvator kuşaklarında yayıldığından ve aşırı güneş almalarından dolayı, cilt kendini filtreleme yapmış, pigment sayılarını otomatik arttırmaya başlayarak derisinin rengini koyulaştırmak suretiyle zencileşmiştir. Kuzeye doğru giden adem oğlu ise, daha fazla içeri güneş çekebilmek için perdeleri açmak zorunda olduklarından, cilt otomatik olarak rengini daha fazla açmıştır. Bu, cenab-ı Allah`ın vermiş olduğu otomatik bir sistem. Zencilik, beyazlık arızidir. Türklük, İngilizlik, Çinlilik, şunluk-bunluk tameman asli bir özellik değil, değişken bir özelliktir, arızidir. Ve arızi olana bağlı ilimler de, 'Negro Studies' gibi değişken ilimlerdir. Ama değişmeyen ilim insanlık ilimidir.

Tasavvufun günümüzde de hala revaç bulması bundandır. Tasavvuf, zenci, beyaz, kırmızı, Türk, Farslılık ile uğraşmaz. Senin insani oluşunla, asli oluşunla ilgilenir. Onun derdi değildir senin Habeşli olman, Fars olman, Türk olman. O sonraki elbiselerdir. Bu elbiseleri de inkar etmez. Çünkü giydiğin elbiseye göre yaşayacaksın. Türk isen ona göre bir hayatın olacak, zenci isen ona göre olacak. Sosyolojik olarak ikincil olarak onu önemser. Ama modern dünyada olduğu gibi birincil sıraya çıkarmaz. Problem, onların birinci sıraya çıkarılmasıdır. Erkeklik, kadınlık gibi, bunların hepsi ikincil, üçüncül değerlerin birincil değere çıkarılmasıdır. Onun için tasavvuf İslam'ın bu noktayı yakalamış nadir bir özelliğidir.
Mevlana'nın tasavvuf düşüncesinin Amerika'da yankı bulmasını neye bağlıyorsunuz?

İslamın en evrensel yönü olduğundan dolayıdır ki, bugün Amerikalı'sından, Çinli'sine, zencisine kadar bütün dünyada bu ihtiyaç seviyesine gelmiş insanları etkilemektedir. Şu da zannedilmesin ki, bazen gazetelerde çıkar; Amerika`da en çok satan kitap Mevlana, en çok okunan adam Mevlana, Amerika`nın sanki tamamı sufi olmuş gibi bir hava estiriliyor. Yok böyle bir şey. Tabii tanınan bilinen kişiler arasında sayılabiliyor. Ama görüldüğü gibi, zevkinde, eğlencesinde ve de bu şekilde hiçbir arayışım yok benim diyen insanlar hala çoğunluktalar. Bir de ileri kapitalistleşmiş, ileri maddi, hayatı son noktasına kadar getirmiş olan toplumlarda, artık maddi doyumun zirvesinde, (hani sonra da; " So What?" denilen bir durum vardır ya…) beş yıldızlı otelde yaşıyor, limuzini, malikanesi, cep telefonu, I-phone'ları var... Bir müddet sonra batı toplumu tamam diyor. "Dolarlarım cebimden taşıyor, şartlarım yerinde, ama hala içimde oturmayan bir yer var." O arayış bitmiyor. Bazı insanlarda, biz buna geri dönüş diyoruz, maddi imkanları o kadar ileriye kadar tecrübe eden insanlarda, bir yerden sonra bir duvara çarpıp geri dönüş vardır. Bu en çok, refah seviyesinin en üstüne çıkmış bir toplum olması hasebiyle Amerikan

toplumunda olmuştur. Bir doğu toplumunda genellikle insanlar günlük maişetinin derdindedir. Sabah altıda kalkacak, yedide trafiğe girecek, işine gidecek, akşam beşte çıkacak, iki saatlık yolculuk yapacak, evine varacak vs... Bu insanın, metafiziği düşünebilmesinin şartları çok ağırlaşmıştır...

İleri kapitalistleşmiş toplumlarda spiritüel konulara bir merak da genel anlamda vardır. Bu merak zaman zaman onları, Hint Felsefesi'ne, Budizm'e, meditasayona veya bazılarında olduğu gibi Judea-Cristianizm`e, kendi geleneklerinde kabalizm gibi bazı akımlara yönlendirir. Bu yönlendirilmeler içerisinde bu spirütüel pazarda sufiler de 1890`lardan beri vardır Avrupa`da. Kuzey Afrika`dan, Hindistan'dan, Anadolu`dan gelmiş bazı sufi şahsiyetler buralara tasavvufun güzelliklerini taşımışlardır. Bunlardan istifade edenler olabildiği gibi başka akımlardan etkilenenler olmuştur. Ancak, burada bir fark da bulunmakta. Daha önce başka akımları tecrübe etmiş bazı batılıların sonunda tasavvufta karar kılmaları gibi bir örnek var. Aslında ben burada yaşıyor olsam, Sufiliği sonunda tecrübe etmiş (yani maneviyat arayışı için birçok kapıya girmiş) sonunda sufilikte karar kılmış insanları önce tesbit ederim, (ki çok sayıda varlar) sonra gider onlarla görüşme yaparım. Neden Sufilik? Oralara girdin de ne bulamadın? Buraya girdin de ne bulabildin? diye sorarım. Kendimce, amatörce yaptığım araştırmalardan biraz örnek vereyim. Bana söylenen şeyler; tasavvufun enerjisinin (çünkü her spiritüel alanın bir enerjisi vardır) kullandığı esma (Allah'ın isimleri) olsun, murakaba dersleri olsun İslam Tasavvufunda, Muhammedi olduğu için, Hz. Muhammed`in hakikati, içinde bulunduğumuz devrenin logosu olduğu için en otantik sahih enerji kanalını açtığından dolayı; "Ben Hindu iken, Budist iken elde ettiğim gelişmeyi, sufi olunca şeyhimin verdiği bir tesbih veya bir ismi celalden fazlasıyla elde ettim" diyen insanlar bunlar. Sebebi de, İslam'ın manevi boyutunun, enerjisinin hepsinden daha güçlü olduğu noktasında. Böyle bir şey söylenebilir.

" 'ALTERNATİF İSLAM' OLARAK SUFİZME YATIRIM YAPANLAR VAR!"

Hristiyan dünyada, İslam dünyasına karşı bir tepkisel yaklaşım var. Bunun yanında, aynı batının Sufizme yaklaşımı çok daha ılımlı. Bu anlamda, Sufizmin, Mevleviliğin farkı nedir?

Bu soruda daha evvel cevapladığım şekildedir. Yani İslam tasavvufu, insanın özüne hitap ettiği için, insanı esas aldığı için. İnsanın aslının da tanrıya olan aşkın neticesiyle ancak gerçek anlamını bulacağından, ister istemez bu batı insanı da bir ademoğlu, onun da bir sevgi boyutu var. Bu her insanda olduğundan dolayı, onu da cezbetmiştir. Tabii İslam'ın diğer yüzlerini de oturup, uzunca analiz etmek gerekiyor. Yani, El-Kaide İslam'ı nasıl bir İslam? Kim yarattı bu İslam'ı? Burada ben batının çok masum olduğu kanaatinde değilim. Yani El-Kaide kreasyonunda batının da çok büyük emekleri var. Batı düşman istiyor. Yani bir 'öteki' yaratmak zorunda. Özellikle soğuk savaş sonrasında, komünizm, Sovyetler Birliği devreden kalkıp, tek kutuplu bir dünyaya gidildiğinde, bu tek kutupluluk arıza yapar. Diyalektik yasaya göre, şehadet alemi (görünen dünya) zıtların mücadelesiyle işler. Onun için size bir zıt gerekir. Zıt yaratmak için de 'düşman yaratma sanatı diye bir şey vardır. Bu açıdan, bazı eğitimsiz müslümanlar bu projeye en yatkın insanlardır. Onlar bu projeye gönüllü olarak soyunurlar, ama bunun sistemleşmesinde de batının düşman olukları ileri kapitalistleşmiş batı toplumlarının büyük emekleri vardır. Bu inkar edilemez bir gerçektir. Biliyorsunuz, El Kaide hükümetini ilk tanıyan Amerikan hükümetidir. Sonra Suudi Arabistan tanır. Sonra bumerang kendini vurmaya başlamıştır. Şimdi benzer yanlışlar sufizm üzerine yapılmaktadır. Şu an yeni bir pazar olarak, bir alternatif İslam olarak sufizme yatırım yapılıyor. Bu çevreler müslüman kökenli de olabiliyor. Bir pazar var burada, biz buraya geldik veya başka yerde, konuşuyoruz bizi kimse takmıyor. Ama biz sufiyiz dediğimiz zaman, Mevlana dediğimiz zaman, bir ciddiyeti var diyerek dikkate alıyor. İçi doldurulmadan sufizm kelimesini kullanan insanlar var müslümanlar içerisinde. Bunlar Arap dünyasından veya ülkemizden olabiliyor. Ülkemizin içinde sufizmi hiç bir zaman kabul etmeyen, hatta zaman bu zaman değildir diyen bazı insanlar var. Ben sufi-müslümanım. Bunu kıvırmadan söyleyen birisiyim. Diğer her türlü İslam anlayışına da sevgi ve saygı besleyen birisiyim. Mesela bir Vahabi tanıdığım var. Çok severim kendisini. Her yerde Vahabiliğini söyler. Der ki, "Mahmut, ben sizin bu sufizmi anlamıyorum bir türlü, bana hiç hitap etmiyor." Saygı duyuyorum tabii. Kalkıp bana kafir demediği müddetce eyvallah! Onun için tasavvuf, kullanılacak bir 'title', bir 'label' değildir.

Tasavvuf, ya içi doldurulursa enerjisi açığa çıkmaya çalışır, olmazsa manüpülasyondur ve bunun, birçok Amerikalı farkındadır. Yani yutturulması mümkün değildir. Bendenize gelen bu manada çok şikayetler vardır. Washington'da Rumi ismi altında kurulan bir yere gittik. Hiçbiri Mevlana'yı tanımıyor. Hepsi Mesnevi'den bihaber. Mesnevi dersleri yapıyor musunuz diye soruyorum, yok diyorlar. Bir arkadaş, "Rumi forum bizim bölgemizde kurulmuş diye telefon açtım" diyor, "Bu cumartesi günü inşallah mesnevi dersi vardır. Karımla beraber mesnevi dersini dinlemeye gelicem", diyor. Cevap; 'Sorry' biz Mesnevi dersleri vermiyoruz. "O zaman bizim oğlan ney üflemek istiyor ney dersiniz vardır değil mi?" "Sorry, bizde ney dersi yok". "E o zaman sema çark ettiriyorsunuzdur herhalde?", "sorry, o da bizde yok". "O zaman neyiniz Rumi?" "Biz Rumi adında bir hayır kurumuyuz, çalışmalar yapıyoruz… "Hmm, 'something different' dedim" diyor. Dolayısıyla herkes beslendiği geleneği öne çıkarmalıdır.

Sufilik refah toplumlarda yükselen bir değer. Bazı Türk camiasında ve tabii Amerikalılar'da Sufiliği İslam'dan ayrı algılama çabaları var gibi. Yani farklı bir yöneliş olabilir mi? Böyle bir tehlike de var mı?

Var. Şu ana kadar size tasavvufun hep olumlu katkılarını söyledim. Tabii ki madalyonun bir de diğer yüzü var. Tasavvuf dediğimiz şey de güllük gülistanlık değildir. Onun da kendine göre problemleri var. Bir kere şunu bileceksiniz. Yeryüzünde hiçbir şey problemsiz değildir. Hiçbir yapının problemi yok değildir. Hepsinin kendine göre problemi vardır. Bundan dolayı, İslam tasavvufu hoşgörülü, sevecen, insan sevgisi, universal yönü, "gel ne olursan ol gel" diyen yaklaşımı, o dört katlı bütünü içerisinde değerlendirilmeyip, o bağlamdan koparılmak suretiyle onun sadece o sevecen yönünü öne çıkardığımızda, ortaya bu sefer manipülatif bir şey çıkıyor. O da nedir? "Sufizm çok güzel, ama İslam'a gerek yok". Biz sufizmi alalım, İslam kalsın bir kenarda. Sufizmin, İslam'ın spiritüel enerjisini kullandığını farketmiyor bazıları. Yani zannediyorlar ki, Sufizm sadece rasyonel bir klüp faaliyetidir. Hayır! Sufizm bir enerji alanıdır. Orada çok kelam yoktur, iş vardır. Ve o iş vampirizm gibi, yani enerji emmeyle çalışır. Ve kullanılan enerji, kullanılan esmaların hepsi Muhammedi enerjidir. Siz Muhammed`le enerjiyi kopardığınız zaman elektriği kesilir. Ne olur? Ortada bir kulüp faaliyeti olur. Yani teknik anlamada söyleyeceğim, inisiyasyon olmaz orada. İnisiyasyon spiritüel bir gelişimdir. Bu gelişim olmaz. Sadece bir araya gelirler Mevlana okurlar falan.

Kabala, Yahudi dininin spiritüel tarafıdır. Yahudi ırkından değilseniz Kabala size açılmaz. Yahudi olmayan birisinin Kabala çalışmaları yapması tamamen entrellektüel bir takım cimnastikten ibarettir. Rene Geno`nun tabiriyle yoga, özellikle 'hata yoga', üst derece yogaları, ari ırka, Hindu ırkına verilmiş özellikleridir. Onlardan olmadığınız sürece sizin yoga yapmanız, sadece şeker ve kolesterolünüzü düzenler. Beden sağlığını elde edersiniz. Yüksek Fütühat dediğimiz yüksek metafizik açılımları elde edemezsiniz. İslam tasavvufu da, Muhammedi olanlara ait bir şeydir. Muhammedi olmadığınız müddetçe İslam Tasavvufu sizin için güzel, entellektüel bir çabadır sadece. Ben uğraşmasın demiyorum, güzel, Müslüman olmayan da uğraşsın, ama derinliğinden istifade edemez.

Hal böyleyken, Başka şeyler hedefleniyor olabilir mi?

Amerika özellikle 11 Eylül'den sonra, İslam'ın her kanalı açtığımız zaman bombayla, intihar saldırısıyla özdeşleştiriliyor olması... Tabii burada biliyorsunuz, medya yansız değildir. Medya belirli güçlerin insanları etkileme alanı olarak kullanırlır. Çok masummuş gibi görünür, ama araya serpiştirilen ince detaylarla aslında kitleler bir yere doğru şartlandırılırlar. Dolayısıyla, siz haberlerinizde sürekli olarak bir yerlerde bombaları gösteriyorsanız, bir imaj yaratmaya çalışıyorsunuz demektir. Mesela 10 gündür buradayım, 10 gün içerisinde New Orleans`ta 1 kişi 3 kişiyi öldürdü. Bir hamile kadının cesedi bulundu vs... Ben her gün bu haberleri verirsem Türkiye`de, Sivas`taki bir amca da; "Ulan Amerika`da neler oluyor böyle, hiç güvenli değil" imajı oluştururum. Şüphesiz, Irak`ta şurada, burada bomba patlamıyor demek istemiyorum. Elbette patlıyor. Ama bunun yanında çok güzel şeyler de oluyor. Geçen ay Irak, Erbil`de Şazeli Dergahı'nın açılışı vardı. 10 bin Şazeli dervişi zikir yaptı, gül suyu dağıtarak. Ama hiçbir medyada çıkmadı bu. Şimdi siz cımbızla çekip, sadece Şiilerin bombaladığı Sünni yerlerini, Sünnilerin bombaladığı Şii mekanlarını gösterirseniz burada bir amacınız var demektir. Sonuç bu olur. Başarılı da olmuşlardır. Çünkü, ileri zengin toplumlar, genellikle çabuk etki altına girer, saftirik insanlar olurlar. Amerikan 'mass' medyası, Amerikan kitlesi aşağı yukarı saftirik insanlardan meydana gelmiştir. Şu an sıradan Amerikan insanının kafasındaki İslam imajı iğrençtir, ürkütücüdür. Bundan dolayı, sufizmin kendisini nasıl ifade ettiği değil, "biz sufizmden ne bekliyoruz" kreasyonu vardır Amerika`da. Buna yönelik sosyolojik, politik yatırımlar yapılıyordur bazı yerlerde. Bunun idrakinde olan sufi vardır, olmayan sufi vardır.

"TASAVVUF'UN CEMAL YANI GİBİ CELAL YANI DA VARDIR!"

Gerçek sufi, hiçbir güç tarafından kullanılamaz. Her güçle irtibatı vardır, çünkü kapısı herkese açıktır. Çünkü sufi insan ayırt etmez. Ama insanı ayırt etmemesi, insanlara sevecen yaklaşması, herkesin dümeninin suyuna giren, tokat oğlanı olduğu anlamına gelmez. Tasavvufun kendine göre bir doktrini vardır. Sevecen tarafı olduğu gibi, bir celal tarafı da vardır. Sırf cemalden ibaret değildir. En cemal dedikleri Mevlana'nın gerçek adı Celalettin'dir. Çok celal bir zattır. Mesnevi'de bile öyle beyitleri vardır ki, atlarlar. Sistemi bir bütün olarak almak lazımdır.

Hz. Mevlana'nın yaşadığı dönemde ve bulunduğu yerde sadece Müslüman bir toplum olmadığı, Hristiyan ve Yahudiler'in de yaşadığı, Hz. Mevlana'nın da hepsine, hatta hayat kadınlarına bile eşit mesafe ve hoşgörü ile yaklaştığı görüşü var. Bu Mevlana'nın ortada olduğunu gösterir mi?

Buradaki hoşgörü için şunu belirtmek istiyorum. O tür insanların yaptığı şeylere; "ne kadar iyi yapıyorsunuz, devam edin" gibi bir durum yok. Tabii ki 72 millete bir gözle bakacağız. Hz. Muhammed de öyle değil miydi?

Maria Magdelana fahişe değil miydi? Hz. İsa ona kapılarını açmadı mı? Sonra Maria azizeliğe kadar yükselen bir kadın haline gelmedi mi? Evet, bir Sufinin gönlü geniştir, kapıları herkese açıktır. Mevlana'nın "Gel" çağrısını doğru anlamamız lazım. "Ne olursan ol gel" sözü de aslında Mevlana"ya değil, Ebul Said Ebul Hayr adında bir sufiye aittir. Mevlana`nin hiçbir kitabında geçmez bu söz, fakat mana olarak görüşüne de aykırı değildir. Gel putperest, gel mecusi diyor, ama geldiğin gibi kal demiyor. Hele bir gel. Sana bir hanyayı konyayı tattırayım da çıkışın nasıl olacak onu bir görelim. Önemli olan çıkışın nasıl olacağıdır.
Unesco`nun bu işe sahip çıkma süreci nasıl oldu?

Öncelikle bu iş, ülkemizdeki bazı gayretli insanların geliştirdikleri dosyayı Kültür Bakanlığı'na arzetmesi ve o zamanki (2004) kültür bakanının bunu kabul etmesi ile bu boyuta gelmiştir. Kaynağı hiç bir resmi kuruluş değildir. Bir grup Mevlana gönüllülerinin geliştirdiği bir projedir. Ancak kişisel başvuru yapamadığınız için Kültür Bakanığı'na verilen dosya Unesco'ya teklif edilir ve Unesco tarafından kabul edilir. Unesco sadece uygun görmüştür. Dediğim gibi, Unesco bunu insanlığa söylemedi, kültür bakanlığımız bile bu olaya sonradan dahil olmuştur. Fikir ve gayret başta söylediğim insanlara aittir.
Şimdi Unesco ile beraber bir açılım oldu ve Mevlana bütün dünyada yükselen, satan ve sahiplenilen bir değer. Bizim bu aşamada Mevlana'yı marka olarak kaybetme riskimiz var mı? Zaten İran'ın ve Hindistan'ın da öteden beri sahiplenişi söz konusu.

Kesinlikle böyle bir tehlike vardır. Öncelikle onu sadece bir millete hapsetmek doğru değil. Şüphesiz bütün dünyanın malıdır, ama görüşlerini yayabilmek için en uygun ortamı Anadolu'da bulmuştur. En yüksek irfan seviyesi Anadolu'dadır o dönem. Tıpkı Elhadiddin Kirvani, Muhyiddin İbni Arabi'de olduğu gibi. Arabi, Endülüsten kalkmış gelmiş, Mısır'da Ulema onun yemeğine zehir koymuştur. Kendisi Malatya`da 7 yıl yaşamıştır ve en önemli eserlerini Malatya`da yazmıştır. Oradan Konya`ya geldiğinde ise Selçuklu Sultanı şehrin dışına kadar karşılamaya gitmiş ve atından inerek "Siz ata layıksınız, ben sizin zimamınızı çekecek hizmetkarım" demiştir. Bu anlayışın olduğu yere gelir arifler. Mevlana hazretlerinin kendisi "biz Behl`de (Bugünkü Afganistan`in Başkenti Kabil`e yakın bir şehir) kalsa idik şu ana kadar kıtır kıtır doğranmıştık" diyor. Bundan dolayı Anadolu`da neşvu nema bulmuştur.

Şunu da ekleyelim. Bu bize otomatik gururlanma veremez. Çünkü biz bu hoşgörüyü 800 sene evvel yaşamışız, ama şu an Anadolu aynı hoşgörüye hala sahip midir? Bunu da incelememiz gerekir.

Biz bugün dünyaya eğer Mevlana'yı anlatmaya çalışıryorsak, önce kendimiz anlamak zorundayız. Osmanlı dönemindeki Mesnevihaneler şimdi açık değil bir defa. Mesnevi kıraatı ile beraber felsefesinin yapıldığı yerlerdir Mesnevihaneler, sadece Sema dönülmez orada. Senin şu an mesnevi felsefesi ürettiğin Mesnevihanelerin işlevsiz. Amerika`da bir grup psikiatrist (içlerinde sadece bir iki tanesi müslüman) insan terapisinde acaba Mevlana'nın mesnevisi ve diğer eselerindeki pasajlar bu işte ne kadar faydalı olabilir diye çalışma gurupları oluşturup ayda bir Mesnevi okuması yapıyorlar. Düşünün bir pisikiyatrist gurubu, hatta kuantum fizikçileri bu çalışmayı yaptılar. Acaba buradan zerrelerle veya çok kutuplu sistemlerle neler çıkarabiliriz diye…

Oysa bizim ülkemizde Mesnevi'ye bu gözle bakabilen yok. Bizde köy mollası iki üç tane hocanın Mevlana hakkındaki şüphelerinden öte geçemeyen, çok afedersiniz, belden aşağı ve seviyesiz konuşmalarından ibaret bir durum var malesef. Dolayısı ile Mevlanayı bir değer bir değer, bir marka olarak kaybetme riskimiz var mıdır? "Çoktur" derim.

Allah'ın "El-Bâtın" ve "El-Velî" isimleri olduğu sürece tasavvuf ilmi de olacak demektir.
Tasavvuf, İslâm toplumlarını derinden etkileyen ve başından beri tartışmalara konu olan bir disiplin. Siz de bu alanda kendini yetiştirmiş bir ilim adamısınız. Sizinle tasavvufla ilgili tartışmalı konuları konuşmak istiyoruz bu söyleşide. İsterseniz nereden çıktı bu tasavvuf sorusu ile başlayalım. "Neden ihtiyaç duyuldu tasavvufa? Yahut olmazsa olmaz mıydı? İslâm varken neden tasavvuf, Müslüman varken neden sûfî?" soruları anlamlı mı sizin için?
Önce sorularınızı bir kavramsal çerçeveye oturtalım isterseniz. Evet doğru, bu çağın "tartışma" konularından bir tanesinin de tasavvuf olduğu bir gerçek. Çünkü modern düşünce gerçeğe tartışa tartışa daha sonra varacağını ileri sürmektedir. Yalnız şu da iyi bilinmeli ki modernliğe geçilinceye kadar ki dönemlerde tasavvuf, tartışmanın bugün ulaştığı vechesiyle bir tartışma mevzusu olmuş değildi. Yani ilimler hiyerarşisi (merâtibu'l-ulûm)

içerisindeki konumu toptan, küllî olarak sorgulanmış veya reddedilmiş değil bazı kısımlarına (cüz'î) yönelik tashih teklifleri ki bunlar da esasa müteallik olmayan bir takım isimlendirme teklifleriydi. Bu sebepten, geleneksel değerlerin tahrif edildiği böylesi bir çağda anlaşılması başlı başına bir problem haline gelen konulardan bir tanesinin de "Tasavvuf" olması hem modern çağı oluşturan zihniyet dünyasını ve hem de tasavvufu yakından bilenlerce anormal bir durum olarak görülmez. Tabulaştırılmış rasyonalizmin, alaycı pozitivizmin ve militan sekülerizmin tek geçerli düşünme biçimi yapıldığı ve üstelik bu zihniyet kalıplarının dînî ilimlere de sızdığı bir dünyada tasavvufun işi zordur. Çünkü bu yapı içerisinde "din"in de değerler sıralaması değiştirilmiş, ruhdan kopuk, materyalist ve soğuk yüzlü bir din çıkmıştır ortaya. Ne var ki yukarıda saydığım bu üçlünün aynı zamanda modern çağın problemlerinin de kaynakları olduğu artık bir çok kimse tarafından açıkça telaffuz edilmeye başlanmasıyla beraber bu mitosların tahtı da sallanmaya başladı. Sınırsız ekonominin, ruhsuz politikaların, maddeci felsefelerin, doğanın tahribinin ve mutsuz bireyin hep bu zihniyet kalıplarının götürdüğü sonuçlar olduğu görülünce bütün dünyada kaybolan değerleri, Geleneksel (Tradisyonel) düşünüş biçimlerini yeniden keşfetme çalışmaları başladı. Artık sipiritüel görüşler, mistisizm, ezoterizm, felsefe yükselen değerler arasında sayılmakta. Mistisizmin artık alaya alınmadığı ve ciddî bir iş olarak görülmeye başlandığı bir hayli akademik araştırmaya mevzu olmasından anlaşılmaktadır. Çekoslavakya devlet başkanı Havel'in güzel bir sözü var: "20. yüzyıl toplumları o toplumda kaç tane mühendis olduğuna göre değerlendirilirdi. Ama 21. yüzyıl toplumları o toplumda kaç tane bilge, kaç tane filozof olduğuna göre değerlendirilecek".

Konuyu oturtacağımız genel çerçeveye yönelik bu girizgâhtan sonra daha özele inerek konuşmak icab ederse şunları söyleyebilirim. Nedir tasavvuf? Aslına bakarsanız "tasavvuf" bir yöntemdir, bir bilgi değildir. Bir metodolojidir, bilgiyi elde ediş yollarından birisidir. En geniş anlamıyla düşünecek olursak bir tür "Din Felsefesi" de diyebiliriz ona. Sapmış modern anlamıyla değil sahih (otantik) ve aslî (orijinal) anlamıyla, "Hikmet" vurgusunu yitirmemiş anlamıyla buna gerçek felsefe de diyebiliriz. Yani dinin temel esaslarını anlamlandırma modellerinden, dinin yorumlanması çabalarından birisi olarak bakabiliriz tasavvufa. Tıpkı diğer modellemeler gibi o da insanî bir çabadır. Bir gerçeklik tasavvurudur. Başkaları da başka modeller geliştirebilir, başka tasavvurlar ileri sürebilirler, nitekim öyle de yapmışlardır. Bütün dinlerde söz konusu dinin esaslarını tefsir ederken hep benzer ekollerin oluşmuş olduklarını görürüz. Çünkü kalkış noktaları benzer olan düşünceler benzer sonuçlara varırlar. Dolayısı ile bir yönüyle evrenseldir bu. İşte bu yaklaşım tarzının İslâm dîni özel alanındaki adı ise teknik tâbiriyle "tasavvuf" olarak isimlendirilmiştir. Bu isimlendirme de katı ve kalıplaşmış bir isimlendirme değildir. Binanaleyh bu kelimenin etimolojik kökeni üzerinde modern araştırmacıların aksine muhakkik sûfîler fazla durmamışlardır. Çünkü onlara göre isimlendirme değil muhtevâ daha önemlidir. Bunun için "Eskiden tasavvufun adı yok ama içi vardı, şimdi ise içi yok adı var" demişlerdir. Bu kelime yerine başka kelime tercih edenler de olmuştur. Meselâ İbnu'l-Arabî tasavvuf kelimesini de kullanmakla beraber "tahakkuk" ve "muhakkik" tâbirini daha çok sevmiştir. Hasılı isme takılıp kalmayıp müsemmâya, o ismin delâlet ettiği mânâya nüfuz edebilmek gerekir ki bu bile tasavvufî yöntemin öğretilerinden bir tanesidir.

Şimdi "Nereden çıktı bu tasavvuf?" diye soruyorsunuz. Bir an için her türlü tarihsel zeminden bağımsız olarak düşünelim. Yani Hayy b. Yakzan gibi ıssız bir adada, tek başına hayatı teneffüs edelim. Şimdi siz eğer İslâm dinine mensûbsanız ve kutsal kitabınız olan Kur'an'ı okuyorsanız bir çok âyetin yanısıra şöyle bazı âyetlerle de karşılaşırsınız. Bir iki örnek olsun diye meselâ;"Ben size kendi rûhûmdan üfledim", "Her nerede olursanız olun o sizinle beraberdir", "O ilktir, sondur, içtir dıştır", "Onların kalbleri vardır onunla aklederler", "O'ndan geldik ve sonunda O'na döneceğiz" vb. gibi âyetlerin üzerinde düşünmeye başladığımızı varsayalım.

Bir şeyin rûhu bir şeye üflenirse o şey ile ilişkisini nasıl temellendirebilirsiniz.? Rûh bir şeyin özünü veren şey ise, bir şeyin mâhiyetini belirleyen esas ise bu ayeti nasıl anlamamız gerekir. Biz Tanrı'dan ayrı ve müstakil varlıklar olduğumuzu düşünürken Tanrı siz nerede, hangi varlık düzleminde olursanız olun ben sizinleyim derse bizim ne yapmamız lazım. Peki Allah size "Ben ilk olanım ve son olanım derse" bu ikisi arasındakinin konumu ne olabilir sizce? Bir şeyin başı ve sonu aynı şey ise ortasını ne yapmalı? "İç benim" sözünü hadi anladığımızı varsayalım peki "Dış da benim" (Hüve'z-Zâhir) sözünü nasıl anlamalıyız? Bu âyeti yorumlayan bir ârifin deyişiyle "ilk - son - iç - dış"ın târifinin net bir şekilde yapıldığı yerde bir beşinci oluşuma yer kaldı mı acaba? O zaman sen nesin? Ben neyim? O'ndan gelmişiz ve yine O'na dönüyormuşuz. "Onların kalbleri vardır ve bununla aklederler" âyetini okuduğumda ise "akletme" eyleminin organı olarak beyin değil de kalbin gösterilmesi beni kalb epistemolojisi yapmaya, kalbi bilişsel bir faaliyet olarak incelemeye sevketmez mi? Daha sonra bana bu kitabı okuyan peygamberin -ki İslâm dini özelinde Hz. Muhammed- "Allah âdemi kendi sûretinde yarattı", "İman kalbteki bir bilgidir", "Allah'ım kalbimi ışıt, nurlandır", "Allah cemîldir" v.b. gibi sözlerini yukarıdaki âyetlerin yanına koyarak düşünmeye başlarsam bende bir tür Tanrı tasavvuru ve Tanrı bilgisi oluşmaya başlamaz mı? Bunlara bir de onun yakın dostlarının, onu iyi anlamış olan seçkin ashâbının bu bağlamdaki açıklayıcı sözlerini de ilâve edecek olursak sanırım Tasavvuf denilen disiplinin üzerinde yoğunlaştığı dînî yorumun tarihsel kaynaklarını hiç bir zorlamaya gerek olmadan rahatlıkla görebiliriz.

Fakat tabii ki bu kaynaklarda bu düzeyden verilen bilgilerin yanında daha alt düzeylere yönelik bir takım başka bilgilerin de verildiği bir gerçek. Günlük hayata ait ve zaman ve mekana has bazı konular da bu kaynaklarda

işlenmiştir. Peygamberin tirit kebabını seven bir insan olduğu bilgisi de bu kaynaklarda yer alır veya karpuzu sevip sevmediği tartışılır. Meselâ "Namazı kılın" âyetinin yanında "Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki kalbleri o namaza yabancıdır, onların esas niyeti insanlara gösteriş yapmaktır" âyeti varsa burada iki türlü düşünmek gerekecektir. Birisi dikey diğeri yatay. Birisi enfüsî diğeri âfâkî. İlk önce yatay olarak bakalım "Namazı kılın" âyetine ve peygamberin "Beni nasıl görüyorsanız öyle namaz kılın" sözünü de bunun şerhi olarak alalım. Bir yönüyle bedenli varlık olan insanın yapacağı bütün eylemlerin bedenî, fizikî, şeklî bir tarafı vardır. Bu form, bu sûret tıpkı insanın bir ruh ve bir bedenden meydana gelmesi gibi rûhun, özün, cevherin bir zarfı, bir mahfazasıdır.

Ancak esas gâye onun içerisindekidir. İçi yoksa dış varlık sebebini yitirir çünkü dış (zâhir) ancak iç (bâtın) varsa var olabilir. Dışın çıkış yeri içtir, onu doğuran kendi içidir. Sirke küpünden dışarı sirke sızar demişler. Dış içte olanın dışavurumudur, zuhûrudur. Yoksa kimilerinin zannettiği gibi dışın tek başına müstakil bir varlığı yoktur. Bağımsız bir yapı değildir. İç ondan elini çektiği anda o sönüşür, pörsür. Binanaleyh iç esastır, aslîdir, değişmezdir dış ise ârizîdir, geçicidir ve değişkendir. Bu ontolojik esasın epistemolojik uzantısına bakacak olursak dış bilgisinin de (ilmu'z-zâhir) aynı şekilde kendi başına bağımsız olamayacağını, değişken ve izâfî (rölatif) olduğunu görürüz. Şimdi yukarıda sırf bir örnek olay aldığımız "Namaz" olgusunu bu açıdan incelemeye devam edecek olursak bedenî hareketlerle yapılan bir ritüel olan namazın nasıl gerçekleştirileceği konusunda peygamberin kendi uygulamasından kopya çekmemizin istendiğini görürüz. O zaman bunun tarihsel kaynaklar ve tarih ilminin metodolojisi kullanılarak gerçekleştirilmesi gerekir. Rivâyet ilmi denilen saha bunun din ilimlerindeki adıdır. Elde edilecek verilerin belirli bazı değerlendirmelerden geçirilerek bağlayıcı, hüküm ifâde edici bir sonuca ulaştırılması da hukuk ilmiyle gerçekleştirilir ki biz buna fıkıh ilmi diyoruz. Hz. Peygamber namaz kılarken ellerini şuraya koydu, secdeyi şöyle yaptı gibi şeklî bilgilere bu şekilde sahip oluruz. Bu da bir ilimdir. Doğruları yanlışları vardır. Fakat bu yatay mâlumâtın yanısıra o olgunun mâhiyetini, tâbir câizse rûhunu da araştırıp bulmak, dikey olarak yerini keşfetmek gerekmez mi? Bu olgunun ta mağmasına doğru bir kazı yapsak doğru olmaz mı? Bu açıdan biz tasavvufu tâbir câizse dinin arkeolojisi olarak görüyoruz. Satıhtan içeriye inip kaynağı bulmak eylemi. "Nâmaz inanan kimsenin yükselişidir, mi'râcıdır" sözü namazın dikey boyutuna yönelik bir peygamber açıklaması değil mi? Şimdi ben ellerimi nereye koyacağım konusunda fikir yürüttüğümde bu bilimsel oluyor da "yükseliş" üzerine konuştuğum zaman niye olmasın? "Yükseliş" konusunu işlersem sünneti şerh mi etmiş olurum yoksa ibtal mi etmiş olurum? Buna da fıkh-ı bâtın derler.

Bu örnekleri çoğaltmamız mümkün. Netîce olarak şunu söyleyebilirim ki Tasavvuf ilminin kaynağı dîndir. Dînin ana kaynaklarıdır. Nasıl dinin şahsî ve içtimâî bazı günlük düzenlemeleri zaman içerisinde fıkıh ilmini doğurmuşsa dinin bazı metafizik unsurları da hikemî ve irfânî perspektifi doğurmuştur. Allah'ın "El-Bâtın" ve "El-Velî" isimleri olduğu sürece tasavvuf ilmi de olacak demektir. Binânaleyh "Olmazsa olmaz mıydı?" gibi sorular ancak kişinin ontik şuur düzeyini gösteren sübjektif bir gösterge olmaktan öteye geçemez. Kendisinde bunun bir ihtiyaç olarak hissedilmediği kişilerde zaten bunun bir anlamı yoktur. O kişi için belki bu gereksizdir ama bu şuur düzeyine gelmiş kişi ve toplumlarda bunun ortaya çıkması kaçınılmazdır. "İslâm varken neden tasavvuf? Müslüman varken neden sûfî?" sorusu parça bütün irtibatının kurulamamasından kaynaklanıyor. Bu soruya verilecek cevap ile "Müslüman" adı varken niye "Hanefî" ismi veya "İnsan" varken niye "Mahmud" ismini kullandığımıza dair verilecek cevap aynıdır.

Eleştiriler genelde tasavvufu ayrı bir din gibi algılamaya yöneliyor. Böyle bir niteliği var mı, oldu mu tasavvufun?

Bu sorunun sûfîlerde hiç bir karşılığınınbulunmadığını görmekteyiz. O zaman onlara yabancı olan bu konunun daha çok dışarıdan, yani tasavvuf dışından olan kimselerin bir problemi olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Daha önce de değindiğimiz gibi dînî yorum ekolleri tek bir tane değildir ve bunların görüşleri arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Zaten bu farklılıklar olmazsa aynı olurlardı. Görüşlerin farklı farklı oluşu da ontolojik yapılardaki ayırıcı özelliklerden kaynaklanmaktadır. "İhtilâfu'l-akvâl bi-ihtilâfi'l-ahvâl" demiş sûfîler, yani görüşlerdeki ihtilaflar hallerdeki ihtilafların karşılığıdır. Ne var ki bu farklılıkları herkesin kabul edebilmesi de ayrı bir konu ki o da verilen eğitimle alakalıdır.

Kesretin ontolojik mâhiyeti hakkında dersler verilmeyen okulların talebeleri bir başkasına hayat hakkı tanımazlar. Dolayısı ile onlar kendilerinden başka doğru görmezler. Her şeyin kendi sahip oldukları düzeyde anlaşılıp aktarabileceğine inanırlar. Çünkü tek boyuttan bakarlar olaylara, o da kendi içerisinde bulundukları boyuttur. İşte bu kimseler tasavvufu dışlama gibi çaba içerisine girerler. Çünkü kendilerinin var olabilmesi için ancak tasavvufun atılması gerekir. O zaman bu din yalnız onların olacaktır.

Bu yaklaşım günümüzün yukarıda belirttiğim şartlarından dolayı daha bir ivme kazanmıştır. Gerçek doğum yeri olan batıda artık materyalizm, rasyonalizm gibi ideolojiler çok ciddî ve ölümcül darbeler alırlarken üçüncü dünyanın donanımsız zavallı aydınları bunlarla din ilimleri bile yapmaya kalkışmaktadırlar. Eğer materyalizmin, rasyonalizmin, pozitivizmin, historisizmin ve siyantifizmin çocukça kapışıldığı yerlerin başında dini ilim tahsili yapılan yerleri görürseniz hiç şaşmayın. Bugün mimarlık, fizik, kimya v.b. gibi pozitif bilim dallarıyla uğraşan kimselerin zaman zaman ilâhiyatçılardan daha irrasyonel ve anti-pozitivist olduklarının görülmesi sizce garip

değil mi? Bugün böyle bilim dallarındaki akademisyen arkadaşlar bizlerle yakın temas kurup onlarla varlığın sırlarına dair karşılıklı fikir teâtisinde bulunuyorken dînî ilimlerle uğraşan bazı arkadaşlarımızla ise hala bir meşrûiyet problemi yaşıyoruz aramızda.

Tasavvufî ekollerin müstakim olanı ile yoldan çıkmışı üzerinde durulabilir mi? Böyle bir fark gözetilebilir mi? Bu alanda bizzat tasavvufun kendi içerisinde bir hassâsiyet mevcut mu?

Tabii ki her ilim dalı gibi tasavvuf ilmi de kendi oto-kritiğini zaman zaman yapmış bir ilim dalıdır. Daha ilk dönem sûfîlerinin eserlerinde "galatâtu's-sâlikîn" isimli bölümler görmekteyiz. Yani sâliklerin yapabileceği hatalara dikkat çekilerek bir takım uyarılar yapılmaktadır. Tasavvufî din felsefesinde din dört katlı bir yapı olarak görülmüştür. Şeriat, Tarikat, Marifet, Hakikat. Gözümüzde daha iyi canlandırabilmek için eski çağların şehir yerleşimlerini düşünebiliriz. Şehrin en dışında surlar vardır. Şehri bütün dış saldırılardan korur. Bu surlardan içeriye girmek için kapıya gelinir. Kapı açıldığında içeriye girilir. Şehrin en merkezinde padişahın sarayı vardır. Kapıdan oraya giden yollar bulunur. Buraya varmak isteyen o yolları izler ve sonunda sarayın eşiğine gelir. Artık bundan sonrası kendi işi değildir, bir kabûl işidir. O kişinin saraya kabul edilmesi Pâdişahın merhametine kalmıştır. Bu örnekte şehri çevreleyen, şehrin yer üzerindeki mekânını tesbit eden o surlar "şeriat" karşılığıdır. O kapıdan girildikten sonra merkeze giden yollar "tarikat" karşılığıdır. Saraya varmak, avlusuna girmek "Mârifet" ve sonunda içeriye kabul edilmek "Hakîkat" ise olarak görülmüştür. Bu yüzden Şeriat kapısından girilmeyen Tarikat olamaz. Olsa bile o yol sonunda Mârifet'e ve Hakîkat'e götürmez, başka yere götürür. Seyyidü't-taife Cüneyd-i Bağdâdî "Bizim yolumuz Kitap ve Sünnete ittibâ yoludur" derken bunu kasdetmektedir.

Bu konu bir bakıma bütün Gelenek'lerde bulunan ortodoksi ve heterodoksi konusudur. Ortodoksi; belirlenmiş ana esaslar içerisinde kazı yapmak demektir. Ana esaslar değişmeyen, kalıcı en temel doktrinsel özelliklerdir. Yapılacak bütün çalışmalar aslında bu doktrinin açılımı olacağı için bunun kaybı ardından o açılımların da kaybını getirecektir. Mevlânâ'nın "Biz saplamışız pergelin iğneli ayağını kaynağa [Doktrine] diğer ayağı ile gezeriz yetmiş iki milleti" sözü bu gerçeğin şiirle ifâdesidir. Heterodoksi ise bu esasların dışına çıkmaktır. Parça bütüne âttir. Bütünden kopan parça artık parça da değildir. Kendini besleyen düşünsel kaynaklardan kopan her akım kurur. Ancak bunun tesbiti de ayrı bir problemdir. Bunu kim tesbit edecektir.? Bazı dînî akımlar vardır ki kendilerinden başka herkesi heterodoks ilan ederler. Böyle kimselerin elinden hiç bir sûfî kurtulamaz. Bu konuda çok canlar yanmış, çok kelleler uçmuştur. Bu durumda tasavvuftaki heterodoksi ve ortodoksi meselesinin tesbitini ancak kibâr-ı evliyâ ve pîrân-ı izâm hazarâtının görüşleriyle yapabiliriz. Diğerlerinin görüşleri kendi branşlarını bağlar sadece. Zaten onlara gerek kalmadan bir çok sûfî müellif esastan sapan gurupların kimler olduklarını eserlerinde uzun uzadıya anlatmışlardır.

Muhakkik sûfîler şu çarpıcı tesbitte bulunurlar: Hangi yol ana caddeden saparsa o yolun devamlılığı yoktur. Bir iki kuşak sonra tarihin karanlığına gömülürler. Çünkü bu şehâdet âleminde, bu fizikî âlemde doktrini koruma görevi dış forma verilmiştir. Benim de Anadolu ve Rumeli'deki bazı tasavvufî topluluklarda yaptığım araştırmalarda bu tesbitin doğruluğunu bizzat gözlemledim. Dede; kâmil, âlim, muttakî ve sâhib-i amel bir şeyh efendi. Oğlu; ilim yok, amel yok ama hiç olmazsa bir nebze tasavvuf terbiyesi almış ve etrafına bazı tasavvufî konuları anlatabilen bir şeyh. Torun; ilim de, amel de olmadığı gibi ne tasavvuftan haberi var ne tarikatten, hem şeriata hem tarikate aykırı bir hal içerisinde, ne erkân ne irfân. Zaten erkânı kaybedenler irfânı da kaybederler. Bu torunun çocuklarıyla beraber de o yol tamamen unutulup gider. Tarikatler tarihi böyle yüzlerce kolun kaybolup gittiğine şâhid olmuştur. Form ve içerik, kabuk ve öz irtibatını doğru kurmak gerekir.

Peki tasavvuf, tezkiye, zühd, takva, huşû, ihsân gibi İslâmî kavramların kişilik planında içini doldurma çabası olarak nitelendiğinde, insan buna tasavvufî herhangi bir bağlantısı olmadan, sade bir Müslüman olarak yönelemez mi?

Allah'a giden yollar mahlukatın nefesi sayısıncadır. Tabii ki bir kimse bu kavramları belirli derecelerde zevkedebilir. Ancak bütün dînî kavramlar kutsal kavramlardır ve içleri dolu oldukları zaman belirli bir te'sir gücüne ulaşırlar. Gazinoda atılan "Allah" nârasıyla tekkede söylenen "Allah" lafzı dil özellikleri açısından aynıdır. Ama birisinin içine yüklenen anlam ile diğerinin içine yüklenen farklıdır. Biliyorsunuz "İlâh" kelimesi, "Allâh" kelimesi İslâm öncesinde de kullanımda olan kelimelerdi. Hz. Peygamber O'nu anlatmak için yeni bir kelime aramadı. Mevcût olanın semantik yapısını değiştirdi. İşte şimdi eğer "Allah" diyeceksek bu kelimeyi Hz. Muhammed'den almamız lâzım. O açıdan benzer bütün dînî kavramlar bir peygamberin fem-i muhsîninden alınmalı, tabir câizse kap kaynağında el değmeden doldurulmalıdır. Zira onun "Beni Rabbim eğitti" (eddebenî Rabbî) dediği Rabbi onun için "O ancak kendisine bizim bildirdiklerimizi söyler" demek sûretiyle araya başka bir şey girmeden doğrudan nasıl kelimelerin içinin doldurulduğunu bizlere gösterir. İşte bu kelimeler kâmil bir ağızdan diğer bir kâmil kulağa dökülür ve böylece bu kavramlar içlerindeki bütün ilâhî enerjileriyle beraber intikal ettirilirler.

Enerjileri olmayan kelimeler güdüktürler, gerekli tesiri yapamazlar. İçlerinde canlı tohum taşımadıkları için kişiyi hâmile bırakamaz ve bir doğum gerçekleştiremezler. Demek ki olay sadece bir takım kavramları bilmek demek değildir. Hülâsa, bütün bu kavramları içlerine ruhlarının üflendiği o ilk halleri gibi kimden alabiliyorsa

kişi derhal oraya gitmelidir. Ayrıca sizin sorunuzda saydığınız bu kavramları kendilerine birinci dereceden meslek yapmış kimselerin meslekî bilgi ve yeteneklerine de müracaat edilmesi bizim lehimizedir, bizim menfaatimiz îcâbıdır. Her ilmi uzmanına sormak her mesleği ustasından öğrenmek zannederim evrensel bir eğitim prensibidir. Vakit kazanmış oluruz.

Tasavvufun Doğu'nun mistik dünyasından ve felsefesinden yoğun bir biçimde etkilendiği, bunun da insanların değer ölçülerini bozduğu iddia edilir. Ne orandadır bu etki ve bu tasavvufun aslî karakterini bozmuş mudur?

Tasavvufun İslâm kaynaklı olduğunu kabul etmek istemeyen bir takım kimseler ona dış kaynak arayışına girmişlerdir. Bazı oryantalistlerin de desteğiyle zorlamaya dayalı kimi iddialar ortaya atmışlardır. Kimisi Hinduizmin tesirinden, kimisi Neoplatonizmin tesirinden kimisi de Yahudî Kabbalasının tesirinden bahis açmışlardır. Bir kere her şeyden evvel te'sir almak ne demek onu tartışmamız gerekmektedir. Hangi konularda bir kişi bir başka gelenekten etkilenebilir ve bunun bir mahzuru değil bilakis bir katkısı olur ve hangi konularda hiç bir te'sir alamaz.

Kur'an-ı kerim'deki bazı âyetler İncil ve Tevrat'ta da aynen yer almıyor mu? Bunun üzerine ucuzcu bazı oryantalistler "Zaten Muhammed Kitabını onlardan kopyalayarak yazdı" demediler mi? Kendi Mişna'larını "an fulân, an fulân" zinciriyle nakleden Yahudî âlimleri mi acaba bizim hadis ilmimizin kurucularıdır? Basra ve Kûfe nahivcilerinin Aristocu kıyas ve çıkarım yöntemlerini Arap dili içerisine katmalarının daha sonra İslam fıkhının ortaya çıkmasına zemin hazırladığı görüşünden yola çıkarak Aristo'nun İslam fıkhının babası olduğunu söyleyebilir miyiz? Hendek savaşında Hz. Peygamber'e gelip "Biz Farslılar savaşlarımızda düşmanla daha kolay başa çıkabilmemiz için hendekler kazardık" diyen Selmân-ı Fârisî'nin bu teklifini beğenen Hz. Peygamberin acaba İran te'siri altında kaldığını mı söylememiz lazım? Bu bir teknik konudur doktrinle alakası yoktur dolayısı ile bir kazanımdır Müslümanlar için. İslam tasavvufu da benzer bir durumdadır. Bazı sûfîlerin bazı sözleri ve görüşleri bazı başka dinlere mensûb kimselerin görüşlerine benzeyebilir. Bunların birbirlerini tanımalarına gerek bile yoktur. Çin'de matematikçiler 2 ile 2'yi toplarlar 4 çıkar. İspanyol matematikçiler de 2 ile 2'yi toplarlar 4 çıkar. Şimdi kim kimden almıştır?

Bunlar birtakım evrensel gerçeklerdir her yerde aynı sonuçları verir. Ancak aralarında birtakım mukâyeseler yapılabilir.

Hayatında Arapça'dan başka bir dil bilmeyen İbnu'l-Arabî'nin bazı görüşleri ile kendinden onbin sene önce yaşamış Çin'li Lao-tse'nin bazı görüşleri arasında Japon profesör Toshihiku İzutsu Türkçe'ye de çevrilen nefis bir mukayeseli çalışma yapmıştır biliyorsunuz. İlginç benzerliklerin yanısıra bir çok farklılıklar da bulunmuştur. Daha önce bahsettiğim İslam tasavvufunu dışarı atmak isteyen guruplar maalesef karşı savlardan hiç haberdar değiller. Belki de işlerine gelmiyor. Mesela biliyor musunuz bir çok Hindu araştırmacı sûfîlerin Hindistan alt-kıtasına gelmelerinden sonra Hinduizmin onlardan büyük etkiler aldığını ileri sürüyorlar ve bazı eklektik Hindu mezheblerinin ortaya çıkmasını buna bağlıyorlar. Hatta bugün pek çok müntesibi bulunan Sikh dininin aslında sûfîlerden etkilenen Guru Nanak isimli bir Hindu'nun kurduğunu söylüyorlar.

Tabii bu arada bazı sûfîler de kendi eğitim metodlarını geliştirirken birtakım Hinduların faydalı olabilecek bazı yöntemlerini de kullanmakta bir sakınca görmemişlerdir diyebiliriz. Ama bunların hiç biri doktrine ait şeyler değil bir takım pratik uygulamalardır. Meselâ yogik uygulamalarda yer alan ve temiz nefes alış-verişini düzenleyen nefes tekniklerinin (prânâyâma) Müceddidiyye şeyhleri tarafından haps-i nefes dersi olarak geliştirilmiş olması mümkündür. Fakat bu esası etkilemez. Çünkü Müceddîdilikte daha pek çok eğitim metodları bulunmaktadır ki bunların hepsi bir doktrin altında bir araya getirilmişlerdir. Bu gibi kimselerin sıkça ortaya attıkları bir diğer iddia da Yahudi Kabbalacılığının sûfizmi etkilediği iddiasıdır. Oysa hem İbrânîceyi ve hem de Arapçayı iyi bilen Fransız din tarihçisi profesör Paul Fenton en eski Kabbala metni olan Sefer Yetzira'nın en kadim nüshasının Kuzey İspanya'da bulunduğunu ve yazılış tarihinin İbnu'l-Arabî'nin vefatından yaklaşık elli sene sonraya tekabül ettiğini söyledikten sonra şöyle bir dehşet isbatta bulunur ve bunu yayınlar: En eski Kabbala metni İbnu'l-Arabî'nin el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye'sinin bir bölümünün aynen tercümesinden ibârettir. Bütün teoriler altüst olur. Ayrıca biliyorsunuz meşhur Yahudî filozofu Maimonides Kâhire'deki okulunda derslerin arasında sûfîlerden gördüğünü itiraf ettiği toplu zikir ve devran da yaptırdığı için bazı Yahûdî din adamları tarafından suçlanmıştır. Sabatay Tsevi'nin üzerindeki sûfî tesirler ayrı bir inceleme konusudur. Netîce olarak şunu söyleyebiliriz sûfîler de tıpkı diğer insan cinsi gibidirler, te'sir alır te'sir verirler. Ancak bunlar doktrine müteallik değildir vesselam.

Mürşid ne demektir? Bu konudaki istismarlar nereden ortaya çıkıyor?

Mürşid, yol gösteren demektir, rehberdemektir. Araplar turistik şehir rehberi kitaplarına bile Mürşid derler. Yani koskoca şehri onun yardımı olmadan tanıyamaz, sokaklarında kaybolmadan dolaşamazsınız. Teknik anlamıyla dîni tasavvufî yorumuyla öğreten bir öğretmen, bu konularda engin bilgisine mürâcaat edilen bir üstâd, bu mesleği çıraklara gösteren bir usta ve kendisi taklid edilen nümûne bir insan demektir. Buradaki öğretim salt zihinsel bir eylem olmadığı için mürşid aynı zamanda mânevî feyzin kendisinden aktığı bir kanal da olmaktadır. Hikmet ve mârifet dolu kâmil bir insandır mürşid. Uzun yıllar süren riyâzat ve mücâhedeler sonucunda kendi

düşük vasıflarını yüksek vasıflar hâline getirmiş ve bunun sonucunda kaynağını tanımış ve bilgideki birliği yakalamış bir kimsedir. Dolayısı ile parçalanmış bir benliği yoktur. Kendi içinde huzûra ermiş, sükûna kavuşmuş, temkinli ve vakûr bir kimsedir. Ağzından hep birlik cümleleri akar, parçalayıcı, bölücü sözler sâdır olmaz. Nereden gelindiğinin ve nereye gidildiğinin şuuruna varmıştır. İnsanın önündeki engeller neler onları çok iyi tanıyan bir kimsedir. Allah ile o kadar yakınlık peydâ etmiş ki O'nun yeryüzündeki gözü, kulağı olmuştur. Resûlünün hakîkatini görmüş ve ona öylece îman etmiş kimsedir.
Peygamberlerin ancak ilim mîras bıraktıklarını biliyoruz. Vâris-i nebî bu ulemâ-yi-billâh kimselerdir. Allah'ı görmemiş, peygambere yetişmemiş kimseler bedel olarak bu vekillerden onlar hakkında bilgi sahibi olabilirler. Kişinin tek başına din gibi çok önemli bir sahada dolaşabilmesi kendi aleyhine olur.
Her ilim dalında otorite mefhumu vardır. Siz bilgide otorite kabul etmiyorsanız epistemolojik anarşistsiniz demektir. Aslında bu en sonunda otorite benim sonucuna çıkarır ki bu da demonik bir tavırdır. Şeytan'ın Allah'ı kabul etmediği için şeytan olduğunu zannetmeyiniz. Şeytan ateist değildir, tanrıtanımaz değildir. Şeytan İnsanî otoriteyi kabul etmediği için lânete düçâr olmuştur. İnsân-ı kâmil'in otoritesi önünde acziyeti itirâf bu yolun başıdır. Bilmeyene öğretirler, ağlayana emzik verirler ama "ben biliyorum" diyene kimse yardımcı olamaz.
Şimdi biz erkekler bazen berbere gideriz, saç sakal traşı oluruz. Berberin koltuğuna otururuz ve onun mesleğindeki otoritesine, bilgisine teslim oluruz. O da usturayı gırtlağımızın üzerinde dolaştırarak bizi traş eder. Bütün hayatımızı ona teslim etmişizdir. İsterse bir küçük hareketle gırtlağımızı kesip bizi öteki dünyaya gönderebilir. Hiç gık demeden ve kıpırdamadan tıpkı ölünün yıkayıcısına teslim olduğu gibi berbere teslim oluruz. O da üzerimizde bildiği gibi sanatını icrâ eder. Hiç birimiz "Kardeşim olmaz öyle şey, öyle yapma şöyle yap" gibi kendisine mesleğini öğretmeye falan kalkmayız. Bu şirktir falan demeyiz. Böyle konuşur kendisine ukelâlık edersek derhal kapı dışarı edilir ve "Git kardeşim kendine başka bir berber bul" hitabına uğrarız. Bu da tıpkı böyle bir şey. Tamamen güvene dayalı bir ilişki.
Peki bu konunun da hiç istismarı yok mu? Tabii ki sahte, ehliyetsiz, yarım kabiliyetli ve acemi berberler bulunabileceği gibi böyle mürşidlik iddiasında bulunanlar da bulunabilir. Tıpkı sahte doktor, sahte subay da bulunabileceği gibi. Ama hiç kimse sahte doktor var diye bütün doktorları itham edemeyeceği ve hatta tıp ilmini suçlayamayacağı gibi sahtekârlar yüzünden güçlü tasavvuf geleneğini de suçlamamalıdır. Bırakınız sahte mürşidi bu yeryüzü sahte peygamberler de görmüşse demek ki bu konu bir bakıma işin tabiatında bulunmaktadır. Hiç bir peygamber sahte peygamber çıkacak, mütenebbî çıkacak diye peygamberlik yapmaktan vazgeçemiyeceği gibi hiç bir mürşid de sahte mürşidler türeyecek diye bu vazifeden vazgeçemez.
Bir çok sûfî Allah'ın velîleri ile şeytanın velîlerini birbirinden ayırdedecek kıstaslar geliştirmişlerdir. Velîyi tanımak (mârifetü'l-velî ve'l-velâye) diye bir ilim dalı bile te'sis edenler olmuştur. Bütün geleneklerde böyle bir branş vardır. Saintoloji derler kimi dinlerde, guru veya swami'nin bulunması derler bir diğerinde.
Bu iş öyle kolay bir iş değildir. Aslında her mesleğin kendi iç denetimi olduğu gibi bu mesleğin de iç denetimi vardır. Ama bunun uygulanmasının zemininin olması lazımdır. Eğer taşları bağlar köpekleri salarsanız ortalığın köpekler tarafından işgâl edilmesine de katlanmanız gerekir. Bununla beraber şunu da itiraf etmeliyim ki mâneviyat konusu bir çok maddî konudan çok daha önemli ve hayatî olduğundan her zaman için bu sahada sahte otoriteler diğerlerinden çok daha fazla olmuştur. Kaliteli olan malın her zaman için sahteleri yapılır. Elektronik cihaz alırken dikkat edin her Sony hakîki Sony değildir, piyasada sahteleri vardır. Ama ucuz olsun diye mesela Alba marka bir cihaz alırsanız emin olabilirsiniz ki o Alba'dır, sahtesini yapmaya gerek duyulmamıştır.
Burada bir de "Râbıta" üzerinde duralım isterseniz. Râbıtaya hangi anlamda önem veriyor tasavvufî ekoller? İslâm'ın Tevhîd hassâsiyeti içinde Râbıta'yı nasıl anlamak gerekir? Bu konuda düşülen hatalar nelerdir?
Bu pratiğe yönelik, muayyen bir uygulamaya yönelik bir soru. "Râbıta" tasavvufî eğitim metodlarından bir tanesidir sadece, yegânesi değildir. Yani tasavvuf sadece râbıta uygulamasından ibâret değildir. Bir önceki sorunuzu cevaplarken Mürşid'in fonksiyonunun sıradan bir öğretmen gibi olmadığını söylemiştim. Onun fonksiyonunu adeta psikanalizdeki "transfer" olayı ile karşılaştırabiliriz. Bir enerji aktarımı, silsile yoluyla geçen bir enerji deverânı söz konusudur aslında. Evrende her şey bir diğer şeyle irtibat hâlindedir. Boşluk yoktur. Karşılıklı te'sir alış verişi vardır. Halk bunu "Üzüm üzüme baka baka kararır" deyişiyle anlatır. Enerji üst prensibten alt prensibe doğru akar. Düşünce dünyamız, imajinasyon dünyamız aslında fizik dünyadan daha aktiftir. Tahayyül dünyamıza davet ettiğimiz şeyler daha sonra bizi etkisi altına alır. O hayal ettiğimiz obje ile bütünleşmeye başlar onun hâlini giyiniriz. Bir pop starını sürekli imajinasyonuna alan kimse bir müddet sonra onun gibi düşünmeye, onun gibi giyinmeye başlar. Âşık olan bir genç sevdiğini bir türlü zihninden atamaz. Onu sürekli düşünmekle de onun hakkında bazı bilgilere sahip olmaya başlar. Mesela onun bir şeye üzüldüğünü hisseder, hemen arar dediği gibi çıkar. Bu düşünme gücünü tıbbî tedâvî metodları içerisinde kullanan alternatif terapiler var.
Sporda rakibine konsantre olmak diye bir şey var. Bütün beşerî öğretim metodlarında râbıta yöntemi var aslında. Bir şiir eleştirmeninin sözünü okumuştum. Bir şâirin şiirini anlayabilmek için onunla özdeşleşmeniz gerekir demişti. Evet bu bir yöntemdir. Bilen ve bilinen arasında, obje ile nesne arasında en üst bilgi mertebesi

özdeşleşme, aynîleşme ile elde edilendir. Adolesans öncesi çocuğun eğitimine bir bakalım. Hiç bir çocuk kendi kendine, veya eğitim kitabı okuyarak kişiliğini oluşturmaz. Kendisine model olarak aldığı yakın çevresindeki yetişkinlere bakarak, onları taklid ederek bir yerlere gelir. Daha sonra artık kendi kendine yeter hale gelir. Tasavvufî eğitim de bu yöntemi izler. Âdeta bir çocuk mesâbesinde olan mübtedî sâlik kendi ayakları üzerinde duruncaya kadar mürşidini taklid eder. Bunun için fiziken rehberine yakın olması gerekir. Şayet bu imkânı yoksa onu tahayyül ederek aradaki bu mesâfeyi kaldırmaya çalışır. Kâmil, olgun insana bakan kimse de zamanla onun gibi kâmil ve olgun kişi olur. Bu uygulamada karşılaşılabilecek bir takım zorluklar yok mudur? Tabii ki vardır. Özellikle resme bakarak râbıta yapılması konusunda bazı eğitimsiz müridler abartmalara gidebilmişlerdir. Bu da kendilerine doğrusu gösterilmek sûretiyle tedavi edilebilecek bir husustur.
Râbıta'nın tevhîdi zorlaması gibi bir şey olamaz. Çünkü bizzat Allah; "Benim zâtım üzerinde düşünmeyiniz [Çünkü düşünceniz içerisine O'nu sığdıramazsınız] lakin benim sıfatlarım, fiillerim, eserlerim üzerinde düşünebilirsiniz" demek sûretiyle kendi zâtı değil sıfatları üzerinde konsantre olmamızı tavsiye etmektedir. Allah'ın gözü, eli, ayağı O'nun bazı vasıfları değil midir? Yine O; "Bana ibâdetlerle yaklaşan öyle kullarım vardır ki ben onların gören gözü, yürüyen ayağı, tutan eli olurum" buyurmaktadır. O zaman Allah'ın bu sıfatlarının yeryüzünde kimlerde tecellî ettiğini yine kendisi bize bildirmektedir. Bu olayın mâhiyetini bilmeyenler ortada bir taabbüdî eylem var zannederler. Hiç kimse Râbıta ettiği bir kimseye tapıyor değildir. Bu bir düşünce zinciri oluşturmak demektir aslında. Ben birisini düşünürüm, o da bir diğerini düşünür böyle zincirleme bir link, bir hat kurulmuş olur. Bir tür bilgisayar ağı, network da diyebiliriz buna. Merkezi Londra'da olan bir kuruluş var. Bütün dünyadaki üyelerine bir gün ve bir saat belirliyor [Ülkelerarası saat farkları da göz önünde bulundurularak]. O belirli gün ve saatte bütün üyeler sakin bir ortamda gözlerini kapatarak uzak diyardaki bir diğer üye arkadaşlarına konsantre oluyorlar. O üye de bir diğerine. Böylece bir düşünce akışı gerçekleştiriyorlar aralarında. Sonra birbirlerini imajinasyonlarında nasıl bulduklarını haber veriyorlar, doğruluk derecesini test ediyorlar. Hayal gücümüz aslında kullanmasını bilmediğimiz bir bilgi vasıtamızdır.
Son olarak Batı'da gerçekleşen İslamlaşmalarda tasavvuf üslûbunun çok etkili olduğunu görüyoruz. Nedir bunun sebebi sizce? Ya da İslâm'ın diğer branşlarından neden çok daha etkili oluyor tasavvufî söylem?
Bunun bir kaç cevabı bulunmaktadır. Bir kere evrensellik boyutunu yakalamakla alakalı bir husustur bu. Her insanın din, ırk, cinsiyet, renk gibi ayırıcı özellikleri yanında bir de insan olmak, bir rûha sâhip olmak, bir gönle sahip olmak gibi ortak özellikleri de bulunmaktadır. Binanaleyh bedene değil rûha hitab eden söylem tarzları herkesi kuşatabilir. Ben bir tane Avrupalı veya Asyalı tanımıyorum ki "İslâm'ın istincâ ve istibrâ konularını inceledim, beni çok cezbetti ve bunun üzerine Müslüman olmaya karar verdim" demiş olsun. Ama yüzlerce kişi tanıyorum ki Mevlâna'nın beyitleri altında yanmış veya İbnu'l-Arabî'nin o dehşet irfânı karşısında un ufak olmuş ve ardından İslâm'a gelmiştir. Zîra o âriflerin sözleri hâla enerji yüklüdür, içleri boş değildir. Okuyan kimseleri çarpmaktadır. Netice olarak tasavvuf hem İslâm mezhebleri ve fırkaları arasındaki kaynaşmayı sağlayabilecek ve hem de bütün insanlığı kuşatabilecek bir din yorumudur. Bir imkandır. Müslümanlar bu imkana kulaklarını tıkamamalıdırlar. Gerek bireysel ve gerekse toplumsal huzûr ortamının yaratılmasında sûfîlerin öğretilerinden istifâde edebiliriz. Mevlâna'nın dediği gibi "Bizler ayırmaya değil birleştirmeye geldik".

Aşk Bilginin Kaynağıdır

Aşk sözcüğünün kökeninde neler var, nereden geliyor aşk?

Aşkın metafiziğine ilişkin fikir serdeden islam arifleri aşk kelimesini sevginin en ifrat, en ileri derecesi olarak söylerler. Aşk bir arapça kelimedir ve kökeni aşaka kökünden gelir. Aşaka sarmaşık demektir. Bir nesnenin bir nesneyi sarmasıdır. Sarmaşığın ağacı sarması gibidir. Aşkta aynen bunun gibi, maşuk aşıkını sarmaya başlar, sevgisiyle hem ruhani alemde, hem iç aleminde sarmaya başlar. Ardından fiziki alemde de bu yakınlaşması, birbirlerini sarması neticesinde aşık artık maşukuyla bir vücud olmaya doğru gider. Aradaki ikilik kalkıp tek vücud, tek bir ağaç olmaya başladıktan sonra da artık aşık maşukunu eritir, yok eder ve sonunda da öldürür. Dolayısıyla aşkın sonunun ölüm olduğunu söyler arifler.
Sarmaşık sarmağa başladığı ağacın özsuyunu emmek suretiyle onun suyunu alarak gelişmeye başlar. Bir süre sonra ikisi bir fizik, bir beden olmaya başlarlar. Ve bir müddet sonra da aşık ölür.
Aşıkın maşukunda kendini fani etmesi, yok etmesi aslında aşkın iki ayrı parçayı birbirine çekim kuvvetinin adı olarak da görülmesinin bir tür tezahürüdür. Çünkü aşık maşukunda kendisini fani ettiği, yok ettiği anda varolmaktadır.

Burada bir çelişki yok mu?

Hayır. Yoklukta varolma durumu aşıkın maşukunda bir hale gelmesinin göstergesidir, bir tezahürüdür. Aslında kainat dediğimiz, şu içinde bulunduğumuz yaratılmış alemde, bütün birbirinden ayrışmış gibi duran nesneler

kendi içlerinde birbiriyle bağlantıdadır. Hepsinin bir iç irtibat ağı bulunmaktadır. Fark ehli denilen, ariflerin fark ehli dediği kimseler, parçalayıcı bakan kimseler, alemin, kosmosun kendi içindeki bütünlüğü göremeyen kimseler, bunları ayrı ayrı nesneler olarak görürler. Oysaki bunların hepsinin içinde bir bağlantı bulunmaktadır. Biz sevenle sevilen ilişkisindeki aşkı sadece bilmekteyiz. Onun haricinde aslında kainatta herşey herşeyle irtibat halindedir. Dolayısıyla aslında ağaç dediğim nesne ile bitki ile ben dediğim insan arasında da bir irtibat bulunmaktadır. İnsanın tabiata olan sevgisinde de aslında bu tür sevginin, bu tür aşkın altdüzeylerdeki bir tezahürü, bir yansıması bulunmaktadır. Ve iki ayrı parçayı biraraya getirmede dağınık duran parçaları, bir araya getirmede en aktif, dinamik güç aşktır.
Seven, sevilen ve sevgi diye ortada üç tane unsur bulunmaktadır aşk hikayesinde, sevgi hikayesinde. Ama hala ortada bir üçlük bulunmaktadır. Seven- sevilen ve sevgi; aşık, maşuk ve aşk şeklinde. Bu üçlü hala birbirinden ayrı olduğu sürece aşk son noktasına varmamış demektir. Dolayısıyla aşıkı maşukuna; sevgiliyi sevdiğine çıkaran o dinamik bağın aslına aşk diyoruz. Fakat çekim, iki ayrı parçayı, o uzaklığı birbirine yaklaştırdıktan sonra ortadan kalkınca, sevgili sevende fani olmakta, aşık maşukunda fani olmakta, aşık maşuk bugün benim olmakta. İkisi de yani aşık da maşuk da bir olmakta. Bu, aşkın son noktasıdır. Fena bulmasıdır. Sevgilinin aşkında erimesidir. Bunu İslam metafizikçileri fena ve ardından beka makamları olarak tarif ederler. Ve ilahi aşkın maksadı, gayesi, 'ilahi ente maksudi/Rabbim, sensin bizim maksudumuz, gayemiz' ifadesinde dile geldiği gibi, bulunmaktadır. Yani, aslında ilahi aşkta bir tür narsizm bulunmaktadır. Yani varlıkta herşey başta ihsan olmak üzere Allah'ın bir yaratığı olarak peydah olduğu için, bu aleme geldiği için, Halıkla mahluk, yaratan ve yaratılan arasındaki ilişkide bir ikilik bulunmaktadır. Yani yaratan ve yaratılan arasındaki en samimim ilişkiyi o sevgi bağı bulundurmaktadır.
Herşey kaynağına, aslına doğru akar. Herşey kaynağını bulmaya çalışır. Derelerde akan sular aslında kaynağına doğrudur. Ağacın da yukarıya doğru yükselmesi, enerjisini güneşten almasından dolayı güneşe doğru, bir sevk-i ilahiyle yönelmesinden dolayıdır. Varlığın gayesi başta insan olmak üzere aşktır.
'Aşk imiş, her ne var alemde ilim bir kıyl u kalimiş ancak' diyen şair, aslında alemi kuşatmış olan bu aşka temas etmektedir. İşte islam sufilerinin, ilahi aşk metafiziğinde aşık ile maşuku tarif ederken kullandıkları, değişik terminolojiler bulunmaktadır. Mesela bunlardan birisi olan Ahmed-i Gazali Sevanih isimli eserlerinde ilginç bir örneklemede bulunmaktadır. Bundan dolayı bazı tepkiler de almaktadır. Ahmed-i Gazali'ye göre Allah'a en fazla aşık olan varlık şeytandır. Bunun sebebi de, çünkü aşk Ahmed-i Gazali'ye göre iki ayrı parçayı birbirine yakınlaştırmadaki, etkin unsurun adıdır. Aşk, iki ayrı parçayı, birleştirmek ister. Eğer o iki ayrı parça, birbirinden ayrı duran nesneler birbirlerinden ne kadar uzaksalar aşklarını şiddeti de o kadar fazla olur. Dolayısıyla Allah'tan en uzak şeytan olarak görüldüğünden dolayı, ontolojik olarak bunu dile getirsin, getirmesin Allah'a en fazla aşık bu durumda şeytan olmaktadır. Gerçek arifler bu manada aşk makamıyla ilerlemiş, maşukunda fani olmuş ama aşkın bir üst boyutu olan marifet denilen bilgiye ermişlerdir. Çünkü ne kadar seversen o kadar bilirsin düsturuyla hareket ederler.

Sevmekle bilmek özdeş midir yani?

Evet. Sevgi aslında epistemelojik bir süreçtir. Yani, aşk bir bilgi kaynağıdır, bilgi getirir. Aşkın ardından bilgi gelir. İşte bununla ilgili bir hadiste, 'Beni talep eden, Beni arayan Beni bulur. Beni bulan Beni sevmeye başlar. Beni seven Bana aşık olur. Bana aşık olan Beni bilir, Beni bilen Beni sever. Her kimki Beni severse, Bana aşık olursa Ben de ona aşık olurum. Ben kime aşık olursam onu öldürürüm. Ben kimi öldürürsem de diyetini ödemem benim üzerime farzdır. Ben kimin diyetini ödeyeceksem onun diyeti de bizzat Benim' buyrulur. Burada da görüldüğü gibi aşkın son noktasında bir ölüm teması işlenmektedir. Bu fiziki ölümden ziyade bir fani oluş hikayesidir. Leyla ile Mecnun hikayesinde de görüldüğü gibi önce fiziki aşk ile başlayan bu ilişki, ardından o fiziki aşkın ileri boyutu, daha iç boyutu, daha deruni boyutuna doğru intikal eder ve artık Leyla motifi silikleşmeye başlar. Leyla'yı bulduğu zaman Mecnun, Leyla'dan fizik olarak vazgeçmiştir. Leyla'nın içinde barındırdığı o güzellik, o cemal, o güzellik idesine vurulmuştur. Bu Leyla İle Mecnun, Salman İle Absal hikayelerinde, Tahir İle Zühre'de, Yusuf İle Züleyha'da, bizim gerek halk gerekse Divan edebiyatımızda karşılıklarını bulan motiflerdir. Özellikle Muhyiddin İbnü'l-Arabi'nin Fütuhat-ı Mekkiye adlı otuzyedi ciltlik o dev eserinde bir bölümünü sevgilinin hallerine ayırmıştır.

Sufiler aşkın kaynağına ilişkin neler söylüyor?

İslam sufileri aşkın kaynağı konusunda bir hadis-i kutsiye dayandırırlar görüşlerini :'Ben gizli bir hazine idim, bilinmekliği sevdim. Ve bunun üzerine mahlukatı, sizleri yarattım.' İşte burada sufiler Allah'ın insanı yaratmak için kullandığı, fiilin ben istedim şeklinde de değil de, ben diledim, arzuladım, sevdim diye hub kelimesini kullanması ahbabtu şeklinde hub kelimesini kullanmasından yola çıkarak aslında varlığın kaynağının, sevgi olduğunu, hub olduğunu, aşk olduğunu söylerler. Dolayısıyla onlara göre, insanın yaratılmasının sebebi bir aşk hikayesidir bir bakıma. Allah bilinmezlik aleminde kendi haline müstağrak iken daha sonra bilinmekliği dilemek üzere yaratışa geçmesiyle ilk kendisinden sadır olan ilk belirlenim denilen taayyün-i evvel denilen mertebede

ardından esma ve sıfatlarının zuhur etmesi, bu isimlerin içerisinde Vedut adının bulunması ve ilk yarattığının da Hakikat-ı Muhammediye olması, Hakikat-ı Muhammediyenin Hz. Muhammed'in arketipsel bir kökenini veriyor olması... Hakikat-ı Muhammediye ile Allah arasındaki bir sevgi...Hakikat-ı Muhammediye aynı zamanda insanı kamil-i hakiki veya adem-i hakiki adlarıyla da anılır. Çünkü sufilerin anlayışına göre varlığın geri kalan unsurlarının hepsi aslında bu Hakikat-ı Muhammediye'nin tafsili, açılması, yayılmasından ibarettir. Dolayısıyla bütün alemde, bütün kosmosta bu aşkın en ufak partikülleri, en ufak yansımalarını görmemiz mümkündür.

Varlık, bu Muhammedi gerçeğin çeşitli düzeylerde belirmesi midir yani?

Evet, herşeyin tezahürü hakikat-ı Muhammediye'ye doğrudur. Allah'ın zatından neşet eden isimleri ve sıfatları içerisinde bulunan Vedud ismi de aslında iki anlamlı, iki yönlüdür. Hem seven hem sevilen anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla Allah Kuran-ı Kerim'de ve kutsal kitaplarda, 'O kimseler öyle kimseler ki onlar Allah'ı severler, Allah da onları sever' diye bu sevgi ilişkisini temellendirmektedir. Ariflerin aşka yönelik yaklaşımlarında ontolojik bir mahiyet bulunmaktadır. Yani, insan adeta bu yaratılmış alemde kaynağından, kökeninden kopmuş, bir gurbete düşmüş vaziyettedir. Gurbetteki insan psikolojisinde o gurbet hayatı, bu gariplik hayatı her zaman için kaynağına dönüş özlemi, bir nostalji içerisinde bulunacaktır. Sufiler insanın gerçek mutluluğunun dünyevi nesnelerle değil, dünya içerisindeki bu fani, gelip geçici şeylerle değil, ancak baki olanla olacağını söylemektedirler.
Sufiler alemin bir olduğunu, hakiki olmadığını, bir mecazlar alemi olduğunu söylerler. Dolayısıyla içinde bulunduğumuz alem baki değildir, fanidir. Fani olan nesnelere yönelik sevginin de fani olacağını sonunda görürler. Dolayısıyla sufiler bir insanın bir insana olan aşkının da mecazi olduğunu, ilahi aşka giden yolda bir talim olduğunu, bir egzersiz olduğunu söylerler. Beşeri aşkın, iki insanın birbirine duyduğu sevginin ilahi aşka dönüşmede bir temrin, bir çalışma, bir hazırlık aşaması olduğunu söylerler. Leyla ile Mecnun hikayesinde bunu görmekteyiz.diğer buna mümasil edebiyatta Fars, Türk, Arap edebiyatında ilahi aşka yönelik bütün şiir veya düzyazı eserlerinde bunları görmekteyiz. Mesela Mevlana'nın Mesnevi'sindeki meşhur ney metaforu, gurbette ney'in ana kaynağı olan sazistan denilen, sazlık denilen ana kaynağından, ana vatanından ayrı düşmesi neticesinde vatanına duyduğu özlem, onun için inlemesi, ahu figan etmesi aslında içindeki aşkı dile getirmesi olarak görülmüştür. Dolayısıyla sufi edebiyatında aşıkın bir diğer adı da inleyendir, ahu figan edendir, sabahlara kadar inleyen, seher vakitlerinde aşıkından koku bekleyen kimselerdir. Bir ömür boyunca bu fani alemdeki hayatlarında hep baki olanı özlerler. Bugünkü insan hayatında da görülmüştür ki insanın fani olan herhangi birşeye karşı duyduğu sevginin sonunda mutluluğun elde edilemediği, gerçek mutluluğun elde edilemediği, arızi, geçici, izafi bir mutluluğun elde edildiği görülmektedir. Oysa baki mutluluk, insanın kendi aslını bulmasıyla alakalıdır. Buna da islam arifleri, 'kişi insan kendini tanırsa ancak Rabbini tanır' gerçeğinden bakarlar. Bu kozmik anlayışa göre Allah Adem'i yarattığında bütün isimlerini O'na yükleyebilmiştir. Diğer canlılar Allah'ın bazı isimlerini alabilmiştir. Hepsini alamamışlardır. Mesela, tabiatta bir ağaç gördüğümüz zaman Cenab-ı Allah'ın konuşan ismi dediğimiz , yani mütekellim ismi bunda bulunmaktadır. Ama insanda Allah'ın mütekellim ismi bulunmaktadır. Bazı isimler ortaktır bütün mahlukatta. İster bitki olsun, ister hayvan olsun, ister cansızlar olsun, ister insan olsun hepsinde ortak iken tüm isimlerin tamamını birden yüklenebilen, taşıyabilen insandır. Bundan dolayı, 'İnsan Rahman suretinde yaratılmıştır' diyor hadis-i şerifte veya Tevrat ayetinde olduğu gibi, Allah insanı kendi sureti üzerine yaratmıştır'. Bir başka ayette, 'Ben insanı yarattım ve kendi ruhumdan ona üfledim' denilmesi hasebiyle insan ile Allah arasındaki irtibat, ontolojik bir irtibattır. İnsanın Allah'a yönelmesinin adına da sufiler 'Aşk' demişlerdir.
Sufilerin tabiriyle çokluk alemi denilen bu kesret çarşısına bir bakıma düşmüş olan insan, suni yollarla yalnızlığını gidermeğe çalışmakta. Bu parçalanmış kimliği aslında insanın o ikiye ayrılmış, özü yukarlarda kalmış olan özünü arama mücadelesidir. Ariflerin gözünde yeryüzü hayatındaki bütün ızdıraplar, bütün arayışlar, bütün çileler adı konmamış bir şekilde insanın o özüne, o kaynağına, aslına yeniden geri dönüşün bir tür teranesidir, bir tür dile getirilmesidir. Diğer insanlar ise yabancılaştıkları için bunun farkında değillerdir. Arif ile arif olmayan insanı birbirinden ayıran en önemli bariz özellik bu farkındalıktır. Bu çokluğun içerisinde insan yalnızlığı, halveti bulduğunda, yani onların tabiriyle, halvet der encümen denilen esasta, çokluğun içerisindeki yalnızlıkta Rabbi'yle yani aşık terminolojisiyle maşukuyla başbaşa kaldığında ancak büyük lezzet almakta. Yoksa kesret çarşısındaki nesneler, onu kendi sevdiğine karşı uzaklaştırmakta, yabancılaştırmakta, araya bir perde olmakta. Aşıkın en önemli özelliklerinden bir tanesi, maşukuyla arasındaki bu ilişkiden dolayı bir tür kıskançlığın oluşmasıdır. Sufi terminolojisinde buna 'gayret' denir. Gayret, yani araya başka hiçbir şeyi almadan yalnızca yalnızca onu sevmek.
İslam bilgeleri tarafından çokluk alemi olarak anılan bu içinde bulunduğumuz insanın doğduğu, büyüdüğü, teneffüs ettiği ve vakti saati geldiğinde ruh emanetini teslim ettiği, bu içinde bulunan mertebenin adına çokluk alemi adı verilmekte, kesret pazarı denmektedir. Kesret pazarı, çokluk alemi aslında vahdetin karşılığında, birliği bölen, birliğe karşı konumda yeralan bir alem. Böyle bir alem içerisinde kişi gurbet hayatı yaşamakta, yalnızlığını yaşamakta. Aslından kopmuş, Rabbinden kopmuş bir vaziyette hayatını sürdürmekte. Yani aşığın maşuğuyla başbaşa kaldığı o an, o hal, o vakit onun için en yüksek mertebe, en talep edilen beklenilen, arzulanan

bir andır..

Yani aşık için sevdiğinden ayrı kaldığı an cehennem midir?

Sufilerin cehennem tarifi de zaten bir bakıma sembolik bir anlam ifade etmektedir. Sufiye göre kişinin cananından ayrı kaldığı, uzak kaldığı mekanın adıdır cehennem. Cennet bahçeleri ve cennet olarak Kuran-ı Kerim'de ve diğer kitaplarda kastedilen yer, aslında ariflere göre sevgiliyi temaşa ettiği, sevgilisini müşahede ettiği, sevgilisiyle beraber olduğu makamın, yerin adıdır.

Bu düşüncelerinize kaynaklık eden İlahi Aşk, Fütuhat'ın bir bölümü sanırım. Bu esere ilişkin bilgi verir misiniz?

Fütuhat-ı Mekkiye, Muhyiddin İbn Arabi'nin en önemli, en temel eserlerinden bir tanesi. Fütuhat-ı Mekkiye'nin yazılışı çok enteresan. İbn Arabi Kudüs'ü ziyaretinden sonra Mekke'ye geldiğinde, Kabe-i Şerif karşısında murakabede iken birden Hacerül Esved'in içerisinden genç adam suretinde bir motifin çıkarak kendisine geldiğini söyler. Genç adam İbn Arabi'ye der ki, 'Muhiddin, kalk benimle beraber tavaf et' ve İbn Arabi kalkar. O genç adamı izlemek suretiyle ilk şaftını yaparlar. Yedinci şaft tamamlandığında genç adam İbn Arabi'ye dönerek, 'Sana Mekke fetihleri yüklendi, bildirildi. Şimdi sen ehline artık bu bilgileri aktarabilirsin' der. İşte tabiri caizse Fütuhat-ı Mekkiye'yi içindeki bu manevi bilgilere orada hamile kalan İbn Arabi, daha sonraki yirmuüç yıl boyunca o kendisine yüklenen bilgileri peyderpey satırlara dökecektir. En son hayatını geçirdiği Şam'da bu kitabı bir kere daha gözden geçirir ve yeniden otuzyedi defter tutan kitabını kendi elleriyle yazar. İşte Konya nüshası denilen Futuhat-ı Mekkiye 1930'lu yıllara kadar Konya'da Sadrettin Konevi'nin camisinde bir sanduka içerisinde muhafaza edilir.

Şair Nabi'nin ziyaret ettiği müellif nüshasından mı söz ediyorsunuz?

Evet. Urfa'lı şair Nabi hacca giderken Konya'ya uğradığında Sadrettin Konevi Camisini ziyaret ettiğini söyler ve orada sanduka içerisindeki Futuhat-ı Mekkiye bohçalarını açar. Kitabı öperek sayfaların arasındaki tozları şifa niyetine gözüne sürme olarak çektiğini ve bir miktarda yuttuğunu söyler kendi kitabında. İbn Arabi'nin bu Futuhat-ı Mekkiye isimli eseri 1930'lu yıllardan sonra İstanbul'daki Türk İslam Eserleri Müzesinde muhafaza edilmektedir. Bu eserin çok değişik nüshaları bulunmaktadır.
Altıyüz küsür kitap yazmış olan Muhiddin İbn Arabi'nin günümüze üçte biri maalesef ulaşabilmiştir. Bu eserlerin içerisinde ana tema varlığın birliği eksenine oturan görüşleri içerisinde aşk merkezi bir rol oynamaktadır aslında. Futuhat-ı Mekkiye'de müstakil bir bab 178. bölümü ilahi aşk üzerine ayıran İbn Arabi başka eserlerinden özellikle şiirde, divanında bol miktarda ilahi aşk konularına değinir. Kendisi der ki, 'şiir, felek-i zühre ile şair arasındaki bir irtibatı sağlayan önemli bir alandır ve aşk diline en müsait formu şiir dili vermektedir.' Kendisi ilahi aşkı anlatmak için cismani alemden de tıpkı Dante'nin Beatrice'i gibi bir imge sembol kullanır. Onun sembolü de Nizam adındaki kendisinden dersler gördüğü bir zatın kızıdır. Nizam'a yönelik ifadelerinde, bizim divan edebiyatımızda olduğu gibi veya diğer ariflerin divanlarında olduğu gibi kaş, göz, yanak gibi motifler bulunmaktadır. Fakat bu semboller üzerinden ilahi aşka doğru bir referansta, bir atıfta bulunmaktadır. Tercümanu'l Eşvak isimli 'Arzuların Tercümanı' denilen ilahi aşk ağırlıklı şiir kitabında, 'benim mezhebim aşk mezhebidir. Aşkın kervanı beni nereye götürürse dinim, imanım orada' demektedir. İbn Arabi'nin bu şiir kitabı Tercümanu'l Eşvak'ta Nizam adı çok geçtiği için bu sembolizmi bilmeyen bazı kimseler, İbn Arabi gibi arif kimsenin burada cismani aşkı kastettiğini ileri sürmüşlerdir. Onun üzerine kendisi Zehayul Ahlak adında bir şerh yazarak Tercümanu'l Eşvak isimli kitabında kastettiği bütün beşeri sembolizmin aslında ilahi aşk sembolizmi olduğunu kast eder.
Aşkın cismani aleme, maddi aleme ait olmayıp daha üst boyutların, sonsuzluk alemine ait olan bir hususiyetinden dolayı arifler, 'Bu aşk bir bahr-i ummandır buna haddü kenar olmaz' demişlerdir. Ariflerin aşk tarifi bundan dolayı dile gelemez, kale gelemez bir hususiyete sahiptir. Onu kim dile getirmişse aslında aşkı sadece bir yönüne işaret etmiştir. Aşkın hakikatını tam olarak hiçbir kimse dile getirmemiştir. Çünkü aşk, sonsuzluk alemine aittir ve kıyısı olmayan derin bir denizdir, bir bahirdir.

Deniz neyi sembolize ediyor?

Tasavvufta deniz Remz'i sembolü aslında vahdet alemine, o sonsuzluk alemini temsil eder, teşvik eder, benzetir. Aynı vahdet aleminde deniz gibi sonsuz, kıyısı olmayan derin bir alemdir. Arif kimseler için kullanılan gavvas yani dalgıç tabiri de işte bu derin denize dalarak o denizin içindeki inci, sedefi bulup çıkarma gücünde o ciğere, o akciğere sahip olan kimseleri ifade ediyor. Onun için aşık aslında hedefini, gayesini bulabilmek için o derin bahre dalarak, bahrin içerisindeki inciyi, yakutu bulmaya çalışan bir kimse olarak tarif edilir.

Kalbe ilişkin neler söyleniyor?

Kalp dönüşüm kabul eden yer demektir. Dolayısıyla tecelligah-ı ilahi yani ilahi alemin tecelli edeceği mekan. Biliyorsunuz klasik dini ilimlerde Allah hiçbir mekana, hiçbir zamana sığmayan bir özelliğe sahiptir. Fakat bazı hadis-i kutsilerde Cenab-ı Allah kendisine bir mekan itihaz etmektedir o da, 'Ben hiçbir yere sığmadım, sadece mümin kulumun kalbine sığdım' denmiştir. Sufilerin aşkın mekanı olarak gördükleri kalp/gönül, aynı zamanda beytullahtır yani Allah'ın ikamet ettiği yerdir.
Sevginin kaynağı ilahi olmakla beraber, insan bunu tanrısal alandan, ilahi alandan yeyüzüne intikal ettirmesiyle beraber artık sevgiyi kendi arasında da tecrübe etmeye, yaşamaya başlamıştır. İnsan hem kendi cinsine, hem de diğer mahlukata karşı,doğaya karşı Allah'ın bahşetmiş olduğu o sevgiyi kullanır, sevgiyi talim eder. Fakat modern zamanlara gelinmesiyle beraber insandaki bu sevgi yavaş yavaş yerini artık sevgisizliğe ve anlayışsızlığa bırakmıştır. Sevgisizliğin olduğu toplumda da insanların hem kendi aralarındaki hoşgörüsüzlük çoğalmış, birbirine müsamaha azalmış, birbirine dayanamama çoğalmış, bunun ardından toplumsal huzursuzluk, ferdi plandaki sevgisizlik, merhametsizlik, toplumsal plandaki, içtimai plandaki sevgisizliğe ve sertliğe, yerini bırakmıştır. Bu açıdan modern insanın yeniden hem kendini keşfetmesi, kendini tanıması onu bir zamanlar koptuğu o tanrısal bağlarla yeniden barıştıracak ve bu barışması akabinde, bu dikey eyleminin ardından da yatay planda da toplumsal, içtimai barışı, sevgiyi yaymış olacaktır.

Peki aşkta 'vuslat' arzusu yok mudur? Bu nasıl gerçekleşir, neler olur sonunda?

Aşk, iki ayrı parçayı bir araya getirinceye kadar ki aktif unsur olduğundan dolayı bunun iki fert arasındaki, iki insan arasındaki çalışmasına baktığımızda, iki insanın birbirine aşık olan, birbirini seven insanın, birbirine doğru olan çekim kuvvetinin adı olursa eğer aşk, bu durumda aşkın vazifesi vuslata kadar, yani o iki ayrı parçayı birbirine kavuşturuncaya kadar şiddetini sürdürecektir. Ancak vuslat gerçekleştikten sonra o ayrılık artık beraberliğe dönüştükten sonra aşk kendi içinde bir dönüşüme uğrayarak sufilerin diliyle, bir marifete, bilgiye yerini teslim eder. Bunu aslında sosyal planda 'aşk evliliği öldürür' diye de tercüme edebiliriz. Aşkın evliliği öldürmesi evliliğe karşı olduğu anlamına gelmez. Evlilikle beraber, yani kavuşmayla beraber aşkın daha üst boyutu olan bilgiye, bizzat birbirini tanımaya doğru götürecektir. Biyolojik manada da aslında birbirini severek kırk sene aynı yastığa başkoyan insanların fiziki planda da birbirlerine benzemeye başladıklarını artık ayrılıkların fiziki planla da benzeşmek suretiyle örtüşmeye başladığını görmekteyiz.

Aşık kimdir? Özellikleri nelerdir? Biz aşığı nasıl tanıyacağız?

Aşığın en önemli özelliklerinden birisi, toplumsal olanla bağlarının yavaş yavaş azalmaya başlamasıdır. Aşık aslında toplum içerisinde yaşayan bir yalnızdır. Kendini kaybetmeye başlar. Gece gündüz maşukunu, sevgilisini düşündüğü için artık kendisini onda yok etmiştir. Toplumsal alanla irtibatı asgariye inmiştir.
Aşık kimse, yeryüzü sathında, ister çöllerde, ister dere kenarlarında, ister yeşillikler içerisinde dolaşsın artık gözü onları görmez, maddi olanı görmez. Her nerede dolaşırsa dolaşsın, deli divane olsun bütün aradığı artık bir şeydir. O da o sevdiği, maşukasıdır. Aşıkın bütün hayatı sevgilisine doğru yaptığı yolculuktur aslında. Dolayısıyla aşık gurbette olup sevdiğinin özlemi içerisinde yanan, onun hasretiyle dolaşan, ona vuslatını bekleyen ve bu bekleme esnasında da inleyen, ahu figan eden bir kişidir artık. Binaenaleyh, aşıkı diğer insanlardan ayırdeden en bariz özellik dikkatini bir noktada teksif etmiş, toplayabilmiş olmasıdır. Aşık olmayan kimselerin dikkatleri değişik nesnelere, değişik şeylere dağılmış vaziyettedir. Oysa aşık, diğer insanların güzel dediği, hoşlandığı tabiat manzaraları karşısında bile temaşa ettiği her şeyde, her nereye baksa, ister tabiata baksın, ister diğer bir yaratığa baksın hepsinde sevgilisinin izlerini görür. Kendisini maşukta fena eder. Maşukun, sevgiliyi imtihan etmesi de gerekmektedir. Bu imtihan neticesinde sevgilinin sevdiği konusunda ne denli samimi olup olmadığı anlaşılacaktır. O imtihanı ne kadar başarılı olarak gerçekleştirebilecektir. Bu açıdan aşıkın hayatı aslında ahu figan ve birtakım ağır eziyetler, ağır elemler içerisinde geçer. Aşk acısı, aşk elemi içerisinde yanıp yakılma motifi aşıkın en önemli özelliklerindendir. Çünkü aşkın bir denemesi, bir sınanması gerekmektedir. Bu şekilde aşık önce naz eder. Aşık, maşuk naz eder. Naz ehli, nazın tasavvufi, ilahi aşktaki öneminin bir özelliği, salihin yani müridin, Allah yolundaki yolcunun, diğer adıyla ilahi aşka divane olmuş kimsenin bu seyri sülük içerisinde, bu elemi çekerken aslında arındırılması eğitilmesi hedeflenmektedir. Yani sevgili hemen kendisini açmaz, sevgili hemen tepki göstermez. Bir süre, bir vakit geçtikten sonra yavaş yavaş kendisini ona karşı yaklaştırmaya bakar. Bir hadis-i kutside, 'Bana ibadet eden kulum o kadar bana bu ibadetleriyle yaklaşır ki artık ben onun gören gözü, yürüyen ayağı, tutan eli olurum' buyrulmuştur.
Bu görüleceği gibi bir müddet sonra gerçekleşmektedir. Hemen olan bir hadise değildir. Bundaki gaye, bu vetire, bir süreç izlenmesi de aşıkın olgunlaşması, pişmesi Mevlana'nın, 'Hamdım, piştim, yandım' sözünde ifade edildiği gibi o aşkın oturması, yerleşmesidir.

Beşeri aşkla ilahi aşk arasında tam da burada nasıl bir nitelik farkı olur?
Beşeri aşk ile, mecazi aşk ile ilahi, Rabbani aşkı birbirinden ayıran birçok hususiyet vardır. Bunlardan bir tanesi de ilahi aşkın daha uzun süre bekletmesi, o bekletme içerisinde, o ızdırap içerisinde kişiyi, salihi eğitmesidir. Aşık bu mecazi alemden yükselip ilahi aleme doğru yolculuk ederken ilahi alemin mecazi alemin karşısında, mecazi alemden ilahi aleme doğru geçileceğini bir talim, bir terbiye ile öğrenir, aşk meydanında aşığı aşk taliminden geçiren kimseye edebiyatımızda çok değişik adlar verilir. Pir-i Mugan, Saki, Mürşid gibi değişik adlar altında anılan bu mürebbi, bu öğretmen, aslında müride nasıl ilahi aşkla erişilebileceğini gösterir. Kuran-ı Kerim'de bir ayet-i kelimede, 'Ey insanlar, ey inananlar beni sevmek istiyorsanız, habibimi seviniz' ayetinde de olduğu gibi yani, sizi beni sevmeye götürecek olan o Resulün -ki o Resulün bir adı da Habibullah'tır, yani Allah'ın Sevgilisidir- Allah'ın sevgilisini severseniz, onu sevmeniz suretinde beni seversiniz. Çünkü sufilerin ontolojisinde Allah bilgisine ulaşma ancak, O'nun yeryüzü alemindeki numunesi olan, bütün esmasını adeta emaneten kendisine yüklediği insan-ı hakikinin, Adem-i hakikinin tanınması suretiyle olacaktır. İnsan tanındığı zaman ancak Allah tanınacaktır. Çünkü Allah, meleklere kendine secde edin demedi. Meleklerin Allah'a secde etmemesi gibi bir problem yoktu, Şeytan'da buna dahil olmak üzere. Allah insana secde edin dediğinde bütün melekler ona secde ederken, şeytan, ben ona niye secde edecekmişim demek suretiyle ondan ayrılmıştır. Aslında Şeytan da Allah'a inanan bir varlıktır, bir baş melektir. Ama Adem'in otoritesini kabul etmemek suretiyle büyük meleklikten, baş meleklikten şeytaniyete inmiştir. Bu nokta çok önemlidir. İnsanlar arasında da Allah'ı tanıma probleminden ziyade Allah dostunu, Allah sevgilisini tanıma problemi daha büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Veliler aşk-ı Muhammedi talimi yaparak Muhammed aşkını gönüllere nakş etmek suretiyle Allah aşkına ulaştırmaya çalışırlar. Bu ariflerin en önemlilerinden biri Aşıklar Sultanı olarak anılan Konya'da medfun Cenab-ı Mevlana Celaleddin Rumi'dir.
Şems-i Tebrizi Mevlana'ya ilahi aşkı talim ettirdikten sonra, bu aşkın kendisine geldiği kaynak olarak Şems-i Tebrizi'yi gören Mevlana önce kendisine bağlanır. Bunu hisseden Şems, aradan kendisini çekerek Mevlana'yı artık o ilahi aşkın kaynağıyla yüz yüze bırakmak ister. Bunun için birden sırra kadem basar, aradan çekilir. Mevlana önce çok sendeler, sekteye uğrar. Her gelene gidene, 'Şems'ten bana bir haber getiren yok mu?' der. Hatta O'nun sürekli Şems'in peşinde olduğunu bilen bazı yalancı kimseler Mevlana'ya gelerek bahşiş kopartmak için, 'Ben Şems'i gördüm' demişlerdir. Mevlana da, 'Nerede gördün?, 'Şurada gördüm' denildiğinde, karşılığında birtakım bahşişler verir. Müritleri bu durumu görür ve Cenab-ı Mevlana'ya, 'Üstadım, karışmak istemiyoruz ama bu insanlar seni kandırıyorlar. Gördükleri falan yok, yalan haber veriyorlar' dediklerinde, 'Biliyorum. Ben o sevgilinin yalan haberine bahşiş veriyorum. Şayet hakiki haber getirselerdi canımı verirdim' demiştir.

Bu vadinin yolcularından biri olan ve Güzellik Ve Aşk adlı bir de mesnevi yazan Şeyh Galib'e ilişkin neler söylersiniz?

Şeyh Galib, Hüsn ü Aşk isimli sembolik hikayesinde aslında Feriddüdin Attar'ın, Fuzuli'nin, İbn-i Sina'nın, birçok geçmiş ariflerin ilahi aşk sembolizmi için kullandıkları, örgüyü, motifi, tekrarlar. Burada Hüsn ü Aşk, Beni Muhabbet kabilelerinde aynı gün doğan biri kız, biri oğlan iki çocuğun adıdır. Burada Hüsn yani güzellik bir bakıma Allah'ı sembolize etmektedir. Aşk ise o saliki, Allah'a kavuşmaya çalışan yolcuyu sembolize etmektedir. Bu iki çocuk, biri kız kabilede doğar doğmaz adeta beşik kertmesi şeklinde birbiriyle nişanlanırlar. Çocuklar büyüyünce Mekteb-i Edep adlı okula verilirler. Bu okulda öğretmen, yaşlı Molla-ı Cünun adındaki bir hocadır. Bu sırada çocuklar birbirlerini severler. Fakat kabile içerisinde Hayret adında bir yiğit bulunmaktadır. Hüsn ile Aşk'ın buluşup konuşmalarını engeller. Mana bahçesinin rehberi olan yaşlı Sühan ise görüşüp anlaşmalarına, mektuplaşmalarına yardımcı olur. Hüsn'ün İsmet adında bir dadısı, Aşk'ın da Gayret adında bir Lala'sı bulunmaktadır. Aşk, Molla-ı Cünun ve Gayret'in yol göstermesiyle Hüsn'ü babasından ister. Kabilenin büyükleri karar vermek için toplanırlar ama Aşk'ın isteğini alayla karşılarlar.
Hüsn'e kavuşmak için ondan zorlu bir sınavdan geçmesini isterler. Bin yıllık gam ülkesini geçer, mumdan bir gemiyle ateş denizini aşarsa binbir başlı ejderhayı öldürüp bunlara benzer pekçok zorlu işleri başarırsa Aşk ancak kalp diyarındaki kimyayı elde edebilir. Hüsn'ü ancak o şekilde alabileceğini söylerler kabilenin ileri gelenleri. Aşk bu zor ve tehlikeli yolculuğu yapmayı kabul eder ve hemen Lala'sı Gayret ile yola çıkarlar. Çok geçmeden bir kuyuya düşer ve dibi olmayan bu kuyudan Sühan'ın yardımıyla İsm-i Azam yazılı bir ipe tutunmak suretiyle kurtulurlar. Aşk denizini Hüsn'ün Sühan'a gönderdiği uçan bir atla aşar kızı, yine Sühan'ın yardımıyla kaleyi ateşe vererek kurtulurlar. Böyle pek çok tehlikeden Lalası Gayret ve değişik biçim ve kılıklarla geçen Aşk, sonunda Hüsn'ün sarayına varır. Birden Molla-ı Cünun, İsmet ve Hayret ortaya çıkarlar. Sühan, işin aslını, maceranın anlamını şöyle açıklar kendine: Aslında Aşk Hüsün'dür, Hüsün de Aşk. Aralarında bir fark yoktur. Sühan, Aşk'a, 'Sen yanlış yolda yürüyüp çabaladın' der. Aşk'ı Hayret'e teslim eder. Hüsn'ün sarayına götürür. Sonunda Aşk, Hüsn'e kavuşur. Hüsn ü Aşk mesnevisindeki sembolizm, sülukta ilerlemenin, olgunluğa ermenin zorluklarını ve bu yola giren salikin sonunda Allah aşkına erişebilmesi için kendi isteği ve sonsuz çabası yanında bir yol gösterici müridin yardımının da gerekli olduğunu anlatmaktadır.

Gönül denince ne anlamalıyız? Kalp midir, nefis midir nedir gönül?

İslamda gönül, yani kalp, bir bakıma beytullah Sevgili'nin konaklayacağı yer olarak görülmüştür. Hiçbir yere sığmayan Allah, aşığın kalbine sığdığını ifade etmektedir. Aynı zamanda da kalp tasavvufa göre bilgi kaynaklarından biridir. 'Onların kalpleri vardır, aklederler' ayetinde olduğu üzere, aslında akletme dediğimiz eylem de kalbin bir işlevidir. Modern zamanların bir kırılması neticesinde akletmenin, beyinsel bir faaliyet olduğu zannedilmiştir. Oysa ki bu bir yanılsamadır. Akletme kalbi bir eylemdir, kalbin bir melekesidir ve kalbin ileri derecede, aklın ileri derecedeki haline de aşk denilmektir.

Öyleyse, gönlün Sevgili'nin yerleşmesi için arınması gerekecektir değil mi?

Kesinlikle. 'Padişah konmaz saraya/ hane mamur olmadan' denmiştir.
Hanenin mamur olması, yani hanenin, beytin, evin tezyin edilmesi, önce tasfiye edilmesi tezkiye edilmesi, temizlenmesi için bir takım boşaltılman cüruf, padişahın gelmesine mani olucu, aşığın gelip orda nefeslenmesine mani olucu özelliklerin izale edilmesi aardından cilalanması gereklidir ki, aşık kalbi yerleşebilsin ve maşukuyla buluştuğu bir mekan haline gelsin. Abdullah-ı Bosnevi adli bir Füsüsu'l- Hikem şarihi, Füsus'a yandığı şerhine Araisü'l Beyan Fi Mesnasati'l Hikem adını vermiştir. Yani kelimeleri adeta bir geline benzetmiştir. Hikmeti de adeta kalbe ve düğün yatağına benzetmiştir. Kelimelerin düğün yatağında açıldığı bir mekan olarak görülür kalp.

Sûfî Şiirinin Poetikası

Klasik edebiyatımızda şiir; bir anlamın (mânâ) semboller (remz), ritimli sözler (mevzûn) ve uyumlu sesler (mukaffâ) yardımıyla aktarma eylemi içerisinde şekil bulan bir ifade biçimi olarak tarif edilir. Bu sanat yeteneğinin öznesi olan insan yani "şair" ile onun aktarmak istediği "mânâ" beraberce bu insani eylemin ana unsurlarını oluştururlarken bunun gerçekleştiriliş "biçimi" ise yardımcı unsur olarak karşımıza çıkar. Yahya Kemal'in; "Şiir kalbten geçen bir hadisenin lisan halinde tecelli edişidir; hissin birdenbire lisan oluşudur... Şiir bir nağmedir... Bu nağmeyi ifade etmek için vezin ve lisan ancak ve ancak bir alettir"*1 sözleri tamı tamına bu klasik görüşün bir tekrarıdır. Peki o zaman hakikaten nedir bu şiir? Varlıktaki yeri neresidir? Şiir, mutlak olarak kendisine mi işaret etmekte, yoksa kendinden başka bir şeye işaret etmekte olan bir söyleyiş tekniği midir sadece? Bu teknik ile öz arasındaki irtibatın yapısı nedir?*2 Hiç şüphe yok ki gerek bizzat şairlerin ve gerekse şiir teorisyenlerinin bu sorulara verecekleri cevaplar geniş bir yelpazeye yayılacak ve bu konudaki geleneksel, modern ve postmodern teoriler arasında da köklü farklılıklar bulunacaktır. Biz burada, "geleneksel" (traditional) düşünüş modellerinden birisi olarak aldığımız "Sûfîlik" veya "Tasavvuf" üst yapısı altında öznesi ve nesnesiyle "Şiir" ve "Şâir" olgusunun nasıl görüldüğünü, yer yer diğer görüşlerle de karşılaştırarak incelemeye çalışacağız.

Sûfî mütefekkirlerin "şiir"e bakışları büyük oranda onların varlık ve mertebeleri anlayışlarında gizli olduğu için her şeyden önce sûfî ontolojisine bir bakmamız gerekiyor. Bu düşünürlere*3 göre "görülürler âlemi" (âlem-i şehâdet) –sûfî halk şairinin dilinde ise "yalan dünya"– adını alan içerisinde bulunduğumuz bu maddi varlık planı bir özün ve bir mânânın bir biçim ve bir surete büründüğü yani diğer bir ifadeyle, için dış ile, enfüsün âfâk ile, dikeyin yatay ile mevcûd olduğu yer olarak tasavvur edilmektedir. "Zuhur âlemi", "tezahür âlemi", "imkân âlemi" gibi muhtelif adlarla da anılan bu muayyen varlık düzleminde batın zahir ile aşikâr olurken, iç dış ile görülür kılınırken ruh da içine üflendiği beden ile elle tutulur olmaktadır. Bu yüzden özde olana, mânâda olana (perennial) nisbetle bu dıştaki oluşum arizi (accidental) olmaktadır. Değişmez öz ve değişen kabuk arasındaki ilişkinin tabiatı ister istemez "mutlak" değil izafi, sonlu, kayıtlı ve durulan yere göre değişen bir yapıda olunca bunun dildeki yansıması da aynı özelliklere sahip olacaktır. Dil, o zaman, bütünüyle kuşatamadığı o hakikate benzetmeler, misaller, sembolleştirmelerle "işaret eden" bir araç konumundadır. Sûfî bilgelerin Varlık ve onun varlık katmanlarında derece derece, katlı görünüşüne dair görüşlerini edebi sanatlara tatbik ettiğimizde bu sefer bir edebi metinde ruh "mânâ", onun kabuğu olan beden ise "kelimeler" elbisesi altında arz-ı endam eder. Kadim bilgelerin ruh-beden ilişkisinin tesis ediliş şekli buraya da yansır. Ayrıca antropomorfik bakışlı tasavvufi düşüncede "insan" çok merkezî bir roldedir. Varlık'ın, varlık katmanlarındaki en mükemmel yansıması "insan"dır. İnsan mihverli bu manevi antropolojide insanın bilinmesi ile Tanrı'nın tanınması birbirinin ayrılmaz şartı yapılmıştır. İnsan bilinmeden Tanrı bilinememektedir. "Kendini bilmeyen Rabb'ini tanıyamaz"[Men arefe nefsehu fekad arefe rabbehu] sözünde dile getirilen bu anlayış şiire;

"Bilki vech-i Hakk'a mir'âtdır özün bir hoş gözet
'Men aref' sırrındaki maden senin kanındadır" [Niyâzî].

şeklinde yansır. Burada "Kendini bilen" insandan maksat ise sıradan insan değil, manevi eğitmle tekamül etmiş, olgunlaşmış "insân-ı kâmil"dir. Çünkü ancak kemale erenler görüntü âleminin yabancılaştırmasından kendilerini kurtararak hakîkatlerini idrak edip Tanrı'nın aynası olduğunun bilincine varabilirler. O mesleğin yöntemini, sırlarını açıklama, öğretme ruhsatına da doğal olarak ancak bu kimseler sahip olurlar. Geleneksel ilimlerde ve

mesleklerde ustadan ustaya silsileyle gelen bir otoritenin kabul edilerek (pîr tutmak) bir ilimin veya zanaatın öğrenilmesi -modernlerin aksine- inisiyasyon'un birinci şartıdır. Bir örnek olması için, Anadolu coğrafyasının önemli sûfî ustalarından birisi olan Yûnus Emre'nin bizim yukarıda düzyazıyla anlatmaya çabaladığımız felsefeyi şiir diliyle derli toplu olarak şöyle özetlemektedir :

"İnsan sıfatı kendi Hak, insanda Hak doğru bak
Bu insanın sıfatına cümle alem hayran imiş
Her kim ol insânı bile hayvan ise insan ola
Cümle yaradılmış kula, insan dolu sultan imiş
İnsan olan buldu Hakk'ı, meclis onun oldur saki
Hemen bu bi-çare Yunus aşk ile aşina imiş"*4

Bu yüzden, sûfîliğe göre "şiir" ve "şair"in ne olduğunu, bu hayat tarzını birinci elden yaşayan otoritelere sorarak öğrenmemiz de en doğru yöntem olsa gerek. Her ne kadar bu meydanın pek çok üstadı bulunduğunu gözlemledikse de özellikle Osmanlı şairlerinin kendilerine otorite (pişvâ) olarak aldıkları üç büyük şahsiyet bulunduğunu tespit ettik. Bir çok yönden diğer ustaların da bu zatları izlediklerini görerek bu üç "kurucu" figürü incelememize esas aldık. Fakat bu kimselerin otoritelerinin daha çok doktrin açısından olduğunu yoksa şiir teknikleri açısından olmadığını da belirtmemiz gerekmektedir. Zaten poetika araştırmaları birinci planda mazmunların şairin zihniyet dünyasında nasıl oluştuğunu tespite yöneliktir, tekniklerin incelenmesi ikincil olarak ve ilkiyle irtibatı bağlamında yapılır.

Klasik dönem şairlerimizin, görüşleriyle gönüllerini ve zihniyet dünyalarını doldurdukları başlıca şahsiyetler kimlerdir diye araştırdığımızda karşımıza biri Arapça, diğeri Farsça, bir diğeri de Türkçe eserler yazmış, şiir söylemiş üç önemli sûfî şahsiyetin diğerlerinin önüne geçmiş olduğunu gördük. Hemen hemen bütün şairlerin şiirlerinde bunların görüşlerinden mazmunların kullanıldığı ve hatta bazı şairlerde bu şahsiyetlerin bizzat isimlerinin de şiirde zikredildiği görülür. Her ne kadar bu üç sûfî şahsiyetin kullandıkları dil ve şiirsel form yekdiğeriyle bir benzerlik taşımıyorsa da üçünde de müşterek "duyuş"lar öne çıkmaktadır. Her biri aynı zamanda usta şair olan bu otoriteleri "şair" olarak tanımlamak yerine "sûfî" kelimesiyle tanımlamayı tercih edişimiz ileride de göreceğimiz üzere onların bakış açılarından kaynaklanmaktadır. Biz de onların tercihlerine dokunmadık.

Böylesi şahsiyetlerin belki en başında sadece kimi Osmanlı şairleri üzerinde değil şarktan garba kadar baştan başa bir İslam coğrafyasının entellektüel üretiminde inkar edilemez bir yeri olan ve bu yüzden irfani gelenekte "En büyük üstat" payesi ile taçlandırılan Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî et-Tâî *5 (ö. 1240) gelmektedir. Düşünceleri itibariyle şöhreti İslam coğrafyasının sınırlarının dışına taşmış bu sûfî otorite ile Selçuklular ve akabinde Osmanlılar arasındaki irtibat fikri, siyasi ve ilmi olması bakımından çok yönlüdür. Biz buradaki araştırmamızı onun sadece Anadolu şairleri üzerindeki tesirlerine hasretmek istediğimiz için diğer coğrafyalar ve diğer düzeylerdeki tesirlerinin araştırılmasına girmeyeceğiz.*6 Köprülü'nün deyimiyle "Muhyiddîn Arabî'nin ve onu ta'kibeden birçok mühim tilmizlerin te'sirleri altında serbest Anadolu muhiti Vahdet-i Vücûd felsefesiyle iyiden iyiye dolmuş bir hâle geldiği için"*7 Osmanlı aydın kesimi ve şairinin içerisinde gözlerini dünyaya açtığı ilmi seviyenin inşasında onun çok önemli bir rolü bulunmaktaydı. Ele aldığı metafiziğe dair konuların doğası gereği sık sık remzi ve mecazi anlatıma başvurması onun sözlerinin edebiyat sahasına da konu olmasını sağlamıştır. Her şeyden önce şiirin ontolojisini doğru yapmaya gayret eden İbn-i Arabî'nin şiiri "kısa, öz" (icmâl) mânâsında aldığı ve "açıklama, uzunca anlatma"nın (beyân ve tafsil) karşısına oturttuğu görülmektedir. Bu durumda "şiir" kelimesi ile aynı kökten gelen "şuûr" da "ilim"in mukabili bir yerde olmaktadır. "Şuûr"da ibham yani kapalılık bulunduğundan dolayı da Allah, peygamberine; "Biz sana şiiri öğretmedik, bu sana gerekmez" (Yâsin, 69) demiştir. Çünkü Peygamber açıklayıcı (mübeyyin) ve açıcı (mufassıl) olarak gönderilmiştir. Oysa şuûr kökünden gelen şiir icmâl yeridir, tafsil yeri değildir.*8 İşte bu yaklaşımdan hareket eden İbn-i Arabî'ye göre şiir; sözü kısa tutma (icmâl), rumûz kullanma (remz), bilmece yapma (lugâz) ve başka mânâ kasdetme (tevriye) yeri olmaktadır. O; "Biz bir şeyi remzederiz, lugazlaştırırız ama bizim bundan kasdımız bir başka şeydir" (el-Fütûhât, I/61) der. İbn-i Arabî'nin sadece ehline vermek istediği yüksek irfanla alakalı konularda şiiri tercih etmesinden, ifadesini derhal nesirden nazma çevirmesinden bu dili aynı zamanda bir şifreleme aracı olarak kullandığını anlamaktayız. Bir yerde der ki; "Bu kitabın [el-Fütûhât,] her bâbının başındaki şiire dikkat et. Zîrâ bunlar, işâret etmek istediğim kadarıyla o bâbın ilimlerini tazammun etmektedir. Bâblarda verilen izahlarda bulunmayan şeyleri oradaki şiirde bulursun" (el-Fütûhât, IV/31-32).*9 Fakat eserlerinde bu kadar çok şiir yer almasına rağmen kendisinin bir "şair" olmadığını belirtmesi daha sonra örneklerine Osmanlı şiirinde de rastgeleceğimiz sûfî şairler ile diğerleri arasındaki en temel ayırıcı özelliği bize göstermektedir.

İbn Arabî'nin müstakil divanı sayılan Dîvânu'l-Maârif'in yazılmasında edebiyatta "şairlerin ilham perisi" diye anılan bir motifin benzeriyle karşılaşırız. Şöyle ki İbn-i Arabî bir gün yakaza halinde iken bir meleğin kendisine geldiğini, ona beyaz bir nur getirdiğini ve bunun ne olduğunu sorduğunda da "Şuarâ Suresi" (Şâirler Suresi) olduğu cevabını aldığını söyler. Zira ona göre her surenin bir ruhu vardır. Mushaf'da yazılı hale getirilmiş

ayetler o surelerin açılımıdır. Aslında o baştan başa bütün yazdıklarının -zahir ehli anlamasa da- Kur'an'ın ontolojik makamından (hazretü'l-Kur'an) alınma olduğunu ileri sürer. İşte bu noktadan hareketle ancak "Şâirler Suresi"nin ruhunun verilmesiyle kendisinin şiir söylemeye başladığına dikkat çeker. Çünkü İbn-i Arabî'ye göre hayâl âlemi (mundus imaginalis) ile şiirsel tahayyül arasında doğrudan bir irtibat vardır.*10 Ayrıca ona göre şiir şaire Felek-i Zühre'nin (Venüs Yıldızı) ve Yûsuf Peygamber'in bir hediyesidir ki kendisi de kendi mîracında böyle bir hediyeyi bizzat onlardan almıştır. Burada şiirin astrolojik tesir altında Venüs'ün etki alanı altında ele alınması da bize hayli ilginç gelmiştir. Zira mitolojide Utarid yalan ve hîlenin koruyucusu olarak görülmüş ve dünyaya gelir gelmez ilk iş olarak Venüs'ün kemerini çalmıştır. Bütün sermayesi diğerlerinden intihal'dir. Yalan söylemek ve übtelik ona hakikat şekli vermek için güzel söz söyleme sanatına ihtiyaç vardır. Utarit fevkalade güzel ve etkili söz söyleme kabiliyetine sahip olduğundan herkesi tuzağına düşürmek için daima bu vasıtaya müracaat eder. Bundan dolayı kendisine fesâhât ve belâgât ilahı gözüyle de bakılır. Bu durumda Venüs'ün tesiri altında olan şairler ile Utarit'in tesiri altında olan şairler arasında büyük farklar ortaya çıkmaktadır.

Bir çok şairin ilahi aşka gidişte kullandıkları araç sembol "Züleyhâ", "Leylâ", "Azrâ", "Şîrîn", "Aslı" v.b. gibi motiflerin bir benzeri İbn-i Arabî'nin tecrübesinde "Nizâm"*11 olarak karşımıza çıkmaktadır ve Türcümânü'l-eşvâk (Arzuların Tercümanı)*12 isimli şiir kitabını o kişinin şahsında vücuda getirir. Ne var ki bu eserindeki şiirleri profan düzeye indirgeme ve mecazi aşk bağlamında anlama tehlikesine karşı da hemen burada kullandığı sembollerin o vehmedilen anlamda olmadıklarını açıklayan Şerhu Türcümâni'l-eşvâk*13 (Arzuların Tercümanı'nın Şerhi) adında bir şerh yazmıştır. Bu yönüyle de edebiyatta kendi şiirine kendisi şerh yazmış nadir kişiler arasında yer alır. Der ki; "Bizim şiirlerimizin hepsi, ister bir sevgiliyle (mahbûbe) *14hasbihâl ile başlasın (teşbîb), ister bir medhiye olsun ve isterse de kadın isim ve sıfatlarıyla, ırmak, yer, yıldız isimleriyle dolu olsun hepsi de bütün bu suretler altındaki ilahi bilgilerden (maârif-i ilâhiye) ibarettirler" (el-Fütûhât, III/622); "Burada [Türcümânü'l-eşvâk] rabbani marifetleri, ilahi nurları, kalbi ilimleri ve Şâri'in hükümlerini ima ettim. Fakat bunların hepsini cismani aşk temalarını kullanarak yaptım. Çünkü bu kabil izahlar insanoğlunun daha çok dikkatini çeker" (Şerhu Türcümânü'l-eşvâk, 5).*15 Binanaleyh İbn-i Arabî'nin şiirinde işaret etmek istediği şey ilahi aşktan başka bir şey değildir.*16 Önce Latîfî'nin (ö. 1582) ."Sözleri zahirde güzellerin evsâfı gibi görünür amma hakikatte yüce yaratıcıya hamd ü senâdır"*17 sözü ve ardından Ali Nihad Tarlan'ın şu yorumu sanki İbn Arabî'nin sözleriyle Osmanlı şairleri arasındaki köprüyü gözlerimizin önünde çizer gibidir: "Tasavvuf ile alakadar olan Dîvân edebiyatı şairleri, bir insanın güzelliğine karşı aşklarını söyledikleri zaman, onun şeffaf varlığından geçip güzelliğin hakiki sahibi olan Allah'a teveccüh ederler. Buna dair şiirlerinde ekseriya bir ipucu bulunur".*18 Ne var ki nihayetinde, remzi bile olsa, şiir bile olsa, bütün "dile ait" ifadelerin birer kayıtlamadan öteye geçemeyeceğini söyler. Zira ona göre kelime kalıpları "halleri" ve onun "mânâlarını" taşımaya yeterli değildir.*19

Osmanlı şairlerinin zihniyet dünyasını etkileyen ikinci sûfî şahsiyet ise hiç şüphesiz "Evliyânın yüksek kerâmetlerininin ilki şiirdir, sonu ise varlığı değiştirebilme ilmi olan kimya" diyen Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö.1273) olmuştur. Mevlânâ'nın bu sözünde sülûkünün fenâ makamlarına ayak basan kişinin cezbesinin şiddetinden dolayı kendisinde manzûm söz söyleme ve şi'riyyet tabiatının açılmasına, ancak daha sonra gelen bekâ makamları ile de kişiliği mevcut halinden yüksek hallere dönüştürebilme melekesinin (kimya) meydana gelmesine işaret vardır. Doğum yeri olan Belh insanının daha çok nesirle iştigal ettiğini, şairliğe çok kıymet vermediğini belirten Mevlânâ eğer orada kalsaydı büyük ihtimalle oranın insanlarının revîşinde gideceğini, yani ders takrîri ve vaazla meşgul olan birisi olarak kalacağını fakat Anadolu'ya geldiğinde buranın insanının arzusu doğrultusunda sahip olduğu hakikatleri vezinli (mevzûn) ifade etmeyi tercih ettiğini itiraf eder.*20 Demek ki Mevlâna'ya şiiri tercih ettiren biraz da konjoktürel bir vakıadır. Edebiyâtımızda bir çok eser Mevlânâ'dan alınan ilham ile yazılmış*21 ve yine bir çok şairin şiiri de ona methiyeler ile süslenmiştir. Böyle bir manevi otoriteye yönelik bu methiyelerin sahiplerini analiz ettiğimizde içlerinde padişahtan alime, şeyhten askere kadar her kesimden insanın bulunduğunu görmemiz bize tasavvufun birleştiriciliği ve kapsayıcılığı konusunun somut örneklerini verir. Mesela Sultan I. Ahmed;

"Cedd-i a'lâlarıma himmet ede gelmiştir
Ben de umsam ne aceb lütfunu ol sultânın
Bahtiyâ bendesi ol Hazret-i Mevlânâ'nın
Taht-ı mâ'nîde odur padişahı devrânın"*22

diyerek kendinden evvelki Osmanlı padişahlarında Mevlânâ'nın himmeti bulunduğunu ve mânâda otoritenin o olduğunu bir yeryüzü sultanı olarak itiraf ederken Hatiboğlu;

"Bil imdi şahımı sen bellü kimdir
Anın derdiyle bu gönlüm sakîmdir
Maânî gülüne bülbüldür ol şâh
Kamu bülbüller anunçün kılar âh
Celâleddîn-i Mevlânâ-yı a'zam

Ki oldur mefhar-ı merd-i muazzam"
sözleriyle bir ilim adamı olarak Sultan'ın yukarıdaki sözlerine katılır. Esas itibariyle Mevlânâ'nın da, daha önce gördüğümüz İbn-i Arabî ile aynı hakikatleri bir başka dil ve biçimde dile getirdiğini görüyoruz.*23 Onda da şiirin bir ifade aracı olarak yer aldığı yoksa amaç olmadığı hemen hissedilir. Bir beyitinde; "Benim için şiir nedir ki ondan uzun uzun bahsedeyim. Benim şairlerin sanatından başka hünerim, başka sanatım var" derken o da sûfî şiiri diğerlerinden ayıran özelliğin altını bir kere daha çizmektedir. Örneklerini çoğaltabileceğimiz bu mukayeselerde de görüleceği gibi tasavvufi mânâ tarihsel süreç içerisinde oluşan bir "gerçeklik" değil zamanüstü evrensel bir "Hakikat", bir "Ezeli Hikmet" (Perennial Philosophy) olmakta ve o hakikati elde eden her kişide benzer şeyleri doğurmaktadır.

Günlük düz dilin sığ ve dar imkânları yanında aktarmak istedikleri yüksek mânâya şiirsel dilin daha fazla imkan açmasından dolayı sûfîler tercihen şiire yönelirler fakat nihayetinde yaratılmış bütün ifade biçimlerinin kelime, harf, savt gibi kısıtlı araçlarla yapılıyor olmasından dolayı onun da sınır tanımayan gönle bir pranga vurması tehlikesine karşı da uyarırlar. Hakikate giden yolda o da bir perde olmamalıdır. Mevlana dilin teknik kuralları içerisine sığdırılamayacak enginlikteki ulvi duyguları dil mapushanesine hapsetmekten fazlasıyla rahatsız olmaktadır. Zira biçimin değil özün daha önemli olduğuna dikkat çekenlerdendir. Onun gibi coşkulu bir rinde bu elbisenin dar geldiği her sözünden belli olmaktadır;

"Ben kafiye düşünüyorum oysa sevgilim bana
'Vechimden başka bir şey düşünme' diyor
Diyor ki 'Ey benim kafiye düşünenim rahat ol
Benim yanımda en güzel kafiye sensin
Harf ne oluyor ki sen onu düşünesin
Nedir ki harf? Üzüm bağının çitten duvarı
Harfi, sesi, sözü artık birbirine vurup parçalayayım da
Seninle bu üçü olmaksızın konuşayım, ah!"

* * *

"Bu Mesnevî bir mânâdır yoksa feûlün, fâilât değil"

* * *

"Ey ezel padişahı, şu beyitten ve gazelden kurtuldum artık
Müfteilun, müfteilün, müfteilün öldürdü beni
Bir yanıltmacadan ibâret olan kafiyeyi sel aldı
Zaten şairlerin kafalarının harcı kabuktan ibâret kabuktan"

* * *

"Tanrı, şiir için kafiye aramaktan başka bir dert vermediydi bana
Nihayet ondan da kurtardı beni
Şu şiiri al da eski bir şiir gibi yırt gitsin
Mânâlar, zaten harfe, havaya sığmıyor"*24

Zaten kafiye endişesi taşımadan şiir söylemek, şiir araçlarına birinci dereceden önem vermemek aynı şekilde kendi dış görünüşlerine de çok önem vermeyen harâbâtî, melâmetî, kalenderî neşedeki sûfî şairlerin önemli bir özelliğidir. Sabah namazından sonra işrak vaktini bekleyen Mevlânâ;

"Bugün seher vaktinden beri darmadağınız, sarhoşuz
Mâdemki darmadağın olmuşuz, darmadağın sözler söyleyelim"*25

derken buradaki "darmadağınık"lık ile mantığın formalize ediciliğine uğramayan ve sistematik olmayan o "gelişleri", "doğuşları" kasdetmektedir. Son merhalede daha fazla dayanamayan Mevlânâ bu şekil kabuğunu şu dizeleriyle kırmak ister;

"Ey dil ile söylenen söz
Ben ne vakit senden kurtulacağım da
Mârifet güneşinin nuru ile gerçek Padişah'ı bulacağım,
Dilden de, kıt'adan da, şiirimden de bıktım artık"*26

Bu yüzden o suskunluğu (hâmuş) tercih eder. Daha doğrusu suskunluğun dilini kendisine daha yakın bulur.*27 O sahili olmayan bir deniz (bahr-i bî-pâyan) olan gönüle vurulmak istenen bu dilsel (lengüistik) zincirler hemen hemen bütün sûfî şairlerde sıkıntı yaratmış ve şikayet konusu olmuştur. Meseleyi bir diğer açıdan ele aldığımızda ise, aslında "cem" makamında müstağrak haldeki bir sûfînin, "hayret" makamındaki sûfînin "dilinin tutulduğu", bir şey "söyleyemez" hale geldiği görülür. Bu durumda "sükût" yani Mevlânâ'nın tâbiriyle "hâmûş"luk onlar için altın değerinde olur.*28 Fakat o zaman susan kimse nasıl yazılı veya sözlü bir şey ortaya koyabilecek, edebiyata konu olacak bir metin vücuda getirebilecektir. Bu durum da ortaya iki mesele çıkmaktadır. Birincisi "sözsüz aktarım" yani hal diliyle konuşmak*29 ve ikincisi ise ancak ehlinin anlayacağı "şifreli aktarım". Ancak İbn Arabî'nin deyimiyle heybet makamından mizah makamına tenezzül eden bazı sûfîler orada müşahede ettiklerini ancak üstü kapalı olarak veya "kuş dili" (mantıku't-tayr) kullanarak remzen dile

getirebilirler ki bunlar da herkesin kolaylıkla anlayabileceği sözler olmayacaktır. Özellikle kendisi bu "anlaşılmama" probleminden çok başı ağrıdığı için olsa gerektir Niyâzî-i Mısrî'nin şiirlerinde bu "bizi nâdân anlamaz" motifinin çok kullanıldığı görülür.

"Dilâ bu mantıku't-tayrı fesâhat ehli anlamaz
Bunu ancak ya Attâr u yahud Tayyâr olandan sor
Anadan doğma gözsüzler kemahi görmez eşyayı
Niyâzi vech-i dildârı ulû'l-ebsâr olandan sor

veya

"Mantıku't-Tayr'ın lügât-ı mutlakından söyleriz
Herkes anlamaz bizi bizler muamma olmuşuz
Lafz u suret cism ile anlamak isterler bizi
Biz ne elfazız ne suret, cümle mânâ olmuşuz"*30

Ta başından beri bütün mutasavvıf şairler, şiirle bile olsa bu "dile getirememe" problemiyle bizzat kendileri yaşamışlardır. Mesela Mevlânâ'dan yıllar sonra gelen şair Hayretî;

"Ferâgât eyleyip ey Hayretî bu şi'r ü inşâdan
Bugün âlemde bî-nâm u nişân olmak diler gönlüm"

beytiyle, Şeyhî;

"Şeyhî bu defteri oda yak var sükût kıl
Usanmadın mı şi'r-ü gazelden ne fâide"

beytiyle, Ahmed Paşa;

"Firkât demidir ko şi'ri, Ahmed
Mahşer gününe terâne sığmaz"

beyitleriyle hep dilin sınırlarını ve buradaki insanın aczini dile getirmişlerdir. Bu yüzden sonuncu şair şiirden dahi "tevbe" etmektedir;

"Dedi ki 'vasf-ı cemalimde aciz oldu ukûl'
Anunçün Ahmed eder fenn-i şi'rden tevbe".*31

Osmanlı dini ve fikri yapısının oluşmasında ve bu fikirlerin şiirdeki mazmunlara girmesinde öncelikle İbn-i Arabî ve Mevlânâ gibi iki büyük manevi mimarın görüşlerinin ve eserlerinin inkâr edilemez büyük rolleri olduğu bellidir. Şâir Nâbî kendisi de dahil olmak üzere şairleri etkileyen bu iki manevi kanalı bir şiirinde şöyle bir araya getirir;

"Tâlib-i Hakk'a olur râh-nümâ
Nüsha-i Mesnevi-i Mevlânâ
Dîde-i ruha çeker kuhl-i husûs
Nur-ı esrâr-ı Fütûhât u Fusûs."*32

Bu durumda Osmanlı şiirinin mazmunlarını, yani bu şiiri besleyen anlam haritasını tahlil etmek ve bunları çözmek isteyen kimselerin bu iki otoritenin eserlerini de incelemesi bizim tespitimize göre olmazsa olmaz bir şart gibi gözükmektedir.

Osmanlı şairleri üzerinde önemli etkisi olmuş bir diğer sûfî şahsiyet ise hiç şüphesiz "hâtem-i lisân-ı Türk"*33 olarak kabul edilen Yûnus Emre'dir (ö.1321?). Bir şiirinde

"Mevlânâ Hüdâ-vendgâr bize nazar kılalı
Onun görklü nazarı gönlümüz aynası...[oldu]"

diyen "Yunus, Mesnevî'yi ve Dîvân-ı Kebîr'i okumuş, onlardan birçok mazmunları, kendince tasarruf etmiş, Mevlânâ'nın tesiri altında kalmış, hatta onun insani görüşünü Türkçede dile getirmiş bir şairdir".*34 "Daha önce İbn Arabî ve Mevlânâ'da vahdet-i vücud ve buna bağlı olarak diğer tasavvufî mefhumlar, en geniş ve ap-açık ifadesini bulmuştu. Fakat Türkçede ilk defa Yûnus bu mefhumları "üryân"*35 kılıyordu".*36 Yûnus'un Türk edebiyatındaki yeri ve tesirleri üzerine geniş bir çalışma yapan Köprülü'nün ifadesiyle "O, Muhyiddîn Arabî ve şakirdleriyle Celâleddîn Rûmî'nin yaydığı geniş ve serbest telakkîleri tamâmiyle kendine maletmiş, ruhen mutasavvıf, büyük ve çok samimi ve sanatkâr bir şahsiyetti".*37 Yine kendisinin evvelki iki üstadında da gördüğümüz gibi Yûnus da;

Yûnus'un sözü şiirden amma aslı Kitap'tan
Hadis ile dinene key bil sadık olmak gerek

demek suretiyle şiiri bir form, bir beden olarak görmekte ve bunun ruhunun, aslının ise mânâda bulunduğunu ifade etmektedir.

"Söz karadan akdan degül yazıp okumakdan degül
Bu yürüyen halktan degül Hâlık avazından gelir"

derken de şiirinin kitabi olmadığını, okuma-yazma eyleminin bir sonucu olmadığını, Hâlık'tan gelen bir ses olduğunu belirtir. Bundan dolayı o bu mevzûn sözlere şiir demek yerine "nefes" adını verir ki bu tabirin tasavvufi düşüncede "nefes-i rahmânî" kavramı ile irtibatı vardır. Zîra içine "ruh ilka edici nefes" üflenmiş

kelâm dölleyici kelâmdır, hayata getirici kelâmdır ki bu da er kişide bulunur. "Îsâ" misilli bu nefhaya şiirde "mânâ" denilir. Nefesde tesir vardır ama diğer sözlerde böyle bir özellik yoktur. Böylesi şiire ayrıca "nutk" denilir ki hal diliyle söylenen söz demektir. Olanlar Şeyhi İbrahim Efendi Sohbetnâme'sinde; "Muhakkikler indinde nutk haldir" demesi bu mânâdadır.

Bilineceği üzere sûfî şiirde bir diğer önemli ayırıcı özellik de şiire başlama olayıdır. Yukarıda Mevlânâ'nın bir beytini incelerken de temas ettiğimiz gibi sûfî şairlerin genellikle daha önce böyle bir niyeti ve hatta bu yönde bir meziyetleri yok iken ya "bir şahs-ı kâmilin karşısına çıkıp yöneltmesiyle" (Ulvi) veya "ilhâm-ı rabbânî'ye uygun hale geldikten sonra dilinin çözülmesiyle" (Azmî) veyahut da "dünyanın fani olduğunu insanlara bildirmek gayesiyle Allah rızası için" (Ahmed Paşa) şiir söylemeye başladıkları görülür. Saz şairlerinde, âşık edebiyatında ise bu daha çok rüya ile, rüyada kendisine Hızır, Hz. Ali, mürşit veya pir tarafından "bâde" içirilmesiyle olur.*38 Burada "bâde içirilmesi" motifi Hızır tarafından ilm-i ledün verilmesi karşılığında kullanılmaktadır. Bu açıdan bâdesiz şairler "Hak âşığı",*39 şiirleri de "ârif sözü" olarak görülmez ve tabiatiyle bu sözlerde bir tesir aranmaz.*40 "Dışı hoş-içi boş" yani şekil ve tavır bakımından çekici görünen; lakin ruhtan, mânâdan uzak insanların şiirde "gece gündüz lüzumsuz öten baykuşa" benzetildiği bilinmektedir. Yunus da böylelerini aynı şekilde, hatta "ötecek duvarı bile olmayan baykuş" gibi görür:

"Anun kim tışı hoş-durur bilün kim içi boş-durur
Dün gün öten baykuş-durur sanma bütün divarı var"

Teklifsiz söylenen söz âşık kimseye hal verirken külfet ile söylenen sözler ise susuzların derdine şifa olmaz sözü Yûnus'ta tam karşılığını bulmaktadır. Onun her türlü resmiyetten ve edebi olmak endişesinden (tasannu') uzak, sıcak ve yalın şiirleri okuyan ve dinleyen kimse ile derhal senli-benli bir münasebet kurar. Fakat, onların sözlerinin, şiirlerinin anlaşılması da şarta bağlanmaktadır, o da, okuyanın o şiirden anlayan (ârif) birisi olmasının gerekliliğidir. Mesela yukarıda kendisinden müstakil olarak bahsettiğimiz İbn Arabî gibi bir kimsenin bu sebepten dolayı anlamayanı ve bunun doğal bir sonucu olarak da inkar edeni çok olmuştur. Hatta denilebilir ki bazılarının en önemli ilmi tartışması onun Müslüman mı kafir mi olduğunun tespiti etrafında dönmüştür. Şair Nâbî şiirinde bunlara cevap vererek; Muhyiddîn'in yayını çekmeye öyle herkesin gücünün yetmeyeceğini şu dizelerle dile getirmiştir:

"Âfâkı tutarsa bûy-ı müşg-i çîni
Şemm eyleyemez râyihasın her bîni
Esrâr-ı Fütûhât'e irişmez her fehm
Herkes çekemez kemân-ı Muhyiddîni"

Yükseliş dönemine kadar İbn Arabî'yi gerek fert ve gerekse devlet olarak bütün unsurlarıyla müdafaa eden Osmanlı ilginçtir ki onu tekfir edenlerin belli mevkîlere gelmeleriyle eşzamanlı olarak inhitat dönemine girmiştir. Her şeyi suretiyle değerlendiren ve iç mânâlara eremeyen kimseler bu edebiyatta ham "Sofu" veyahut "zâhid" tiplemesiyle tenkit edilirler. Muhyî'nin "Zâhid bizi ta'n eyleme" ile başlayan o meşhur dizeleri bugün dahi ilahi ve türkü olarak dillerde terennüm edilmeye devam etmektedir. "Sûfî ile "Sofu" aynı yazılsa da çok farklı mânâlar taşımaktadırlar. Birisi tenkit edilir ama diğeri teşvik edilir.

O zaman her hakikat herkese söylenmez ve her şiiri de herkes anlamaz sonucu çıkmaktadır. İnci taneleri ile çakıl taşları arasındaki kıymet farkını bilmeyenlerin önüne inci taneleri konacak olursa bu o sözü zayi etmek olarak görülür. Anlamayan veya kötü niyet sahiplerinin elinde şiir değerini kaybeder veya asıl mecrasından çıkar. O zaman Ahmed Paşa'nın dediği gibi bu şiirleri, zayi olmaması için böylesi kimselerden sakınmak gerekir. Zira her önüne gelen tatlıya elini sokacak olsa artık o tatlı yenmez olur. Demek ki sûfî şiir "hermetik" şiirdir. Dışarıya kapalıdır. Hüseyin Vassâf Bey meşhur sûfî ve şair Aziz Mahmud Hüdâî'nin şiiri için; "Hüdâî'nin eş'arı daima tesettür içredir. Fakat hakikat-bîn olanlara vahdet-i vücudu ta'lîmdir" derken tam olarak bunu söylemeye çalışmaktadır. Yunus'un;

"Yûnus bir söz söylemiş, hiç bir söze benzemez
Münâfıklar elinden örter mânâ yüzünü"

sözü yüksek hakikatleri algılayabilmesi mümkün olmayanlara karşı bunların mecaz örtüsü altında gizlenmesinin gerekliliği vurgulanır. Zaten bu dili bilmeyenlere de bu sözler saçma (absürd) gelecektir. Sûfî şairlerin zevkten mahrum kimselerden bu hakikatleri saklamak için bu yola bilinçli olarak başvurdukları da görülür ki böylece edebiyata bir "tür" daha kazandırılmış olur. Şathiye denilen bu "tür"de tasavvufi aşk halinin sarhoşluğu ile söylenen ve tatmayanın pek anlayamayacağı ve zahiren şeriata muhalifmiş gibi görünen sözlerdir.*41 Tabii zaman zaman bu "tür", bazı "zevkten mahrumlar"ın tahammül sınırlarını aşarak toplumsal karmaşalara da yol açmış ve kimi sûfîler bu sözlerinden dolayı idam edilmiş, kimisinin canlı canlı derisi soyulmuştur. Osmanlı şiirinde "Hallâc" ve "Nesîmî" bu söz şehitlerinin başı olarak dâima tâzimle anılırlar.

Sonuç olarak esasta Osmanlı şiirini anlamada tasavvufi düşünce modelinin bize sunduğu imkânlara sadece dikkat çekmeyi hedefleyen bu çalışmadan elde ettiğimiz netice Gibb'in şu tesbitinin doğrulanması olmuştur: Osmanlı'da şair çoğu zaman bir sûfî, sûfî de ekseriyetle bir şair idi.

Modern insanın yaşadığı bunalımın nedenlerini bizimle paylaşan Marmara Üniversitesi hocalarından ve Türk İslam Eserleri Müzesi Başkanı Prof. Dr. Mahmud Erol Kılıç, “İnsan, bilinçli ve şuurlu bir program dâhilinde, “meşiyeti ilahiye”nin bir tazühürü olarak yaratıldı. Yani, bir ilahi isteğin, arzunun ve aşkın neticesinde insan denen bir varlık zuhura geldi. İnsan bu ilahi oluşu madde alemine nuzul edişi ile beraber, unuttu” dedi.

- Bugün modern insan büyük bir bunalım yaşıyor. Özellikle seküler akımların etkisinde kalan ve maneviyat ile bağlarını koparan modern insan dünyayı bu ideolojik kalıplarla anlamlandırıyor. Hal böyle olunca da manevi anlamda büyük bir boşluk oluşuyor ve bu boşluğu dolduramadığında bunalımlar ortaya çıkıyor. Özellikle son dönemlerde uzak doğu kökenli tarikatlerin Batı’da büyük rağbet görmesinin en önemli nedeni işte bu manevi boşluktan kaynaklanıyor. Son yüzyıldır, Batı kaynaklı düşünce akımlarının etkisinde kalan bizim insanımız da bu bunalımın etkisinde kaldı. Dünyevi düşünce akımları insana mutlu olma kaynağı olarak parayı, kadını, zevki sefayı gösterdi. ABD’nin en ünlü Pop idollerinden Britney Speras’ın bütün zenginliğe ve dünyevi varlığa rağmen, daha 30’unda uyuşturucu kaynaklı tedavi görmesi, psikiyatristlerle tanışması ve son günlerde televizyonlarda ve gazetelerde yayınlanan acıklı görüntüleri modern insanın içine düştüğü durumu ortaya koyuyor.

Bugün gerek Batı’da gerekse Türkiye’de hızla çöken aile yapısı, artan intiharlar, uyuşturucu kullanımının yaygınlaşması toplumları sarsıyor. Son dönemde ortaya çıkan istatistikler, gelinen noktanın tartışmaya muhtaç olduğunu gözler önüne seriyor. Günümüz insanının yaşadığı bunalımın en temel sebebinin ‘insanın oluşu’ ile ilgili sorulara verdiği cevaplarda olduğunu söyleyen Prof. Dr. Mahmut Erol Kılıç, “İnsanın sahip olduğu şeyler değil, insanın oluşu ona gerçek kalıcı mutluluğu verir. Ben kimim, nereden geldim, şu an burada ne yapmaktayım. Nereye doğru gitmekteyim. Gelişim neredendi ve sonum nerede? İnsana mutluluğu verecek şeyler bu sorulara vereceği cevaplardadır. Modern hayat insanın kafasındaki bu deruni sorulara cevap vermedi ve ihmal etti” diyor. Bu hafta röportaj konusu olarak “modern insan”ın içine düştüğü bunalımı seçtim ve Marmara Üniversitesi hocalarından ve Türk İslam Eserleri Müzesi Başkanı Prof. Dr. Mahmud Erol Kılıç'a ile bu konuyu konuştuk.

- Rönesans sonrası ortaya çıkan seküler ideolojilerle birlikte insanın hayatında materyalist dünya anlayışı önemli bir yer tutmaya başladı. Ama bugün modern insan mutsuz. Bu mutsuzluğun ortaya çıkmasında maneviyattan kopuş mu etkilidir?

İnsanın sahip olduğu şeyler değil, insanın oluşu ona gerçek kalıcı mutluluğu verir. Ben kimim, nereden geldim, şu an burada ne yapmaktayım. Nereye doğru gitmekteyim. Gelişim neredendi ve sonum nerede? İnsana mutluluğu verecek şeyler de bu sorulara vereceği cevaplardadır. Modern hayat insanın kafasındaki bu deruni sorularına cevap vermedi ve ihmal etti. Onu sadece dışını süsleyen bir organizmaya indirgedi. Body çalışmaları ile vücudunu güzelleştirmeyi, anti aging çalışmaları ile yaşlanmaya karşı durmayı öğütledi. Oysa yaşlanmaya karşı olmak demek adeta ölüme karşı olmak demekti. Hâlbuki bilgelik anlayışında 1-7, 7-14, 14-21 yaş arası gibi insan hayatında 7’li devreler bulunmaktaydı. Her dönemin insanın oluşumunda, tekâmülünde ve maneviyat ilerlemesinde önemli payı vardır.

- Modern insan, ölümden ölesiye korkan ve yaşlanmayı durdurmak için anti aging yapan bir insan haline geldi. Her gazete sayfalarında insanlara bu bilgileri aktaran yazı ve haberlere rastlıyoruz…

40’lı yaşlardan sonra insanın bedeni ve fiziki gerilemesi olarak algılanan nöro fizyolojik damarların tıkanmasıyla birlikte, insanda başka bir değişim ortaya çıkıyor. Beyin damarlarının tıkanması, yani yaşlılıkla beraber bir olgunluk bir kemal ve daha üst derece bilgeliğin açılması bir anlayış vardı Gelenek’te. Fakat bu kaybedildi. Ve yaşlılık bir problem ve kurtulunması gerekli bir hastalık olarak gösterildi. İnsanlara bunun eğitimi verilmediği için, yaşlılıktan kaçmalar ve ölüm korkusu birçok psikolojik bunalımı da beraberinde getirdi. Ortaçağ’da psikiyatristler dükkân kapatırken, bugün en fazla iş yapan meslek grubu haline geldiler.

- Bunun sebebi nedir?

Bu da Erich From'un tabir ettiği 'olmak' ve 'sahip olmak' ayrımını bir kere daha düşünmemize sebebiyet verdi. Demek ki, insanı insan yapan şeyler insanın sahip olduğu şeyler değil, onun oluşunu belirleyen şeylerdir. Bu oluşa cevap verecek olan da düşünceler, akımlar ve felsefelerdir. Modern insan bu kapıları çalmaya başladı ve bu tür kapılar da insana gerçek mutluluğu ne kadar verebilir sorusunu karşımıza çıkardı. Bu soruyu cevaplamak için Mevlana, İbni Arabi, Hacı Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş-ı Veli, Şahı Nakşibend, Yunus Emre gibi bizim arifler ve sufi bilgeler dediğimiz insanların temsil etmiş olduğu tasavvufi İslam'a başvurduğunuzda alınan cevap çok netti ve o cevap şuydu: Bir ayete dayanılarak hareket ediliyordu ve o ayette, 'Biz insanı en mükemmel surette yarattık ve ona, kendi ruhumuzdan üfledik" deniliyordu.

İnsan ilahi bir varlık

- Yani insan tesadüfen ve boş yere yaratılmış bir varlık değil…

Evet. İnsan, bilinçli ve şuurlu bir program dâhilinde, "meşiyeti ilahiye"nin bir tazühürü olarak yaratıldı. Yani, bir ilahi isteğin, arzunun ve aşkın neticesinde insan denen bir varlık zuhura geldi. Bu varlık, yaratıcısı ilahi olduğu için, ressam ile resmi arasındaki doğrudan irtibatta olduğu gibi, yaratıcısı bu yarattığına 'bir de kendi ruhumu' üfledim demek suretiyle, aslında yarattığı ile çok yakın bir irtibatta olduğunu belirtiyor. Dolayısı ile Allah tarafından kendi ruhundan üflenen bir varlık olması ile insan, köken itibari ile ilahi bir varlık. İnsan bu ilahi oluşu madde alemine nuzul edişi ile beraber, unuttu. Dolayısı ile insana Allah tarafından kendi ruhundan üflenmiş olması, insanı muazzez ve mükerrem bir hale getiriyor. 'Ben kendi ruhumdan üfledim' ayeti insanın taşıdığı emanetin ne kadar ilahi olduğunun ne kadar nurani bir emanet olduğunu da beraberinde düşünmemizi gerektiriyor. Fakat insanın bu madde aleminde, madde ile aşırı hemhal oluşu, o kaynağını unutturuyor. O kaynağından yabancılaşan insan bu sefer başka arayışlar içerisine giriyor. Oysa aradığı şey çok uzaklarda değil ve kendisine verilmiş(mündemiç).

- Peki hocam, insan bu yola nasıl saptı?

Şeytan diye bir varlık var. Eğer siz onun yoluna giderseniz, o sizi saptıracaktır. Çünkü vazifesi o. Ama sen ona tabi olur ve hakikate tabi olmazsan o zaman Hz. Mevlana'nın da deyimi ile karanlıklar yoluna gitmiş olursun. Hz. Mevlana 'karanlıklar yoluna gitme, gel aydınlıklar yoluna gel' derken bunu kastediyor. İşte o insana yüklenmiş olan emanet, insanın hazinesi. O cevhere, o hazineye sahip olduğu zaman insan, Hz. Mevlana'nın tabiri ile kölelikten kurtuluyor. Gerçek köle, zincirlerde, kafeslerde olan kişi değildir. Gerçek köle, altına, gümüşe, kadına, mala, mülke, evlada, hana, hamama vs. tutkun olanlardır. Ama beden kafesi içerisinde kalanlar, bu tutsaklıkta kalanlar bir türlü, hakikate eremezler diyor. Yapılması gerekli olan şey, hakikate ermek için, o prangalardan ayak bağından kurtulmaktır. Prangalardan ve ağırlıklardan kurtulmak için de, insanın içindeki o ruhani ve nurani yönüne teveccüh etmesi gerekir ki, ruhanilik açığa çıksın. İnsandaki, bu cevher örtük vaziyettedir. Özetleyecek olursak bu açıklama insanın gerçek özgürlük alanının nerede olduğunun cevabını da bize veriyor. Bu öğüt bize, bazı ideolojilerin özgürlük gibi gözükse de, aslında gerçek özgürlük olmadığını, gerçek özgürlüğün insanın kendini tanıması ile mümkün olduğunu gösteren çok evrensel, çok kadim bir bilgelik tarzıdır. Çünkü siz ne olursanız olun, hangi coğrafyada yaşarsanız yaşayın bir gün mutlaka öleceksiniz. Sizin ölümlü oluşunuz bu dünya hayatında bir kere, kaynağınızı bilerek, tanıyarak ölmenizi de sağlıyor.

- Modern ideolojiler, bu dünyada insanı mutlu etmeye yönelik düşünce kalıpları geliştirirken, insanın ruhunu yani aslını unutmuş öyle mi?

Modern ideolojiler ve modern felsefeler, insana yardımcı olmak ve hayatını kolaylaştırmak üzere, hareket ettiği iddiasında olan düşüncelerdir. Aslında bu ideolojilerin insana o mutlu olma imkânını sunmadığını ve bilakis perdelerden perde olduğunu görmekteyiz. Özgürlük alanı olarak insana yanlış yerler tarif ediliyor. Mesela,

modern reklâmlardan örnek verecek olursak, ‘özgürüm ben’ sloganı kullanılıyor. Neden? ‘Çünkü …marka cep telefonu kullanıyorum’ ‘Özgürüm ben’ Neden? başımı alıp giderim’ Nereye gidiyorsun? Dağın başına giderek esir olabilirsin. ‘Tenin esiri olduğun sürece esirsin’ diyor Hz. Mevlana. Özgür insan kendi kaynağını bulan insandır. Erich From’un “oluş ve sahip oluş” ayrımı sufi felsefede de yer alan bir şeydir. İbni Arabi felsefesinin geleneğinde ‘varlığın sırrına ermek’ tabiri vardır.

Yeryüzünde mutlak huzur yok

- Eski insanlar daha maneviyatçı idiler. Peki bu insanlar mutlu muydu?

Bu sorunuza cevap verebilmek için yeryüzü hayatını iyi tanımlamak gerekir. Yeryüzü hayatında mutlak huzur hiçbir zaman olmadı, hiçbir zaman da olmayacak. Çünkü yeryüzü cenneti diye bir şey yok. Yeryüzünde rölatif olarak insanoğlunun mutlu ve huzurlu olduğu dönemler olmuştur. Yine mutsuz ve huzursuz olduğu dönemler olmuştur. Gaye yeryüzü hayatını azami mutlu bir hale getirebilmektir. İnsanoğlu ölümlüdür. Bundan 100 sene evvel yoktu. Yine bundan yüz sene sonra yok olacak. Başı yok, sonu yok. Eğer sen başında yoksan, sonunda da yoksan ‘ortasında ben varım’ diyemezsin. Bİr şeyin ortasına başına ve sonuna göre hükmedilir. Eğer bir şeyin başı yoksa, sonu da yoksa, o şeyin ortasına var denilemez. İnsana sorarlar, ‘sen 100 yıl önce neredeydin, 100 yıl sonra neredesin?’ diye. Sen busun. Matematik deyimi ile, sonlu bir sayının sonsuz bir sayıya bölümü sıfırdır. Yani sen sıfırsın. Ama neye nisbetle, mutlak güce nisbetle. O zaman sen gel, kendini mutlakta fani kıl, ‘yalnız sen varsın de’ o zaman sana da varlık verilir.

- Ama bugün bazı ideolojilerde ve teolojilerde, ‘Allah var ben de varım’ anlayışı hakim…

‘Eğer sen, Allah var ama ben de varım’ dersen, işte bu noktada, Tasavuf anlayışına göre müşrik olursun. Allah’ın yanına başka ilahlar çağırmış oluyorsun ve Allah’ın yanında başka bir varlığa varlık vermek şirktir. ‘Eğer insan, ben kendimi nasıl yok sayarım. Baksana benim etim kemiğim var. Allah, var. İnsan da, eşya da var’ dersen eğer, bunun adı şirk olur. İbni Arabi, ‘benim varlığım yokluğumdadır’ diyor. Eğer ben varsam aslında yok olduğumdandır. Var olan yalnızca O’dur. Onun için, ‘illa hu’ ‘yalnız sen’ diyerek çağırırlar. Buna ‘onu ispat’ denir. İbni Arabi, Allah’ın Kur’an’da ‘ilk benim, son benim, iç benim, dış benim’ dediğini söylüyor. Bir beşinciye yer kalmıyor. İşte her şeyi sahibine teslim ettiğin andaki o hal sana varlık veriyor. Gerçek var olanlar, insan-ı kamiller(Nebiler ve veliler) dir. Çünkü onlar varlıklarından geçmişlerdir.

- O zaman insan varlığını sorgularken, nasıl bir yaklaşım sergilemeli?

Bu dünya paradoks üzerine kurulmuştur. Eğer bir insan ‘ben biliyorum’ diyorsa, o cahildir. Ama birisi, ‘bir şey biliyorsam, o da hiçbir şey bilmediğimdir’ diyorsa, o insan alimdir. Eğer bir insan ‘ben varım’ diyorsa, o adam yoktur. Ama bir insan ‘ben yokum’ diyorsa o insan vardır ve o insanın yakasına yapışmak ve peşini bırakmamak lazımdır. Çünkü o ‘İnsan-ı Kamil’dir ve dünyanın sırrına ermiştir. Dünyada siyah dediğin beyaz, beyaz dediğin siyah çıkabilir. Hakikatler içtedir, dışta kalmamak lazım.

İnsan hayatı ilahi işleyişe uygun olmalı

- Tardisyon yani Gelenek ne anlama geliyor.

Tradisyon(Gelenek), “göklere(semaya) bir bak bir eksiklik bulabilir misin? Bir daha gözünü çevir bak, bir daha gözünü çevir bak. Gözün yorulmuş olarak geri dönecek’ ayetinin bir tezahürüdür. Kozmik sistem, mükemmel bir şekilde formatlanmış ve işlemektedir. ‘Yedi kat sema, yeryüzünün ve gökyüzünün’ görevlileri çalışmakta eksiksiz olarak hiyerarşik yapı işlemektedir. Kozmik sistemde Güneş ve Ay’ın görevini yerine getirmede bir ihmal gördün mü? İşte ilahi işleyişin bir yapısı bir Geleneği var. Buna uygun insan hayatı ilahi insan hayatıdır. Buna ters oluşlar ise sistem içerisinde cızırtı yapar ve insanı rahatsız eder. Özellikle Rönesans sonrası insanın

metafizik ile mavera olan referans noktaları koparıldığı için modern insan yalnızlığa itildi. Rönesans sonrası aslında insanı özgürleştireceği iddiası ile ortaya çıkan felsefeler(Aydınlanma felsefesi) kadim felsefelerin terminolojisini çalmıştır. Rene Guenon bunu şöyle anlatır: "Rönesans sonrası felsefeler, kadim felsefelerin terminolojisini çalarak, tepetaklak kullanma sanatıdır" Kadim simya ilmi, kimya ilmine dönmüştür. Kadim ilahi matematik ilmi, kadim ilahi aritmetik ilmi modern kapitalizmin babası haline gelmiştir. Kadim Maji ilmi(Evrenin sırlarını araştıran ilim) modern fizik ilmi haline gelmiştir. Dolayısı ile Rene Guenon'un tabiri ile eldivenin içi dışına çevrilmiştir.

- Aydınlanma yeni keşfedilmiş bir şey değil yani. O zaman nedir bu aydınlanma ne anlama geliyor?

Aydınlanma var olan hikmet geleneğinin ters yüz edilmesidir. Adı bile dinidir. Adı bile işrak felsefesinden çalınmadır. Oysaki bizde dikey manada insanın kendi basamaklarında ilerlemek suretiyle kendisini keşfetme sürecine işrak(aydınlanma) denir. "Allah yerin ve göğün nurudur" nurlanan aydınlanır. Yine Buda, bir ağacın altında birden bire aydınlanmıştır. Biz de aydın münevver anlamına gelir. İşte Batı bizim bütün bu kelimelerimizi ters yüz etmiş ve kullanmıştır. Aslında bütün seküler ideolojiler, "kontra religious" dediğimiz, din karşıtı olan bütün ideolojiler, dini terminolojiyi kullanır. Bu önemlidir. Sekülerizm'in de kutsal kitabı, haccı, kurbanı, mabedi ve ritüelleri vardır. Dolayısı ile insan zaten homo religious'dır. Dini bir varlıktır. Bu nedenle de dünya hayatında her şey dinleştirilmiştir. Din karşıtı oluş bile dinleştirilmiştir. Bir müzik konseri ve pop starı dinleştirilir. 'Senin için ölürüm' demek, fena fişşek demektir. Futbol maçına giderken şapka takma, davul götürme bütün bunlar zikir anlamına gelir. Maça gidenler üzerinde, bir anket yapılmış, çoğu maçın kaç kaç olduğunu bilememiş. Çünkü asıl amaç oradaki coşkudur. İşte bunların hepsi evrenseldir ve asli oluş gerçekleşmezse ortadan kalkmaz, kulvar değiştirir ve devam eder. Bugün insanın zikir ihtiyacını karşılayan yerler vardır.

- O zaman "modern insan" dinden kopmuş sayılmıyor aslında…

Kesinlikle. Bugün Che Guevera, kültleştirilmiştir ve bir velidir. Latin Amerika'da bir Che kilisesi vardır ve aziz ilan edilmiştir. Bu insanın tabi ihtiyacıdır. Biz türbeye karşıyız diyenler türbe kurarlar. Bunu peşinen kabul etmek gerekir ki, insan her şeyi dinleştirir. O zaman 'Allah indinde tek din İslam'dır" ve "Sizin dininiz size, benim dinim bana' ayetlerini düşünmemiz gerekir. Yani dinsizlik olamaz ama doğru dini seçmek gerekir. Çünkü doğru din, seni kaynağınla tanıştırır ve seni yanlış yerlere düşmekten korur. Bugün din karşıtlığı ideolojisi bile dinleştirilmiştir. Diğer seküler ideolojiler de din gibi çalışır. Bu çok tabi bir süreçtir.

- Bugün dünya genelinde yeni ezoterik tarikatlar ortaya çıkıyor, Hindistan mistisizmi modern insan tarafından ruhun rahatlatılması için kullanılıyor. Bütün bunlar bir arayışın eseri mi?

Dünyada olanlar, bir ezoterizm savaşıdır. Düşmanınızı özellikle ezoterizmden uzaklaştırmak suretiyle onu maneviyatsızlaştırırsınız. Bu bir projenin devamıdır. Bir ülkeye silah ve bomba ile saldırmak çok ilkel bir yöntemdir ve kültürel tahribat çok daha önemlidir. Bu açıdan düşmanı olduğunuz din, ideoloji ve fikir grubunu aslında dininde derinleşmekten mani hale getirdiğiniz zaman, o dinin de bir tür satıhta kalmasının da yolunu açmış olursunuz. Satıh da kalan din de sizin için yararlanılacak bir din haline gelir. Satıhta kalan dindarlar sana hakaret bile etseler aslında senin işini görürler. Bugün dünyada bazı radikal İslamcı hareketler bağırırlar, çağırırlar sloganlar atarlar ama sonuç itibariyle, nereye hizmet ettiklerini iyi araştırmak gerekir. Binaenaleyh bu bir planın parçasıdır. Özellikle ülkemiz üzerinde çok oynanmıştır. Ülkemiz üzerinde oynanan en önemli projelerden birisi, İslam dinini maneviyatından koparmak suretiyle onu, mantıksal bir düzeye indirgeyerek donuk, soğuk, mekanik bir hale getirmektir. Bugün İslamcıyım diyen birçok insanın İslam'ın temel ritüellerini bile yapmadığına şahidizdir. İslam maneviyatından bihaber kişilerin politik anlamda bağırıp çağırdıklarını görmekteyiz. Oysa gerçek dindarlık o dini yaşamakla mümkündür. Seni bu hale getirenlere baktığınız zaman onların aslında, kendi dinlerini çok iyi yaşadıklarını tarikatlarına bağlı olduklarını görmekteyiz. Bugün Yunanistan, Fransa, ABD gibi birçok ülkede bu tarikatları görmek mümkündür.

Müslümanlar hodri meydan diyecek güçtedir

- Bu tarikatlar, Türkiye'de de var. Ve önemli ayrıcalıklara sahip olduklarını görüyoruz…

Ben özgürlükçü bir insanım. Malların pazarda özgür ortamlarda satılması gerektiğine inanıyorum. Ben malımın çok kıymetli olduğuna kaniyim. 'Bazı akımlar kapatılsın' diyenlerden değilim. Ben sadece eşitlik istiyorum. Pazarda ben de malımı özgür bir şekilde satmak istiyorum. Bana bu imkân verilsin ve başkaları da satsın. Gelenekte böyle idi. Hodri Meydan. Aslında, Osmanlı'da misyonerlik yasak değildi(Siyasi ve politik girişimler yaparlarsa ayrı tabi). Ama devşirebildikleri insan sayısı Tevfik Fikret'in oğlu ile sınırlı.

- Neden böyle idi?

Çünkü, o dönemde, Şeyhleri ve alimleri ile güçlü bir İslami düşünce geleneği vardı. Benim düşünce geleneğim o kadar sağlam ki, 'ben bütün herkese hodri meydan' diyorum. Ama bir şartla, 'köpekler salınıp, taşlar bağlanırsa' orada bir terslik vardır. Zaten planın bir parçasıdır bu. Bazıları rahat hareket edebilmek için, bazı düşüncelerin önüne set çektiler, onlar kendini izhar edemez hale gelince de oluşan boşluğu değerlendirmek üzere, kefen soyucular, boşluğu doldurmak üzere geldiler. Kaçınılmaz bir yasadır bu. Evrende boşluk yoktur ve bütün boşluklar anında doldurulur.

- Hocam bir de Batıni dediğiniz zaman gerici ezoretik dediğiniz zaman ilerici oluyorsunuz. Kavramlarda kendilerine göre yapılandırılmış.

Öyle tabi. Onlar 'benim ezoterizmim' var diyorlar. O zaman ben de 'ezoterizmim var' derim. Sen bana dersen ki; 'benim spiritual koçum var', 'benim de spiritual koçum' var derim. Ezoterik yapılar serbestse, benim ezoterizmim(maneviyatım) de serbest olmalı. Sana gelince serbest, bana gelince yasak.

"Ümmeten Vasat"ın sırrı

- Hocam ideal insan, hem ruh hem de beden birliğini sağlamış bir insan mıdır?

İslam maneviyatı bu dengeyi çok iyi kurmuş olduğu için dünyadaki diğer, akımlardan farklılık arz eder. Dünyada din tarihi, aslında bu tür bir sarkacın tarihidir. Bazı dinler aşırı maddiyata meylederken, bazıları da aşırı spiritüalizme meyletmişlerdir. Hakikat-i Muhammediye'yi izleyenler, farklıdır. İşte burada Ümmeten Vasat(Orta Oluş)'ın tasavvufi sırrı ortaya çıkıyor ki, maddeyi mana ile beraber alabilme anlamına gelir. Bu çok önemlidir. Bizim ariflerimiz, hiçbir zaman dağın başında yaşayan arifler olmamışlardır. Bu arifleri siz, at sırtında Viyana kapılarında Padişah olarak görebilirsiniz. Tarihte, Veli olarak tanımlanmış sultanlar gelmiştir. Bir Veli'yi askeri sınıftan biri olarak ya da medreseden ilmiye sınıfından birisi olarak görebilirsiniz. Dolayısı ile bizim velilerimiz, dağın başında toplumdan uzak bir yerde değil, toplumun içinde olan bir anlayışa sahiptir. Bu da bizde madde ve mananın nasıl dengelendiğini gösteriyor. Zaten İslam maneviyatını diğer maneviyatlardan ayıran en önemli özellik budur. Bugün Budizm'in ya da Hinduizm'in madde ile ilgili ciddi sıkıntıları vardır. Yine başka dinlerin özellikle Museviliğin mana ile bir takım sıkıntıları vardır. Bu nedenle İslam dini Mirac'ı ruh, mahal, cesed yapan bir maneviyattır.

- 2007 yılı Mevlana yılı ilan edildi. Sizce Mevlana'nın İslam düşüncesi yeterince anlatılabildi mi? Sanki daha çok işin yüzeysel yönü ile ilgilenildi… Yapılan etkinlikler sizce yeterli miydi? Mükemmel olan yapılamadı. Ama bu zihniyet kalıpları ile Mevlana'yı anmak için bundan daha fazlası beklenemezdi. Bir kere Mevlana'nın ait olduğu dünya görüşünün bugünkü yapı ile problemi var. Özellikle alt kademedeki emekçilerin gayretleri ile, bu kadar olur. Dünya ülkeleri içerisinde en iyi etkinlikleri yine Türkiye yaptı. Ama Hz. Mevlana demek, sadece sema demek değildir. Başka şeyler de yapılmalıydı. Ama şartlar müsait olmadı. Ben idealin yapıldığı kanaatinde değilim. Ama hiç yoktan da iyidir. En azından bu zatı hatırlamamıza vesile oldu.

NURİYE AKMAN

İsmailağa Camii cinayetlerinden sonra yasaklanmış birer faaliyet olarak tarikatlar nasıl görünüyor size?

Her şeyden evvel bir faaliyetin kanunla yasaklanmış olması, fakat bu yasaklanan faaliyetin insan denen varlığın iç yapısıyla çok sıcak bir bağ ile bağlı olması bir açmazı da beraberinde getiriyor. Bu paradoksu aşarak bu konular üzerinde sağlıklı ve soğukkanlı bir değerlendirme yapmak çok zor. Her şey toz duman. Tarikat denen oluşumlar bir spor ya da hobi kulübü gibi değerlendiriliyor. O derneğin kapısına kilit vurduğum anda derneğin mensupları dağılır giderler ve bu dernek de kapanır. Tarikat gerçeğinin insan hayatına sunduğu anlam haritaları bunlardan çok öte şeylerdir. Bütün dünya inançlarında ve felsefelerinde mevcut olan bir yapıdır bu. En geniş anlamıyla tarikat herhangi bir düşüncenin, dinin, felsefenin iç katmanlarına, temel görüşlerinin hakikatine ermek için izlenecek yol demektir. Sufi din felsefesinde dinler dört mertebede ele alınırlar. Birincisi şeriat mertebesidir ki formel, dışsal olan ilk düzeyi belirler. Aslında sadece dinler değil bütün düşünce sistemleri de bu dört katlı yapıdadırlar. Mesela madem illa aktüel sahada konuşalım diyorsunuz; bizim ülkemizdeki birçok ideolojinin -buna Kemalizm de dahil- şeriatçı olduklarını söylersem ne dersiniz?

Ooo! Şeriatçı Kemalistler. Sıkı bir paradoks oldu derim!

Her ideolojinin normatif tarafı ve iç katmanları vardır. Bugün Türkiye'de belirli bir ideolojiyi izleyenler, ister Kemalist, ister İslamcı olsunlar, her ikisi de 'şeriat' düzeyinde kalmışlardır. İkisi de birbirlerine hukuk dayatırlar, norma dayalı faaliyet yaparlar. Gönle hitap etmezler. Hukuki dayatmayla kendilerine katılmayı sağlamaya çalışırlar. Bu yüzden Türkiye'deki çatışma bir bakıma "şeriatçılar" arası çatışmadır.

Türkiye'nin sağcısı da solcusu da "şeriatçı" ise ülkenin kurtuluşunu herkesin kendi görüşünde derinleşmesinde arıyor olmalısınız...

Evet, bu da vakit alacak bir süreç. Kalitenin ve seviyenin artmasıyla bu yol açılacaktır. Türkiye'de hiç kimse ideolojisinde derinleşmemiştir. Buna maalesef günümüz dindarları da dahildir, diğer ideoloji mensupları da. Düşüncenin katmanları arasında arkeoloji yaparak ana prensiplere, altta yatan gayeye ulaşma çabası sarf edilmemektedir. Birliğin tohumları derinlerdedir. Yüzeyde ise ayrılık ve gayrılık vardır. Dışta ne kadar birbirlerine ters olursa olsunlar içte birçok görüş birbirlerine yaklaşmaktadır. Mesela en radikal Marksist sol ideolojinin derininde yatan düşünce "insanlar arasında sömürüye, zulme, ayrımcılığa son vermek" değil midir? Milliyetçi sağ söylemin derininde yatan "vatan" duygusu değil midir? Radikal İslamcının görüşlerinin derinlerinde "insanları toplumsal ve bireysel günahlardan uzaklaştırmak" yatmaz mı? Kemalist'in felsefesi "muasır medeniyet seviyesine çıkmak" değil midir? Derin manada bunların hepsi sizce bir yerlerde örtüşmüyor mu? O zaman bunların beraberliğinden müthiş bir sinerji yaratmanın "yollarını" aramak lazım gelmez mi? Didişmek bize enerji kaybettiriyor ve bu da Türkiye'nin düşmanlarının işine yarıyor.

Bu sinerjinin işaretlerini görüyor musunuz, yoksa bu bir ütopya mı?

Ben şahsen bu toprakların maneviyat mirasının Türkiye'de müthiş bir sinerji yakalayacağına, sağ sol, Alevi-Sünni, Kürt-Türk vs. türü kamplaşmaların önüne geçeceğine kaniyim. Bir örnek vereyim. Pazar günleri bazen çıkar, tezgahlardaki ikinci el kitaplara bakarım. Bir hafta bir tezgahta görmüş olduğum küçük bir kitabı satın aldım. Devrimci Marşlar kitabı. Bir sol militan grubunun marşları. Karıştırıyorsunuz, ilk sayfalarda Enternasyonel Marşı, diğer marşlar filan. Kitapçığın yarısı bu tür militan ve ideolojik marşlar. İkinci bölümüne geldiğimiz zaman Nesimi, Pir Sultan, Hatayi, Yunus Emre'den deyişler görmekteyiz.

Bu figürler Anadolu sufileri?..

Evet. Birkaç hafta sonra bir başka kitapçık buldum. O da ülkücü gençlerin marş kitabı. Birinci sayfada İstiklal Marşı, ardından Çırpınırdı Karadeniz ve bunun gibi marşlar. İkinci bölümde yine Yunus Emre, Mevlânâ'yı

görmekteyiz. Daha sonra İslamcı gençlerin marş kitabı elime geçmez mi? Dağa taşa, kuşların gözbebeğine hak yol İslam yazacağız marşları filan. En arkada ilahiler olarak bizim tasavvuf büyüklerimizden alınmış aynı sözleri görmekteyiz. Bakınız ülkemizin üç ayrı, birbirine sırtını dönmüş gençlik grubu arka sayfalarda bir yerlerde birleşiyor. Bu çok büyük bir imkandır. Ama maalesef bunun farkında değiliz. Bu yüzden ayrışmaya doğru gitmekteyiz. Bir toplum birleştirici unsurlarını öne çıkarmadığı sürece ayrılıkların, ihtilafların sonu gelmez. Sonra bu türlü parçalanmayı silah kuvvetiyle bir araya getirmek de mümkün olmaz hale gelir. Gönüllere girilmediği sürece bu asla olmaz.

Şeriattan tarikata yani ikinci mertebeye geçiş nasıl oluyor?

Bir daire düşünün. O dairenin dış çemberi onun fiziki yapısını, yani şeriatını belirliyor. Oradan merkeze giden bir iç çizgi var. O çizginin adı "yol". Arapçası "tarik". Yoldan geçerek merkeze varılıyor. Merkezin adına da "hakikat" ve "marifet" deniyor. Geleneksel tasavvufi anlayışta esas olan hakikat ve marifettir. Yani meselenin bilgi ve oluş boyutu. Şeriat ve tarikatın her ikisi de izafidir, yani değişkendir, arızidir, mutlak değildir. Binektir, vasıtadır bunlar. Gaye bu araçlara binerek o padişahın sarayına, merkeze varabilmektir. Yunus, bunu bir dizesinde ne güzel açıklar: "Şeriat tarikat yoldur varana - [Fakat] hakikat marifet ondan içeru". Bu süreç her yerde görülen evrensel bir süreçtir. Cevizin kabuğu yenmez, içi yenir. Ama yenecek bir ceviz içine de kabuğundan ulaşılır. Edebiyatta, sanatta dahi bu evrensel prensipler geçerlidir. Bir romanın metni ile onun anlam katmanı arasındaki irtibata, yola hermenötik ilmi bakar ki bu da o ilmin "tariki" olmuş olur.

Binek dediğiniz şey insan tarikat olayında. O zaman da şeyh Tanrı'nın yerini mi alıyor, O'na eş mi koşuluyor soruları cevap bekliyor modern insanın zihninde.

Zaten yeryüzünde Tanrı bizatihi Tanrı olarak kimsenin karşısına çıkmış değil. İnsan "Tanrı" tecrübesini dahi yine bir insan üzerinden yaşadı. Bir Tanrı elçisine inandı, Tanrı'ya inanmış oldu. O insanı inkar etti Allah'ı inkar etmiş oldu. Allah yeryüzü planında insan üzerinden bilinir, tanınır. İnsanı tanımayan Rabb'i tanıyamaz... Şimdi sağlıklı temsilcilerin oluşabilmesi için bazı yapıların kendilerini tam olarak ifade edebilmeleri gerekir. Tarikatlar yasaklanınca denetimi yapılamaz hale gelmişlerdir. Üstelik yasaklandıkları zaman bu vakanın ortadan kalkmadığı da görülmektedir. Taşları bağlayıp köpekleri salıverme diye Anadolu tabiri burada kendini gösteriyor. Yani mümkün olabilen doğrusu bağlanınca sahtekarının yolu açılmış oluyor. Siz bugün herhangi bir camiye imam hatta müezzin olmak isteseniz olamazsınız. Birçok kuralı, imtihanı, onaylanma mercii vardır. Ama siz şeyh olmak isterseniz buna bir engel yok. Siz ben şeyhim dediğiniz anda şeyhsinizdir bugün. Hemen iki üç de mürit bulursunuz..

Önüne gelenin kendini şeyh ilan etmesi, tarikatlar yasaklandığı için mi yani?

Tabii ki tek sebep bu değil. Bazı sorunlar buradan kaynaklanıyor. Diğer bazıları da o yapıların kendilerinden. Bakınız tarikatların ilgasına yani 30 Kasım 1925'e kadar bütün tarikat yapıları Meclis-i Meşayih tarafından denetlenmekteydiler. O tarihte İstanbul'un nüfusu altı yüz bin civarındayken aktif kayıtlı üç yüz elli küsur dergah vardı. Yirmi civarındaki de hane-dergah dediğimiz, yani kayda geçmemiş konak-dergahları da buna katarsak dört yüz civarında dergahın olduğu bir şehirdi İstanbul.

E haliyle nerede çokluk orada problem...

Tabii ki, insanın olduğu her yerde problem de vardır. Ama Meclis-i Meşayih bu ihtilafların çözüm yeriydi. En kıdemli şeyhin başkanlığında seçimle bir araya gelirdi. Günümüze geldiğimizde ise bunların bazısı yeraltına indi, bazısı da ehil olmayan insanlar eline geçti. Tarikat çift taraflı bir bıçaktır. İyi kullanılırsa bir cihan imparatorluğunu yaratan bir ocak haline de gelebilir. Selçuklu, Osmanlı, Safevi, Babürşah devletlerinde olduğu gibi. Ama öbür taraftan eğer doğru bir şekilde kullanılamazsa aynı derecede de çok tehlikeli bir olgu haline de gelebilir.

Şeyhi olmayanın şeyhi şeytan mıdır sorusunun tam zamanı...

Bütün geleneksel eğitim felsefelerinde bir bilen ile eğitim görme anlayışı vardır. Bu sadece İslam'a özgü değildir. Siz Platon'un Akademya'sına gider, onun talebesi olursunuz. Pisagor'un derslerine katılır, onun şakirdi olursunuz. Bir mürebbiyi, bir öğretmeni, birisinden bir şeyi öğrenmeyi reddetmek bilgide anarşi ve kaos yaratmaktır. Şeyhin geleneksel dünyadaki anlamı size manevi konuları öğreten kişi demektir. Bir insan-ı kamil bulasın ki o kamil sana seni tanıta demişlerdir. Bakınız, insan-ı kamil size kendisini tanıtmıyor. Bu kamil size yine sizde olanı tanıtıyor. Geleneksel eğitim anlayışında bir kişinin kendisini tanıyabilmesi için dışarıdan birisinin ona kendini görsün diye ayna tutması gerekir. Buna cemal cemale karşı denir. İşte bu noktada demişlerdir ki bir öğretmeni kabullenmeyen kişi kendi hodbin nefsini öğretmen almış olur. Nefs de şeytandandır. Nefsin öğreteceği şeyler de dolayısı ile şeytani şeyler olacaktır. Bunun manası budur.

Bir şeyhe bağlılık özgür düşünmeyi engeller mi?

Bütün eğitim felsefelerinde öğretmene empati duyma, öğretmenin halini giyme, öğretmenden hal transfer etme pratiği vardır. Eğitimde etkili yöntemlerdendir. Bugün bırakınız tarikatı, siz bir sinema rejisörü olacaksanız eğer, falanca rejinin sehpasını, kamerasını taşırsınız yıllarca. Ona hizmet etmek suretiyle, yani kamerasını, sehpasını taşıyarak setlerde uzun yıllar geçirmek suretiyle siz orada eğitilirsiniz aslında. Ne demek efendim gitsin kendisi bir adam bulsun taşıttırsın, diyebilirsiniz. Onu söylerseniz de siz ondan eğitim alamazsınız. Bu aslında bütün sistemlerde vardır. Ama reji, reji değilse yandın.

Ama şeyhle ilişki teneşirdeki ölüye benzer. Modern dünyanın bunu kabulünü bekleyebilir misiniz?

Evet bu öğretiye göre gerçek bir mürit iyi bir eğitim almak istiyorsa ölünün ölü yıkayıcıya teslim olduğu gibi bir mürşide teslim olmak zorundadır. Modernlerin kabul edemediği hususlar bunlar. Bu, geleneksel eğitim metotlarında olan bir şeydir.

Tarikat mensubiyeti bireyselliği öldürmez mi yani?

Siz nesiniz, siz kimsiniz? Zaten kişi kim olduğunu anlamak için giriyor oraya. Kim olduğunu anlamanın birinci yolu benlikten geçmektir. Siz o meydana benlikle beraber giriyorsanız size bir şey öğretilmez. Taptuk Emre'nin kapısını çaldığı zaman Yunus Emre'ye önce odun taşıttılar. Ne demektir o? Dışarıda bırak benliği, öyle içeri gir demektir. Odun taşımak, ona hakaret etmek, küçümsemek veya ekonomik anlamda burada bir ameleye ihtiyacımız var anlamına gelmez. Burada bir kişisel gelişim eğitimi vardır. Mesela biz erkekler tıraş oluruz. Tıraş aslında çok tehlikeli bir eylemdir. Bir berbere gideriz, berber koltuğuna otururuz. Hiç gık çıkarmadan berber eline jilet denen çok kesici bir aleti alır ve gırtlağımızın üzerinde dolanır. En ufak bir hareketi ile bizim hayatımız gider. Hiçbirimiz bir laf söylemeden, ölünün ölü yıkayıcıya teslim olduğu gibi berberin sahasındaki otoritesine teslim oluruz. O da sanatını üzerimizde icra eder. Fakat biz dersek ki, hey berber ne yapıyorsun, öyle yapma, böyle yapma. Berber kulağımızdan tuttuğu gibi git defol, başka bir yer bul der. Yalnız burada bir problem vardır. O da şudur, tıraş olmak istiyorsanız, berberin önüne oturmak zorundasınız. Eğer hakiki bir berberin önüne oturmazsanız orada problem olur. Kasapta tıraş olunmaz. İşte ölünün ölü yıkayıcısına teslim olması hadisesi herkese göre değildir. Herkese teslim olunmaz. Onun için tasavvufta Gazali der ki: 'Gerçek kamili buluncaya kadar şüphe esastır.' Şüphe edeceksiniz, neden, niçin. Ama kamili bulduktan sonraki şüphe kemale manidir. Perdeli kalmaya mahkumiyettir.

İşin hakikatini bilenler ortadan kalktığı için mi hikmet arayanlar tüccarların eline düşüyor?

Doğrudur. Ehil olmayanların eline düştüğü için. Oysa bunlar Antik Yunan'ın felsefe okulları gibi veyahut Hindistan'ın bilgelik okulları gibi çalışabiliyorlardı eskiden. Buralardan yüksek kültür ve sanat erbabı yetişebiliyordu. Yüksek ahlak, irfan ve terbiye bir medeniyetin en önemli yapı taşlarıdır. Şimdiki halimizi görüyorsunuz. Alternatif olarak bu değerlere muadil değerler üretebildik mi? Bunun sonucunda da insan

kalitemiz çok bozuldu. Bu insan kalitemizin bozulmasını maalesef sorumlularımız göremiyorlar. Bunun turizmde, ekonomide, ihracatta ne gibi negatif tesirleri olduğunu, bizlere neler kaybettirmeye başladığını rakamlar vermeye başlayınca belki anlayacaklar...

Bir tarikatın iyi ya da kötü olduğunun ölçüsü nedir?

Böyle bir eğitim anlayışını kendi iç felsefesine göre tanımlarsanız, yani nefs basamaklarında ilerlemek suretiyle ortaya iyi bir insan, kamil bir insan çıkarmak düşüncesi var ise buna kim kötüdür diyebilir? Ayrıca bunun pratik olarak incelenmesi de mümkündür. Mesela mahkeme kayıtlarına bakılır ve kaç tarikat mensubu cinayet, hırsızlık, uyuşturucu ticareti, hakka tecavüz vb. gibi suçlardan ispatlanmış cezalar almış ise ortaya bir istatistik konabilir. Ancak o zaman bilimsel olarak ortada "kötü vatandaş" üreten bir yapı var, hükmüne varabiliriz.

Ya şirketleşmek, ticarete el atmak, bankası olmak, tencere tava satmak. Bunlar da tarikatın saflığı ile ilgili bir gösterge değil midir?

Bu saydığınız faaliyetler tasavvufi düşünce içerisinde de bir tür bid'attir. Ben size şablonu koyayım, siz istediğiniz yapıya tatbik edin. Mesela bir şeyh efendi etrafındaki insanlara, "Bizim gayemiz kendimizi tanımaktır, dünyanın süsleri geçicidir, aslolan O'nun rızasını kazanmaktır. O'nun cemalini gördüğünüz zaman bütün diğer güzellikler gözünüzün önünde silinir" kabilinden sohbetler yaparak insanları manevi bir eğitime teşvik ediyor ve kendisi de böyle yaşıyorsa, bunun yanında siyaset ve ticaret gibi faaliyetlerle doğrudan ilgilenmiyorsa biz o yapıya "tarikat" diyebiliriz. Çünkü o yapıda birincil gaye inisiyasyondur yani seyr-i sülûktur. Seyr-i sülûk yaptırılan yere tarikat denir. Ben şeyhim diyen kişinin de kendine müracaat edenlerin ayaklarını yerden kesip yedi kat semaya çıkıp gezdirecek güce sahip olması gerekir. Bu da öyle kolay elde edilecekbir derece değildir. Yani bu işler öyle herkesin harcı değildir.

Bazen şeyh efendinin vefatından sonra, yerine aynı maneviyat derecesine sahip olmayan birinin görevi devraldığı görülüyor.

Bazen şeyh efendi sağlığında aleni olarak "Benden sonra bu kişi sizlerin velisidir" demek suretiyle bir şahsı işaret edebilir. Bu durumda ihtilaf olmaz. Fakat tıpkı genetik bilimde olduğu gibi nasıl bazı soylar kesiliyorsa, maneviyat ocakları da yükseldiği gibi kesilebilir de. Literatürde bazı şeyhlerin yüzlerce, binlerce müridi olsa da geriye maneviyatına vâris olacak bir vekil bırakamadığı çok örnek olay vardır. Bu durumda geride kalanların kimisi diyor ki, tarikatının ne olduğu fark etmez, biz başka bir kamile intisap edelim. Ve ediyorlar, sonuç olarak o yapı dağılıyor. Muhiddin İbni Arabi gibi büyük bir düşünür, üç yüz altmış tane şeyhe hizmet ettiğini söyler. Ama hiçbirisinin tarikatının adını bile söylemez. Çünkü tarikat adı önemli değildir. Önemli olan bir kamile hizmet etmektir. Modernlerde ise isimler, markalar öne çıkmıştır. Nakşibendi, Kadiri, Bektaşi, Mevlevi, Alevi vs. Bunların hepsi adeta futbol takımı tutmak gibi bir hale gelmiştir. O şeyhin yerine kimseyi bırakmaması durumunda şöyle bir şey de oluşabiliyor. Tamam, şeyhimiz birisini bırakmadı. Ama içimizde birisi var. Bu alim bir insan. Dini biraz biliyor. Biz de şu kadar adamız. Bunlara yazık günah değil mi... İçimizde şu kişi, Allah kelamını iyi bilir. Hocaefendi konumundadır diyerek o kişinin etrafında toplanmaya başlıyorlar.

Peki ya benliği yok edelim diye yola çıkıp da benliğin bu kadar parlaması, bizim şu kadar müridimiz var, herkes bize gelir demeler, gel bize katıl diye davet etmeler...

Bunlar bizzat tasavvufun kendi felsefesine tezattır. Benlik göstergesidir. 'Ene'den geçmeden kimse şeyh olamazdı eskiden. Davet etme yoktur işin aslında.

O kişi alim olabilir; ama alim olmak ile şeyh olmak farklı kategoriler değil midir?

Tamamen farklıdır. Alim olmak dinin zahirini bilmek veya dinle ilgili bazı bilgilere sahip olmak demektir. Ama şeyh olmak, bir manevi ilhama sahip olmak, bir manevi silsilenin içerisinden geliyor olmaktır. Peygamber'in

zahiri ilminin vârisleri fakihlerdir, İslam hukukçularıdır, alimlerdir. Ama Peygamber'in bir de manevi ilmi vardır. İşte tasavvuf mektepleri içinden kamiller, Peygamber'in manevi vârisleri olarak ortaya çıkar. Şimdi bu alim kişi o tarikatın mensupları ile ilgilenmeye başlıyor. Ve ortaya bir cemaat çıkıyor. Şimdi bu yapı artık tarikat değildir. Çünkü artık ortada seyr-i sülûk yoktur.

Bugün tarikat denilen yapıların birçoğu tarikat değil, cemaat o zaman.

Aynen. Üçüncü merhalede diyelim ki o alim kişi vaazlar eder. Yani dinin şeriatıyla ilgili konuşur, din sohbetleri yapar. Bir siyasi parti kuralım, bir fabrika kuralım, bir kooperatif kuralım, bir televizyon kanalı kuralım diyebilirler. Yani birinci gayenin dışındaki gayelere rağbet etmeye başlarlar.

Peki alim kişi kendinin şeyh olmadığını bilmekte midir?

İşte problem buradadır. Aslında o kişi ben şeyh değilim, böyle tayin edilmedim ama ben de bir alimim, gördüğünüz gibi acizane birtakım hizmetler içerisindeyim dese hiç problem olmayacak. İslam dünyasındaki birçok cemaat, bu şekilde tarikatların transformasyonu ile ortaya çıkmıştır. Şimdi o alim kişi de vefat ettiğinde yerine akrabası, oğlu veya herhangi birini, -bir tasavvufi eğitimi ve hatta dinî eğitimi yokken- sırf bu cemaatin ticari faaliyetleri dağılmasın diye bir kişiyi oraya oturtmaya çalıştığımız zaman üçüncül bir grup çıkıyor ortaya.

Bu dönüşüme güzel uyan örnekler var yakın geçmişimizde. Mesela Şeyh Abdülhakim Arvasi zamanında birinci gaye seyr-i sülûktür. Sonra cemaatleşme süreci başlamıştır. Bir sonraki merhalede ise ticaret öne çıkar. Max Weber'in kulakları çınlasın. Şimdi ilk dönem, yani Abdülhakim Arvasi zamanı tasavvuf tarihi ilminin inceleyeceği bir dönemdir. Fakat ikinci dönem sosyolojinin alanına girer. Üçüncü dönem de ekonomistlerin inceleme alanına girer. Dönüşümü takip edebiliyor musunuz? Şimdi böylesi ekonomik faaliyetleri veyahut cemaat yapılarını kötülemek istemiyorum. Fakat benim alanım değiller. İyi mal üretirler üretmezler, bunlar iktisatçıların bileceği şeyler. Ha şunu da söyleyeyim, tarikattan cemaate, oradan ekonomik bir yapıya geçme sürecinin örnekleri bütün dünyada vardır. Bugün birçok Japon firmasının kökenleri bir tarikatın dönüşümüne dayanmaktadır. Bazı uluslararası şirketlerin örgütlenmesi tarikatvaridir. Çok da güzel üretimler yapabilirler...

Peki İlluminati vesaire gibi karanlık bazı örgütler hatta terör örgütlerini nereye sokuyorsunuz? Bu dönüşüm şemasında onlara da bir yer var mı?

Şu anki dış dünyada politika başta olmak üzere tarikat bağlantısı olmayan bir devlet yok gibidir. Adeta dünyada şu an tarikatlar savaşı yapılmaktadır. Bazı ülkeler bundan mahrum kalarak dış güçlerin tarikatlarının arenası haline gelmektedirler. Bugün Fransa'da belirli localar, tarikatlar hakimdir dış siyasete. İtalyan dış politikasının Vatikan'a bağlı tarikatlarla beraber faaliyette bulunduğunu görmekteyiz. Bunların İlluminati vs. gibi detaylandırılması ayrı bir olaydır. Bugün İsrail, Yunanistan ve birçok ülke politikacıları belirli localara mensupturlar. İngiltere bizden bile bazı sanatçılara üstün liyakat nişanı verir. Adı, "Büyük Britanya İmparatorluğu Yüce Tarikatı" (Supreme Order of British Empire) nişanıdır. Birçok İspanyol ve Fransız nişanları Rodos ve Malta şövalyelerinin nişanlarıdır. Alan kişi bunun manasını biliyor veya bilmiyor bu bir tarikat nişanıdır. Dünyanın büyük devletleri, imparatorluk vizyonu olanları, milli kimliklerini manevi ocaklarıyla harmanlamak suretiyle oluşturulmuşlardır. Bu kimliklerden maneviyat ocaklarını çektiğinizde ortaya çok korumasız, zayıf, adeta hastalıklı bir mahluk ortaya çıkmaktadır ki, bu birey ve toplum her türlü saldırıya açık bir hale gelmektedir. Militan sekülarizm kişiye duygusal bir bağlantı kurma hissi vermez. Katıdır ve soğuktur. Sekülarizmin biraz kendini yumuşattığı toplumlarda manevi ocakların da bu topluma pozitif anlamda katkı yapabildikleri görülmüştür. Birçok ileri Batı toplumu bu sinerjiden istifade etmektedir. En uç örnekler vereyim size. ABD'de, Yunanistan'da, İsrail'de en fanatik dinci gruplar bile kanunlara uydukları sürece bazı bölgelerde kendi komünal yaşamalarını sürdürmektedirler. 'Radikalse de bizim radikalimiz' anlayışı var bunlarda. Sahip çıkıyor kendi insanına. Falanca ülkeye gitsinler demiyor. Hatta bunların yaşadığı bölgeleri turizme açmak suretiyle buradan para bile kazanmaktadırlar. Elektriğe, televizyona karşı olan Amişler'in yetiştirdiği tarım ürünleri Amerika'da en iyi ekolojik ürün sayılmaktadır. Yunanistan'da keşişlerinin yaşadığı Aynaroz yarımadası

her yıl binlerce turisti bölgeye çekmektedir.

Bildiğim kadarıyla geleneksel tarikat yapısında mürit ile şeyh sık sık yüz yüze gelir. Şeyh müridi nakış gibi işler. Binlerce müridi olan şeyhler var. Şeyh efendilerinin yüzünü bir kez bile görmüyorlar. Bu da çok sakat bir durum değil mi?

Bu benim için, böyle bir faaliyeti tenkit etmek için yeterli sebep değil. Yani sayısal rakamın on bin olması, yirmi bin olması hiç önemli değil. Bugün Michael Jackson'ı görmeyen binlerce hayranı vardır. Onun gibi giyinir, onun gibi hareketler yaparlar. Yani "fena fi'l-Jackson" olmuşlardır, onun halini giymişlerdir. Siz kamil insanları model olmaktan dışlarsanız oraya başkaları girer ve iş yine devam eder. Zira âlem boşluk kaldırmaz. Doğrunun olmadığı yeri kötü doldurur.

Bir dakika. Michael Jackson seyr-i sülûk mu yaptırıyor?

Geunoniyen tarzda sahte-inisiyasyon diyebiliriz buna. Duygusal kurulan bağ, fizikî bağdan çok daha güçlüdür. Dolayısıyla benim kendi tenkit mekanizmam içerisinde bu çok önem arz etmiyor. Ama kadim metinler ideal olanın bir müridin mürşidinin yanında, feyzini tam alabilmesi için onun hizmetinde bulunması, onunla sohbet etmesi, onunla günün 24 saati olmasa bile 20 saatini geçiriyor olmasının gerektiğini söylerler. Öte yandan manevi kanal açmak suretiyle -ki rabıta denir buna- dünyanın öbür ucunda olan bir insanla kalbi bir bağlantı hattı kurmanız mümkündür. "Gönül Dağı" türkümüzün sözlerini hatırlayın. Hepsi orada anlatılıyor. Gönülden gönüle gizli bir yol vardır. Veysel Karani isimli Yemenli bir zat Peygamber'i hiç görmemiştir. Görmeden açtığı bir kanal ile Hazreti Peygamber'den feyiz almıştır.

Şimdi üveysi meşrep insanlar istisnadır. Bana Veysel Karani örneği vermeyin hocam.

Tekrar söylüyorum. İdeal olanı, surette de beraber olmaktır. Çünkü siretten surete geçiş vardır. Bir kamil insanın yanında bulunmanın şüphesiz çok önemli katkıları vardır. Ama bu herkes için birincil derecede lazım şart değildir. Özellikle modern hayatta iletişimin ve ulaşımın zorluğu açısından bakıldığında bu daha da önem kazanır. Burada esas prensip "bağlanma" duygusudur.

Cemaatin içerisinde "oh iyi oldu" denebilecek, insanların nefretini kazanmış insanlar da belki vardır. Ama bu seçilen iki kişi öyle değil. Bu vesileyle her ikisine de Allah rahmet etsin diyorum. Son öldürülen Bayram Ali Öztürk cemaate sonradan katılmış bir alim. Çok değerli, değişik yönleri olan bir kişiydi. Bir kitap hastasıydı. Tedavilik düzeyde kitap toplayıcısı idi. Onun ölümüne, zannediyorum kitapçılar da çok üzülmüştür. Resmen hanımının bileziklerini satacak düzeyde kitap hastasıydı. Ben, seçilen hedefler açısından bakıldığında bir komplo kokluyorum havada. İşin içerisinde ülke huzurunu bozmaya yönelik bazı eller olduğu kanaatindeyim. Bakınız birçok ülkede meczup yetiştirme merkezleri vardır. Buralardan bazı insanlar, belli zamanlarda kasten çıkarılırlar.

İşin hep meczupların üzerine atılması da bana sorumluluktan kaçma gibi geliyor. Cemaatler, tarikatlar adları ne olursa olsun, onların hiç mi kabahati yok?

Genellikle nefs terbiyesini esas aldığı iddiasında olan yapılarda en fazla ağız dalaşı yapılabilir diye düşünüyorum. Böylesi ihtilafların hemencecik cinayet düzeyine çıkması biraz modern fiksiyon romancılarının Gülün Adı romanından kalkarak gotik, karanlık labirentler çizme fantezisinden başka bir şey olmadığı kanaatindeyim. Bu insanların ihtilaflarını birbirlerini öldürme noktasına kadar götüreceklerine ihtimal vermiyorum.

Peki ya linci yapanlar?

Linci yapanlar ile Bayram Ali Hoca'yı öldürenler aynı kişiler diye bir yorum okudum bir gazetede. Bana da öyle geliyor. Delili ortadan kaldırmışlardır. Bu birinci teori. İkincisi, birinciye nazaran daha zayıf olmakla beraber

çok da ihmal edilecek bir teori değil. O da hastanın kendini iyileştiren doktoru öldürmesi hadisesi. Genellikle psikolog ve psikiyatristlerin başına gelen bir olaydır. Bazı tarikat yapılanmalarına ülkemizin dışlanmış ve alt kültür gruplarından gençlerin değişik rehabilitasyonlar için katıldığını, geçmiş hayatlarında uyuşturucu madde müptelası iken, o yapılar içerisinde kısmen rehabilite olduklarını da duymaktayız. Bunlardan bazıları tam ıslah olmamışsa böyle şeylerle intikam alabiliyorlar. Ayrıca ilm-i havas sahasına girecek bazı mahlukat musallatı da söz konusu bunlar üzerinde. Bazı obsesyon vakaları olabilir.

Cinayetler gerçekten meczup işiyse o meczubu kullananlar amaçlarına ulaştılar mı?

Tabii, bu siyasi konjonktürle de irtibatlandırılıyor. İşte Danıştay hadisesi, ardından cumhurbaşkanlığı seçimi, ülkenin genel seçime gidişi vs... Çok hassas bir jeopolitik yapısı olan bir ülkenin yerli ve yabancı birçok düşmanının bu konularda kapalı kapılar ardında bazı fikirler ürettiğini ve bazı projeleri planladıklarını hissetmek mümkündür. Bugün ilim dünyası bile entrikalar içerisinde. Eskiden bir şeyi rahat bir şekilde bir ağacın altına oturur konuşurdunuz. Şimdi bir şeyi konuşurken acaba bunun politik, ekonomik karşılığı nedir diyerek her şeyin bir yerlere çekildiği bir dönemdeyiz. "Allah" diyen adamın bile acaba altında ne var diye şüphelenmemiz gerekiyor. Bu sebepten artık arifler ağızlarına taş aldılar. Konuşmamayı tercih ediyorlar.

Bu güvensizlik aynı zamanda sığınılacak liman arama isteğini de kışkırtıyor. Bu kadar güvensizleştirilen insan, amaçlananın tersine, o gruplara gidiyor. Bu da karşı tarafın güvensizliğini büyütüyor. Kısırdöngüden çıkış var mı?

O sinerjiyi yakalamak çok önemli. Bir kere modası geçmiş, gayri insani, yani insanı "spiritüel ihtiyaçları olan bir varlık" olarak görmek istemeyen aşırı materyalist yaklaşımlardan arınmak gerekiyor. Salt "tarikat" kelimesi etrafında oluşturulan tabularla dikkati bir taraf üzerine çekmek suretiyle başka türden bazı tarikatların bu ülkeyi tepeden tırnağa ele geçirmesinin de gizli planları yapılıyor olmasın sakın. Tarikatçılık fonksiyonel olarak illa tarikat demeden de yapılabilir. Bir felsefe dersi içerisinde bile tarikat faaliyeti yapılabilir. Bu açıdan baktığımız zaman bugün ülkemizde tarikatvari çalışan yüzlerce yapının olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan sadece İslami olanlarına medyanın dikkati çekilmektedir. Ama Gülhaç tarikatından tutunuz da Uzakdoğu akımlarına, oradan Kabalacılığa dayanan yüzlerce tarikat faaliyet göstermektedir. Yanlış anlaşılmasın; bunlar da yasaklansın demiyorum. Ben şahsen düşüncelerin özgürce ifadesinden yanayım. Ama herkes eşit şartlarda malını pazarda satabilmelidir. Yoksa haksız rekabet ortamı doğar.

Kişisel gelişim adı altında verilen kurslar var, dünya paralar karşılığında. New age tarikatlar başlığı altında, Uzakdoğu'dan gelen gurular var...

Efendim "guru" dediğiniz zaman mevzuatta o isim geçmediği için serbesttir. Ama guru fonksiyonel olarak şeyhtir. Şeyhim demek yasak; ama ben "spiritüel koçum" dediğiniz anda aynı faaliyeti sürdürürsünüz. Size mantralar verilir. Değişik seanslar yapılır. Bakınız adı zikir değil, esma değildir; ama fonksiyonel açıdan ortada bir tarikat faaliyeti vardır.

Diyanet İşleri'nin İslam yorumu hakkında ne dersiniz?

Diyanet'inki pozitivist İslam yorumudur. İlahiyat fakültelerindeki pozitivizm fen fakültelerinde yoktur. Bu da insanların manevi ihtiyaçlarını gidermekten uzaktır. Camilerimiz adeta soğuk, resmi devlet daireleri gibi olmaktadır. Minaresi bir futbol takımının rengine boyanmış bir caminin kutsallığı kalmaz. Orada başka bir şey vardır. Bundan dolayı bir manastır ile, bir meditasyon merkezi ile mukayese edildiği zaman camide o manevi havayı teneffüs edemeyen insanlar, camiden soğuyarak bu tür bazı spiritüel akımlara gitmektedirler. Bunu düşünsünler.

Geçenlerde bir gazete haberi vardı. İlkokul öğrencileri yoga ile streslerini atıyorlar diye, dehşet içinde kaldım.

Evet. Ve bu kanunen yasak değil. Aslında yoga, Hindu dininin bir tarikat pratiğidir. Olay bilimsel olarak budur. Ve Rene Guenon'a göre Hindu ırkından olana ancak manevi açılımı olabilecek bir şeydir. Her isim kendi enerjisini taşır. İslam dini son vahiy olması sebebiyle içinde son Tanrısal formülasyonları barındırır. Bugün "om mani podme hum" deseniz, ki 'Tanrı'ya hamd olsun' demektir. Bu sözü bu şekilde söylemek ilericilik, son formülasyonuyla yani "elhamdülillah" demek gericilik olur. Oysa "Allah" kelimesinin taşımış olduğu spiritüel enerji "om" kelimesinin taşıdığı enerjiden çok çok fazladır. Onun için İslam tasavvufunda seyr-i sülûk çok seri, çok kısa ve çok enerji yüklüdür. İslam'ın en güçlü yönü ideolojisi değildir. Politik İslam, geçici bir ideolojidir. İslam'ın en güçlü yönü maneviyatıdır.

Tarikatlardaki çözülme Cumhuriyet dönemi yasaklarından önce mi başlıyor?

Aslında 1925 yılı yani tekkelerin kapatılma hadisesi soğukkanlı bir şekilde hâlâ incelenmiş değil. Bu bir total, felsefi bir ret miydi? Bakınız tasavvuf yasaklanmıyor. Tekke ve Zaviye Kanunu ile beraber yasaklanan belirli işler var. Yani negatif bazı özellikler yasaklanıyor. Tekke ve Zaviye Kanunu'nun çıkması aslında tasavvuf ehline yardım etmiştir gibi bir görüş de var. Bazı Melamiler böyle düşünür. Meclis'te kapanmaları yönünde oy kullanan şeyhler vardır, Şeyh Saffet gibi. Neden, çünkü bir pıhtılaşma, tasavvufun ruhuna aykırı müesseseleşmeler oluşmaya başlamıştı. Bunun en tipik özelliği, özellikle Rumeli ve Doğu Anadolu tarikatlarını harap eden "evladiyelik" usulü. Yani beşik şeyhi dediğimiz olay. Sizin babanız şeyhse otomatik olarak onun yerine geçiyorsunuz. Bu, tasavvufun ruhuna aykırı bir şeydir. Osmanlı'nın son devir büyük ariflerinden Kuşadalı İbrahim Halveti, Bediüzzaman'dan çok önce, biz dergahları kapattık, artık zaman dergah zamanı değildir demiştir. Çünkü dergahlarda sorunlar var. Zaman şimdi maneviyat zamanıdır dediler. Yani erkanlarını başka yerlerde ve başka şekillerde sürdürdüler. Ben Mustafa Kemal'in dergahları kapattığı esnada beyninin arka planında yatan zihniyetinin tasavvuf felsefesini külliyyen reddetmek olduğu kanaatinde değilim. Bakıyorsunuz, Sivas'ta falanca şeyh ile oturabilmekte. Kendi yakın arkadaşlarından tarikat mensubu insanlar olabilmekte onlara bir şey demiyor. Yakın arkadaşı Mustafa İzzet Paşa, tarikat hizmetini ölünceye kadar sürdürdü. Cumhuriyet kadrolarında tarikat mensubu insanlar da yer alabilmiştir. Bu bağlantılarından dolayı dışlanmamışlardır. Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel, bir Mevlevi dervişidir. Ve saklamaz bunu Konya'daki Mevlevi asitanesi bazı ayrı muamelelere uğrayabilmekte. Demek ki ortada mutlak bir redden ziyade bir düzenleme yapma ihtiyacı var. Dini hukuktaki kurallar burada da geçerli. Yani bu hüküm mutlak mıdır, mukayyed midir? Ben ilki olarak yorumlamayı tercih edenlerdenim.

Mevleviliğin de biraz daha folklorik bir renge indirgenerek bu açığı kapatmak üzere devlet tarafından desteklendiğini düşünürüm.

Değişik dönemlerde değişik tarikatlar gözetilmiştir politikada. Abdülhamid gözetmiştir, Kurtuluş Savaşı'nda kullanılmıştır, bu hep olmuştur ve olmaktadır. Aynı problemlerle ülkemizin Alevi maneviyat ocakları da karşılaşmaktadır. Ki Alevilik, bir dedeye bağlı olmak, bir tür bir tarikat faaliyetidir. Semah töreni bir zikir ayinidir.

Mevleviyim demek tepki çekmez. Ama Nakşiyim, Cerrahiyim vs. demek soru işaretleri doğurur.

Sebebi yine aynı şey. Bu konu bilimsel olarak bir zemine oturtulmadığı için her zaman manipülasyonlara açıktır. Bazen bir tarafa bazen diğer tarafa meylederler. Sonra da başları döner. Prensipler ve doktrinin olmadığı yerde kaos vardır, kargaşa vardır. Türkiye, felsefesini buluncaya, metafizik referans noktalarını buluncaya kadar bu konudaki tartışmalar sürer gider...

Tekkelerin kapatılmasında hiç mi hayır unsuru yok sizce?

Belki başlangıçta iyi bir amaca hizmet etmek için düşünülmüş bir şey olabilir tekkelerin kapatılması. O esnada buna ihtiyaç görülmüştü belki. Ama üzerinden seksen sene geçtikten sonra bir yasak kendi içinde zararlı bir hale de gelebilir. Tekkelerin yerine açılan halkevleri o ihtiyacı karşılayamadı. O ihtiyaç ölmedi, kılık değiştirdi. Hatta

o kadar ki, bir futbol müsabakasında, bir müzik konserinde dahi tarikat fonksiyonları göze çarpmaktadır, bu hissedilmektedir. Bir genç bir futbol maçına giderken, belirli bir kisveye girmektedir, rozet, şapka takma ihtiyacı hissetmektedir. Bir grupla, ellerinde davullarla gitmek istemektedir. Hep beraber coşku içerisinde vecd yaşamaktadırlar. Ben sol görüşe mensup gençlerin yüzde doksan beşinin Karl Marks'ın Das Kapital kitabını satır satır okuyarak, altını çizerek Marksist olduklarını zannetmiyorum. Ama Ahmet Kaya'nın, Edip Akbayram'ın konserlerindeki o spiritüel, o manevi coşkuyla katılmışlardır oraya. Veyahut Yıldırım Gürses, Ozan Arif aynı duyguları yaşatmıştır başka gençlere. Dinden duygu boyutunu kaldırdığınız zaman kupkuru ve soğuk bir din anlayışı çıkar ortaya.

Said Nursi'nin "Devir, tarikat değil, hakikat devridir." sözünü nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bazı gençler sanki dünya düşünce tarihi veyahut İslam düşüncesi Bediüzzaman Said Nursi ile başlamıştır, daha öncesi yoktur gibi bir yaklaşım içerisindeler. Said Nursi'nin gelmekte olduğu o düşünce damarı neydi, neyin uzantısıydı bilmiyorlar. Bediüzzaman, Doğu Anadolu medrese geleneğinin bir ürünüdür. Doğu Anadolu medrese geleneği bugün Taliban'ın Afganistan'daki medrese anlayışı gibi değildi. Zahiri ilimler, manevi ilimler ile beraber verilirdi. Binaenaleyh, Said Nursi'yi iyi anlayabilmek için arkasındaki o güçlü tasavvufi medrese geleneğini iyi bilmek gerekir. Bir Hazreti Ali'yi, bir Abdülkadir Geylani'yi, bir İmam Rabbani'yi, bir Mevlana Halid'i bilmeden Bediüzzaman'ı bir yere oturtmak mümkün değildir. Fakat dönem imparatorluktan ulus devlete geçiş dönemidir. Aynı zamanda bazı medreselerin, bazı dergahların tıkandığı, pıhtılaştığı bir dönemdi o dönem. Bunu bizzat yaşıyor Bediüzzaman. Dolayısıyla Bediüzzaman Said Nursi'nin o sözünü o konjonktür içerisinde değerlendirmek gerekir.

“Ne Olursan Ol Yine Gel” sözünün Unesco’ ya kadar ulaşmasının ardından, 2007 Mevlana yılı olarak ilan edildi. Bu çerçevede Chicago ‘da 10 bin, New York’ta 1500 kişilik bir kalabalık İstanbul Tarihi Müzik Topluluğu’nun Sema gösterisini ilgi ile izledi. Town Hall’deki gösteri öncesi bir konuşma yapan Prof. Dr. Mahmut Erol Kılıç ile ertesi gün Brooklyn Marriot Hotel’in lobisinde konuşma fırsatımız oldu. Prof. Kılıç, tasavvuf üzerine bilimsel bilgiyi alabileceğiniz dünyadaki ender isimlerden biri. İstanbul’da yaşayan Kılıç, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı profesörü.
1,5 yıldır Kültür Bakanlığına Bağlı olarak Türk ve İslam Eserleri Müzesi Başkanlığı’nı yaptığını söyleyen Kılıç, görev tanımının ise belirsizliğinden yakınıyor. Yerli yabancı birçok uluslararası toplantılarda tasavvuf eksenli tebliğler sunan ve Merkezi Oxford’da bulunan Muhyiddin İbni Arabi Topluluğunun Şeref üyesi. Bir yıldır Cambridge Üniv. bağlı İslam El Yazmaları Birliği’nin yönetim kurulu başkanlığını da yürüten Prof. Dr. Mahmud Erol Kılıç, bana sorarsanız Tasavvuf ve Mevlana konusunda dünya çapında değer verilen ayaklı bir kütüphane. İngilizce, Fransızca, Arapça ve Farsça bilen Kılıç”ın Sûfi ve Şiir, İslam Kaynakları Işığında Hermes ve Hermetik Düşünce, Muhyiddin İbn Arabi'de Varlık ve Varlık Mertebeleri, isimli bilimsel eserleri de mevcut. Yaratıcı ve kul arasındaki münasebeti, insan tanımının ruhani derinliğini, kısacası kabuk ve öz ilişkisinin tasavvufi boyutunu merak edenler için bir reçete... Mahmud Hocamız bu konuda o kadar dolu ki, sorularıma “kısaca” cevaplar verdiği halde bile sayfalara-sütunlara sığmayacak boyutta bir söyleşi oldu. Ama ilgili iseniz, bu söyleşiyi okurken hiç sıkılmayacağınızı garanti ederim...

Öncelikle; tasavvuf ve onun manevi algılayışından bahseder misiniz?

Dinler bu yeryüzüne gönderilmiştir. Yeryüzünün ve alemin, evrenin katlı bir yapısı vardır. Bu katlı yapının içerisinde en aşağıdaki mertebe, şehadet alemi dediğimiz, madde alemidir. Din bu madde alemi içerisinde konuşur. Ama bu görünürler aleminde dinin tezahür ediyor olması onun sadece maddi bir şey olduğunu göstermez.

Din de aslında aynı insan gibi, nasıl insanın aslı ruhsa, beden onun ruhunu korumak için bu cisimler aleminde bir zarf olarak kullandığı bir araçsa, aynı şekilde dinin de formel yönü, normatif yönü dediğimiz şey (ki dindar kişinin ibadet dediği şeydir bu) aslında bir dinin ruhunu muhafaza etmek, için gerekli hurdelerdir, muamelattır. Fakat muamelat esas değildir. Bundan dolayıdır ki, arifler İslam dinini 4 merhalede ele almışlardır. Şeriat, tarikat, marifet, hakikat. Bunun ilk ikisi, rölatiftir, izafidir, mutlak değildir, kavanozdur, yenilecek şey değildir. Yani esas, cevizin kabuğunun kırılıp içinin yenmesi gerekir. Ancak; cevizin özü dış şartlarda bozulur. Bozulmaması için her zaman kabuğa ihtiyaç vardır. Kabuk gereksizdir denilemez. Çünkü, öz, aslında kabuktur. Yani kabuk ayrı, öz ayrı değildir.

Binaenaleyh; şeriat ve tarikat, İslam dininin izlenmesi gereken iki enstrümanıdır, aracıdır. Esas gaye, hakikate ermektir. Şeriatin hakikatine, tarikatın hakikatine, dünyanın, insanın, kainatın ve varlığın hakikatine. Erenlere 'Ermiş' derler. Varlığın sırlarını elde etmiş insan derler. Bundan dolayıdır ki, İslam dini, merhaleli (katmanlı) bir şekilde, bir insiyatik okul olarak telakki edilir bu anlayışta. Tasavvuf, İslam dinini bir eğitim, kişisel gelişim programı olarak formatlama demektir. Başka sistem, başka yaklaşımlarla (fıkıh ve hadis anlayışında), İslam bir monoblog gövdedir, (alırsın almazsın) fakat eğitim metodu tarafları zayıftır. Oysa ki, sufilerin, İslam ariflerinin ta 900 yıl boyunca geliştirmiş oldukları sistem, İslam dinini, bir kişisel gelişim programı haline getirmektir. Bütün esaslar insanın eğitimi içindir. İnsanın eğitimi de kendi özünü keşfetmesi içindir. İnsan kendini bilmediği sürece, kendi hakikatini, insanlık hakikatini bilmediği sürece dünyayı boşuna yaşamış olur ve ot gelip ot gider. Ama, o sırra erenler, binanın hakikatını bilenler, tanrıyı da, Allah`ı da bilirler.
Tasavvuftakı tanrı inancını açar mısınız, Enel Hak'tan, Hakkal Yakin'den ne anlamalıyız?

Başka sistemlerde tanrıyı, Allah`ı bilmek bir takım fikri tartışmalarla, karşılıklı fikir çatışmasıyla teolojiler geliştirilir. Fakat, İslam tasavvufunda tanrı fikri bu şekilde tartışmalarla elde edilmez. Burada Allah Kuran-ı Kerim'de "Ben insanı en mükemmel bir şekilde yarattım", bir başka ayette, "Ben ona kendi ruhumdan üfledim", bir başka haberde (ki bu bir tevrat ayetidir, Müslümanlıkta da Sahihi Buhari'de gecen bir hadistir.) "Allah ademi kendi sureti üzere yarattı" şeklindedir. Yani, Latincede 'İmago Dei' diye tabir edilen, tanrının imajında yaratılmıştır insan.
Binaenaleyh, insan bir kere en mükemmel surette yaratılmış bir. Tanrı kendi ruhunu üflemiş. Bir başka varlıktan bir ruh alarak üflemiş değil. "Kendi ruhumu ona üfledim" demek suretiyle insan ve Allah arasında bir bağa işaret ediliyor. (Bir tabir kullandım, bazı ilahiyatçılar bizi sigaya çekti. Mecaz kullandım, ama mecazı anlamak için biraz edebi, biraz irfani zevk gerekir.
Ama ilahiyatçı hocalarımızın yüzde 80 `inde bu zevk olmadığı için bizim sözümüzü yanlış anladılar, sigaya çektiler) O da su: Ben ruh olarak bir şeyle irtibatlıysam eğer, genetik bir irtibattır bu. Bu kadar. Fazla detayına girmeyeyim.

Dolayısıyla ben tanrıyla çok farklı değilim. Çok farklı malzemelerden geliyor değiliz. Bazı kişilerin zannettiği gibi değil. Gayriyyet esaslıdır o. Yani tanrı tanrıdır. O kadar uzaklardadır ki, sen ona ne yapsan ulaşamazsın. O zaman insanın asla ulaşamayacağı bir tanrı oluyor. Mükemmel bir tanrı var, bizi yaratmış atmış bir kenara, bir daha bakmıyor bile. O zaman bu iş ateizme kadar varır. Ama öbür tarafta Allah diyor ki; "Ben size şah damarınızdan daha yakınım". Başka bir ayette; "Her nerede olursanız ben sizleyim" (Ve huve meakum eynema kuntum… eynama mutlaklık ifade eder) diyor. Yani ben sizi yarattım, ayrıldık, siz artık mahkluksunuz demiyor. Her neredeyseniz sizinleyim diyor. Diğer bir ayette; "O sizde, görmüyor musunuz?" diyor. Yani yüzlerce ayetler ve hadislerden istimbat etmek suretiyle kendilerine Sufiyum dediğimiz bir taife böyle bir İslam programı geliştirmişlerdir. Adına tasavvuf denir. Bu tasavvuf bize, tasavvuf yolu izlenmek suretiyle hayatın anlamını, insanın hakikatini öğretme dersleridir. Çünkü insanın hakikati öğrenildiğinde tanrı bulunur.
"TANRI GOOGLE'DA ARANACAK BİR MADDE DEĞİLDİR!"
Başka teolojiler ne diyor?

Başka teolojilerde farklıdır. Onlar, insan ayrı bir şeydir, tanrı da şudur. Sıfatları zarfları bunlardır vs… diye öğretilir. Biz de tanrı hissedilir. Tanrı, 'google' da aranacak bir madde değildir. Bizde tanrı bizzat çok yakın irtibatımız olan kişiyi hissetmek gibi bir şeydir. Babanızı, annenizi nasıl hissederseniz, onun gibi bir hissetmedir bu. Çünkü o sizden ayrı dışarıda bir yerde çok uzaklarda değildir. `Kişi kendini idrak ettiğinde tanrısını bulur` sözünden yola çıkan sufiler bunu esas almışlardır. Yani insani bildirerek Tanrıyı buldurmak gibi. Tanrı yeryüzü tarihinde de hiçbir zaman hiçbir ademoğlunu karşısına alarak "Merhaba ben Tanrı, beni kabul ettin mümin oldun, beni inkar ettin kafir oldun." diyerek kesinlikle bir zaatıyla yeryüzünde ortaya çıkmış değildir. Dolayısıyla, insanın Tanrı tecrübesi Ademoğlu'ndan beri hep insan üzerinden olmuştur.
Sufilikteki ibadet anlayışı ile fıkıhtakini karşılaştırır mısınız?

Her dinin peygamberinin iki vechesi vardır. Bir: O peygamberin sosyal ve toplumsal görünümüdür. O, o dinin hukuki tarafını meydana getirir. Aynı şekilde o peygamberin esas tarafı spiritüel, manevi tarafıdır. O peygamber hakka yürüdükten sonra geriye kalan vardır.

(Biliyorsunuz, Peygamberimizin bir sözüdür: "Biz nebiler, mal, mülk, miras bırakmayız. Biz, ilmi miras bırakırız.) Dolayısıyla varisi Muhammedi olanlar ondan hukuk tarafını almışsalar eğer, adlarına İslam fıkıhçıları, 'Fakih' deniliyor, ama Hz. Peygamber sadece hukuk getirmiş değildir. O, komple bir sistem getirmiştir. O sistemin içerisinde bu kişissel gelişimle ilgili, maneviyat eğitimiyle ilgili, spiritüel ve metafizik konuları alıp, işleyip, sistemleştiren kimseler de mutasavvıf adını almışlardır. Mutasavvıf olanlar, diğerlerini dışlamışlar, fıkıhı

almamışlar anlamına gelmez. Onu öne alıp, diğerini ona zarf haline getirmişlerdir. Yani hukuku ikincil olarak almışlar. Esas maneviyatı almışlardır. Maneviyatı koruduğu sürece hukuk onlarda değerlidir. Maneviyat olmadığı sürece hukuk hiç bir anlam ifade etmez.
Bu görüşünüzü Kuran'da hangi ayetler destekliyor?

"Namazın da senin olsun!", "Yuh olsun o namaza". Bizden namaz isteyen Allah bunu diyor. Demek ki mutlak namaz istemiyor. Kıl da ne olursa olsun kıl, demiyor. Kılacaksan namaz felsefesinin ruhunu bil, öyle kıl, yoksa ben senin namazını alır başına çalarım diyor. Ama fıkıhta öyle değildir. Fıkıhta, ben fiziken o duruşu yaptığım zaman, bir müftü efendi bana baktığı zaman hükmü tamamdır. Peki ey müftü efendi! "feveylun lil musalliin" ("Vay o namaz kılanın haline…" Maun / 4) olanlar kimler? Bir de batın fıkhi vardır. O da tasavvuftur. Bu görüldüğü gibi insanın özünü birincil gaye aldığı zamanda, insan dünyanın yaradılışından bu yana, en merkezi mahlukat olduğu için ve eşref'i mahluk olduğu için, ve kıyamete kadar da insan olacağından dolayı, insanı esas alan bütün sistemler ölümsüzdür. Ama geçici, güne göre değişen ilimleri esas alanlar günün değişmesine göre değişirler.
Tasavvufun insana yaklaşımı ve bakış açısını anlatır mısınız?

Sadece hukuku esas alanlar, hukuk sistemleri, insanın ihtiyacına göre, şartlara göre değişkenlik arz ettiğinden dolayı, biz buna sabitler ve değişkenler diyoruz. Cevher ve araz deniyor eski tabirle. Cevher değişmeyen bir şeydir. Mesela, Hz. Adem bir insandır. 16 milyon yıl evvel gelmişse eğer, Hz. Adem'in insan oluşu, cevherdir. Değişmeyen bir esastır. Ama Ademin çocuklarından bazıları ekvator kuşaklarında yayıldığından ve aşırı güneş almalarından dolayı, cilt kendini filtreleme yapmış, pigment sayılarını otomatik arttırmaya başlayarak derisinin rengini koyulaştırmak suretiyle zencileşmiştir. Kuzeye doğru giden adem oğlu ise, daha fazla içeri güneş çekebilmek için perdeleri açmak zorunda olduklarından, cilt otomatik olarak rengini daha fazla açmıştır. Bu, cenab-ı Allah`ın vermiş olduğu otomatik bir sistem. Zencilik, beyazlık arızidir. Türklük, İngilizlik, Çinlilik, şunluk-bunluk tameman asli bir özellik değil, değişken bir özelliktir, arızidir. Ve arızi olana bağlı ilimler de, 'Negro Studies' gibi değişken ilimlerdir. Ama değişmeyen ilim insanlık ilimidir.

Tasavvufun günümüzde de hala revaç bulması bundandır. Tasavvuf, zenci, beyaz, kırmızı, Türk, Farslılık ile uğraşmaz. Senin insani oluşunla, asli oluşunla ilgilenir. Onun derdi değildir senin Habeşli olman, Fars olman, Türk olman. O sonraki elbiselerdir. Bu elbiseleri de inkar etmez. Çünkü giydiğin elbiseye göre yaşayacaksın. Türk isen ona göre bir hayatın olacak, zenci isen ona göre olacak. Sosyolojik olarak ikincil olarak onu önemser. Ama modern dünyada olduğu gibi birincil sıraya çıkarmaz. Problem, onların birinci sıraya çıkarılmasıdır. Erkeklik, kadınlık gibi, bunların hepsi ikincil, üçüncül değerlerin birincil değere çıkarılmasıdır. Onun için tasavvuf İslam'ın bu noktayı yakalamış nadir bir özelliğidir.
Mevlana'nın tasavvuf düşüncesinin Amerika'da yankı bulmasını neye bağlıyorsunuz?

İslamın en evrensel yönü olduğundan dolayıdır ki, bugün Amerikalı'sından, Çinli'sine, zencisine kadar bütün dünyada bu ihtiyaç seviyesine gelmiş insanları etkilemektedir. Şu da zannedilmesin ki, bazen gazetelerde çıkar; Amerika`da en çok satan kitap Mevlana, en çok okunan adam Mevlana, Amerika`nın sanki tamamı sufi olmuş gibi bir hava estiriliyor. Yok böyle bir şey. Tabii tanınan bilinen kişiler arasında sayılabiliyor. Ama görüldüğü gibi, zevkinde, eğlencesinde ve de bu şekilde hiçbir arayışım yok benim diyen insanlar hala çoğunluktalar. Bir de ileri kapitalistleşmiş, ileri maddi, hayatı son noktasına kadar getirmiş olan toplumlarda, artık maddi doyumun zirvesinde, (hani sonra da; " So What?" denilen bir durum vardır ya…) beş yıldızlı otelde yaşıyor, limuzini, malikanesi, cep telefonu, I-phone'ları var... Bir müddet sonra batı toplumu tamam diyor. "Dolarlarım cebimden taşıyor, şartlarım yerinde, ama hala içimde oturmayan bir yer var." O arayış bitmiyor. Bazı insanlarda, biz buna geri dönüş diyoruz, maddi imkanları o kadar ileriye kadar tecrübe eden insanlarda, bir yerden sonra bir duvara çarpıp geri dönüş vardır. Bu en çok, refah seviyesinin en üstüne çıkmış bir toplum olması hasebiyle Amerikan toplumunda olmuştur. Bir doğu toplumunda genellikle insanlar günlük maişetinin derdindedir. Sabah altıda kalkacak, yedide trafiğe girecek, işine gidecek, akşam beşte çıkacak, iki saatlık yolculuk yapacak, evine varacak vs... Bu insanın, metafiziği düşünebilmesinin şartları çok ağırlaşmıştır...

İleri kapitalistleşmiş toplumlarda spiritüel konulara bir merak da genel anlamda vardır. Bu merak zaman zaman onları, Hint Felsefesi'ne, Budizm'e, meditasayona veya bazılarında olduğu gibi Judea-Cristianizm`e, kendi geleneklerinde kabalizm gibi bazı akımlara yönlendirir. Bu yönlendirilmeler içerisinde bu spirütüel pazarda sufiler de 1890`lardan beri vardır Avrupa`da. Kuzey Afrika`dan, Hindistan'dan, Anadolu`dan gelmiş bazı sufi şahsiyetler buralara tasavvufun güzelliklerini taşımışlardır. Bunlardan istifade edenler olabildiği gibi başka akımlardan etkilenenler olmuştur. Ancak, burada bir fark da bulunmakta. Daha önce başka akımları tecrübe etmiş bazı batılıların sonunda tasavvufta karar kılmaları gibi bir örnek var. Aslında ben burada yaşıyor olsam,

Sufiliği sonunda tecrübe etmiş (yani maneviyat arayışı için birçok kapıya girmiş) sonunda sufilikte karar kılmış insanları önce tesbit ederim, (ki çok sayıda varlar) sonra gider onlarla görüşme yaparım. Neden Sufilik? Oralara girdin de ne bulamadın? Buraya girdin de ne bulabildin? diye sorarım. Kendimce, amatörce yaptığım araştırmalardan biraz örnek vereyim. Bana söylenen şeyler; tasavvufun enerjisinin (çünkü her spiritüel alanın bir enerjisi vardır) kullandığı esma (Allah'ın isimleri) olsun, murakaba dersleri olsun İslam Tasavvufunda, Muhammedi olduğu için, Hz. Muhammed`in hakikati, içinde bulunduğumuz devrenin logosu olduğu için en otantik sahih enerji kanalını açtığından dolayı; "Ben Hindu iken, Budist iken elde ettiğim gelişmeyi, sufi olunca şeyhimin verdiği bir tesbih veya bir ismi celalden fazlasıyla elde ettim" diyen insanlar bunlar. Sebebi de, İslam'ın manevi boyutunun, enerjisinin hepsinden daha güçlü olduğu noktasında. Böyle bir şey söylenebilir.

" 'ALTERNATİF İSLAM' OLARAK SUFİZME YATIRIM YAPANLAR VAR!"

Hristiyan dünyada, İslam dünyasına karşı bir tepkisel yaklaşım var. Bunun yanında, aynı batının Sufizme yaklaşımı çok daha ılımlı. Bu anlamda, Sufizmin, Mevleviliğin farkı nedir?

Bu soruda daha evvel cevapladığım şekildedir. Yani İslam tasavvufu, insanın özüne hitap ettiği için, insanı esas aldığı için. İnsanın aslının da tanrıya olan aşkın neticesiyle ancak gerçek anlamını bulacağından, ister istemez bu batı insanı da bir ademoğlu, onun da bir sevgi boyutu var. Bu her insanda olduğundan dolayı, onu da cezbetmiştir. Tabii İslam'ın diğer yüzlerini de oturup, uzunca analiz etmek gerekiyor. Yani, El-Kaide İslam'ı nasıl bir İslam? Kim yarattı bu İslam'ı? Burada ben batının çok masum olduğu kanaatinde değilim. Yani El-Kaide kreasyonunda batının da çok büyük emekleri var. Batı düşman istiyor. Yani bir 'öteki' yaratmak zorunda. Özellikle soğuk savaş sonrasında, komünizm, Sovyetler Birliği devreden kalkıp, tek kutuplu bir dünyaya gidildiğinde, bu tek kutupluluk arıza yapar. Diyalektik yasaya göre, şehadet alemi (görünen dünya) zıtların mücadelesiyle işler. Onun için size bir zıt gerekir. Zıt yaratmak için de 'düşman yaratma sanatı diye bir şey vardır. Bu açıdan, bazı eğitimsiz müslümanlar bu projeye en yatkın insanlardır. Onlar bu projeye gönüllü olarak soyunurlar, ama bunun sistemleşmesinde de batının düşman olukları ileri kapitalistleşmiş batı toplumlarının büyük emekleri vardır. Bu inkar edilemez bir gerçektir. Biliyorsunuz, El Kaide hükümetini ilk tanıyan Amerikan hükümetidir. Sonra Suudi Arabistan tanır. Sonra bumerang kendini vurmaya başlamıştır. Şimdi benzer yanlışlar sufizm üzerine yapılmaktadır. Şu an yeni bir pazar olarak, bir alternatif İslam olarak sufizme yatırım yapılıyor. Bu çevreler müslüman kökenli de olabiliyor. Bir pazar var burada, biz buraya geldik veya başka yerde, konuşuyoruz bizi kimse takmıyor. Ama biz sufiyiz dediğimiz zaman, Mevlana dediğimiz zaman, bir ciddiyeti var diyerek dikkate alıyor. İçi doldurulmadan sufizm kelimesini kullanan insanlar var müslümanlar içerisinde. Bunlar Arap dünyasından veya ülkemizden olabiliyor. Ülkemizin içinde sufizmi hiç bir zaman kabul etmeyen, hatta zaman bu zaman değildir diyen bazı insanlar var. Ben sufi-müslümanım. Bunu kıvırmadan söyleyen birisiyim. Diğer her türlü İslam anlayışına da sevgi ve saygı besleyen birisiyim. Mesela bir Vahabi tanıdığım var. Çok severim kendisini. Her yerde Vahabiliğini söyler. Der ki, "Mahmut, ben sizin bu sufizmi anlamıyorum bir türlü, bana hiç hitap etmiyor." Saygı duyuyorum tabii. Kalkıp bana kafir demediği müddetce eyvallah! Onun için tasavvuf, kullanılacak bir 'title', bir 'label' değildir.

Tasavvuf, ya içi doldurulursa enerjisi açığa çıkmaya çalışır, olmazsa manüpülasyondur ve bunun, birçok Amerikalı farkındadır. Yani yutturulması mümkün değildir. Bendenize gelen bu manada çok şikayetler vardır. Washington'da Rumi ismi altında kurulan bir yere gittik. Hiçbiri Mevlana'yı tanımıyor. Hepsi Mesnevi'den bihaber. Mesnevi dersleri yapıyor musunuz diye soruyorum, yok diyorlar. Bir arkadaş, "Rumi forum bizim bölgemizde kurulmuş diye telefon açtım" diyor, "Bu cumartesi günü inşallah mesnevi dersi vardır. Karımla beraber mesnevi dersini dinlemeye gelicem", diyor. Cevap; 'Sorry' biz Mesnevi dersleri vermiyoruz. "O zaman bizim oğlan ney üflemek istiyor ney dersiniz vardır değil mi?" "Sorry, bizde ney dersi yok". "E o zaman sema çark ettiriyorsunuzdur herhalde?", "sorry, o da bizde yok". "O zaman neyiniz Rumi?" "Biz Rumi adında bir hayır kurumuyuz, çalışmalar yapıyoruz… "Hmm, 'something different' dedim" diyor. Dolayısıyla herkes beslendiği geleneği öne çıkarmalıdır.

Sufilik refah toplumlarda yükselen bir değer. Bazı Türk camiasında ve tabii Amerikalılar'da Sufiliği İslam'dan ayrı algılama çabaları var gibi. Yani farklı bir yöneliş olabilir mi? Böyle bir tehlike de var mı?

Var. Şu ana kadar size tasavvufun hep olumlu katkılarını söyledim. Tabii ki madalyonun bir de diğer yüzü var. Tasavvuf dediğimiz şey de güllük gülistanlık değildir. Onun da kendine göre problemleri var. Bir kere şunu bileceksiniz. Yeryüzünde hiçbir şey problemsiz değildir. Hiçbir yapının problemi yok değildir. Hepsinin kendine göre problemi vardır. Bundan dolayı, İslam tasavvufu hoşgörülü, sevecen, insan sevgisi, universal yönü, "gel ne olursan ol gel" diyen yaklaşımı, o dört katlı bütünü içerisinde değerlendirilmeyip, o bağlamdan koparılmak suretiyle onun sadece o sevecen yönünü öne çıkardığımızda, ortaya bu sefer manipülatif bir şey çıkıyor. O da nedir? "Sufizm çok güzel, ama İslam'a gerek yok". Biz sufizmi alalım, İslam kalsın bir kenarda. Sufizmin, İslam'ın spiritüel enerjisini kullandığını farketmiyor bazıları. Yani zannediyorlar ki, Sufizm sadece rasyonel bir klüp faaliyetidir. Hayır! Sufizm bir enerji alanıdır. Orada çok kelam yoktur, iş vardır. Ve o iş vampirizm gibi,

yani enerji emmeyle çalışır. Ve kullanılan enerji, kullanılan esmaların hepsi Muhammedi enerjidir. Siz Muhammed`le enerjiyi kopardığınız zaman elektriği kesilir. Ne olur? Ortada bir kulüp faaliyeti olur. Yani teknik anlamada söyleyeceğim, inisiyasyon olmaz orada. İnisiyasyon spiritüel bir gelişimdir. Bu gelişim olmaz. Sadece bir araya gelirler Mevlana okurlar falan.

Kabala, Yahudi dininin spiritüel tarafıdır. Yahudi ırkından değilseniz Kabala size açılmaz. Yahudi olmayan birisinin Kabala çalışmaları yapması tamamen entrellektüel bir takım cimnastikten ibarettir. Rene Geno`nun tabiriyle yoga, özellikle 'hata yoga', üst derece yogaları, ari ırka, Hindu ırkına verilmiş özellikleridir. Onlardan olmadığınız sürece sizin yoga yapmanız, sadece şeker ve kolesterolünüzü düzenler. Beden sağlığını elde edersiniz. Yüksek Fütühat dediğimiz yüksek metafizik açılımları elde edemezsiniz. İslam tasavvufu da, Muhammedi olanlara ait bir şeydir. Muhammedi olmadığınız müddetçe İslam Tasavvufu sizin için güzel, entellektüel bir çabadır sadece. Ben uğraşmasın demiyorum, güzel, Müslüman olmayan da uğraşsın, ama derinliğinden istifade edemez.

Hal böyleyken, Başka şeyler hedefleniyor olabilir mi?

Amerika özellikle 11 Eylül'den sonra, İslam'ın her kanalı açtığımız zaman bombayla, intihar saldırısıyla özdeşleştiriliyor olması... Tabii burada biliyorsunuz, medya yansız değildir. Medya belirli güçlerin insanları etkileme alanı olarak kullanırlır. Çok masummuş gibi görünür, ama araya serpiştirilen ince detaylarla aslında kitleler bir yere doğru şartlandırılırlar. Dolayısıyla, siz haberlerinizde sürekli olarak bir yerlerde bombaları gösteriyorsanız, bir imaj yaratmaya çalışıyorsunuz demektir. Mesela 10 gündür buradayım, 10 gün içerisinde New Orleans`ta 1 kişi 3 kişiyi öldürdü. Bir hamile kadının cesedi bulundu vs... Ben her gün bu haberleri verirsem Türkiye`de, Sivas`taki bir amca da; "Ulan Amerika`da neler oluyor böyle, hiç güvenli değil" imajı oluşturturum. Şüphesiz, Irak`ta şurada, burada bomba patlamıyor demek istemiyorum. Elbette patlıyor. Ama bunun yanında çok güzel şeyler de oluyor. Geçen ay Irak, Erbil`de Şazeli Dergahı'nın açılışı vardı. 10 bin Şazeli dervişi zikir yaptı, gül suyu dağıtarak. Ama hiçbir medyada çıkmadı bu. Şimdi siz cımbızla çekip, sadece Şiilerin bombaladığı Sünni yerlerini, Sünnilerin bombaladığı Şii mekanlarını gösterirseniz burada bir amacınız var demektir. Sonuç bu olur. Başarılı da olmuşlardır. Çünkü, ileri zengin toplumlar, genellikle çabuk etki altına girer, saftirik insanlar olurlar. Amerikan 'mass' medyası, Amerikan kitlesi aşağı yukarı saftirik insanlardan meydana gelmiştir. Şu an sıradan Amerikan insanının kafasındaki İslam imajı iğrençtir, ürkütücüdür. Bundan dolayı, sufizmin kendisini nasıl ifade ettiği değil, "biz sufizmden ne bekliyoruz" kreasyonu vardır Amerika`da. Buna yönelik sosyolojik, politik yatırımlar yapılıyordur bazı yerlerde. Bunun idrakinde olan sufi vardır, olmayan sufi vardır.

"TASAVVUF'UN CEMAL YANI GİBİ CELAL YANI DA VARDIR!"

Gerçek sufi, hiçbir güç tarafından kullanılamaz. Her güçle irtibatı vardır, çünkü kapısı herkese açıktır. Çünkü sufi insan ayırt etmez. Ama insanı ayırt etmemesi, insanlara sevecen yaklaşması, herkesin dümeninin suyuna giren, tokat oğlanı olduğu anlamına gelmez. Tasavvufun kendine göre bir doktrini vardır. Sevecen tarafı olduğu gibi, bir celal tarafı da vardır. Sırf cemalden ibaret değildir. En cemal dedikleri Mevlana'nın gerçek adı Celalettin'dir. Çok celal bir zattır. Mesnevi'de bile öyle beyitleri vardır ki, atlarlar. Sistemi bir bütün olarak almak lazımdır.

Hz. Mevlana'nın yaşadığı dönemde ve bulunduğu yerde sadece Müslüman bir toplum olmadığı, Hristiyan ve Yahudiler'in de yaşadığı, Hz. Mevlana'nın da hepsine, hatta hayat kadınlarına bile eşit mesafe ve hoşgörü ile yaklaştığı görüşü var. Bu Mevlana'nın ortada olduğunu gösterir mi?

Buradaki hoşgörü için şunu belirtmek istiyorum. O tür insanların yaptığı şeylere; "ne kadar iyi yapıyorsunuz, devam edin" gibi bir durum yok. Tabii ki 72 millete bir gözle bakacağız. Hz. Muhammed de öyle değil miydi? Maria Magdelana fahişe değil miydi? Hz. İsa ona kapılarını açmadı mı? Sonra Maria azizeliğe kadar yükselen bir kadın haline gelmedi mi? Evet, bir Sufinin gönlü geniştir, kapıları herkese açıktır. Mevlana'nın "Gel" çağrısını doğru anlamamız lazım. "Ne olursan ol gel" sözü de aslında Mevlana"ya değil, Ebul Said Ebul Hayr adında bir sufiye aittir. Mevlana`nin hiçbir kitabında geçmez bu söz, fakat mana olarak görüşüne de aykırı değildir. Gel putperest, gel mecusi diyor, ama geldiğin gibi kal demiyor. Hele bir gel. Sana bir hanyayı konyayı tattırayım da çıkışın nasıl olacak onu bir görelim. Önemli olan çıkışın nasıl olacağıdır.

Unesco`nun bu işe sahip çıkma süreci nasıl oldu?

Öncelikle bu iş, ülkemizdeki bazı gayretli insanların geliştirdikleri dosyayı Kültür Bakanlığı'na arzetmesi ve o zamanki (2004) kültür bakanının bunu kabul etmesi ile bu boyuta gelmiştir. Kaynağı hiç bir resmi kuruluş değildir. Bir grup Mevlana gönüllülerinin geliştirdiği bir projedir. Ancak kişisel başvuru yapamadığınız için Kültür Bakanığı'na verilen dosya Unesco'ya teklif edilir ve Unesco tarafından kabul edilir. Unesco sadece uygun

görmüştür. Dediğim gibi, Unesco bunu insanlığa söylemedi, kültür bakanlığımız bile bu olaya sonradan dahil olmuştur. Fikir ve gayret başta söylediğim insanlara aittir.

Şimdi Unesco ile beraber bir açılım oldu ve Mevlana bütün dünyada yükselen, satan ve sahiplenilen bir değer. Bizim bu aşamada Mevlana'yı marka olarak kaybetme riskimiz var mı? Zaten İran'ın ve Hindistan'ın da öteden beri sahiplenişi söz konusu.

Kesinlikle böyle bir tehlike vardır. Öncelikle onu sadece bir millete hapsetmek doğru değil. Şüphesiz bütün dünyanın malıdır, ama görüşlerini yayabilmek için en uygun ortamı Anadolu'da bulmuştur. En yüksek irfan seviyesi Anadolu'dadır o dönem. Tıpkı Elhadiddin Kirvani, Muhyiddin İbni Arabi'de olduğu gibi. Arabi, Endülüsten kalkmış gelmiş, Mısır'da Ulema onun yemeğine zehir koymuştur. Kendisi Malatya`da 7 yıl yaşamıştır ve en önemli eserlerini Malatya`da yazmıştır. Oradan Konya`ya geldiğinde ise Selçuklu Sultanı şehrin dışına kadar karşılamaya gitmiş ve atından inerek "Siz ata layıksınız, ben sizin zimamınızı çekecek hizmetkarım" demiştir. Bu anlayışın olduğu yere gelir arifler. Mevlana hazretlerinin kendisi "biz Behl`de (Bugünkü Afganistan`in Başkenti Kabil`e yakın bir şehir) kalsa idik şu ana kadar kıtır kıtır doğranmıştık" diyor. Bundan dolayı Anadolu`da neşvu nema bulmuştur.

Şunu da ekleyelim. Bu bize otomatik gururlanma veremez. Çünkü biz bu hoşgörüyü 800 sene evvel yaşamışız, ama şu an Anadolu aynı hoşgörüye hala sahip midir? Bunu da incelememiz gerekir.

Biz bugün dünyaya eğer Mevlana'yı anlatmaya çalışıryorsak, önce kendimiz anlamak zorundayız. Osmanlı dönemindeki Mesnevihaneler şimdi açık değil bir defa. Mesnevi kıraatı ile beraber felsefesinin yapıldığı yerlerdir Mesnevihaneler, sadece Sema dönülmez orada. Senin şu an mesnevi felsefesi ürettiğin Mesnevihanelerin işlevsiz. Amerika`da bir grup psikiatrist (içlerinde sadece bir iki tanesi müslüman) insan terapisinde acaba Mevlana'nın mesnevisi ve diğer eselerindeki pasajlar bu işte ne kadar faydalı olabilir diye çalışma gurupları oluşturup ayda bir Mesnevi okuması yapıyorlar. Düşünün bir pisikiyatrist gurubu, hatta kuantum fizikçileri bu çalışmayı yaptılar. Acaba buradan zerrelerle veya çok kutuplu sistemlerle neler çıkarabiliriz diye…

Oysa bizim ülkemizde Mesnevi'ye bu gözle bakabilen yok. Bizde köy mollası iki üç tane hocanın Mevlana hakkındaki şüphelerinden öte geçemeyen, çok afedersiniz, belden aşağı ve seviyesiz konuşmalarından ibaret bir durum var malesef. Dolayısı ile Mevlanayı bir değer bir değer, bir marka olarak kaybetme riskimiz var mıdır? "Çoktur" derim.

Allah'ın "El-Bâtın" ve "El-Velî" isimleri olduğu sürece tasavvuf ilmi de olacak demektir.

Tasavvuf, İslâm toplumlarını derinden etkileyen ve başından beri tartışmalara konu olan bir disiplin. Siz de bu alanda kendini yetiştirmiş bir ilim adamısınız. Sizinle tasavvufla ilgili tartışmalı konuları konuşmak istiyoruz bu söyleşide. İsterseniz nereden çıktı bu tasavvuf sorusu ile başlayalım. "Neden ihtiyaç duyuldu tasavvufa? Yahut olmazsa olmaz mıydı? İslâm varken neden tasavvuf, Müslüman varken neden sûfî?" soruları anlamlı mı sizin için?

Önce sorularınızı bir kavramsal çerçeveye oturtalım isterseniz. Evet doğru, bu çağın "tartışma" konularından bir tanesinin de tasavvuf olduğu bir gerçek. Çünkü modern düşünce gerçeğe tartışa tartışa daha sonra varacağını ileri sürmektedir. Yalnız şu da iyi bilinmeli ki modernliğe geçilinceye kadar ki dönemlerde tasavvuf, tartışmanın bugün ulaştığı vechesiyle bir tartışma mevzusu olmuş değildi. Yani ilimler hiyerarşisi (merâtibu'l-ulûm) içerisindeki konumu toptan, küllî olarak sorgulanmış veya reddedilmiş değil bazı kısımlarına (cüz'î) yönelik tashih teklifleri ki bunlar da esasa müteallik olmayan bir takım isimlendirme teklifleriydi. Bu sebepten, geleneksel değerlerin tahrif edildiği böylesi bir çağda anlaşılması başlı başına bir problem haline gelen konulardan bir tanesinin de "Tasavvuf" olması hem modern çağı oluşturan zihniyet dünyasını ve hem de tasavvufu yakından bilenlerce anormal bir durum olarak görülmez. Tabulaştırılmış rasyonalizmin, alaycı pozitivizmin ve militan sekülerizmin tek geçerli düşünme biçimi yapıldığı ve üstelik bu zihniyet kalıplarının dînî ilimlere de sızdığı bir dünyada tasavvufun işi zordur. Çünkü bu yapı içerisinde "din"in de değerler sıralaması değiştirilmiş, ruhdan kopuk, materyalist ve soğuk yüzlü bir din çıkmıştır ortaya. Ne var ki yukarıda saydığım bu üçlünün aynı zamanda modern çağın problemlerinin de kaynakları olduğu artık bir çok kimse tarafından açıkça telaffuz edilmeye başlanmasıyla beraber bu mitosların tahtı da sallanmaya başladı. Sınırsız ekonominin, ruhsuz politikaların, maddeci felsefelerin, doğanın tahribinin ve mutsuz bireyin hep bu zihniyet kalıplarının götürdüğü sonuçlar olduğu görülünce bütün dünyada kaybolan değerleri, Geleneksel (Tradisyonel) düşünüş biçimlerini

yeniden keşfetme çalışmaları başladı. Artık sipiritüel görüşler, mistisizm, ezoterizm, felsefe yükselen değerler arasında sayılmakta. Mistisizmin artık alaya alınmadığı ve ciddî bir iş olarak görülmeye başlandığı bir hayli akademik araştırmaya mevzu olmasından anlaşılmaktadır. Çekoslavakya devlet başkanı Havel'in güzel bir sözü var: "20. yüzyıl toplumları o toplumda kaç tane mühendis olduğuna göre değerlendirilirdi. Ama 21. yüzyıl toplumları o toplumda kaç tane bilge, kaç tane filozof olduğuna göre değerlendirilecek".

Konuyu oturtacağımız genel çerçeveye yönelik bu girizgâhtan sonra daha özele inerek konuşmak icab ederse şunları söyleyebilirim. Nedir tasavvuf? Aslına bakarsanız "tasavvuf" bir yöntemdir, bir bilgi değildir. Bir metodolojidir, bilgiyi elde ediş yollarından birisidir. En geniş anlamıyla düşünecek olursak bir tür "Din Felsefesi" de diyebiliriz ona. Sapmış modern anlamıyla değil sahih (otantik) ve aslî (orijinal) anlamıyla, "Hikmet" vurgusunu yitirmemiş anlamıyla buna gerçek felsefe de diyebiliriz. Yani dinin temel esaslarını anlamlandırma modellerinden, dinin yorumlanması çabalarından birisi olarak bakabiliriz tasavvufa. Tıpkı diğer modellemeler gibi o da insanî bir çabadır. Bir gerçeklik tasavvurudur. Başkaları da başka modeller geliştirebilir, başka tasavvurlar ileri sürebilirler, nitekim öyle de yapmışlardır. Bütün dinlerde söz konusu dinin esaslarını tefsir ederken hep benzer ekollerin oluşmuş olduklarını görürüz. Çünkü kalkış noktaları benzer olan düşünceler benzer sonuçlara varırlar. Dolayısı ile bir yönüyle evrenseldir bu. İşte bu yaklaşım tarzının İslâm dîni özel alanındaki adı ise teknik tâbiriyle "tasavvuf" olarak isimlendirilmiştir. Bu isimlendirme de katı ve kalıplaşmış bir isimlendirme değildir. Binanaleyh bu kelimenin etimolojik kökeni üzerinde modern araştırmacıların aksine muhakkik sûfîler fazla durmamışlardır. Çünkü onlara göre isimlendirme değil muhtevâ daha önemlidir. Bunun için "Eskiden tasavvufun adı yok ama içi vardı, şimdi ise içi yok adı var" demişlerdir. Bu kelime yerine başka kelime tercih edenler de olmuştur. Meselâ İbnu'l-Arabî tasavvuf kelimesini de kullanmakla beraber "tahakkuk" ve "muhakkik" tâbirini daha çok sevmiştir. Hasılı isme takılıp kalmayıp müsemmâya, o ismin delâlet ettiği mânâya nüfuz edebilmek gerekir ki bu bile tasavvufî yöntemin öğretilerinden bir tanesidir.

Şimdi "Nereden çıktı bu tasavvuf?" diye soruyorsunuz. Bir an için her türlü tarihsel zeminden bağımsız olarak düşünelim. Yani Hayy b. Yakzan gibi ıssız bir adada, tek başına hayatı teneffüs edelim. Şimdi siz eğer İslâm dinine mensûbsanız ve kutsal kitabınız olan Kur'an'ı okuyorsanız bir çok âyetin yanısıra şöyle bazı âyetlerle de karşılaşırsınız. Bir iki örnek olsun diye meselâ;"Ben size kendi rûhûmdan üfledim", "Her nerede olursanız olun o sizinle beraberdir", "O ilktir, sondur, içtir dıştır", "Onların kalbleri vardır onunla aklederler", "O'ndan geldik ve sonunda O'na döneceğiz" vb. gibi âyetlerin üzerinde düşünmeye başladığımızı varsayalım.

Bir şeyin rûhu bir şeye üflenirse o şey ile ilişkisini nasıl temellendirebilirsiniz.? Rûh bir şeyin özünü veren şey ise, bir şeyin mâhiyetini belirleyen esas ise bu ayeti nasıl anlamamız gerekir. Biz Tanrı'dan ayrı ve müstakil varlıklar olduğumuzu düşünürken Tanrı siz nerede, hangi varlık düzleminde olursanız olun ben sizinleyim derse bizim ne yapmamız lazım. Peki Allah size "Ben ilk olanım ve son olanım derse" bu ikisi arasındakinin konumu ne olabilir sizce? Bir şeyin başı ve sonu aynı şey ise ortasını ne yapmalı? "İç benim" sözünü hadi anladığımızı varsayalım peki "Dış da benim" (Hüve'z-Zâhir) sözünü nasıl anlamalıyız? Bu âyeti yorumlayan bir ârifin deyişiyle "ilk - son - iç - dış"ın târifinin net bir şekilde yapıldığı yerde bir beşinci oluşuma yer kaldı mı acaba? O zaman sen nesin? Ben neyim? O'ndan gelmişiz ve yine O'na dönüyormuşuz. "Onların kalbleri vardır ve bununla aklederler" âyetini okuduğumda ise "akletme" eyleminin organı olarak beyin değil de kalbin gösterilmesi beni kalb epistemolojisi yapmaya, kalbi bilişsel bir faaliyet olarak incelemeye sevketmez mi? Daha sonra bana bu kitabı okuyan peygamberin -ki İslâm dini özelinde Hz. Muhammed- "Allah âdemi kendi sûretinde yarattı", "İman kalbteki bir bilgidir", "Allah'ım kalbimi ışıt, nurlandır", "Allah cemîldir" v.b. gibi sözlerini yukarıdaki âyetlerin yanına koyarak düşünmeye başlarsam bende bir tür Tanrı tasavvuru ve Tanrı bilgisi oluşmaya başlamaz mı? Bunlara bir de onun yakın dostlarının, onu iyi anlamış olan seçkin ashâbının bu bağlamdaki açıklayıcı sözlerini de ilâve edecek olursak sanırım Tasavvuf denilen disiplinin üzerinde yoğunlaştığı dînî yorumun tarihsel kaynaklarını hiç bir zorlamaya gerek olmadan rahatlıkla görebiliriz.

Fakat tabii ki bu kaynaklarda bu düzeyden verilen bilgilerin yanında daha alt düzeylere yönelik bir takım başka bilgilerin de verildiği bir gerçek. Günlük hayata ait ve zaman ve mekana has bazı konular da bu kaynaklarda işlenmiştir. Peygamberin tirit kebabını seven bir insan olduğu bilgisi de bu kaynaklarda yer alır veya karpuzu sevip sevmediği tartışılır. Meselâ "Namazı kılın" âyetinin yanında "Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki kalbleri o namaza yabancıdır, onların esas niyeti insanlara gösteriş yapmaktır" âyeti varsa burada iki türlü düşünmek gerekecektir. Birisi dikey diğeri yatay. Birisi enfüsî diğeri âfâkî. İlk önce yatay olarak bakalım "Namazı kılın" âyetine ve peygamberin "Beni nasıl görüyorsanız öyle namaz kılın" sözünü de bunun şerhi olarak alalım. Bir yönüyle bedenli varlık olan insanın yapacağı bütün eylemlerin bedenî, fizikî, şeklî bir tarafı vardır. Bu form, bu sûret tıpkı insanın bir ruh ve bir bedenden meydana gelmesi gibi rûhun, özün, cevherin bir zarfı, bir mahfazasıdır.

Ancak esas gâye onun içerisindekidir. İçi yoksa dış varlık sebebini yitirir çünkü dış (zâhir) ancak iç (bâtın) varsa var olabilir. Dışın çıkış yeri içtir, onu doğuran kendi içidir. Sirke küpünden dışarı sirke sızar demişler. Dış içte olanın dışavurumudur, zuhûrudur. Yoksa kimilerinin zannettiği gibi dışın tek başına müstakil bir varlığı yoktur. Bağımsız bir yapı değildir. İç ondan elini çektiği anda o sönüşür, pörsür. Binanaleyh iç esastır, aslîdir,

değişmezdir dış ise ârizîdir, geçicidir ve değişkendir. Bu ontolojik esasın epistemolojik uzantısına bakacak olursak dış bilgisinin de (ilmu'z-zâhir) aynı şekilde kendi başına bağımsız olamayacağını, değişken ve izâfî (rölatif) olduğunu görürüz. Şimdi yukarıda sırf bir örnek olay aldığımız "Namaz" olgusunu bu açıdan incelemeye devam edecek olursak bedenî hareketlerle yapılan bir ritüel olan namazın nasıl gerçekleştirileceği konusunda peygamberin kendi uygulamasından kopya çekmemizin istendiğini görürüz. O zaman bunun tarihsel kaynaklar ve tarih ilminin metodolojisi kullanılarak gerçekleştirilmesi gerekir. Rivâyet ilmi denilen saha bunun din ilimlerindeki adıdır. Elde edilecek verilerin belirli bazı değerlendirmelerden geçirilerek bağlayıcı, hüküm ifâde edici bir sonuca ulaştırılması da hukuk ilmiyle gerçekleştirilir ki biz buna fıkıh ilmi diyoruz. Hz. Peygamber namaz kılarken ellerini şuraya koydu, secdeyi şöyle yaptı gibi şeklî bilgilere bu şekilde sahip oluruz. Bu da bir ilimdir. Doğruları yanlışları vardır. Fakat bu yatay mâlumâtın yanısıra o olgunun mâhiyetini, tâbir câizse rûhunu da araştırıp bulmak, dikey olarak yerini keşfetmek gerekmez mi? Bu olgunun ta mağmasına doğru bir kazı yapsak doğru olmaz mı? Bu açıdan biz tasavvufu tâbir câizse dinin arkeolojisi olarak görüyoruz. Satıhtan içeriye inip kaynağı bulmak eylemi. "Nâmaz inanan kimsenin yükselişidir, mi'râcıdır" sözü namazın dikey boyutuna yönelik bir peygamber açıklaması değil mi? Şimdi ben ellerimi nereye koyacağım konusunda fikir yürüttüğümde bu bilimsel oluyor da "yükseliş" üzerine konuştuğum zaman niye olmasın? "Yükseliş" konusunu işlersem sünneti şerh mi etmiş olurum yoksa ibtal mi etmiş olurum? Buna da fıkh-ı bâtın derler.
Bu örnekleri çoğaltmamız mümkün. Netîce olarak şunu söyleyebilirim ki Tasavvuf ilminin kaynağı dîndir. Dînin ana kaynaklarıdır. Nasıl dinin şahsî ve içtimâî bazı günlük düzenlemeleri zaman içerisinde fıkıh ilmini doğurmuşsa dinin bazı metafizik unsurları da hikemî ve irfânî perspektifi doğurmuştur. Allah'ın "El-Bâtın" ve "El-Velî" isimleri olduğu sürece tasavvuf ilmi de olacak demektir. Binânaleyh "Olmazsa olmaz mıydı?" gibi sorular ancak kişinin ontik şuur düzeyini gösteren sübjektif bir gösterge olmaktan öteye geçemez. Kendisinde bunun bir ihtiyaç olarak hissedilmediği kişilerde zaten bunun bir anlamı yoktur. O kişi için belki bu gereksizdir ama bu şuur düzeyine gelmiş kişi ve toplumlarda bunun ortaya çıkması kaçınılmazdır. "İslâm varken neden tasavvuf? Müslüman varken neden sûfî?" sorusu parça bütün irtibatının kurulamamasından kaynaklanıyor. Bu soruya verilecek cevap ile "Müslüman" adı varken niye "Hanefî" ismi veya "İnsan" varken niye "Mahmud" ismini kullandığımıza dair verilecek cevap aynıdır.
Eleştiriler genelde tasavvufu ayrı bir din gibi algılamaya yöneliyor. Böyle bir niteliği var mı, oldu mu tasavvufun?
Bu sorunun sûfîlerde hiç bir karşılığınınbulunmadığını görmekteyiz. O zaman onlara yabancı olan bu konunun daha çok dışarıdan, yani tasavvuf dışından olan kimselerin bir problemi olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Daha önce de değindiğimiz gibi dînî yorum ekolleri tek bir tane değildir ve bunların görüşleri arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Zaten bu farklılıklar olmazsa aynı olurlardı. Görüşlerin farklı farklı oluşu da ontolojik yapılardaki ayırıcı özelliklerden kaynaklanmaktadır. "İhtilâfu'l-akvâl bi-ihtilâfi'l-ahvâl" demiş sûfîler, yani görüşlerdeki ihtilaflar hallerdeki ihtilafların karşılığıdır. Ne var ki bu farklılıkları herkesin kabul edebilmesi de ayrı bir konu ki o da verilen eğitimle alakalıdır.
Kesretin ontolojik mâhiyeti hakkında dersler verilmeyen okulların talebeleri bir başkasına hayat hakkı tanımazlar. Dolayısı ile onlar kendilerinden başka doğru görmezler. Her şeyin kendi sahip oldukları düzeyde anlaşılıp aktarabileceğine inanırlar. Çünkü tek boyuttan bakarlar olaylara, o da kendi içerisinde bulundukları boyuttur. İşte bu kimseler tasavvufu dışlama gibi çaba içerisine girerler. Çünkü kendilerinin var olabilmesi için ancak tasavvufun atılması gerekir. O zaman bu din yalnız onların olacaktır.
Bu yaklaşım günümüzün yukarıda belirttiğim şartlarından dolayı daha bir ivme kazanmıştır. Gerçek doğum yeri olan batıda artık materyalizm, rasyonalizm gibi ideolojiler çok ciddî ve ölümcül darbeler alırlarken üçüncü dünyanın donanımsız zavallı aydınları bunlarla din ilimleri bile yapmaya kalkışmaktadırlar. Eğer materyalizmin, rasyonalizmin, pozitivizmin, historisizmin ve siyantifizmin çocukça kapışıldığı yerlerin başında dini ilim tahsili yapılan yerleri görürseniz hiç şaşmayın. Bugün mimarlık, fizik, kimya v.b. gibi pozitif bilim dallarıyla uğraşan kimselerin zaman zaman ilâhiyatçılardan daha irrasyonel ve anti-pozitivist olduklarının görülmesi sizce garip değil mi? Bugün böyle bilim dallarındaki akademisyen arkadaşlar bizlerle yakın temas kurup onlarla varlığın sırlarına dair karşılıklı fikir teâtisinde bulunuyorken dînî ilimlerle uğraşan bazı arkadaşlarımızla ise hala bir meşrûiyet problemi yaşıyoruz aramızda.
Tasavvufî ekollerin müstakim olanı ile yoldan çıkmışı üzerinde durulabilir mi? Böyle bir fark gözetilebilir mi? Bu alanda bizzat tasavvufun kendi içerisinde bir hassâsiyet mevcut mu?
Tabii ki her ilim dalı gibi tasavvuf ilmi de kendi oto-kritiğini zaman zaman yapmış bir ilim dalıdır. Daha ilk dönem sûfîlerinin eserlerinde "galatâtu's-sâlikîn" isimli bölümler görmekteyiz. Yani sâliklerin yapabileceği hatalara dikkat çekilerek bir takım uyarılar yapılmaktadır. Tasavvufî din felsefesinde din dört katlı bir yapı olarak görülmüştür. Şeriat, Tarikat, Marifet, Hakikat. Gözümüzde daha iyi canlandırabilmek için eski çağların şehir yerleşimlerini düşünebiliriz. Şehrin en dışında surlar vardır. Şehri bütün dış saldırılardan korur. Bu surlardan içeriye girmek için kapıya gelinir. Kapı açıldığında içeriye girilir. Şehrin en merkezinde padişahın sarayı vardır. Kapıdan oraya giden yollar bulunur. Buraya varmak isteyen o yolları izler ve sonunda sarayın

eşiğine gelir. Artık bundan sonrası kendi işi değildir, bir kabûl işidir. O kişinin saraya kabul edilmesi Pâdişahın merhametine kalmıştır. Bu örnekte şehri çevreleyen, şehrin yer üzerindeki mekânını tesbit eden o surlar "şeriat" karşılığıdır. O kapıdan girildikten sonra merkeze giden yollar "tarikat" karşılığıdır. Saraya varmak, avlusuna girmek "Mârifet" ve sonunda içeriye kabul edilmek "Hakîkat" ise olarak görülmüştür. Bu yüzden Şeriat kapısından girilmeyen Tarikat olamaz. Olsa bile o yol sonunda Mârifet'e ve Hakîkat'e götürmez, başka yere götürür. Seyyidü't-taife Cüneyd-i Bağdâdî "Bizim yolumuz Kitap ve Sünnete ittibâ yoludur" derken bunu kasdetmektedir.

Bu konu bir bakıma bütün Gelenek'lerde bulunan ortodoksi ve heterodoksi konusudur. Ortodoksi; belirlenmiş ana esaslar içerisinde kazı yapmak demektir. Ana esaslar değişmeyen, kalıcı en temel doktrinsel özelliklerdir. Yapılacak bütün çalışmalar aslında bu doktrinin açılımı olacağı için bunun kaybı ardından o açılımların da kaybını getirecektir. Mevlânâ'nın "Biz saplamışız pergelin iğneli ayağını kaynağa [Doktrine] diğer ayağı ile gezeriz yetmiş iki milleti" sözü bu gerçeğin şiirle ifâdesidir. Heterodoksi ise bu esasların dışına çıkmaktır. Parça bütüne âttir. Bütünden kopan parça artık parça da değildir. Kendini besleyen düşünsel kaynaklardan kopan her akım kurur. Ancak bunun tesbiti de ayrı bir problemdir. Bunu kim tesbit edecektir.? Bazı dînî akımlar vardır ki kendilerinden başka herkesi heterodoks ilan ederler. Böyle kimselerin elinden hiç bir sûfî kurtulamaz. Bu konuda çok canlar yanmış, çok kelleler uçmuştur. Bu durumda tasavvuftaki heterodoksi ve ortodoksi meselesinin tesbitini ancak kibâr-ı evliyâ ve pîrân-ı izâm hazarâtının görüşleriyle yapabiliriz. Diğerlerinin görüşleri kendi branşlarını bağlar sadece. Zaten onlara gerek kalmadan bir çok sûfî müellif esastan sapan gurupların kimler olduklarını eserlerinde uzun uzadıya anlatmışlardır.

Muhakkik sûfîler şu çarpıcı tesbitte bulunurlar: Hangi yol ana caddeden saparsa o yolun devamlılığı yoktur. Bir iki kuşak sonra tarihin karanlığına gömülürler. Çünkü bu şehâdet âleminde, bu fizikî âlemde doktrini koruma görevi dış forma verilmiştir. Benim de Anadolu ve Rumeli'deki bazı tasavvufî topluluklarda yaptığım araştırmalarda bu tesbitin doğruluğunu bizzat gözlemledim. Dede; kâmil, âlim, muttakî ve sâhib-i amel bir şeyh efendi. Oğlu; ilim yok, amel yok ama hiç olmazsa bir nebze tasavvuf terbiyesi almış ve etrafına bazı tasavvufî konuları anlatabilen bir şeyh. Torun; ilim de, amel de olmadığı gibi ne tasavvuftan haberi var ne tarikatten, hem şeriata hem tarikate aykırı bir hal içerisinde, ne erkân ne irfân. Zaten erkânı kaybedenler irfânı da kaybederler. Bu torunun çocuklarıyla beraber de o yol tamamen unutulup gider. Tarikatler tarihi böyle yüzlerce kolun kaybolup gittiğine şâhid olmuştur. Form ve içerik, kabuk ve öz irtibatını doğru kurmak gerekir.

Peki tasavvuf, tezkiye, zühd, takva, huşû, ihsân gibi İslâmî kavramların kişilik planında içini doldurma çabası olarak nitelendiğinde, insan buna tasavvufî herhangi bir bağlantısı olmadan, sade bir Müslüman olarak yönelemez mi?

Allah'a giden yollar mahlukatın nefesi sayısıncadır. Tabii ki bir kimse bu kavramları belirli derecelerde zevkedebilir. Ancak bütün dînî kavramlar kutsal kavramlardır ve içleri dolu oldukları zaman belirli bir te'sir gücüne ulaşırlar. Gazinoda atılan "Allah" nârasıyla tekkede söylenen "Allah" lafzı dil özellikleri açısından aynıdır. Ama birisinin içine yüklenen anlam ile diğerinin içine yüklenen farklıdır. Biliyorsunuz "İlâh" kelimesi, "Allâh" kelimesi İslâm öncesinde de kullanımda olan kelimelerdi. Hz. Peygamber O'nu anlatmak için yeni bir kelime aramadı. Mevcût olanın semantik yapısını değiştirdi. İşte şimdi eğer "Allah" diyeceksek bu kelimeyi Hz. Muhammed'den almamız lâzım. O açıdan benzer bütün dînî kavramlar bir peygamberin fem-i muhsîninden alınmalı, tabir câizse kap kaynağında el değmeden doldurulmalıdır. Zira onun "Beni Rabbim eğitti" (eddebenî Rabbî) dediği Rabbi onun için "O ancak kendisine bizim bildirdiklerimizi söyler" demek sûretiyle araya başka bir şey girmeden doğrudan nasıl kelimelerin içinin doldurulduğunu bizlere gösterir. İşte bu kelimeler kâmil bir ağızdan diğer bir kâmil kulağa dökülür ve böylece bu kavramlar içlerindeki bütün ilâhî enerjileriyle beraber intikal ettirilirler.

Enerjileri olmayan kelimeler güdüktürler, gerekli tesiri yapamazlar. İçlerinde canlı tohum taşımadıkları için kişiyi hâmile bırakamaz ve bir doğum gerçekleştiremezler. Demek ki olay sadece bir takım kavramları bilmek demek değildir. Hülâsa, bütün bu kavramları içlerine ruhlarının üflendiği o ilk halleri gibi kimden alabiliyorsa kişi derhal oraya gitmelidir. Ayrıca sizin sorunuzda saydığınız bu kavramları kendilerine birinci dereceden meslek yapmış kimselerin meslekî bilgi ve yeteneklerine de müracaat edilmesi bizim lehimizedir, bizim menfaatimiz îcâbıdır. Her ilmi uzmanına sormak her mesleği ustasından öğrenmek zannederim evrensel bir eğitim prensibidir. Vakit kazanmış oluruz.

Tasavvufun Doğu'nun mistik dünyasından ve felsefesinden yoğun bir biçimde etkilendiği, bunun da insanların değer ölçülerini bozduğu iddia edilir. Ne orandadır bu etki ve bu tasavvufun aslî karakterini bozmuş mudur?

Tasavvufun İslâm kaynaklı olduğunu kabul etmek istemeyen bir takım kimseler ona dış kaynak arayışına girmişlerdir. Bazı oryantalistlerin de desteğiyle zorlamaya dayalı kimi iddialar ortaya atmışlardır. Kimisi Hinduizmin tesirinden, kimisi Neoplatonizmin tesirinden kimisi de Yahudî Kabbalasının tesirinden bahis açmışlardır. Bir kere her şeyden evvel te'sir almak ne demek onu tartışmamız gerekmektedir. Hangi konularda

bir kişi bir başka gelenekten etkilenebilir ve bunun bir mahzuru değil bilakis bir katkısı olur ve hangi konularda hiç bir te'sir alamaz.
Kur'an-ı kerim'deki bazı âyetler İncil ve Tevrat'ta da aynen yer almıyor mu? Bunun üzerine ucuzcu bazı oryantalistler "Zaten Muhammed Kitabını onlardan kopyalayarak yazdı" demediler mi? Kendi Mişna'larını "an fulân, an fulân" zinciriyle nakleden Yahudî âlimleri mi acaba bizim hadis ilmimizin kurucularıdır? Basra ve Kûfe nahivcilerinin Aristocu kıyas ve çıkarım yöntemlerini Arap dili içerisine katmalarının daha sonra İslam fıkhının ortaya çıkmasına zemin hazırladığı görüşünden yola çıkarak Aristo'nun İslam fıkhının babası olduğunu söyleyebilir miyiz? Hendek savaşında Hz. Peygamber'e gelip "Biz Farslılar savaşlarımızda düşmanla daha kolay başa çıkabilmemiz için hendekler kazardık" diyen Selmân-ı Fârisî'nin bu teklifini beğenen Hz. Peygamberin acaba İran te'siri altında kaldığını mı söylememiz lazım? Bu bir teknik konudur doktrinle alakası yoktur dolayısı ile bir kazanımdır Müslümanlar için. İslam tasavvufu da benzer bir durumdadır. Bazı sûfîlerin bazı sözleri ve görüşleri bazı başka dinlere mensûb kimselerin görüşlerine benzeyebilir. Bunların birbirlerini tanımalarına gerek bile yoktur. Çin'de matematikçiler 2 ile 2'yi toplarlar 4 çıkar. İspanyol matematikçiler de 2 ile 2'yi toplarlar 4 çıkar. Şimdi kim kimden almıştır?
Bunlar birtakım evrensel gerçeklerdir her yerde aynı sonuçları verir. Ancak aralarında birtakım mukâyeseler yapılabilir.
Hayatında Arapça'dan başka bir dil bilmeyen İbnu'l-Arabî'nin bazı görüşleri ile kendinden onbin sene önce yaşamış Çin'li Lao-tse'nin bazı görüşleri arasında Japon profesör Toshihiku İzutsu Türkçe'ye de çevrilen nefis bir mukayeseli çalışma yapmıştır biliyorsunuz. İlginç benzerliklerin yanısıra bir çok farklılıklar da bulunmuştur. Daha önce bahsettiğim İslam tasavvufunu dışarı atmak isteyen guruplar maalesef karşı savlardan hiç haberdar değiller. Belki de işlerine gelmiyor. Mesela biliyor musunuz bir çok Hindu araştırmacı sûfîlerin Hindistan alt-kıtasına gelmelerinden sonra Hinduizmin onlardan büyük etkiler aldığını ileri sürüyorlar ve bazı eklektik Hindu mezheblerinin ortaya çıkmasını buna bağlıyorlar. Hatta bugün pek çok müntesibi bulunan Sikh dininin aslında sûfîlerden etkilenen Guru Nanak isimli bir Hindu'nun kurduğunu söylüyorlar.
Tabii bu arada bazı sûfîler de kendi eğitim metodlarını geliştirirken birtakım Hinduların faydalı olabilecek bazı yöntemlerini de kullanmakta bir sakınca görmemişlerdir diyebiliriz. Ama bunların hiç biri doktrine ait şeyler değil bir takım pratik uygulamalardır. Meselâ yogik uygulamalarda yer alan ve temiz nefes alış-verişini düzenleyen nefes tekniklerinin (prânâyâma) Müceddidiyye şeyhleri tarafından haps-i nefes dersi olarak geliştirilmiş olması mümkündür. Fakat bu esası etkilemez. Çünkü Müceddîdilikte daha pek çok eğitim metodları bulunmaktadır ki bunların hepsi bir doktrin altında bir araya getirilmişlerdir. Bu gibi kimselerin sıkça ortaya attıkları bir diğer iddia da Yahudi Kabbalacılığının sûfizmi etkilediği iddiasıdır. Oysa hem İbrânîceyi ve hem de Arapçayı iyi bilen Fransız din tarihçisi profesör Paul Fenton en eski Kabbala metni olan Sefer Yetzira'nın en kadim nüshasının Kuzey İspanya'da bulunduğunu ve yazılış tarihinin İbnu'l-Arabî'nin vefatından yaklaşık elli sene sonraya tekabül ettiğini söyledikten sonra şöyle bir dehşet isbatta bulunur ve bunu yayınlar: En eski Kabbala metni İbnu'l-Arabî'nin el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye'sinin bir bölümünün aynen tercümesinden ibârettir. Bütün teoriler altüst olur. Ayrıca biliyorsunuz meşhur Yahudî filozofu Maimonides Kâhire'deki okulunda derslerin arasında sûfîlerden gördüğünü itiraf ettiği toplu zikir ve devran da yaptırdığı için bazı Yahûdî din adamları tarafından suçlanmıştır. Sabatay Tsevi'nin üzerindeki sûfî tesirler ayrı bir inceleme konusudur. Netîce olarak şunu söyleyebiliriz sûfîler de tıpkı diğer insan cinsi gibidirler, te'sir alır te'sir verirler. Ancak bunlar doktrine müteallik değildir vesselam.
Mürşid ne demektir? Bu konudaki istismarlar nereden ortaya çıkıyor?
Mürşid, yol gösteren demektir, rehberdemektir. Araplar turistik şehir rehberi kitaplarına bile Mürşid derler. Yani koskoca şehri onun yardımı olmadan tanıyamaz, sokaklarında kaybolmadan dolaşamazsınız. Teknik anlamıyla dîni tasavvufî yorumuyla öğreten bir öğretmen, bu konularda engin bilgisine mürâcaat edilen bir üstâd, bu mesleği çıraklara gösteren bir usta ve kendisi taklid edilen nümûne bir insan demektir. Buradaki öğretim salt zihinsel bir eylem olmadığı için mürşid aynı zamanda mânevî feyzin kendisinden aktığı bir kanal da olmaktadır. Hikmet ve mârifet dolu kâmil bir insandır mürşid. Uzun yıllar süren riyâzat ve mücâhedeler sonucunda kendi düşük vasıflarını yüksek vasıflar hâline getirmiş ve bunun sonucunda kaynağını tanımış ve bilgideki birliği yakalamış bir kimsedir. Dolayısı ile parçalanmış bir benliği yoktur. Kendi içinde huzûra ermiş, sükûna kavuşmuş, temkinli ve vakûr bir kimsedir. Ağzından hep birlik cümleleri akar, parçalayıcı, bölücü sözler sâdır olmaz. Nereden gelindiğinin ve nereye gidildiğinin şuuruna varmıştır. İnsanın önündeki engeller neler onları çok iyi tanıyan bir kimsedir. Allah ile o kadar yakınlık peydâ etmiş ki O'nun yeryüzündeki gözü, kulağı olmuştur. Resûlünün hakîkatini görmüş ve ona öylece îman etmiş kimsedir.
Peygamberlerin ancak ilim mîras bıraktıklarını biliyoruz. Vâris-i nebî bu ulemâ-yi-billâh kimselerdir. Allah'ı görmemiş, peygambere yetişmemiş kimseler bedel olarak bu vekillerden onlar hakkında bilgi sahibi olabilirler. Kişinin tek başına din gibi çok önemli bir sahada dolaşabilmesi kendi aleyhine olur.
Her ilim dalında otorite mefhumu vardır. Siz bilgide otorite kabul etmiyorsanız epistemolojik anarşistsiniz demektir. Aslında bu en sonunda otorite benim sonucuna çıkarır ki bu da demonik bir tavırdır. Şeytan'ın Allah'ı

kabul etmediği için şeytan olduğunu zannetmeyiniz. Şeytan ateist değildir, tanrıtanımaz değildir. Şeytan İnsanî otoriteyi kabul etmediği için lânete düçâr olmuştur. İnsân-ı kâmil'in otoritesi önünde acziyeti itirâf bu yolun başıdır. Bilmeyene öğretirler, ağlayana emzik verirler ama "ben biliyorum" diyene kimse yardımcı olamaz. Şimdi biz erkekler bazen berbere gideriz, saç sakal traşı oluruz. Berberin koltuğuna otururuz ve onun mesleğindeki otoritesine, bilgisine teslim oluruz. O da usturayı gırtlağımızın üzerinde dolaştırarak bizi traş eder. Bütün hayatımızı ona teslim etmişizdir. İsterse bir küçük hareketle gırtlağımızı kesip bizi öteki dünyaya gönderebilir. Hiç gık demeden ve kıpırdamadan tıpkı ölünün yıkayıcısına teslim olduğu gibi berbere teslim oluruz. O da üzerimizde bildiği gibi sanatını icrâ eder. Hiç birimiz "Kardeşim olmaz öyle şey, öyle yapma şöyle yap" gibi kendisine mesleğini öğretmeye falan kalkmayız. Bu şirktir falan demeyiz. Böyle konuşur kendisine ukelâlık edersek derhal kapı dışarı edilir ve "Git kardeşim kendine başka bir berber bul" hitabına uğrarız. Bu da tıpkı böyle bir şey. Tamamen güvene dayalı bir ilişki.
Peki bu konunun da hiç istismarı yok mu? Tabii ki sahte, ehliyetsiz, yarım kabiliyetli ve acemi berberler bulunabileceği gibi böyle mürşidlik iddiasında bulunanlar da bulunabilir. Tıpkı sahte doktor, sahte subay da bulunabileceği gibi. Ama hiç kimse sahte doktor var diye bütün doktorları itham edemeyeceği ve hatta tıp ilmini suçlayamayacağı gibi sahtekârlar yüzünden güçlü tasavvuf geleneğini de suçlamamalıdır. Bırakınız sahte mürşidi bu yeryüzü sahte peygamberler de görmüşse demek ki bu konu bir bakıma işin tabiatında bulunmaktadır. Hiç bir peygamber sahte peygamber çıkacak, mütenebbî çıkacak diye peygamberlik yapmaktan vazgeçemiyeceği gibi hiç bir mürşid de sahte mürşidler türeyecek diye bu vazifeden vazgeçemez.
Bir çok sûfî Allah'ın velîleri ile şeytanın velîlerini birbirinden ayırdedecek kıstaslar geliştirmişlerdir. Velîyi tanımak (mârifetü'l-velî ve'l-velâye) diye bir ilim dalı bile te'sis edenler olmuştur. Bütün geleneklerde böyle bir branş vardır. Saintoloji derler kimi dinlerde, guru veya swami'nin bulunması derler bir diğerinde.
Bu iş öyle kolay bir iş değildir. Aslında her mesleğin kendi iç denetimi olduğu gibi bu mesleğin de iç denetimi vardır. Ama bunun uygulanmasının zemininin olması lazımdır. Eğer taşları bağlar köpekleri salarsanız ortalığın köpekler tarafından işgâl edilmesine de katlanmanız gerekir. Bununla beraber şunu da itiraf etmeliyim ki mâneviyat konusu bir çok maddî konudan çok daha önemli ve hayatî olduğundan her zaman için bu sahada sahte otoriteler diğerlerinden çok daha fazla olmuştur. Kaliteli olan malın her zaman için sahteleri yapılır. Elektronik cihaz alırken dikkat edin her Sony hakîki Sony değildir, piyasada sahteleri vardır. Ama ucuz olsun diye mesela Alba marka bir cihaz alırsanız emin olabilirsiniz ki o Alba'dır, sahtesini yapmaya gerek duyulmamıştır.
Burada bir de "Râbıta" üzerinde duralım isterseniz. Râbıtaya hangi anlamda önem veriyor tasavvufî ekoller? İslâm'ın Tevhîd hassâsiyeti içinde Râbıta'yı nasıl anlamak gerekir? Bu konuda düşülen hatalar nelerdir?
Bu pratiğe yönelik, muayyen bir uygulamaya yönelik bir soru. "Râbıta" tasavvufî eğitim metodlarından bir tanesidir sadece, yegânesi değildir. Yani tasavvuf sadece râbıta uygulamasından ibâret değildir. Bir önceki sorunuzu cevaplarken Mürşid'in fonksiyonunun sıradan bir öğretmen gibi olmadığını söylemiştim. Onun fonksiyonunu adeta psikanalizdeki "transfer" olayı ile karşılaştırabiliriz. Bir enerji aktarımı, silsile yoluyla geçen bir enerji deverânı söz konusudur aslında. Evrende her şey bir diğer şeyle irtibat hâlindedir. Boşluk yoktur. Karşılıklı te'sir alış verişi vardır. Halk bunu "Üzüm üzüme baka baka kararır" deyişiyle anlatır. Enerji üst prensibten alt prensibe doğru akar. Düşünce dünyamız, imajinasyon dünyamız aslında fizik dünyadan daha aktiftir. Tahayyül dünyamıza davet ettiğimiz şeyler daha sonra bizi etkisi altına alır. O hayal ettiğimiz obje ile bütünleşmeye başlar onun hâlini giyiniriz. Bir pop starını sürekli imajinasyonuna alan kimse bir müddet sonra onun gibi düşünmeye, onun gibi giyinmeye başlar. Âşık olan bir genç sevdiğini bir türlü zihninden atamaz. Onu sürekli düşünmekle de onun hakkında bazı bilgilere sahip olmaya başlar. Mesela onun bir şeye üzüldüğünü hisseder, hemen arar dediği gibi çıkar. Bu düşünme gücünü tıbbî tedâvî metodları içerisinde kullanan alternatif terapiler var.
Sporda rakibine konsantre olmak diye bir şey var. Bütün beşerî öğretim metodlarında râbıta yöntemi var aslında. Bir şiir eleştirmeninin sözünü okumuştum. Bir şâirin şiirini anlayabilmek için onunla özdeşleşmeniz gerekir demişti. Evet bu bir yöntemdir. Bilen ve bilinen arasında, obje ile nesne arasında en üst bilgi mertebesi özdeşleşme, aynîleşme ile elde edilendir. Adolesans öncesi çocuğun eğitimine bir bakalım. Hiç bir çocuk kendi kendine, veya eğitim kitabı okuyarak kişiliğini oluşturmaz. Kendisine model olarak aldığı yakın çevresindeki yetişkinlere bakarak, onları taklid ederek bir yerlere gelir. Daha sonra artık kendi kendine yeter hale gelir. Tasavvufî eğitim de bu yöntemi izler. Âdeta bir çocuk mesâbesinde olan mübtedî sâlik kendi ayakları üzerinde duruncaya kadar mürşidini taklid eder. Bunun için fiziken rehberine yakın olması gerekir. Şayet bu imkânı yoksa onu tahayyül ederek aradaki bu mesâfeyi kaldırmaya çalışır. Kâmil, olgun insana bakan kimse de zamanla onun gibi kâmil ve olgun kişi olur. Bu uygulamada karşılaşılabilecek bir takım zorluklar yok mudur? Tabii ki vardır. Özellikle resme bakarak râbıta yapılması konusunda bazı eğitimsiz müridler abartmalara gidebilmişlerdir. Bu da kendilerine doğrusu gösterilmek sûretiyle tedavi edilebilecek bir husustur.
Râbıta'nın tevhîdi zorlaması gibi bir şey olamaz. Çünkü bizzat Allah; "Benim zâtım üzerinde düşünmeyiniz [Çünkü düşünceniz içerisine O'nu sığdıramazsınız] lakin benim sıfatlarım, fiillerim, eserlerim üzerinde

düşünebilirsiniz" demek sûretiyle kendi zâtı değil sıfatları üzerinde konsantre olmamızı tavsiye etmektedir. Allah'ın gözü, eli, ayağı O'nun bazı vasıfları değil midir? Yine O; "Bana ibâdetlerle yaklaşan öyle kullarım vardır ki ben onların gören gözü, yürüyen ayağı, tutan eli olurum" buyurmaktadır. O zaman Allah'ın bu sıfatlarının yeryüzünde kimlerde tecellî ettiğini yine kendisi bize bildirmektedir. Bu olayın mâhiyetini bilmeyenler ortada bir taabbüdî eylem var zannederler. Hiç kimse Râbıta ettiği bir kimseye tapıyor değildir. Bu bir düşünce zinciri oluşturmak demektir aslında. Ben birisini düşünürüm, o da bir diğerini düşünür böyle zincirleme bir link, bir hat kurulmuş olur. Bir tür bilgisayar ağı, network da diyebiliriz buna. Merkezi Londra'da olan bir kuruluş var. Bütün dünyadaki üyelerine bir gün ve bir saat belirliyor [Ülkelerarası saat farkları da göz önünde bulundurularak]. O belirli gün ve saatte bütün üyeler sakin bir ortamda gözlerini kapatarak uzak diyardaki bir diğer üye arkadaşlarına konsantre oluyorlar. O üye de bir diğerine. Böylece bir düşünce akışı gerçekleştiriyorlar aralarında. Sonra birbirlerini imajinasyonlarında nasıl bulduklarını haber veriyorlar, doğruluk derecesini test ediyorlar. Hayal gücümüz aslında kullanmasını bilmediğimiz bir bilgi vasıtamızdır.
Son olarak Batı'da gerçekleşen İslamlaşmalarda tasavvuf üslûbunun çok etkili olduğunu görüyoruz. Nedir bunun sebebi sizce? Ya da İslâm'ın diğer branşlarından neden çok daha etkili oluyor tasavvufî söylem?
Bunun bir kaç cevabı bulunmaktadır. Bir kere evrensellik boyutunu yakalamakla alakalı bir husustur bu. Her insanın din, ırk, cinsiyet, renk gibi ayırıcı özellikleri yanında bir de insan olmak, bir rûha sâhip olmak, bir gönle sahip olmak gibi ortak özellikleri de bulunmaktadır. Binanaleyh bedene değil rûha hitab eden söylem tarzları herkesi kuşatabilir. Ben bir tane Avrupalı veya Asyalı tanımıyorum ki "İslâm'ın istincâ ve istibrâ konularını inceledim, beni çok cezbetti ve bunun üzerine Müslüman olmaya karar verdim" demiş olsun. Ama yüzlerce kişi tanıyorum ki Mevlâna'nın beyitleri altında yanmış veya İbnu'l-Arabî'nin o dehşet irfânı karşısında un ufak olmuş ve ardından İslâm'a gelmiştir. Zîra o âriflerin sözleri hâla enerji yüklüdür, içleri boş değildir. Okuyan kimseleri çarpmaktadır. Netice olarak tasavvuf hem İslâm mezhebleri ve fırkaları arasındaki kaynaşmayı sağlayabilecek ve hem de bütün insanlığı kuşatabilecek bir din yorumudur. Bir imkandır. Müslümanlar bu imkana kulaklarını tıkamamalıdırlar. Gerek bireysel ve gerekse toplumsal huzûr ortamının yaratılmasında sûfîlerin öğretilerinden istifâde edebiliriz. Mevlâna'nın dediği gibi "Bizler ayırmaya değil birleştirmeye geldik".

Aşk Bilginin Kaynağıdır

Aşk sözcüğünün kökeninde neler var, nereden geliyor aşk?

Aşkın metafiziğine ilişkin fikir serdeden islam arifleri aşk kelimesini sevginin en ifrat, en ileri derecesi olarak söylerler. Aşk bir arapça kelimedir ve kökeni aşaka kökünden gelir. Aşaka sarmaşık demektir. Bir nesnenin bir nesneyi sarmasıdır. Sarmaşığın ağacı sarması gibidir. Aşkta aynen bunun gibi, maşuk aşıkını sarmaya başlar, sevgisiyle hem ruhani alemde, hem iç aleminde sarmaya başlar. Ardından fiziki alemde de bu yakınlaşması, birbirlerini sarması neticesinde aşık artık maşukuyla bir vücud olmaya doğru gider. Aradaki ikilik kalkıp tek vücud, tek bir ağaç olmaya başladıktan sonra da artık aşık maşukunu eritir, yok eder ve sonunda da öldürür. Dolayısıyla aşkın sonunun ölüm olduğunu söyler arifler.
Sarmaşık sarmağa başladığı ağacın özsuyunu emmek suretiyle onun suyunu alarak gelişmeye başlar. Bir süre sonra ikisi bir fizik, bir beden olmaya başlarlar. Ve bir müddet sonra da aşık ölür.
Aşıkın maşukunda kendini fani etmesi, yok etmesi aslında aşkın iki ayrı parçayı birbirine çekim kuvvetinin adı olarak da görülmesinin bir tür tezahürüdür. Çünkü aşık maşukunda kendisini fani ettiği, yok ettiği anda varolmaktadır.

Burada bir çelişki yok mu?

Hayır. Yoklukta varolma durumu aşıkın maşukunda bir hale gelmesinin göstergesidir, bir tezahürüdür. Aslında kainat dediğimiz, şu içinde bulunduğumuz yaratılmış alemde, bütün birbirinden ayrışmış gibi duran nesneler kendi içlerinde birbiriyle bağlantıdadır. Hepsinin bir iç irtibat ağı bulunmaktadır. Fark ehli denilen, ariflerin fark ehli dediği kimseler, parçalayıcı bakan kimseler, alemin, kosmosun kendi içindeki bütünlüğü göremeyen kimseler, bunları ayrı ayrı nesneler olarak görürler. Oysaki bunların hepsinin içinde bir bağlantı bulunmaktadır. Biz sevenle sevilen ilişkisindeki aşkı sadece bilmekteyiz. Onun haricinde aslında kainatta herşey herşeyle irtibat halindedir. Dolayısıyla aslında ağaç dediğim nesne ile bitki ile ben dediğim insan arasında da bir irtibat bulunmaktadır. İnsanın tabiata olan sevgisinde de aslında bu tür sevginin, bu tür aşkın altdüzeylerdeki bir tezahürü, bir yansıması bulunmaktadır. Ve iki ayrı parçayı biraraya getirmede dağınık duran parçaları, bir araya getirmede en aktif, dinamik güç aşktır.
Seven, sevilen ve sevgi diye ortada üç tane unsur bulunmaktadır aşk hikayesinde, sevgi hikayesinde. Ama hala ortada bir üçlük bulunmaktadır. Seven- sevilen ve sevgi; aşık, maşuk ve aşk şeklinde. Bu üçlü hala birbirinden ayrı olduğu sürece aşk son noktasına varmamış demektir. Dolayısıyla aşıkı maşukuna; sevgiliyi sevdiğine

çıkaran o dinamik bağın aslına aşk diyoruz. Fakat çekim, iki ayrı parçayı, o uzaklığı birbirine yaklaştırdıktan sonra ortadan kalkınca, sevgili sevende fani olmakta, aşık maşukunda fani olmakta, aşık maşuk bugün benim olmakta. İkisi de yani aşık da maşuk da bir olmakta. Bu, aşkın son noktasıdır. Fena bulmasıdır. Sevgilinin aşkında erimesidir. Bunu İslam metafizikçileri fena ve ardından beka makamları olarak tarif ederler. Ve ilahi aşkın maksadı, gayesi, 'ilahi ente maksudi/Rabbim, sensin bizim maksudumuz, gayemiz' ifadesinde dile geldiği gibi, bulunmaktadır. Yani, aslında ilahi aşkta bir tür narsizm bulunmaktadır. Yani varlıkta herşey başta ihsan olmak üzere Allah'ın bir yaratığı olarak peydah olduğu için, bu aleme geldiği için, Halıkla mahluk, yaratan ve yaratılan arasındaki ilişkide bir ikilik bulunmaktadır. Yani yaratan ve yaratılan arasındaki en samimim ilişkiyi o sevgi bağı bulundurmaktadır.
Herşey kaynağına, aslına doğru akar. Herşey kaynağını bulmaya çalışır. Derelerde akan sular aslında kaynağına doğrudur. Ağacın da yukarıya doğru yükselmesi, enerjisini güneşten almasından dolayı güneşe doğru, bir sevk-i ilahiyle yönelmesinden dolayıdır. Varlığın gayesi başta insan olmak üzere aşktır.
'Aşk imiş, her ne var alemde ilim bir kıyl u kalimiş ancak' diyen şair, aslında alemi kuşatmış olan bu aşka temas etmektedir. İşte islam sufilerinin, ilahi aşk metafiziğinde aşık ile maşuku tarif ederken kullandıkları, değişik terminolojiler bulunmaktadır. Mesela bunlardan birisi olan Ahmed-i Gazali Sevanih isimli eserlerinde ilginç bir örneklemede bulunmaktadır. Bundan dolayı bazı tepkiler de almaktadır. Ahmed-i Gazali'ye göre Allah'a en fazla aşık olan varlık şeytandır. Bunun sebebi de, çünkü aşk Ahmed-i Gazali'ye göre iki ayrı parçayı birbirine yakınlaştırmadaki, etkin unsurun adıdır. Aşk, iki ayrı parçayı, birleştirmek ister. Eğer o iki ayrı parça, birbirinden ayrı duran nesneler birbirlerinden ne kadar uzaksalar aşklarını şiddeti de o kadar fazla olur. Dolayısıyla Allah'tan en uzak şeytan olarak görüldüğünden dolayı, ontolojik olarak bunu dile getirsin, getirmesin Allah'a en fazla aşık bu durumda şeytan olmaktadır. Gerçek arifler bu manada aşk makamıyla ilerlemiş, maşukunda fani olmuş ama aşkın bir üst boyutu olan marifet denilen bilgiye ermişlerdir. Çünkü ne kadar seversen o kadar bilirsin düsturuyla hareket ederler.

Sevmekle bilmek özdeş midir yani?

Evet. Sevgi aslında epistemelojik bir süreçtir. Yani, aşk bir bilgi kaynağıdır, bilgi getirir. Aşkın ardından bilgi gelir. İşte bununla ilgili bir hadiste, 'Beni talep eden, Beni arayan Beni bulur. Beni bulan Beni sevmeye başlar. Beni seven Bana aşık olur. Bana aşık olan Beni bilir, Beni bilen Beni sever. Her kimki Beni severse, Bana aşık olursa Ben de ona aşık olurum. Ben kime aşık olursam onu öldürürüm. Ben kimi öldürürsem de diyetini ödemem benim üzerime farzdır. Ben kimin diyetini ödeyeceksem onun diyeti de bizzat Benim' buyrulur. Burada da görüldüğü gibi aşkın son noktasında bir ölüm teması işlenmektedir. Bu fiziki ölümden ziyade bir fani oluş hikayesidir. Leyla ile Mecnun hikayesinde de görüldüğü gibi önce fiziki aşk ile başlayan bu ilişki, ardından o fiziki aşkın ileri boyutu, daha iç boyutu, daha deruni boyutuna doğru intikal eder ve artık Leyla motifi silikleşmeye başlar. Leyla'yı bulduğu zaman Mecnun, Leyla'dan fizik olarak vazgeçmiştir. Leyla'nın içinde barındırdığı o güzellik, o cemal, o güzellik idesine vurulmuştur. Bu Leyla İle Mecnun, Salman İle Absal hikayelerinde, Tahir İle Zühre'de, Yusuf İle Züleyha'da, bizim gerek halk gerekse Divan edebiyatımızda karşılıklarını bulan motiflerdir. Özellikle Muhyiddin İbnü'l-Arabi'nin Fütuhat-ı Mekkiye adlı otuzyedi ciltlik o dev eserinde bir bölümünü sevgilinin hallerine ayırmıştır.

Sufiler aşkın kaynağına ilişkin neler söylüyor?

İslam sufileri aşkın kaynağı konusunda bir hadis-i kutsiye dayandırırlar görüşlerini :'Ben gizli bir hazine idim, bilinmekliği sevdim. Ve bunun üzerine mahlukatı, sizleri yarattım.' İşte burada sufiler Allah'ın insanı yaratmak için kullandığı, fiilin ben istedim şeklinde de değil de, ben diledim, arzuladım, sevdim diye hub kelimesini kullanması ahbabtu şeklinde hub kelimesini kullanmasından yola çıkarak aslında varlığın kaynağının, sevgi olduğunu, hub olduğunu, aşk olduğunu söylerler. Dolayısıyla onlara göre, insanın yaratılmasının sebebi bir aşk hikayesidir bir bakıma. Allah bilinmezlik aleminde kendi haline müstağrak iken daha sonra bilinmekliği dilemek üzere yaratışa geçmesiyle ilk kendisinden sadır olan ilk belirlenim denilen taayyün-i evvel denilen mertebede ardından esma ve sıfatlarının zuhur etmesi, bu isimlerin içerisinde Vedut adının bulunması ve ilk yarattığının da Hakikat-ı Muhammediye olması, Hakikat-ı Muhammediyenin Hz. Muhammed'in arketipsel bir kökenini veriyor olması... Hakikat-ı Muhammediye ile Allah arasındaki bir sevgi...Hakikat-ı Muhammediye aynı zamanda insanı kamil-i hakiki veya adem-i hakiki adlarıyla da anılır. Çünkü sufilerin anlayışına göre varlığın geri kalan unsurlarının hepsi aslında bu Hakikat-ı Muhammediye'nin tafsili, açılması, yayılmasından ibarettir. Dolayısıyla bütün alemde, bütün kosmosta bu aşkın en ufak partikülleri, en ufak yansımalarını görmemiz mümkündür.

Varlık, bu Muhammedi gerçeğin çeşitli düzeylerde belirmesi midir yani?

Evet, herşeyin tezahürü hakikat-ı Muhammediye'ye doğrudur. Allah'ın zatından neşet eden isimleri ve sıfatları içerisinde bulunan Vedud ismi de aslında iki anlamlı, iki yönlüdür. Hem seven hem sevilen anlamını

taşımaktadır. Dolayısıyla Allah Kuran-ı Kerim'de ve kutsal kitaplarda, 'O kimseler öyle kimseler ki onlar Allah'ı severler, Allah da onları sever' diye bu sevgi ilişkisini temellendirmektedir. Ariflerin aşka yönelik yaklaşımlarında ontolojik bir mahiyet bulunmaktadır. Yani, insan adeta bu yaratılmış alemde kaynağından, kökeninden kopmuş, bir gurbete düşmüş vaziyettedir. Gurbetteki insan psikolojisinde o gurbet hayatı, bu gariplik hayatı her zaman için kaynağına dönüş özlemi, bir nostalji içerisinde bulunacaktır. Sufiler insanın gerçek mutluluğunun dünyevi nesnelerle değil, dünya içerisindeki bu fani, gelip geçici şeylerle değil, ancak baki olanla olacağını söylemektedirler.
Sufiler alemin bir olduğunu, hakiki olmadığını, bir mecazlar alemi olduğunu söylerler. Dolayısıyla içinde bulunduğumuz alem baki değildir, fanidir. Fani olan nesnelere yönelik sevginin de fani olacağını sonunda görürler. Dolayısıyla sufiler bir insanın bir insana olan aşkının da mecazi olduğunu, ilahi aşka giden yolda bir talim olduğunu, bir egzersiz olduğunu söylerler. Beşeri aşkın, iki insanın birbirine duyduğu sevginin ilahi aşka dönüşmede bir temrin, bir çalışma, bir hazırlık aşaması olduğunu söylerler. Leyla ile Mecnun hikayesinde bunu görmekteyiz.diğer buna mümasil edebiyatta Fars, Türk, Arap edebiyatında ilahi aşka yönelik bütün şiir veya düzyazı eserlerinde bunları görmekteyiz. Mesela Mevlana'nın Mesnevi'sindeki meşhur ney metaforu, gurbette ney'in ana kaynağı olan sazistan denilen, sazlık denilen ana kaynağından, ana vatanından ayrı düşmesi neticesinde vatanına duyduğu özlem, onun için inlemesi, ahu figan etmesi aslında içindeki aşkı dile getirmesi olarak görülmüştür. Dolayısıyla sufi edebiyatında aşıkın bir diğer adı da inleyendir, ahu figan edendir, sabahlara kadar inleyen, seher vakitlerinde aşıkından koku bekleyen kimselerdir. Bir ömür boyunca bu fani alemdeki hayatlarında hep baki olanı özlerler. Bugünkü insan hayatında da görülmüştür ki insanın fani olan herhangi birşeye karşı duyduğu sevginin sonunda mutluluğun elde edilemediği, gerçek mutluluğun elde edilemediği, arızi, geçici, izafi bir mutluluğun elde edildiği görülmektedir. Oysa baki mutluluk, insanın kendi aslını bulmasıyla alakalıdır. Buna da islam arifleri, 'kişi insan kendini tanırsa ancak Rabbini tanır' gerçeğinden bakarlar. Bu kozmik anlayışa göre Allah Adem'i yarattığında bütün isimlerini O'na yükleyebilmiştir. Diğer canlılar Allah'ın bazı isimlerini alabilmiştir. Hepsini alamamışlardır. Mesela, tabiatta bir ağaç gördüğümüz zaman Cenab-ı Allah'ın konuşan ismi dediğimiz , yani mütekellim ismi bunda bulunmaktadır. Ama insanda Allah'ın mütekellim ismi bulunmaktadır. Bazı isimler ortaktır bütün mahlukatta. İster bitki olsun, ister hayvan olsun, ister cansızlar olsun, ister insan olsun hepsinde ortak iken tüm isimlerin tamamını birden yüklenebilen, taşıyabilen insandır. Bundan dolayı, 'İnsan Rahman suretinde yaratılmıştır' diyor hadis-i şerifte veya Tevrat ayetinde olduğu gibi, Allah insanı kendi sureti üzerine yaratmıştır'. Bir başka ayette, 'Ben insanı yarattım ve kendi ruhumdan ona üfledim' denilmesi hasebiyle insan ile Allah arasındaki irtibat, ontolojik bir irtibattır. İnsanın Allah'a yönelmesinin adına da sufiler 'Aşk' demişlerdir.
Sufilerin tabiriyle çokluk alemi denilen bu kesret çarşısına bir bakıma düşmüş olan insan, suni yollarla yalnızlığını gidermeğe çalışmakta. Bu parçalanmış kimliği aslında insanın o ikiye ayrılmış, özü yukarlarda kalmış olan özünü arama mücadelesidir. Ariflerin gözünde yeryüzü hayatındaki bütün ızdıraplar, bütün arayışlar, bütün çileler adı konmamış bir şekilde insanın o özüne, o kaynağına, aslına yeniden geri dönüşün bir tür teranesidir, bir tür dile getirilmesidir. Diğer insanlar ise yabancılaştıkları için bunun farkında değillerdir. Arif ile arif olmayan insanı birbirinden ayıran en önemli bariz özellik bu farkındalıktır. Bu çokluğun içerisinde insan yalnızlığı, halveti bulduğunda, yani onların tabiriyle, halvet der encümen denilen esasta, çokluğun içerisindeki yalnızlıkta Rabbi'yle yani aşık terminolojisiyle maşukuyla başbaşa kaldığında ancak büyük lezzet almakta. Yoksa kesret çarşısındaki nesneler, onu kendi sevdiğine karşı uzaklaştırmakta, yabancılaştırmakta, araya bir perde olmakta. Aşıkın en önemli özelliklerinden bir tanesi, maşukuyla arasındaki bu ilişkiden dolayı bir tür kıskançlığın oluşmasıdır. Sufi terminolojisinde buna 'gayret' denir. Gayret, yani araya başka hiçbir şeyi almadan yalnızca yalnızca onu sevmek.
İslam bilgeleri tarafından çokluk alemi olarak anılan bu içinde bulunduğumuz insanın doğduğu, büyüdüğü, teneffüs ettiği ve vakti saati geldiğinde ruh emanetini teslim ettiği, bu içinde bulunan mertebenin adına çokluk alemi adı verilmekte, kesret pazarı denmektedir. Kesret pazarı, çokluk alemi aslında vahdetin karşılığında, birliği bölen, birliğe karşı konumda yeralan bir alem. Böyle bir alem içerisinde kişi gurbet hayatı yaşamakta, yalnızlığını yaşamakta. Aslından kopmuş, Rabbinden kopmuş bir vaziyette hayatını sürdürmekte. Yani aşığın maşuğuyla başbaşa kaldığı o an, o hal, o vakit onun için en yüksek mertebe, en talep edilen beklenilen, arzulanan bir andır..

Yani aşık için sevdiğinden ayrı kaldığı an cehennem midir?

Sufilerin cehennem tarifi de zaten bir bakıma sembolik bir anlam ifade etmektedir. Sufiye göre kişinin cananından ayrı kaldığı, uzak kaldığı mekanın adıdır cehennem. Cennet bahçeleri ve cennet olarak Kuran-ı Kerim'de ve diğer kitaplarda kastedilen yer, aslında ariflere göre sevgiliyi temaşa ettiği, sevgilisini müşahede ettiği, sevgilisiyle beraber olduğu makamın, yerin adıdır.

Bu düşüncelerinize kaynaklık eden İlahi Aşk, Fütuhat'ın bir bölümü sanırım. Bu esere ilişkin bilgi verir misiniz?

Fütuhat-ı Mekkiye, Muhyiddin İbn Arabi'nin en önemli, en temel eserlerinden bir tanesi. Fütuhat-ı Mekkiye'nin yazılışı çok enteresan. İbn Arabi Kudüs'ü ziyaretinden sonra Mekke'ye geldiğinde, Kabe-i Şerif karşısında murakabede iken birden Hacerül Esved'in içerisinden genç adam suretinde bir motifin çıkarak kendisine geldiğini söyler. Genç adam İbn Arabi'ye der ki, 'Muhiddin, kalk benimle beraber tavaf et' ve İbn Arabi kalkar. O genç adamı izlemek suretiyle ilk şaftını yaparlar. Yedinci şaft tamamlandığında genç adam İbn Arabi'ye dönerek, 'Sana Mekke fetihleri yüklendi, bildirildi. Şimdi sen ehline artık bu bilgileri aktarabilirsin' der. İşte tabiri caizse Fütuhat-ı Mekkiye'yi içindeki bu manevi bilgilere orada hamile kalan İbn Arabi, daha sonraki yirmuüç yıl boyunca o kendisine yüklenen bilgileri peyderpey satırlara dökecektir. En son hayatını geçirdiği Şam'da bu kitabı bir kere daha gözden geçirir ve yeniden otuzyedi defter tutan kitabını kendi elleriyle yazar. İşte Konya nüshası denilen Futuhat-ı Mekkiye 1930'lu yıllara kadar Konya'da Sadrettin Konevi'nin camisinde bir sanduka içerisinde muhafaza edilir.

Şair Nabi'nin ziyaret ettiği müellif nüshasından mı söz ediyorsunuz?

Evet. Urfa'lı şair Nabi hacca giderken Konya'ya uğradığında Sadrettin Konevi Camisini ziyaret ettiğini söyler ve orada sanduka içerisindeki Futuhat-ı Mekkiye bohçalarını açar. Kitabı öperek sayfaların arasındaki tozları şifa niyetine gözüne sürme olarak çektiğini ve bir miktarda yuttuğunu söyler kendi kitabında. İbn Arabi'nin bu Futuhat-ı Mekkiye isimli eseri 1930'lu yıllardan sonra İstanbul'daki Türk İslam Eserleri Müzesinde muhafaza edilmektedir. Bu eserin çok değişik nüshaları bulunmaktadır.
Altıyüz küsür kitap yazmış olan Muhiddin İbn Arabi'nin günümüze üçte biri maalesef ulaşabilmiştir. Bu eserlerin içerisinde ana tema varlığın birliği eksenine oturan görüşleri içerisinde aşk merkezi bir rol oynamaktadır aslında. Futuhat-ı Mekkiye'de müstakil bir bab 178. bölümü ilahi aşk üzerine ayıran İbn Arabi başka eserlerinden özellikle şiirde, divanında bol miktarda ilahi aşk konularına değinir. Kendisi der ki, 'şiir, felek-i zühre ile şair arasındaki bir irtibatı sağlayan önemli bir alandır ve aşk diline en müsait formu şiir dili vermektedir.' Kendisi ilahi aşkı anlatmak için cismani alemden de tıpkı Dante'nin Beatrice'i gibi bir imge sembol kullanır. Onun sembolü de Nizam adındaki kendisinden dersler gördüğü bir zatın kızıdır. Nizam'a yönelik ifadelerinde, bizim divan edebiyatımızda olduğu gibi veya diğer ariflerin divanlarında olduğu gibi kaş, göz, yanak gibi motifler bulunmaktadır. Fakat bu semboller üzerinden ilahi aşka doğru bir referansta, bir atıfta bulunmaktadır. Tercümanu'l Eşvak isimli 'Arzuların Tercümanı' denilen ilahi aşk ağırlıklı şiir kitabında, 'benim mezhebim aşk mezhebidir. Aşkın kervanı beni nereye götürürse dinim, imanım orada' demektedir. İbn Arabi'nin bu şiir kitabı Tercümanu'l Eşvak'ta Nizam adı çok geçtiği için bu sembolizmi bilmeyen bazı kimseler, İbn Arabi gibi arif kimsenin burada cismani aşkı kastettiğini ileri sürmüşlerdir. Onun üzerine kendisi Zehayul Ahlak adında bir şerh yazarak Tercümanu'l Eşvak isimli kitabında kastettiği bütün beşeri sembolizmin aslında ilahi aşk sembolizmi olduğunu kast eder.
Aşkın cismani aleme, maddi aleme ait olmayıp daha üst boyutların, sonsuzluk alemine ait olan bir hususiyetinden dolayı arifler, 'Bu aşk bir bahr-i ummandır buna haddü kenar olmaz' demişlerdir. Ariflerin aşk tarifi bundan dolayı dile gelemez, kale gelemez bir hususiyete sahiptir. Onu kim dile getirmişse aslında aşkı sadece bir yönüne işaret etmiştir. Aşkın hakikatını tam olarak hiçbir kimse dile getirmemiştir. Çünkü aşk, sonsuzluk alemine aittir ve kıyısı olmayan derin bir denizdir, bir bahirdir.

Deniz neyi sembolize ediyor?

Tasavvufta deniz Remz'i sembolü aslında vahdet alemine, o sonsuzluk alemini temsil eder, teşvik eder, benzetir. Aynı vahdet aleminde deniz gibi sonsuz, kıyısı olmayan derin bir alemdir. Arif kimseler için kullanılan gavvas yani dalgıç tabiri de işte bu derin denize dalarak o denizin içindeki inci, sedefi bulup çıkarma gücünde o ciğere, o akciğere sahip olan kimseleri ifade ediyor. Onun için aşık aslında hedefini, gayesini bulabilmek için o derin bahre dalarak, bahrin içerisindeki inciyi, yakutu bulmaya çalışan bir kimse olarak tarif edilir.

Kalbe ilişkin neler söyleniyor?

Kalp dönüşüm kabul eden yer demektir. Dolayısıyla tecelligah-ı ilahi yani ilahi alemin tecelli edeceği mekan. Biliyorsunuz klasik dini ilimlerde Allah hiçbir mekana, hiçbir zamana sığmayan bir özelliğe sahiptir. Fakat bazı hadis-i kutsilerde Cenab-ı Allah kendisine bir mekan itihaz etmektedir o da, 'Ben hiçbir yere sığmadım, sadece mümin kulumun kalbine sığdım' denmiştir. Sufilerin aşkın mekanı olarak gördükleri kalp/gönül, aynı zamanda beytullahtır yani Allah'ın ikamet ettiği yerdir.
Sevginin kaynağı ilahi olmakla beraber, insan bunu tanrısal alandan, ilahi alandan yeyüzüne intikal ettirmesiyle beraber artık sevgiyi kendi arasında da tecrübe etmeye, yaşamaya başlamıştır. İnsan hem kendi cinsine, hem de diğer mahlukata karşı,doğaya karşı Allah'ın bahşetmiş olduğu o sevgiyi kullanır, sevgiyi talim eder. Fakat modern zamanlara gelinmesiyle beraber insandaki bu sevgi yavaş yavaş yerini artık sevgisizliğe ve anlayışsızlığa

bırakmıştır. Sevgisizliğin olduğu toplumda da insanların hem kendi aralarındaki hoşgörüsüzlük çoğalmış, birbirine müsamaha azalmış, birbirine dayanamama çoğalmış, bunun ardından toplumsal huzursuzluk, ferdi plandaki sevgisizlik, merhametsizlik, toplumsal plandaki, içtimai plandaki sevgisizliğe ve sertliğe, yerini bırakmıştır. Bu açıdan modern insanın yeniden hem kendini keşfetmesi, kendini tanıması onu bir zamanlar koptuğu o tanrısal bağlarla yeniden barıştıracak ve bu barışması akabinde, bu dikey eyleminin ardından da yatay planda da toplumsal, içtimai barışı, sevgiyi yaymış olacaktır.

Peki aşkta 'vuslat' arzusu yok mudur? Bu nasıl gerçekleşir, neler olur sonunda?

Aşk, iki ayrı parçayı bir araya getirinceye kadar ki aktif unsur olduğundan dolayı bunun iki fert arasındaki, iki insan arasındaki çalışmasına baktığımızda, iki insanın birbirine aşık olan, birbirini seven insanın, birbirine doğru olan çekim kuvvetinin adı olursa eğer aşk, bu durumda aşkın vazifesi vuslata kadar, yani o iki ayrı parçayı birbirine kavuşturuncaya kadar şiddetini sürdürecektir. Ancak vuslat gerçekleştikten sonra o ayrılık artık beraberliğe dönüştükten sonra aşk kendi içinde bir dönüşüme uğrayarak sufilerin diliyle, bir marifete, bilgiye yerini teslim eder. Bunu aslında sosyal planda 'aşk evliliği öldürür' diye de tercüme edebiliriz. Aşkın evliliği öldürmesi evliliğe karşı olduğu anlamına gelmez. Evlilikle beraber, yani kavuşmayla beraber aşkın daha üst boyutu olan bilgiye, bizzat birbirini tanımaya doğru götürecektir. Biyolojik manada da aslında birbirini severek kırk sene aynı yastığa başkoyan insanların fiziki planda da birbirlerine benzemeye başladıklarını artık ayrılıkların fiziki planla da benzeşmek suretiyle örtüşmeye başladığını görmekteyiz.

Aşık kimdir? Özellikleri nelerdir? Biz aşığı nasıl tanıyacağız?

Aşığın en önemli özelliklerinden birisi, toplumsal olanla bağlarının yavaş yavaş azalmaya başlamasıdır. Aşık aslında toplum içerisinde yaşayan bir yalnızdır. Kendini kaybetmeye başlar. Gece gündüz maşukunu, sevgilisini düşündüğü için artık kendisini onda yok etmiştir. Toplumsal alanla irtibatı asgariye inmiştir.
Aşık kimse, yeryüzü sathında, ister çöllerde, ister dere kenarlarında, ister yeşillikler içerisinde dolaşsın artık gözü onları görmez, maddi olanı görmez. Her nerede dolaşırsa dolaşsın, deli divane olsun bütün aradığı artık bir şeydir. O da o sevdiği, maşukasıdır. Aşıkın bütün hayatı sevgilisine doğru yaptığı yolculuktur aslında. Dolayısıyla aşık gurbette olup sevdiğinin özlemi içerisinde yanan, onun hasretiyle dolaşan, ona vuslatını bekleyen ve bu bekleme esnasında da inleyen, ahu figan eden bir kişidir artık. Binaenaleyh, aşıkı diğer insanlardan ayırdeden en bariz özellik dikkatini bir noktada teksif etmiş, toplayabilmiş olmasıdır. Aşık olmayan kimselerin dikkatleri değişik nesnelere, değişik şeylere dağılmış vaziyettedir. Oysa aşık, diğer insanların güzel dediği, hoşlandığı tabiat manzaraları karşısında bile temaşa ettiği her şeyde, her nereye baksa, ister tabiata baksın, ister diğer bir yaratığa baksın hepsinde sevgilisinin izlerini görür. Kendisini maşukta fena eder. Maşukun, sevgiliyi imtihan etmesi de gerekmektedir. Bu imtihan neticesinde sevgilinin sevdiği konusunda ne denli samimi olup olmadığı anlaşılacaktır. O imtihanı ne kadar başarılı olarak gerçekleştirebilecektir. Bu açıdan aşıkın hayatı aslında ahu figan ve birtakım ağır eziyetler, ağır elemler içerisinde geçer. Aşk acısı, aşk elemi içerisinde yanıp yakılma motifi aşıkın en önemli özelliklerindendir. Çünkü aşkın bir denemesi, bir sınanması gerekmektedir. Bu şekilde aşık önce naz eder. Aşık, maşuk naz eder. Naz ehli, nazın tasavvufi, ilahi aşktaki öneminin bir özelliği, salihin yani müridin, Allah yolundaki yolcunun, diğer adıyla ilahi aşka divane olmuş kimsenin bu seyri sülük içerisinde, bu elemi çekerken aslında arındırılması eğitilmesi hedeflenmektedir. Yani sevgili hemen kendisini açmaz, sevgili hemen tepki göstermez. Bir süre, bir vakit geçtikten sonra yavaş yavaş kendisini ona karşı yaklaştırmaya bakar. Bir hadis-i kutside, 'Bana ibadet eden kulum o kadar bana bu ibadetleriyle yaklaşır ki artık ben onun gören gözü, yürüyen ayağı, tutan eli olurum' buyrulmuştur.
Bu görüleceği gibi bir müddet sonra gerçekleşmektedir. Hemen olan bir hadise değildir. Bundaki gaye, bu vetire, bir süreç izlenmesi de aşıkın olgunlaşması, pişmesi Mevlana'nın, 'Hamdım, piştim, yandım' sözünde ifade edildiği gibi o aşkın oturması, yerleşmesidir.

Beşeri aşkla ilahi aşk arasında tam da burada nasıl bir nitelik farkı olur?
Beşeri aşk ile, mecazi aşk ile ilahi, Rabbani aşkı birbirinden ayıran birçok hususiyet vardır. Bunlardan bir tanesi de ilahi aşkın daha uzun süre bekletmesi, o bekletme içerisinde, o ızdırap içerisinde kişiyi, salihi eğitmesidir. Aşık bu mecazi alemden yükselip ilahi aleme doğru yolculuk ederken ilahi alemin mecazi alemin karşısında, mecazi alemden ilahi aleme doğru geçileceğini bir talim, bir terbiye ile öğrenir, aşk meydanında aşığı aşk taliminden geçiren kimseye edebiyatımızda çok değişik adlar verilir. Pir-i Mugan, Saki, Mürşid gibi değişik adlar altında anılan bu mürebbi, bu öğretmen, aslında müride nasıl ilahi aşkla erişilebileceğini gösterir. Kuran-ı Kerim'de bir ayet-i kelimede, 'Ey insanlar, ey inananlar beni sevmek istiyorsanız, habibimi seviniz' ayetinde de olduğu gibi yani, sizi beni sevmeye götürecek olan o Resulün -ki o Resulün bir adı da Habibullah'tır, yani Allah'ın Sevgilisidir- Allah'ın sevgilisini severseniz, onu sevmeniz suretinde beni seversiniz. Çünkü sufilerin ontolojisinde Allah bilgisine ulaşma ancak, O'nun yeryüzü alemindeki numunesi olan, bütün esmasını adeta

emaneten kendisine yüklediği insan-ı hakikinin, Adem-i hakikinin tanınması suretiyle olacaktır. İnsan tanındığı zaman ancak Allah tanınacaktır. Çünkü Allah, meleklere kendine secde edin demedi. Meleklerin Allah'a secde etmemesi gibi bir problem yoktu, Şeytan'da buna dahil olmak üzere. Allah insana secde edin dediğinde bütün melekler ona secde ederken, şeytan, ben ona niye secde edecekmişim demek suretiyle ondan ayrılmıştır. Aslında Şeytan da Allah'a inanan bir varlıktır, bir baş melektir. Ama Adem'in otoritesini kabul etmemek suretiyle büyük meleklikten, baş meleklikten şeytaniyete inmiştir. Bu nokta çok önemlidir. İnsanlar arasında da Allah'ı tanıma probleminden ziyade Allah dostunu, Allah sevgilisini tanıma problemi daha büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Veliler aşk-ı Muhammedi talimi yaparak Muhammed aşkını gönüllere nakş etmek suretiyle Allah aşkına ulaştırmaya çalışırlar. Bu ariflerin en önemlilerinden biri Aşıklar Sultanı olarak anılan Konya'da medfun Cenab-ı Mevlana Celaleddin Rumi'dir.
Şems-i Tebrizi Mevlana'ya ilahi aşkı talim ettirdikten sonra, bu aşkın kendisine geldiği kaynak olarak Şems-i Tebrizi'yi gören Mevlana önce kendisine bağlanır. Bunu hisseden Şems, aradan kendisini çekerek Mevlana'yı artık o ilahi aşkın kaynağıyla yüz yüze bırakmak ister. Bunun için birden sırra kadem basar, aradan çekilir. Mevlana önce çok sendeler, sekteye uğrar. Her gelene gidene, 'Şems'ten bana bir haber getiren yok mu?' der. Hatta O'nun sürekli Şems'in peşinde olduğunu bilen bazı yalancı kimseler Mevlana'ya gelerek bahşiş kopartmak için, 'Ben Şems'i gördüm' demişlerdir. Mevlana da, 'Nerede gördün?, 'Şurada gördüm' denildiğinde, karşılığında birtakım bahşişler verir. Müritleri bu durumu görür ve Cenab-ı Mevlana'ya, 'Üstadım, karışmak istemiyoruz ama bu insanlar seni kandırıyorlar. Gördükleri falan yok, yalan haber veriyorlar' dediklerinde, 'Biliyorum. Ben o sevgilinin yalan haberine bahşiş veriyorum. Şayet hakiki haber getirselerdi canımı verirdim' demiştir.

Bu vadinin yolcularından biri olan ve Güzellik Ve Aşk adlı bir de mesnevi yazan Şeyh Galib'e ilişkin neler söylersiniz?

Şeyh Galib, Hüsn ü Aşk isimli sembolik hikayesinde aslında Feriddüdin Attar'ın, Fuzuli'nin, İbn-i Sina'nın, birçok geçmiş ariflerin ilahi aşk sembolizmi için kullandıkları, örgüyü, motifi, tekrarlar. Burada Hüsn ü Aşk, Beni Muhabbet kabilelerinde aynı gün doğan biri kız, biri oğlan iki çocuğun adıdır. Burada Hüsn yani güzellik bir bakıma Allah'ı sembolize etmektedir. Aşk ise o saliki, Allah'a kavuşmaya çalışan yolcuyu sembolize etmektedir. Bu iki çocuk, biri kız kabilede doğar doğmaz adeta beşik kertmesi şeklinde birbiriyle nişanlanırlar. Çocuklar büyüyünce Mekteb-i Edep adlı okula verilirler. Bu okulda öğretmen, yaşlı Molla-ı Cünun adındaki bir hocadır. Bu sırada çocuklar birbirlerini severler. Fakat kabile içerisinde Hayret adında bir yiğit bulunmaktadır. Hüsn ile Aşk'ın buluşup konuşmalarını engeller. Mana bahçesinin rehberi olan yaşlı Sühan ise görüşüp anlaşmalarına, mektuplaşmalarına yardımcı olur. Hüsn'ün İsmet adında bir dadısı, Aşk'ın da Gayret adında bir Lala'sı bulunmaktadır. Aşk, Molla-ı Cünun ve Gayret'in yol göstermesiyle Hüsn'ü babasından ister. Kabilenin büyükleri karar vermek için toplanırlar ama Aşk'ın isteğini alayla karşılarlar.
Hüsn'e kavuşmak için ondan zorlu bir sınavdan geçmesini isterler. Bin yıllık gam ülkesini geçer, mumdan bir gemiyle ateş denizini aşarsa binbir başlı ejderhayı öldürüp bunlara benzer pekçok zorlu işleri başarırsa Aşk ancak kalp diyarındaki kimyayı elde edebilir. Hüsn'ü ancak o şekilde alabileceğini söylerler kabilenin ileri gelenleri. Aşk bu zor ve tehlikeli yolculuğu yapmayı kabul eder ve hemen Lala'sı Gayret ile yola çıkarlar. Çok geçmeden bir kuyuya düşer ve dibi olmayan bu kuyudan Sühan'ın yardımıyla İsm-i Azam yazılı bir ipe tutunmak suretiyle kurtulurlar. Aşk denizini Hüsn'ün Sühan'a gönderdiği uçan bir atla aşar kızı, yine Sühan'ın yardımıyla kaleyi ateşe vererek kurtulurlar. Böyle pek çok tehlikeden Lalası Gayret ve değişik biçim ve kılıklarla geçen Aşk, sonunda Hüsn'ün sarayına varır. Birden Molla-ı Cünun, İsmet ve Hayret ortaya çıkarlar. Sühan, işin aslını, maceranın anlamını şöyle açıklar kendine: Aslında Aşk Hüsün'dür, Hüsün de Aşk. Aralarında bir fark yoktur. Sühan, Aşk'a, 'Sen yanlış yolda yürüyüp çabaladın' der. Aşk'ı Hayret'e teslim eder. Hüsn'ün sarayına götürür. Sonunda Aşk, Hüsn'e kavuşur. Hüsn ü Aşk mesnevisindeki sembolizm, sülukta ilerlemenin, olgunluğa ermenin zorluklarını ve bu yola giren salikin sonunda Allah aşkına erişebilmesi için kendi isteği ve sonsuz çabası yanında bir yol gösterici müridin yardımının da gerekli olduğunu anlatmaktadır.

Gönül denince ne anlamalıyız? Kalp midir, nefis midir nedir gönül?

İslamda gönül, yani kalp, bir bakıma beytullah Sevgili'nin konaklayacağı yer olarak görülmüştür. Hiçbir yere sığmayan Allah, aşığın kalbine sığdığını ifade etmektedir. Aynı zamanda da kalp tasavvufa göre bilgi kaynaklarından biridir. 'Onların kalpleri vardır, aklederler' ayetinde olduğu üzere, aslında akletme dediğimiz eylem de kalbin bir işlevidir. Modern zamanların bir kırılması neticesinde akletmenin, beyinsel bir faaliyet olduğu zannedilmiştir. Oysa ki bu bir yanılsamadır. Akletme kalbi bir eylemdir, kalbin bir melekesidir ve kalbin ileri derecede, aklın ileri derecedeki haline de aşk denilmektir.

Öyleyse, gönlün Sevgili'nin yerleşmesi için arınması gerekecektir değil mi?

Kesinlikle. 'Padişah konmaz saraya/ hane mamur olmadan' denmiştir.

Hanenin mamur olması, yani hanenin, beytin, evin tezyin edilmesi, önce tasfiye edilmesi tezkiye edilmesi, temizlenmesi için bir takım boşaltılman cüruf, padişahın gelmesine mani olucu, aşığın gelip orda nefeslenmesine mani olucu özelliklerin izale edilmesi aardından cilalanması gereklidir ki, aşık kalbi yerleşebilsin ve maşukuyla buluştuğu bir mekan haline gelsin. Abdullah-ı Bosnevi adli bir Füsüsu'l- Hikem şarihi, Füsus'a yandığı şerhine Araisü'l Beyan Fi Mesnasati'l Hikem adını vermiştir. Yani kelimeleri adeta bir geline benzetmiştir. Hikmeti de adeta kalbe ve düğün yatağına benzetmiştir. Kelimelerin düğün yatağında açıldığı bir mekan olarak görülür kalp.

Sûfî Şiirinin Poetikası

Klasik edebiyatımızda şiir; bir anlamın (mânâ) semboller (remz), ritimli sözler (mevzûn) ve uyumlu sesler (mukaffâ) yardımıyla aktarma eylemi içerisinde şekil bulan bir ifade biçimi olarak tarif edilir. Bu sanat yeteneğinin öznesi olan insan yani "şair" ile onun aktarmak istediği "mânâ" beraberce bu insani eylemin ana unsurlarını oluştururlarken bunun gerçekleştiriliş "biçimi" ise yardımcı unsur olarak karşımıza çıkar. Yahya Kemal'in; "Şiir kalbten geçen bir hadisenin lisan halinde tecelli edişidir; hissin birdenbire lisan oluşudur... Şiir bir nağmedir... Bu nağmeyi ifade etmek için vezin ve lisan ancak ve ancak bir alettir"*1 sözleri tamı tamına bu klasik görüşün bir tekrarıdır. Peki o zaman hakikaten nedir bu şiir? Varlıktaki yeri neresidir? Şiir, mutlak olarak kendisine mi işaret etmekte, yoksa kendinden başka bir şeye işaret etmekte olan bir söyleyiş tekniği midir sadece? Bu teknik ile öz arasındaki irtibatın yapısı nedir?*2 Hiç şüphe yok ki gerek bizzat şairlerin ve gerekse şiir teorisyenlerinin bu sorulara verecekleri cevaplar geniş bir yelpazeye yayılacak ve bu konudaki geleneksel, modern ve postmodern teoriler arasında da köklü farklılıklar bulunacaktır. Biz burada, "geleneksel" (traditional) düşünüş modellerinden birisi olarak aldığımız "Sûfîlik" veya "Tasavvuf" üst yapısı altında öznesi ve nesnesiyle "Şiir" ve "Şâir" olgusunun nasıl görüldüğünü, yer yer diğer görüşlerle de karşılaştırarak incelemeye çalışacağız.

Sûfî mütefekkirlerin "şiir"e bakışları büyük oranda onların varlık ve mertebeleri anlayışlarında gizli olduğu için her şeyden önce sûfî ontolojisine bir bakmamız gerekiyor. Bu düşünürlere*3 göre "görülürler âlemi" (âlem-i şehâdet) –sûfî halk şairinin dilinde ise "yalan dünya"– adını alan içerisinde bulunduğumuz bu maddi varlık planı bir özün ve bir mânânın bir biçim ve bir surete büründüğü yani diğer bir ifadeyle, için dış ile, enfüsün âfâk ile, dikeyin yatay ile mevcûd olduğu yer olarak tasavvur edilmektedir. "Zuhur âlemi", "tezahür âlemi", "imkân âlemi" gibi muhtelif adlarla da anılan bu muayyen varlık düzleminde batın zahir ile aşikâr olurken, iç dış ile görülür kılınırken ruh da içine üflendiği beden ile elle tutulur olmaktadır. Bu yüzden özde olana, mânâda olana (perennial) nisbetle bu dıştaki oluşum arizi (accidental) olmaktadır. Değişmez öz ve değişen kabuk arasındaki ilişkinin tabiatı ister istemez "mutlak" değil izafi, sonlu, kayıtlı ve durulan yere göre değişen bir yapıda olunca bunun dildeki yansıması da aynı özelliklere sahip olacaktır. Dil, o zaman, bütünüyle kuşatamadığı o hakikate benzetmeler, misaller, sembolleştirmelerle "işaret eden" bir araç konumundadır. Sûfî bilgelerin Varlık ve onun varlık katmanlarında derece derece, katlı görünüşüne dair görüşlerini edebi sanatlara tatbik ettiğimizde bu sefer bir edebi metinde ruh "mânâ", onun kabuğu olan beden ise "kelimeler" elbisesi altında arz-ı endam eder. Kadim bilgelerin ruh-beden ilişkisinin tesis ediliş şekli buraya da yansır. Ayrıca antropomorfik bakışlı tasavvufi düşüncede "insan" çok merkezî bir roldedir. Varlık'ın, varlık katmanlarındaki en mükemmel yansıması "insan"dır. İnsan mihverli bu manevi antropolojide insanın bilinmesi ile Tanrı'nın tanınması birbirinin ayrılmaz şartı yapılmıştır. İnsan bilinmeden Tanrı bilinememektedir. "Kendini bilmeyen Rabb'ini tanıyamaz"[Men arefe nefsehu fekad arefe rabbehu] sözünde dile getirilen bu anlayış şiire;

"Bilki vech-i Hakk'a mir'âtdır özün bir hoş gözet
'Men aref' sırrındaki maden senin kanındadır" [Niyâzî].

şeklinde yansır. Burada "Kendini bilen" insandan maksat ise sıradan insan değil, manevi eğitmle tekamül etmiş, olgunlaşmış "insân-ı kâmil"dir. Çünkü ancak kemale erenler görüntü âleminin yabancılaştırmasından kendilerini kurtararak hakîkatlerini idrak edip Tanrı'nın aynası olduğunun bilincine varabilirler. O mesleğin yöntemini, sırlarını açıklama, öğretme ruhsatına da doğal olarak ancak bu kimseler sahip olurlar. Geleneksel ilimlerde ve mesleklerde ustadan ustaya silsileyle gelen bir otoritenin kabul edilerek (pîr tutmak) bir ilimin veya zanaatın öğrenilmesi -modernlerin aksine- inisiyasyon'un birinci şartıdır. Bir örnek olması için, Anadolu coğrafyasının önemli sûfî ustalarından birisi olan Yûnus Emre'nin bizim yukarıda düzyazıyla anlatmaya çabaladığımız felsefeyi şiir diliyle derli toplu olarak şöyle özetlemektedir :

"İnsan sıfatı kendi Hak, insanda Hak doğru bak
Bu insanın sıfatına cümle alem hayran imiş
Her kim ol insânı bile hayvan ise insan ola
Cümle yaradılmış kula, insan dolu sultan imiş
İnsan olan buldu Hakk'ı, meclis onun oldur saki
Hemen bu bi-çare Yunus aşk ile aşina imiş"*4

Bu yüzden, sûfîliğe göre “şiir” ve “şair”in ne olduğunu, bu hayat tarzını birinci elden yaşayan otoritelere sorarak öğrenmemiz de en doğru yöntem olsa gerek. Her ne kadar bu meydanın pek çok üstadı bulunduğunu gözlemledikse de özellikle Osmanlı şairlerinin kendilerine otorite (pişvâ) olarak aldıkları üç büyük şahsiyet bulunduğunu tespit ettik. Bir çok yönden diğer ustaların da bu zatları izlediklerini görerek bu üç “kurucu” figürü incelememize esas aldık. Fakat bu kimselerin otoritelerinin daha çok doktrin açısından olduğunu yoksa şiir teknikleri açısından olmadığını da belirtmemiz gerekmektedir. Zaten poetika araştırmaları birinci planda mazmunların şairin zihniyet dünyasında nasıl oluştuğunu tespite yöneliktir, tekniklerin incelenmesi ikincil olarak ve ilkiyle irtibatı bağlamında yapılır.

Klasik dönem şairlerimizin, görüşleriyle gönüllerini ve zihniyet dünyalarını doldurdukları başlıca şahsiyetler kimlerdir diye araştırdığımızda karşımıza biri Arapça, diğeri Farsça, bir diğeri de Türkçe eserler yazmış, şiir söylemiş üç önemli sûfî şahsiyetin diğerlerinin önüne geçmiş olduğunu gördük. Hemen hemen bütün şairlerin şiirlerinde bunların görüşlerinden mazmunların kullanıldığı ve hatta bazı şairlerde bu şahsiyetlerin bizzat isimlerinin de şiirde zikredildiği görülür. Her ne kadar bu üç sûfî şahsiyetin kullandıkları dil ve şiirsel form yekdiğeriyle bir benzerlik taşımıyorsa da üçünde de müşterek “duyuş”lar öne çıkmaktadır. Her biri aynı zamanda usta şair olan bu otoriteleri “şair” olarak tanımlamak yerine “sûfî” kelimesiyle tanımlamayı tercih edişimiz ileride de göreceğimiz üzere onların bakış açılarından kaynaklanmaktadır. Biz de onların tercihlerine dokunmadık.

Böylesi şahsiyetlerin belki en başında sadece kimi Osmanlı şairleri üzerinde değil şarktan garba kadar baştan başa bir İslam coğrafyasının entellektüel üretiminde inkar edilemez bir yeri olan ve bu yüzden irfani gelenekte “En büyük üstat” payesi ile taçlandırılan Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî et-Tâî *5 (ö. 1240) gelmektedir. Düşünceleri itibariyle şöhreti İslam coğrafyasının sınırlarının dışına taşmış bu sûfî otorite ile Selçuklular ve akabinde Osmanlılar arasındaki irtibat fikri, siyasi ve ilmi olması bakımından çok yönlüdür. Biz buradaki araştırmamızı onun sadece Anadolu şairleri üzerindeki tesirlerine hasretmek istediğimiz için diğer coğrafyalar ve diğer düzeylerdeki tesirlerinin araştırılmasına girmeyeceğiz.*6 Köprülü'nün deyimiyle “Muhyiddîn Arabî'nin ve onu ta'kibeden birçok mühim tilmizlerin te'sirleri altında serbest Anadolu muhiti Vahdet-i Vücûd felsefesiyle iyiden iyiye dolmuş bir hâle geldiği için”*7 Osmanlı aydın kesimi ve şairinin içerisinde gözlerini dünyaya açtığı ilmi seviyenin inşasında onun çok önemli bir rolü bulunmaktaydı. Ele aldığı metafiziğe dair konuların doğası gereği sık sık remzi ve mecazi anlatıma başvurması onun sözlerinin edebiyat sahasına da konu olmasını sağlamıştır. Her şeyden önce şiirin ontolojisini doğru yapmaya gayret eden İbn-i Arabî'nin şiiri “kısa, öz” (icmâl) mânâsında aldığı ve “açıklama, uzunca anlatma”nın (beyân ve tafsil) karşısına oturttuğu görülmektedir. Bu durumda “şiir” kelimesi ile aynı kökten gelen “şuûr” da “ilim”in mukabili bir yerde olmaktadır. “Şuûr”da ibham yani kapalılık bulunduğundan dolayı da Allah, peygamberine; “Biz sana şiiri öğretmedik, bu sana gerekmez” (Yâsin, 69) demiştir. Çünkü Peygamber açıklayıcı (mübeyyin) ve açıcı (mufassıl) olarak gönderilmiştir. Oysa şuûr kökünden gelen şiir icmâl yeridir, tafsil yeri değildir.*8 İşte bu yaklaşımdan hareket eden İbn-i Arabî'ye göre şiir; sözü kısa tutma (icmâl), rumûz kullanma (remz), bilmece yapma (lugâz) ve başka mânâ kasdetme (tevriye) yeri olmaktadır. O; “Biz bir şeyi remzederiz, lugazlaştırırız ama bizim bundan kasdımız bir başka şeydir” (el-Fütûhât, I/61) der. İbn-i Arabî'nin sadece ehline vermek istediği yüksek irfanla alakalı konularda şiiri tercih etmesinden, ifadesini derhal nesirden nazma çevirmesinden bu dili aynı zamanda bir şifreleme aracı olarak kullandığını anlamaktayız. Bir yerde der ki; “Bu kitabın [el-Fütûhât,] her bâbının başındaki şiire dikkat et. Zîrâ bunlar, işâret etmek istediğim kadarıyla o bâbın ilimlerini tazammun etmektedir. Bâblarda verilen izahlarda bulunmayan şeyleri oradaki şiirde bulursun” (el-Fütûhât, IV/31-32).*9 Fakat eserlerinde bu kadar çok şiir yer almasına rağmen kendisinin bir “şair” olmadığını belirtmesi daha sonra örneklerine Osmanlı şiirinde de rastgeleceğimiz sûfî şairler ile diğerleri arasındaki en temel ayırıcı özelliği bize göstermektedir.

İbn Arabî'nin müstakil divanı sayılan Dîvânu'l-Maârif'in yazılmasında edebiyatta “şairlerin ilham perisi” diye anılan bir motifin benzeriyle karşılaşırız. Şöyle ki İbn-i Arabî bir gün yakaza halinde iken bir meleğin kendisine geldiğini, ona beyaz bir nur getirdiğini ve bunun ne olduğunu sorduğunda da “Şuarâ Suresi” (Şâirler Suresi) olduğu cevabını aldığını söyler. Zira ona göre her surenin bir ruhu vardır. Mushaf'da yazılı hale getirilmiş ayetler o surelerin açılımıdır. Aslında o baştan başa bütün yazdıklarının -zahir ehli anlamasa da- Kur'an'ın ontolojik makamından (hazretü'l-Kur'an) alınma olduğunu ileri sürer. İşte bu noktadan hareketle ancak “Şâirler Suresi”nin ruhunun verilmesiyle kendisinin şiir söylemeye başladığına dikkat çeker. Çünkü İbn-i Arabî'ye göre hayâl âlemi (mundus imaginalis) ile şiirsel tahayyül arasında doğrudan bir irtibat vardır.*10 Ayrıca ona göre şiir şaire Felek-i Zühre'nin (Venüs Yıldızı) ve Yûsuf Peygamber'in bir hediyesidir ki kendisi de kendi mîracında böyle bir hediyeyi bizzat onlardan almıştır. Burada şiirin astrolojik tesir altında Venüs'ün etki alanı altında ele alınması da bize hayli ilginç gelmiştir. Zira mitolojide Utarid yalan ve hîlenin koruyucusu olarak görülmüş ve dünyaya gelir gelmez ilk iş olarak Venüs'ün kemerini çalmıştır. Bütün sermayesi diğerlerinden intihal'dir. Yalan söylemek ve übtelik ona hakikat şekli vermek için güzel söz söyleme sanatına ihtiyaç vardır. Utarit fevkalade güzel ve etkili söz söyleme kabiliyetine sahip olduğundan herkesi tuzağına düşürmek için daima bu vasıtaya

müracaat eder. Bundan dolayı kendisine fesâhât ve belâgât ilahı gözüyle de bakılır. Bu durumda Venüs'ün tesiri altında olan şairler ile Utarit'in tesiri altında olan şairler arasında büyük farklar ortaya çıkmaktadır.

Bir çok şairin ilahi aşka gidişte kullandıkları araç sembol “Züleyhâ”, “Leylâ”, “Azrâ”, “Şîrîn”, “Aslı” v.b. gibi motiflerin bir benzeri İbn-i Arabî'nin tecrübesinde “Nizâm”*11 olarak karşımıza çıkmaktadır ve Türcümânü'l-eşvâk (Arzuların Tercümanı)*12 isimli şiir kitabını o kişinin şahsında vücuda getirir. Ne var ki bu eserindeki şiirleri profan düzeye indirgeme ve mecazi aşk bağlamında anlama tehlikesine karşı da hemen burada kullandığı sembollerin o vehmedilen anlamda olmadıklarını açıklayan Şerhu Türcümâni'l-eşvâk*13 (Arzuların Tercümanı'nın Şerhi) adında bir şerh yazmıştır. Bu yönüyle de edebiyatta kendi şiirine kendisi şerh yazmış nadir kişiler arasında yer alır. Der ki; “Bizim şiirlerimizin hepsi, ister bir sevgiliyle (mahbûbe) *14hasbihâl ile başlasın (teşbîb), ister bir medhiye olsun ve isterse de kadın isim ve sıfatlarıyla, ırmak, yer, yıldız isimleriyle dolu olsun hepsi de bütün bu suretler altındaki ilahi bilgilerden (maârif-i ilâhiye) ibarettirler” (el-Fütûhât, III/622); “Burada [Türcümânü'l-eşvâk] rabbani marifetleri, ilahi nurları, kalbi ilimleri ve Şâri'in hükümlerini ima ettim. Fakat bunların hepsini cismani aşk temalarını kullanarak yaptım. Çünkü bu kabil izahlar insanoğlunun daha çok dikkatini çeker” (Şerhu Türcümânü'l-eşvâk, 5).*15 Binanaleyh İbn-i Arabî'nin şiirinde işaret etmek istediği şey ilahi aşktan başka bir şey değildir.*16 Önce Latîfî'nin (ö. 1582) .“Sözleri zahirde güzellerin evsâfı gibi görünür amma hakikatte yüce yaratıcıya hamd ü senâdır”*17 sözü ve ardından Ali Nihad Tarlan'ın şu yorumu sanki İbn Arabî'nin sözleriyle Osmanlı şairleri arasındaki köprüyü gözlerimizin önünde çizer gibidir: “Tasavvuf ile alakadar olan Dîvân edebiyatı şairleri, bir insanın güzelliğine karşı aşklarını söyledikleri zaman, onun şeffaf varlığından geçip güzelliğin hakiki sahibi olan Allah'a teveccüh ederler. Buna dair şiirlerinde ekseriya bir ipucu bulunur”.*18 Ne var ki nihayetinde, remzi bile olsa, şiir bile olsa, bütün “dile ait” ifadelerin birer kayıtlamadan öteye geçemeyeceğini söyler. Zira ona göre kelime kalıpları “halleri” ve onun “mânâlarını” taşımaya yeterli değildir.*19

Osmanlı şairlerinin zihniyet dünyasını etkileyen ikinci sûfî şahsiyet ise hiç şüphesiz “Evliyânın yüksek kerâmetlerininin ilki şiirdir, sonu ise varlığı değiştirebilme ilmi olan kimya” diyen Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö.1273) olmuştur. Mevlânâ'nın bu sözünde sülûkünün fenâ makamlarına ayak basan kişinin cezbesinin şiddetinden dolayı kendisinde manzûm söz söyleme ve şi'riyyet tabiatının açılmasına, ancak daha sonra gelen bekâ makamları ile de kişiliği mevcut halinden yüksek hallere dönüştürebilme melekesinin (kimya) meydana gelmesine işaret vardır. Doğum yeri olan Belh insanının daha çok nesirle iştigal ettiğini, şairliğe çok kıymet vermediğini belirten Mevlânâ eğer orada kalsaydı büyük ihtimalle oranın insanlarının revîşinde gideceğini, yani ders takrîri ve vaazla meşgul olan birisi olarak kalacağını fakat Anadolu'ya geldiğinde buranın insanının arzusu doğrultusunda sahip olduğu hakikatleri vezinli (mevzûn) ifade etmeyi tercih ettiğini itiraf eder.*20 Demek ki Mevlâna'ya şiiri tercih ettiren biraz da konjoktürel bir vakıadır. Edebiyâtımızda bir çok eser Mevlânâ'dan alınan ilham ile yazılmış*21 ve yine bir çok şairin şiiri de ona methiyeler ile süslenmiştir. Böyle bir manevi otoriteye yönelik bu methiyelerin sahiplerini analiz ettiğimizde içlerinde padişahtan alime, şeyhten askere kadar her kesimden insanın bulunduğunu görmemiz bize tasavvufun birleştiriciliği ve kapsayıcılığı konusunun somut örneklerini verir. Mesela Sultan I. Ahmed;

“Cedd-i a'lâlarıma himmet ede gelmiştir
Ben de umsam ne aceb lütfunu ol sultânın
Bahtiyâ bendesi ol Hazret-i Mevlânâ'nın
Taht-ı mâ'nîde odur padişahı devrânın”*22

diyerek kendinden evvelki Osmanlı padişahlarında Mevlânâ'nın himmeti bulunduğunu ve mânâda otoritenin o olduğunu bir yeryüzü sultanı olarak itiraf ederken Hatiboğlu;

“Bil imdi şahımı sen bellü kimdir
Anın derdiyle bu gönlüm sakîmdir
Maânî gülüne bülbüldür ol şâh
Kamu bülbüller anunçün kılar âh
Celâleddîn-i Mevlânâ-yı a'zam
Ki oldur mefhar-ı merd-i muazzam”

sözleriyle bir ilim adamı olarak Sultan'ın yukarıdaki sözlerine katılır. Esas itibariyle Mevlânâ'nın da, daha önce gördüğümüz İbn-i Arabî ile aynı hakikatleri bir başka dil ve biçimde dile getirdiğini görüyoruz.*23 Onda da şiirin bir ifade aracı olarak yer aldığı yoksa amaç olmadığı hemen hissedilir. Bir beyitinde; “Benim için şiir nedir ki ondan uzun uzun bahsedeyim. Benim şairlerin sanatından başka hünerim, başka sanatım var” derken o da sûfî şiiri diğerlerinden ayıran özelliğin altını bir kere daha çizmektedir. Örneklerini çoğaltabileceğimiz bu mukayeselerde de görüleceği gibi tasavvufi mânâ tarihsel süreç içerisinde oluşan bir “gerçeklik” değil zamanüstü evrensel bir “Hakikat”, bir “Ezeli Hikmet” (Perennial Philosophy) olmakta ve o hakikati elde eden her kişide benzer şeyleri doğurmaktadır.

Günlük düz dilin sığ ve dar imkânları yanında aktarmak istedikleri yüksek mânâya şiirsel dilin daha fazla imkan açmasından dolayı sûfîler tercihen şiire yönelirler fakat nihayetinde yaratılmış bütün ifade biçimlerinin

kelime, harf, savt gibi kısıtlı araçlarla yapılıyor olmasından dolayı onun da sınır tanımayan gönle bir pranga vurması tehlikesine karşı da uyarırlar. Hakikate giden yolda o da bir perde olmamalıdır. Mevlana dilin teknik kuralları içerisine sığdırılamayacak enginlikteki ulvi duyguları dil mapushanesine hapsetmekten fazlasıyla rahatsız olmaktadır. Zira biçimin değil özün daha önemli olduğuna dikkat çekenlerdendir. Onun gibi coşkulu bir rinde bu elbisenin dar geldiği her sözünden belli olmaktadır;

"Ben kafiye düşünüyorum oysa sevgilim bana
'Vechimden başka bir şey düşünme' diyor
Diyor ki 'Ey benim kafiye düşünenim rahat ol
Benim yanımda en güzel kafiye sensin
Harf ne oluyor ki sen onu düşünesin
Nedir ki harf? Üzüm bağının çitten duvarı
Harfi, sesi, sözü artık birbirine vurup parçalayayım da
Seninle bu üçü olmaksızın konuşayım, ah!"

* * *

"Bu Mesnevî bir mânâdır yoksa feûlün, fâilât değil"

* * *

"Ey ezel padişahı, şu beyitten ve gazelden kurtuldum artık
Müfteilun, müfteilün, müfteilün öldürdü beni
Bir yanıltmacadan ibâret olan kafiyeyi sel aldı
Zaten şairlerin kafalarının harcı kabuktan ibâret kabuktan"

* * *

"Tanrı, şiir için kafiye aramaktan başka bir dert vermediydi bana
Nihayet ondan da kurtardı beni
Şu şiiri al da eski bir şiir gibi yırt gitsin
Mânâlar, zaten harfe, havaya sığmıyor"*24

Zaten kafiye endişesi taşımadan şiir söylemek, şiir araçlarına birinci dereceden önem vermemek aynı şekilde kendi dış görünüşlerine de çok önem vermeyen harâbâtî, melâmetî, kalenderî neşedeki sûfî şairlerin önemli bir özelliğidir. Sabah namazından sonra işrak vaktini bekleyen Mevlânâ;

"Bugün seher vaktinden beri darmadağınız, sarhoşuz
Mâdemki darmadağın olmuşuz, darmadağın sözler söyleyelim"*25

derken buradaki "darmadağınık"lık ile mantığın formalize ediciliğine uğramayan ve sistematik olmayan o "gelişleri", "doğuşları" kasdetmektedir. Son merhalede daha fazla dayanamayan Mevlânâ bu şekil kabuğunu şu dizeleriyle kırmak ister;

"Ey dil ile söylenen söz
Ben ne vakit senden kurtulacağım da
Mârifet güneşinin nuru ile gerçek Padişah'ı bulacağım,
Dilden de, kıt'adan da, şiirimden de bıktım artık"*26

Bu yüzden o suskunluğu (hâmuş) tercih eder. Daha doğrusu suskunluğun dilini kendisine daha yakın bulur.*27 O sahili olmayan bir deniz (bahr-i bî-pâyan) olan gönüle vurulmak istenen bu dilsel (lengüistik) zincirler hemen hemen bütün sûfî şairlerde sıkıntı yaratmış ve şikayet konusu olmuştur. Meseleyi bir diğer açıdan ele aldığımızda ise, aslında "cem" makamında müstağrak haldeki bir sûfînin, "hayret" makamındaki sûfînin "dilinin tutulduğu", bir şey "söyleyemez" hale geldiği görülür. Bu durumda "sükût" yani Mevlânâ'nın tâbiriyle "hâmûş"luk onlar için altın değerinde olur.*28 Fakat o zaman susan kimse nasıl yazılı veya sözlü bir şey ortaya koyabilecek, edebiyata konu olacak bir metin vücuda getirebilecektir. Bu durum da ortaya iki mesele çıkmaktadır. Birincisi "sözsüz aktarım" yani hal diliyle konuşmak*29 ve ikincisi ise ancak ehlinin anlayacağı "şifreli aktarım". Ancak İbn Arabî'nin deyimiyle heybet makamından mizah makamına tenezzül eden bazı sûfîler orada müşahede ettiklerini ancak üstü kapalı olarak veya "kuş dili" (mantıku't-tayr) kullanarak remzen dile getirebilirler ki bunlar da herkesin kolaylıkla anlayabileceği sözler olmayacaktır. Özellikle kendisi bu "anlaşılmama" probleminden çok başı ağrıdığı için olsa gerektir Niyâzî-i Mısrî'nin şiirlerinde bu "bizi nâdân anlamaz" motifinin çok kullanıldığı görülür.

"Dilâ bu mantıku't-tayrı fesâhat ehli anlamaz
Bunu ancak ya Attâr u yahud Tayyâr olandan sor
Anadan doğma gözsüzler kemahi görmez eşyayı
Niyâzi vech-i dildârı ulû'l-ebsâr olandan sor

veya

"Mantıku't-Tayr'ın lügât-ı mutlakından söyleriz
Herkes anlamaz bizi bizler muamma olmuşuz
Lafz u suret cism ile anlamak isterler bizi

Biz ne elfazız ne suret, cümle mânâ olmuşuz"*30

Ta başından beri bütün mutasavvıf şairler, şiirle bile olsa bu "dile getirememe" problemiyle bizzat kendileri yaşamışlardır. Mesela Mevlânâ'dan yıllar sonra gelen şair Hayretî;

"Ferâgât eyleyip ey Hayretî bu şi'r ü inşâdan
Bugün âlemde bî-nâm u nişân olmak diler gönlüm"

beytiyle, Şeyhî;

"Şeyhî bu defteri oda yak var sükût kıl
Usanmadın mı şi'r-ü gazelden ne fâide"

beytiyle, Ahmed Paşa;

"Firkât demidir ko şi'ri, Ahmed
Mahşer gününe terâne sığmaz"

beyitleriyle hep dilin sınırlarını ve buradaki insanın aczini dile getirmişlerdir. Bu yüzden sonuncu şair şiirden dahi "tevbe" etmektedir;

"Dedi ki 'vasf-ı cemalimde aciz oldu ukûl'
Anunçün Ahmed eder fenn-i şi'rden tevbe".*31

Osmanlı dini ve fikri yapısının oluşmasında ve bu fikirlerin şiirdeki mazmunlara girmesinde öncelikle İbn-i Arabî ve Mevlânâ gibi iki büyük manevi mimarın görüşlerinin ve eserlerinin inkâr edilemez büyük rolleri olduğu bellidir. Şâir Nâbî kendisi de dahil olmak üzere şairleri etkileyen bu iki manevi kanalı bir şiirinde şöyle bir araya getirir;

"Tâlib-i Hakk'a olur râh-nümâ
Nüsha-i Mesnevi-i Mevlânâ
Dîde-i ruha çeker kuhl-i husûs
Nur-ı esrâr-ı Fütûhât u Fusûs."*32

Bu durumda Osmanlı şiirinin mazmunlarını, yani bu şiiri besleyen anlam haritasını tahlil etmek ve bunları çözmek isteyen kimselerin bu iki otoritenin eserlerini de incelemesi bizim tespitimize göre olmazsa olmaz bir şart gibi gözükmektedir.

Osmanlı şairleri üzerinde önemli etkisi olmuş bir diğer sûfî şahsiyet ise hiç şüphesiz "hâtem-i lisân-ı Türk"*33 olarak kabul edilen Yûnus Emre'dir (ö.1321?). Bir şiirinde

"Mevlânâ Hüdâ-vendgâr bize nazar kılalı
Onun görklü nazarı gönlümüz aynası...[oldu]"

diyen "Yunus, Mesnevî'yi ve Dîvân-ı Kebîr'i okumuş, onlardan birçok mazmunları, kendince tasarruf etmiş, Mevlânâ'nın tesiri altında kalmış, hatta onun insani görüşünü Türkçede dile getirmiş bir şairdir".*34 "Daha önce İbn Arabî ve Mevlânâ'da vahdet-i vücud ve buna bağlı olarak diğer tasavvufî mefhumlar, en geniş ve ap-açık ifadesini bulmuştu. Fakat Türkçede ilk defa Yûnus bu mefhumları "üryân"*35 kılıyordu".*36 Yûnus'un Türk edebiyatındaki yeri ve tesirleri üzerine geniş bir çalışma yapan Köprülü'nün ifadesiyle "O, Muhyiddîn Arabî ve şakirdleriyle Celâleddîn Rûmî'nin yaydığı geniş ve serbest telakkîleri tamâmiyle kendine maletmiş, ruhen mutasavvıf, büyük ve çok samimi ve sanatkâr bir şahsiyetti".*37 Yine kendisinin evvelki iki üstadında da gördüğümüz gibi Yûnus da;

Yûnus'un sözü şiirden amma aslı Kitap'tan
Hadis ile dinene key bil sadık olmak gerek

demek suretiyle şiiri bir form, bir beden olarak görmekte ve bunun ruhunun, aslının ise mânâda bulunduğunu ifade etmektedir.

"Söz karadan akdan degül yazıp okumakdan degül
Bu yürüyen halktan degül Hâlık avazından gelir"

derken de şiirinin kitabi olmadığını, okuma-yazma eyleminin bir sonucu olmadığını, Hâlık'tan gelen bir ses olduğunu belirtir. Bundan dolayı o bu mevzûn sözlere şiir demek yerine "nefes" adını verir ki bu tabirin tasavvufi düşüncede "nefes-i rahmânî" kavramı ile irtibatı vardır. Zîra içine "ruh ilka edici nefes" üflenmiş kelâm dölleyici kelâmdır, hayata getirici kelâmdır ki bu da er kişide bulunur. "Îsâ" misilli bu nefhaya şiirde "mânâ" denilir. Nefesde tesir vardır ama diğer sözlerde böyle bir özellik yoktur. Böylesi şiire ayrıca "nutk" denilir ki hal diliyle söylenen söz demektir. Olanlar Şeyhi İbrahim Efendi Sohbetnâme'sinde; "Muhakkikler indinde nutk haldir" demesi bu mânâdadır.

Bilineceği üzere sûfî şiirde bir diğer önemli ayırıcı özellik de şiire başlama olayıdır. Yukarıda Mevlânâ'nın bir beytini incelerken de temas ettiğimiz gibi sûfî şairlerin genellikle daha önce böyle bir niyeti ve hatta bu yönde bir meziyetleri yok iken ya "bir şahs-ı kâmilin karşısına çıkıp yöneltmesiyle" (Ulvi) veya "ilhâm-ı rabbânî'ye uygun hale geldikten sonra dilinin çözülmesiyle" (Azmî) veyahut da "dünyanın fani olduğunu insanlara bildirmek gayesiyle Allah rızası için" (Ahmed Paşa) şiir söylemeye başladıkları görülür. Saz şairlerinde, âşık edebiyatında ise bu daha çok rüya ile, rüyada kendisine Hızır, Hz. Ali, mürşit veya pir tarafından "bâde" içirilmesiyle olur.*38 Burada "bâde içirilmesi" motifi Hızır tarafından ilm-i ledün verilmesi karşılığında

kullanılmaktadır. Bu açıdan bâdesiz şairler “Hak âşığı”,*39 şiirleri de “ârif sözü” olarak görülmez ve tabiatiyle bu sözlerde bir tesir aranmaz.*40 “Dışı hoş-içi boş” yani şekil ve tavır bakımından çekici görünen; lakin ruhtan, mânâdan uzak insanların şiirde “gece gündüz lüzumsuz öten baykuşa” benzetildiği bilinmektedir. Yunus da böylelerini aynı şekilde, hatta “ötecek duvarı bile olmayan baykuş” gibi görür:

“Anun kim tışı hoş-durur bilün kim içi boş-durur
Dün gün öten baykuş-durur sanma bütün divarı var”

Teklifsiz söylenen söz âşık kimseye hal verirken külfet ile söylenen sözler ise susuzların derdine şifa olmaz sözü Yûnus'ta tam karşılığını bulmaktadır. Onun her türlü resmiyetten ve edebi olmak endişesinden (tasannu') uzak, sıcak ve yalın şiirleri okuyan ve dinleyen kimse ile derhal senli-benli bir münasebet kurar. Fakat, onların sözlerinin, şiirlerinin anlaşılması da şarta bağlanmaktadır, o da, okuyanın o şiirden anlayan (ârif) birisi olmasının gerekliliğidir. Mesela yukarıda kendisinden müstakil olarak bahsettiğimiz İbn Arabî gibi bir kimsenin bu sebepten dolayı anlamayanı ve bunun doğal bir sonucu olarak da inkar edeni çok olmuştur. Hatta denilebilir ki bazılarının en önemli ilmi tartışması onun Müslüman mı kafir mi olduğunun tespiti etrafında dönmüştür. Şair Nâbî şiirinde bunlara cevap vererek; Muhyiddîn'in yayını çekmeye öyle herkesin gücünün yetmeyeceğini şu dizelerle dile getirmiştir:

“Âfâkı tutarsa bûy-ı müşg-i çîni
Şemm eyleyemez râyihasın her bîni
Esrâr-ı Fütûhât'e irişmez her fehm
Herkes çekemez kemân-ı Muhyiddîni”

Yükseliş dönemine kadar İbn Arabî'yi gerek fert ve gerekse devlet olarak bütün unsurlarıyla müdafaa eden Osmanlı ilginçtir ki onu tekfir edenlerin belli mevkîlere gelmeleriyle eşzamanlı olarak inhitat dönemine girmiştir. Her şeyi suretiyle değerlendiren ve iç mânâlara eremeyen kimseler bu edebiyatta ham “Sofu” veyahut “zâhid” tiplemesiyle tenkit edilirler. Muhyî'nin “Zâhid bizi ta'n eyleme” ile başlayan o meşhur dizeleri bugün dahi ilahi ve türkü olarak dillerde terennüm edilmeye devam etmektedir. “Sûfî ile “Sofu” aynı yazılsa da çok farklı mânâlar taşımaktadırlar. Birisi tenkit edilir ama diğeri teşvik edilir.

O zaman her hakikat herkese söylenmez ve her şiiri de herkes anlamaz sonucu çıkmaktadır. İnci taneleri ile çakıl taşları arasındaki kıymet farkını bilmeyenlerin önüne inci taneleri konacak olursa bu o sözü zayi etmek olarak görülür. Anlamayan veya kötü niyet sahiplerinin elinde şiir değerini kaybeder veya asıl mecrasından çıkar. O zaman Ahmed Paşa'nın dediği gibi bu şiirleri, zayi olmaması için böylesi kimselerden sakınmak gerekir. Zira her önüne gelen tatlıya elini sokacak olsa artık o tatlı yenmez olur. Demek ki sûfî şiir “hermetik” şiirdir. Dışarıya kapalıdır. Hüseyin Vassâf Bey meşhur sûfî ve şair Aziz Mahmud Hüdâî'nin şiiri için; “Hüdâî'nin eş'arı daima tesettür içredir. Fakat hakikat-bîn olanlara vahdet-i vücudu ta'lîmdir” derken tam olarak bunu söylemeye çalışmaktadır. Yunus'un;

“Yûnus bir söz söylemiş, hiç bir söze benzemez
Münâfıklar elinden örter mânâ yüzünü”

sözü yüksek hakikatleri algılayabilmesi mümkün olmayanlara karşı bunların mecaz örtüsü altında gizlenmesinin gerekliliği vurgulanır. Zaten bu dili bilmeyenlere de bu sözler saçma (absürd) gelecektir. Sûfî şairlerin zevkten mahrum kimselerden bu hakikatleri saklamak için bu yola bilinçli olarak başvurdukları da görülür ki böylece edebiyata bir “tür” daha kazandırılmış olur. Şathiye denilen bu “tür”de tasavvufi aşk halinin sarhoşluğu ile söylenen ve tatmayanın pek anlayamayacağı ve zahiren şeriata muhalifmiş gibi görünen sözlerdir.*41 Tabii zaman zaman bu “tür”, bazı “zevkten mahrumlar”ın tahammül sınırlarını aşarak toplumsal karmaşalara da yol açmış ve kimi sûfîler bu sözlerinden dolayı idam edilmiş, kimisinin canlı canlı derisi soyulmuştur. Osmanlı şiirinde “Hallâc” ve “Nesîmî” bu söz şehitlerinin başı olarak dâima tâzimle anılırlar.

Sonuç olarak esasta Osmanlı şiirini anlamada tasavvufi düşünce modelinin bize sunduğu imkânlara sadece dikkat çekmeyi hedefleyen bu çalışmadan elde ettiğimiz netice Gibb'in şu tesbitinin doğrulanması olmuştur: Osmanlı'da şair çoğu zaman bir sûfî, sûfî de ekseriyetle bir şair idi.

Tasavvuf Üzerine..

Sosyal hayatta görünürlükleri arttıkça Müslümanların dindarlığı, nezaketi, ahlakı tartışmalara konu oluyor. İnansın, inanmasın herkes İslam'ın yüce değerler vaz'ettiğinde hemfikir. Mesele, dini temsil ettiği varsayılan insanın ne kadar başarılı olduğu. Oysa çok değil, bir asır önce aynı topraklarda cihana adaleti, nezaketi, estetiği ile nâm salmış bir medeniyet hüküm sürüyordu. İtibarımızı kaybettiğimiz aşikâr. Peki estetiğimizi, nezaketimizi, ahlakımızı nasıl yitirdik? Bu soruların ardına düştüğümüzde yaşadığımız zihniyet devrimi çıkıyor karşımıza. Neyi kaybettiğimizi hatırlamadan yitiğimizi bulmamız da mümkün görünmüyor. Büyüklerin 'hikmet' ya da 'irfan' diye nitelediği idrak seviyesinde kilitleniyor mesele. İrfandan soyulan din, siyaset aracı olarak kalıveriyor orta yerde. Ve biz ilmihal seviyesi kitapların sayfaları arasında hem kendi ve hem de insanlığın manevi bunalımlarına çare arıyoruz. Prof. Mahmud Erol Kılıç Hoca yıllardır kendisine kulak kabartanlara adresin

yanlış olduğunu söylüyor. Ona göre İslamın tasavvufi yorumuyla uzun seneler sonra ulaşılan irfan seviyesi çok mühim ve bu gelenek ile barışmamız dini, siyasi, içtimai menfaatimize olduğunu söylüyor. Botanikçiler bile melezleme yoluyla elde ettikleri bir bitki türünü koruma altına alırken biz, onlarca asırda oluşmuş irfan geleneğini, kapısına kilit vurarak unutulmaya terk ettik. Bu hatadan dönmezsek sorunlarımıza çözüm bulmamız mümkün değil…

Neyi kaybettiğimizden bile gafil olacak kadar savrulmamıza sebep ne? Nedir gözden kaçırdığımız?
İnsan hayatında ve tabii ki ilimde kalitenin yakalanması zaman alır. Bir seviye tecrübe edildikten sonra duruma göre bazen bir üst seviyeye geçme ihtiyacı doğar. Güzel bir seviye yakalandığında da onun esaslarını korumak gerekir. Maneviyatta, dini ilimlerde de aynı şey söz konusu. Dinde, bireysel ve toplumsal anlamda dereceler bulunur. Kişi, dini ilimlerin önce zahiri ile tanışır. Şekli unsurların sadece özü koruma amaçlı olduğunu, yani gaye değil araç olduğunu idrak noktasına gelinceye kadar o seviyelerde kalır. Kur'an diyor ki: "Rabbine ibadet et, ta ki sana yakîn gelsin!" Demek ki ibadet, yakîni elde etmek içindir. Yani ibadetin varlık sebebi kendisi değil başkası. Uzun süre devam edilen ibadet ve güzel hasletler sonucunda ortaya bir güzel insan çıkması lazım. Bu süreç, Hazreti Mevlana'nın 'Hamdım, piştim, yandım!' sözünde de olduğu gibi olgunlaşmayı icab ettiriyor. Süt bile mayalandıktan 3 / 4 saat sonra yoğurt oluyor. Şimdi eğer bu şekilde ortaya güzel bir insan çıkmıyorsa o ibadet anlayışını sorgulamak lazım gelir… "Savm u salat ile sanma biter zahid işin…" sözünün sahibi işte sorgulamayı yapıyor.

Toplumsal dereceden kastınız ne?
Bana göre bir İslam toplumunun hukukçuları Fususu'l-hikem ve Mesnevi okuyor ve hatta okutuyorsa burada bir durmak lazım. Lütfen dikkat edin "şeyhleri" demedim "hukukçuları" dedim. Burada çok mühim bir seviye yakalanmış demektir. Hafife almamak lazım bu durumu. Bu noktaya kolayca gelinmez. Mesela Osmanlı'ya bu gözle baktığımız zaman Davud-ı Kayseri, Hamza Fenari, Asım Efendi, Musa Kâzım Efendi v.b. gibi Fususu'l-Hikem dersi yapan şeyhülislamlar görüyoruz. Dini temsil hiyerarşisinin en üstünde bu zatlar. Şimdi biz bir elde Mesnevi, bir elde Füsusu'l-Hikem'le 700 yıl devam ettirilen bir İslam anlayışını inkâr ettik, reddettik. İmparatorluğun son iki asrında başlayan bazı anti-irfani temayüller 1925'te dergahların kapatılmasıyla muradına erdi. Tabii bu tercihin sonucunu da gördük ve görüyoruz. Dinde kalite kayboldu. Bu müesseselerin insan yetiştirmeleri imkânsız hale geldiği için kimi çağdaş araştırmacının "Kent Dindarı" adını takdığı "dergah münevveri", "tekke görmüş" insan tipi kaybolup yerini ham softaya bıraktı. Din ve dini ilimler taşraya çekildi. Taşra düzeyinde -ki karşılığı ilmihal düzeyidir- dersler gören kimseler daha sonra büyük şehirlere imam olarak veya hoca olarak geldiler. Şehirli İslam -ki bana göre yeni yönetimin en fazla darbe vurduğu kesimdir- ile çatışmaya başladılar. Fusus okuyan Mesnevi okuyan kimselere din öğretmeye kalkdılar. Kendini yetiştirmiş bazıları müstesna, böylesi kimseler, Osmanlı seviyesinden baktığımızda bırakın dersaadette bir camiye imam olmayı ve hatta fakültede hoca olmayı belki de en fazla kendi köylerindeki caminin müezzini olabilirlerdi. Ama şu anda din adına yegane merci olarak onlar hüküm veriyorlar. "İslam'da çek ve senetin yeri" konusunda araştırması olan bir kişi derin metafizik konularda, görünmeyen alem konularında da hüküm verebiliyor. "Bereket" ile sadece "al-Baraka" (!)'yı anlıyorlar. İbn Arabi'den, Mevlana'dan, Yunus'tan, Süleyman Çelebi'den haberi olmayan bu bî-zevk insanlar maalesef İslam'la sorunu olan bazı çevrelerce özellikle öne çıkarılıyorlar.

Zaten devrimcilerin en büyük tahribatı dinde kalitesizliğin yolunu açmaları oldu. "Ayak baş, baş da ayak olduğunda korkunuz". Bu yüzden Doğru Geleneğin hakim olduğu zamanlarda sistem içerisinde kendine muteber bir yer bulamayanlar burada hayal bile edemeyecekleri yerlere kondular. Çünkü derinde yatan ortak bir söyleme sahipler. Kosova da arnavut selefiler haram diye Osmanlı mezar taşlarını tahrib ettiklerinde buna en çok Sırp nasyonalistlerin sevinmesini hatırlatmak isterim… İşte kasdettiğim ortak hedef budur.. Kızım sana söylüyorum gelinim sen anla.. Türkiye'de selefiler varoluşlarını Kemalizme borçludurlar.

Zaten devrimcilerin en büyük tahribatı dinde kalitesizliğin yolunu açmaları oldu. "Ayak baş, baş da ayak olduğunda korkunuz". Bu yüzden Doğru Geleneğin hakim olduğu zamanlarda sistem içerisinde kendine muteber

bir yer bulamayanlar burada hayal bile edemeyecekleri yerlere kondular. Çünkü her iki tarafta derinde yatan ortak bir söyleme sahipler. Kosova da arnavut selefiler haram diye Osmanlı mezar taşlarını tahrib ettiklerinde buna en çok Sırp nasyonalistlerin sevinmesini hatırlatmak isterim… İşte kasdettiğim ortak hedef budur.. Kızım sana söylüyorum gelinim sen anla.. Yani; Türkiye'de selefiler varoluşlarını zımnen Kemalizme borçludurlar.

Diyelim ki bu geleneği reddedip vahyin indirildiği günlere geri gittik. Biz diyoruz ki her şeye sıfırdan başlayacak olursak tarihi süreç içerisindeki uzun tecrübelerden sonra gerek düşünce ve gerekse müessese olarak nihayetinde Osmanlı İslamı benzeri bir anlayışa geliriz. Aslında müessese konusunda çok ısrarlı değilim ama bugün dünyada birçok ülkenin anayasal monarşi ile yönetildiğini ve çok da memnun olduklarını hatırlatmak isterim. Yani burada da mana esastır şekil değil. Bir monarşi çok daha demokratik bir cumhuriyet çok daha zalim olabilir. Veyahut tersi.. Önemli olan içini nasıl dolduracağınız. Fakat burada esas vurgulamak istediğim bu değil. Esas söylemek istediğim entellektüel seviye olarak yine ancak Osmanlı İslamına benzer bir şey yakalanacağını zannediyorum. Bu anlayış düzeyi hata ve sevabıyla adeta tabii bir tekâmülün zirve noktasıydı. O ruh kısa zamanda elde edilmiyor.

O bağ kopalı, tekke ve zevâyâ sırlanalı 86 sene oldu. Bu kırılma yaşanmamış gibi devam etmenin imkânı var mı? O mana geri çağırılabilir mi? Yasağın bir takım haklı gerekçelerinden de söz ediliyor… Her zirvenin ardından bir inhitat gelir diyor İbn Haldun. Bu yüzden zirveler çok tehlikelidir. Zirveye çıkıncaya kadar azim var, gayret var, samimiyet var. Fakat zirveye ulaşınca bir rehavet, bir miskinlik, bir samimiyet eksikliği başlıyabiliyor. O devrin çökmekte olan imparatorluğundan söz ediyoruz. Maliyesinde, askeriyesinde, tıbbiyesinde ciddi problemler var. Bütün müesseseler sıkıntılı. Tekkelerin kendini bundan vareste tutması düşünülemezdi. Oralarda hiç sorun yoktu, her şey güllük gülistanlıktı diyemeyiz. Problem daha çok şeyhlerin, zâkirbaşıların eski standardı yakalayamaması, bu insanların yetişeceği ortamın kalmamasıydı. Hepsi için söyleyemeyiz bunu, ama yavaş yavaş bu tür örnekler çoğalıyordu. Parlak dönemlerde şeyhler dinin muamelatını da iyi bilirdi. Âlim/şeyh denen kimseler vardı, ideal de oydu. Zaten tekke, medresenin sonraki adımıdır. Medrese bittikten sonra tekke derslerine başlanır idi Osmanlı'da. Cami bu birliği temsil ediyordu. Orada medrese de, tekke de cem olmuştu. Ayasofya, Sultanahmet, Fatih gibi selâtin camilerde sütun altlarında tefsir, hadis, fıkıh okutan âlimlerin ders halkaları olurdu. Bunlar dini ilimlere giriş demekti. Bazı gün ve gecelerde de namazdan sonra şeyh efendi gelir, zikir yapardı. Hangi şeyh efendinin ne zaman, nerede zikri olduğu bilinirdi. Mesela unutulmuş geleneklerimizden bir tanesi de Kadir Gecesi'nin Ayasofya Camii'nde kutlanmasıdır. Bir şeyh efendi zikir meydanı açar ve buraya Sultan da gelirdi. Hatta Hızır bile gelirdi !.. Zamanla âlimlik ve âriflik vasıfları bölündü. Medrese durağından geçmeden tekke ilimleriyle uğraşmaya başlayan şeyh efendiler ve medreseyi son durak zanneden, daha öte durakları inkâr eden zahir uleması diye iki sınıf oluştu. Zamanla bu farklılıklar makasının iyice açıldığını görüyoruz. Yani dergahların kapatılmasının dahili sebepleri de var tabii ki. O insanlar bunu bir otokritik olarak da dile getiriyorlar. Zaten aldıkları eğitim gereği suçu başkalarına atarak kendileirni rahatlatanlardan değilller. "Ne yaptı isek biz yaptık, her şey bizim yüzümüzden oldu, Dergahımızı kimse değil biz kapattık" derken bunu kasdediyorlar. Olsun onlar bu olgunluğu göstersinler ama biz ilim adamı olarak olaya soğukkanlı bir şekilde yaklaşarak ortada bu cezayı hakkeden bir suç var mı diye bakalım. 30 Kasım 1925'te alınan karar hala bilimsel olarak tartışılmış değil. Bir kere antidemokratik, din ve inanç özgürlüğüne aykırı. Tekke ve dergâhlarda adam mı öldürülmüş? Buralar anarşi yuvası haline mi gelmiş? Bir kişinin yaptığı ya da bir tekkede meydana gelmiş munferit bir olay olabilir. (Tabii o da düzmece değilse). İstanbul gibi o dönemde 600 bin nüfusa karşı 400 dergâhın olduğu bir şehirde bazı beşeri arızalar tabiidir. Herhangi bir tıp fakültesinde bir doktorun rüşvet alması tıp ilminin yasaklanıp tıp fakültelerinin kapatılması için gerekçe olabilir mi? Kadı hata yaptı diye İslam hukukunu, paşa suistimal yaptı diye askerlik sanatını yok mu sayacağız? Oralara kesilmeyen fatura, acımasız bir şekilde genelleme yapılarak burada uygulanmıştır. Siz bir şeyi kapatmaya karar vermişseniz bazı tezgâhlar da planlayabilirsiniz. Tam ne oldu hala bilmiyoruz. Acaba İngiliz arşivleri bu konuda ışık tutucu olabilir mi ? Kimbilir…

Netice-i kelam tekkelerde bazı sorunlar vardı lakin bu sorunlar devrim gerektirecek nitelikte miydi? Bence sorulması gereken esas soru bu. O dönemde bazılarının korka korka "Efendim İngilizin Oxford'u var Fransız'ın Sorbon'u var bizim de bunlar var acaba ıslah etsek yeterli olmaz mı? sorusunu ben bugün de soruyorum. O dönemde, o şartlarda ne düşündülerse "Hayır" dediler ve her şey lağvedildi. Ama Türkiye'de tekkelerin kapatılmasını tartışacak steril bir ortam hala oluşmuş değil. Bu mevzu düzgün bir biçimde tartışılmayı bekliyor.

Ayrıca eğer doğruysa Sünbül Efendi Şeyhi Nurullah Kılıç'a Mustafa Kemal'in söylediği "Dergahları ben kapattım ama zamanı gelince de yine ben açacağım" sözünü de hukukta alınan kararların zaman ve mekanla yani konjoktürle sınırlı oluşu bağlamında okumak lazım. Allah bile bazı kanunlarında değişiklik yapan bir Tanrı'dır.

Eğer rûy-i zemin tekke oluyorsa seddolunmasının mahzuru ne?
Arifler demişler ki "Seddolunmakla tekâyâ kaldırılmaz zikr-i Hak - Cümle mevcûdat zâkir, kâinat dergâhdır". Sizinle aynı mantıktan hareket ederek, 'Tekkelerimizi kapatmışlar, hiç dert etme oğlum!' diyen şeyh efendiler de olmuş. Rûy-i zemin tekke oluyor. Özellikle Melâmî büyüklerinin böyle söylediği nakledilir. İzmir'de Kemeraltı Camii'nde zikrederken meclislerini hemen karşısındaki kahvehanelere taşımışlar. Sinemada zikredenler var. Tekkeler kapalı, iki derviş bir araya gelse takibata uğruyor. Şeyh efendi Beyoğlu'nda bir sinemaya çağırıyor. Bütün dervişlerine de 'üst kattan alın biletinizi!' diyor. Balkonda toplanıyorlar. Şeyh efendi önde oturuyor, talimat veriyor, 'gözler kapanacak, kimse perdeye bakmayacak!' Kimse film izlemiyor, zikrediyorlar… Bir şekilde devam ediyorlar can uyandırmaya. Ama hem adam yetiştirilmesi daha zorlaşıyor, hem denetimden çıkmış oluyorlar. Yeraltına inen bir şeyi kontrol edemezsiniz. Bir camiye imam, hatta müezzin olmak isteyin olamazsınız. İmtihandan geçmeniz gerekir. Ama yanınıza da iki tane adam bulup 'ben şeyhim' dediniz mi şeyhsiniz. Denetimi yok, çünkü yasak… Yasak bir şeyi denetleyemezsiniz. Bu şekilde suistimalin önü açılır, başka da bir şeye yaramaz. Gelenek bir kere inkıtaa uğradığı için, silsilede kopmalar olduğu için bu müessese yeniden nasıl ihya edilecek? Bana göre müessese çok sonra gelir. Önce insan.

Ruy-i zemin tekke oldu dedik, peki hiç sorun yaşanmadı mı? Yakalanan irfan seviyesi muhafaza edilebildi mi?
Marifet ilimleri, nazlı bir gelin gibidir. İltifat görmediği yerde durmaz çeker gider, sizde arkasından, 'Göçtü kervan kaldık dağlar başında' diye ağıt yakarsınız. Bu düşünce tekrar davet edilirse şüphesiz kendi ekolünü yaratacaktır. Bu bir ihtiyaçtır. Bugün batı dünyası; Ortodoksu ve Katoliği ile spirütüeldir. Papaz sadece Hıristiyanlığın mevzuatını anlatmaz. Tabir caizse evrad, ezkar verir, halvet verir. Senin manevi gelişimini takip eder, sana danışmanlık yapar. Doğu dini geleneklerinde mentör, mastır vardır. Sadece İslam dini maneviyatından soyularak salt hukuk konularına hasredilmiştir. En derin meseleler dahi sadece ilmihal ve dil çalışmış kişilere havale edilmiştir. Medresede Arap dili çalışmış kişilere âlim diyoruz. Böyle şey olamaz. O sadece Arapça biliyor. Eğer sadece Arapça ile hallolsaydı Ebu Cehil de Araptı, Arapça biliyordu ama anlamadı. Demek ki anlama düzeyi başka şeyler iktiza ediyor. Bizi maneviyattan soydular. El-Kaideleşme böyle çıktı ortaya. Uluslararası İslam düşmanları da buna destek verdi. Kendi geleceklerine çomak sokacak İslam irfan ve hikmetini dışlamak suretiyle İslam'ı hukuk düzeyine indirdiler. Zira bu İslam'la oynamak, tahrik etmek, toplumsal mühendislik çalışması yaparak istedikleri yöne kanalize etmek çok kolaydı.

Ortaya çıkan yeni yorum siyasetten başka anlam ifade eder mi?
Evet haklısınız bu çevrelerce İslam, sırf siyasi bir jargona indirgenmiş durumda. Maneviyatından, derinliğinden, estetiğinden mahrum. Oysa ki hayatı, bireyi kuşatacak alanlar manevi alanlardır. Siyaset bile onsuz olmaz. Bundan dolayı doğudan, batıdan insanlar hala İslam'la ilgisini tasavvuf üzerinden kurmaya devam ediyor. El-Kaide'ye intisap ederek Müslüman olmuş kimse duymadım. İslam yüce bir din ve çok kapsayıcı alanları var. Edebiyatıyla, sanatıyla, şiiriyle, estetiğiyle, cümbüşüyle… Bu yönlerini göstermesin diye o yönleri saldırıya uğradı.

Diyelim ki yasak ortadan kalktı, kim yapacak bunu, Diyanet İşleri Başkanlığı mı?
Bunları söylüyorum ama şunu da eklemek gerekir ki tekkeler açılsın dediğimizde de problemleri ve onların nasıl hallolacağını konuşmak gerekir. Bu, köleliğin kalkmasını istemeye benziyor. Tamam, kaldıralım ama uzun yıllar köle olarak çalıştırılmış insanları bir anda özgür bıraktığınızda ne yapacaklarını bilemezler. Bir rehabilitasyon sürecinden geçirmek gerekir. Tekke ve zaviyeler çok ağır bir darbe aldı. Bir geçiş sürecine, yeniden talime ihtiyaç var. Evet bana göre bunun mercii Diyanettir. Yoksa her kafadan bir ses çıkar. Ama önce Diyanetin tasavvufla barışması gerek. Tıpkı Osmanlı şeyhülislamları geleneğinde olduğu gibi Diyanet İşleri Başkanının da tasavvuf ehli olması gerek. Yetmez mücaz bir şeyh olması gerek. Şimdi mesela son zamanlarda Diyanet İşleri Başkanlığı, tasavvuf ilminin bir mevzusu olan Aleviliği, daha tasavvufla barışmadan çözmeye çalışıyor. Mümkün değil, tasavvufla barışmadan Alevilik meselesi çözülemez. Siyasi zorlamanın sonucu girdiler her halde o meseleye. Zihniyet olarak sadece Alevilikle değil, tasavvufla barışık değiller. Benimle selamlaşmayan, hatta

beni iman tazelemeye davet eden bazı hocalarım vardı. Tasavvuf Anabilim Dalının kapatılması için çaba sarfeden gayretli (?) müslüman ilahiyatçılar vardı. Dikkat edin; komünistler vardı demiyorum. Hasılı benimle barışmayan bir zihniyetin beni atlayarak Alevilere uzanması zoraki idi ve neticede akim kaldı .

Cumhuriyetin ilk yıllarında tekkelerin toplum genelinde neye tekabül ettiği biliniyor olmalı. İnsanları bir arada tutmanın, eğitmenin en etkili yoluydu buralar. O damar, pozitivizme kapı açmak için kesilmiş olabilir mi?

Kimbilir? Son zamanlarda yayınlanan bazı araştırmalar; Mustafa Kemal'in yer yer ateizme, agnostisizme, deizme varan bir inanç sistemi olduğunu, semavi dinlerle çok ülfeti olmadığını ortaya koyuyor. Halil Berktay'ın, Turan Dursun'un, Doğu Perinçek'in bu yönde belge ve bilgi içeren faydalı yayınları var. Pozitivizmi dinin yerine ikame etmeye çalışıyor. Bu yaklaşım o dönemde moda gibi. Jöntürkler, İttihat Terakki ve diğerlerinde batıdan yeni gelen bu ilerlemeci etki hâkim. 18'inci yüzyılda ortaya çıkan ve onları derinden etkileyen Aydınlanma, salt zihni öne çıkaran, zihin üstü bilme melekelerinin yok sayan bir felsefe. Tekkelerin kapatılması da bu felsefenin yansıması. Hurafelerle, bilim dışı işlerle uğraştığını iddia ederek; binlerce kitabın yazıldığı, matematik risalelerinin hazırlandığı bu kurumları bir kalemde silip attılar. Oysa pozitif bilimler alanında çalışmış, eser vermiş çok sayıda tekke mensubu, şeyh efendi de vardı. Yabancılar Mevlevihaneleri konservatuar kabul etmiş. İlmin ve sanatın merkezi haline gelen bu mekânları kapatmayı meşrulaştırmak için bir kurgu yapmanız gerekiyordu. Ve yapıldı.

Geçmişte Mevlevihanesi olan şehirlerle olmayanlar arasında bile fark olduğunu söylüyorsunuz. Neydi bu fark?

Bazı şehirlerimizin entelektüel tarihlerine baktığımızda buralarda medrese tekke beraberliğinin çok güzel sergilendiğini görüyoruz. Tekke şeyhi medresedeki hoca efendinin oğlunun sünnet merasimine gidiyor. Medresede ders veren hoca efendi, aşure günü tekkeye geliyor. Karşılıklı çok tatlı bir ilişki var. Bektaşî şeyhi, Melâmî ve Nakşî şeyhi ile yan yana. Fakat Osmanlı'nın son dönemlerinde Anadolu'nun bazı bölgelerinde, daha çok doğuda, medrese mollaları baskın hale geliyor, tekke mensupları azalıyor. Nadiren Nakşî, Halidî birkaç kişinin olduğunu biliyoruz. Mesela önceleri Diyarbakır'da Gülşenîlerin, İşrakîlerin, Kalenderîlerin derviş gurupları var. Erzurum'da hâkezâ. Ama özellikle 19. yüzyıl sonundan itibaren bir sığlaşma oluyor. Alvarlı Efe Hazretleri Erzurum'da. Ama aynı şehirdeki âlimler onu tanımıyor. Aşk ve melâmet perdesinden dem vuran Mevlevî, Bektaşî dergâhının, Melamî ereninin bolca bulunduğu, birbiriyle kol kola dolaştığı Rumeli şehirleriyle Doğu vilayetleri arasında farklar oluşmaya başlıyor. Hakikatin bir parçası Rumeli'nde, diğeri Erzurum'da kalıyor. Onlar bir araya gelmeyince mana tamamlanmıyor, zülcenaheynlik (iki kanatlılık) ortaya çıkmıyor. Tek kanatla da uçulmuyor. İslam ümmetinin genel problemi tek kanatla uçmaya çalışmak. Tek kanatla insanlığın filozofik, psikolojik, teolojik, ekonomik, politik sorunlarına kapsayıcı çözüm üretemeyiz.

İlahiyat fakültelerinin çalışmaları kâfi değil yani…

Genleriyle oynanmamış ilahiyat formasyonunda olsalardı, elbette çözümü onlardan beklerdik. Bugünkü ilahiyat formasyonunda doğru ilim tasnifi olmadığı için doğru sonuçlar elde edilemiyor. Oysa Batıda bilimsel çalışmaların arkasında bile teologlar var. Edison teologdu. Filozofların çoğu teolog. Siyasetçilerin çoğu bir düşünce kilisesine bağlı. Biz ise dine sadece ve sadece fıkıh seviyesinden bakıyoruz. Halbuki fıkhın mevzusu sadece görünenlerdir. Ama insanın görünmeyen yanları var ve bunların cevabını fıkıhta aramak abesle iştigaldir. Faizsiz bankacılık sistemini fıkıhtan istifade ederek işleteceğiz elbette. Ama modern insanın tek problemi parasını nerede değerlendireceği değil ki! Manevi bunalımları var, anlam arıyor. Ben neyim, kimim, ne yapmaktayım, nereye gidiyorum, ölüm ne, ölümden sonrası ne, niçin ölüyoruz, neden doğduk? Bu soruların cevabını fıkıhta ararsanız hem bulamazsınız hem de fıkıh ilmine zulmetmiş olursunuz.

Fizik ilimleri ile mânâ ilimleri arasındaki irtibatsızlık problem olarak kabul ediliyor mu Türkiye'deki ilmî çevrelerde?

Franz Fanon Yeryüzünün Lanetlileri kitabında Hegel'in köle efendi diyalektiğinden hareketle der ki; uzun süre sömürülenler, ezilenler bu hayata alışır, sömüren kişiye bağlanırlar. Bir tür Stocholm Sendromu. Yüzyılın başında yaşadığımız travmalar Türkiye Müslümanları tarafından kabullenilmiş gibi gözüküyor. Bize pozitivist bir teoloji sunmak istemişlerdi. İstisnaları bir kenara bırakıp ilahiyatçılara baktığımızda bunun başarıldığını görüyoruz. İstenilen projeyi devam ettiriyorlar. İsmet İnönü yaşasaydı bazılarına üstün liyakat nişanı verirdi

muhtemelen.

İçinde bulunduğumuz manevi bunalımlar, irfandan mahrumiyetimiz, sadece bu müesseselerin kapatılmasından mı kaynaklanıyor?
Bir düşünce sadece bir müesseseye hapsolunamaz. Tekkesi, dergâhı yoksa irfanı da yoktur diyemeyiz. Bütün yeryüzünün tekke olduğuna inanırız biz. Ama İslam düşüncesinde ruh beden irtibatından, ikisi arasındaki karşılıklı ilişkiden bahsedilir. Mekâna, ruhun hayatiyetini sürdürmesi için ihtiyaç duyulur. Mekânın değeri kendinden değil, orada bulunan kimselerden kaynaklanır. Bazı gayretli Müslümanlar muhtelif tekkeleri ihya etmekle meşguller. Vakıflar da önemli bir bütçe ayırıyor bu konuya. Çok güzel bir teşebbüs. Tarihî, mimarî ve sanatsal özellikli tekkelerin yeniden imar edilmesi aynı zamanda bir sanat eserinin kurtarılması açısından önemli. Ancak unutmayalım ki tekkeler insanla kâimdir! İçinin insanla dolması gerekir. Yenikapı Mevlevîhanesi çok güzel restore edildi. Ama adam nerde? Mevlevihane'de öğretilen ilimler ile dalga geçenler şimdi oralarda medeniyetleri bir araya getirmeye çalışıyorlar. Olmayacağını göreceksiniz..

Onun çözümü var mı? Nereden 'adam' bulunacak?
Geçmişte önce insan inşa edildi. Sonra o kâmil insanların toplanacağı yere ihtiyaç hasıl oldu. Cami köşesinde toplandılar. Oralara sığmayınca meydanlar oluştu. O meydanlar tekke, ribat, dergâh, hankâh, âsitâne, tevhidhane, cemhane adını aldı. Kendi sanatını, estetiğini, musikisini, mimarisini oluşturdu. İnsan, ardından mekânını getirdi. Biz şu anda tersten gidiyoruz. Mekânları ihya ediyoruz ama o mekânı vücuda getirecek insanın eğitimini ihmal ediyoruz…

Nasıl yapılacak bu eğitim?
Çok basit, nasıl yapıldı ise öyle yapılacak… Tarihte bir şey bir kere yapıldı ise tekrarlanabilir diyor sosyal bilimciler. Ağlamayan çocuğa emzik verilmez. İmkânın oluşması için göğün kapılarını çalmak gerek. Bu ilme ihtiyaç yok dediğiniz sürece olmaz, açılmaz. Kur'an-ı Kerim'in metni sağlam. Dinin zahir ahkâmını anlatan mezhepler üç aşağı beş yukarı, ufak farklılıklarla beraber aynı. Dolayısıyla satıh yani tabir caizse kazı yapılacak saha belli. Metinler, esaslar belli. Eksik olan bunların derinlemesine yorumlanması suretiyle tekrar üretilmesi. Sadece niyyet lazım.

Geçmiş tecrübelerden hareketle bu topraklarda yaşayan insanların tasavvufa yatkınlığı olduğunu söyleyebilir miyiz?
Kanser şüphesiyle hastaneye müracaat ettiğinizde doktor size ailenizde, akrabalarınızda kanser vak'ası olup olmadığını sorar. 'Onlardan bana ne! Problem bende.' diyebilirsiniz. Doktor da size der ki 'Sen onların çocuğusun!' Bazı şeyler genlere işler. Fiziki özellikler gibi manevi özellikler de aktarılır. Büyüklerden dinlediğimiz bir sözü nakledeyim; 'Bir insan-ı kâmilin elde ettiği derece çocukları aracılığıyla yedi nesil devam eder. Bu yedi nesil içinde potansiyel sahibi biri çıkarsa o tesiri tekrar açabilir.' 700 yıllık tasavvufî İslam hâkimiyeti olan; Mevlana'ların, Evhadüddin'lerin, Muhyiddin'lerin, Bedreddin'lerin, Mısrî'lerin, Yunus'ların neş'et ettiği, sadece şehirlerde değil, her kasabada, köyde kâmillerin olduğu bu toplumda bir şey kalmadığını kimse söyleyemez. Ama şiddetli bir şekilde erozyona uğruyor. Bir kere kibarlığımız, tekke görgüsü kayboldu. Bırakın sadece şehirli sünni bir dergah adabını köylerdeki alevi dergâhlarına devam eden Alevi vatandaşımızın bile oturması kalkması başkadır. Dede görmüş, pîr eteği tutmuş derler. Tekke görmüş, tekke çorbası içmiş diye bir tabir vardır. Bu insanların oturması kalkması bile farklıdır. Usul, adap bilirler. Bu insanların üretildiği yerler tekkelerdi. Defalarca naklettim, bir daha tekrar edeyim; Ernest Gelner'in Şerif Mardin'e söylediği bir söz var: "Osmanlı döneminde Türk erkeğinin iki vechesi vardı. Biri; erkeksi maço özelliği, diğeri tekke taliminden kaynaklanan romantik, derviş tarafı. Tekkeler kapatılınca estetize değerler taşıyan derviş yanınız dumûra uğradı, elinizde kaba bir maçoluk kaldı…" Alkışlıyorum bu sözü.

'İrfan ehlinin önünü açmak Türkiye'nin hatta dünyanın önünü açmaktır' diyorsunuz. Nasıl olacak bu?
İrfan düzeyi, dini düzeyler içinde en üst mertebe. Biz bu makamdan mahrum olduğumuz için sığ sularda dolaşıyoruz. Dinimiz sığ, ticaretimiz sığ, siyasetimiz sığ… Kıskançlıklar, hasedler, arkadaş satmalar v.s siyasette diz boyu… Basit işlerle fazla meşgul oluyoruz. Basitliklerle meşgul olanların dili, tavrı kırıcı oluyor. Âli konularla ilgilenen insanlar da âlileşirler, yükselirler, yücelirler. Yüce insanın yapıp ettikleri de yüce işler olur.

Sadece ibadetlerin; namazın, orucun niteliğindeki bir değişiklikten söz etmiyoruz yani? İbadetlerde incelik var mı? İrfan olmadan hiçbir mesele yerli yerine oturmuyor. Namaz kılarak adam da öldürebilirsin. Allah namaz kıl da ne olursan ol kıl demiyor. Bilakis, "Yuh olsun o namaz kılanlara ki o namaz onları kötülüklerden alıkoymuyor!" diyor. Hem namaz kılıyor hem kötülük yapıyorlar diye namazlarını yüzlerine çalıyor. Demek ki fıkıhçıların sürekli tekrarladıkları gibi sırf namaz istemiyor. Eğer isteseydi Hazreti Peygamber'in peygamberliğinin ilk gününe namazı emrederdi. Bedir Savaşı'nda şehid düşen Sahabe-i Kiram'ın, isimlerini şifa diye okuduğumuz Ashab-ı Bedr'in çoğu sarhoştu, biliyor musunuz? Zira daha içki yasaklanmamıştı. Her şey kademe kademe. İman kalbe bir yerleşirse gerisi gelir. Niyazi'nin de, Yunus'un da bütün büyüklerin söylediği şey aynı. Namaz da kılacağız, oruç da tutacağız, hacca da gideceğiz elbette. Ama mânâsı verilmeden olmaz. İbadetler şekilsel ve rakamsal olarak anlaşılıyor. Hocalar da bu insanları daha fazla aydınlatacak bir şey söylemiyor ne yazık ki.

Prof. Dr. Mahmud Erol Kılıç ile söyleşen Ayşe Adlı
AKSİYON, Sayı: 877 / Tarih : 26-09-2011

"İnsanlığı Kuşatabilecek Bir İslâm Yorumu"

Tasavvuf, İslâm toplumlarını derinden etkileyen ve başından beri tartışmalara konu olan bir disiplin. Siz de bu alanda kendini yetiştirmiş bir ilim adamısınız. Sizinle tasavvufla ilgili tartışmalı konuları konuşmak istiyoruz bu söyleşide. İsterseniz nereden çıktı bu tasavvuf sorusu ile başlayalım. "Neden ihtiyaç duyuldu tasavvufa? Yahut olmazsa olmaz mıydı? İslâm varken neden tasavvuf, Müslüman varken neden sûfî?" soruları anlamlı mı sizin için?

Önce sorularınızı bir kavramsal çerçeveye oturtalım isterseniz. Evet doğru, bu çağın "tartışma" konularından bir tanesinin de tasavvuf olduğu bir gerçek. Çünkü modern düşünce gerçeğe tartışa tartışa daha sonra varacağını ileri sürmektedir. Yalnız şu da iyi bilinmeli ki modernliğe geçilinceye kadar ki dönemlerde tasavvuf, tartışmanın bugün ulaştığı vechesiyle bir tartışma mevzusu olmuş değildi. Yani ilimler hiyerarşisi (merâtibu'l-ulûm) içerisindeki konumu toptan, küllî olarak sorgulanmış veya reddedilmiş değil bazı kısımlarına (cüz'î) yönelik tashih teklifleri ki bunlar da esasa müteallik olmayan bir takım isimlendirme teklifleriydi. Bu sebepten, geleneksel değerlerin tahrif edildiği böylesi bir çağda anlaşılması başlı başına bir problem haline gelen konulardan bir tanesinin de "Tasavvuf" olması hem modern çağı oluşturan zihniyet dünyasını ve hem de tasavvufu yakından bilenlerce anormal bir durum olarak görülmez. Tabulaştırılmış rasyonalizmin, alaycı pozitivizmin ve militan sekülerizmin tek geçerli düşünme biçimi yapıldığı ve üstelik bu zihniyet kalıplarının dînî ilimlere de sızdığı bir dünyada tasavvufun işi zordur. Çünkü bu yapı içerisinde "din"in de değerler sıralaması değiştirilmiş, ruhdan kopuk, materyalist ve soğuk yüzlü bir din çıkmıştır ortaya. Ne var ki yukarıda saydığım bu üçlünün aynı zamanda modern çağın problemlerinin de kaynakları olduğu artık bir çok kimse tarafından açıkça telaffuz edilmeye başlanmasıyla beraber bu mitosların tahtı da sallanmaya başladı. Sınırsız ekonominin, ruhsuz politikaların, maddeci felsefelerin, doğanın tahribinin ve mutsuz bireyin hep bu zihniyet kalıplarının götürdüğü sonuçlar olduğu görülünce bütün dünyada kaybolan değerleri, Geleneksel (Tradisyonel) düşünüş biçimlerini yeniden keşfetme çalışmaları başladı. Artık sipiritüel görüşler, mistisizm, ezoterizm, felsefe yükselen değerler arasında sayılmakta. Mistisizmin artık alaya alınmadığı ve ciddî bir iş olarak görülmeye başlandığı bir hayli akademik araştırmaya mevzu olmasından anlaşılmaktadır. Çekoslavakya devlet başkanı Havel'in güzel bir sözü var: " 20. yüzyıl toplumları o toplumda kaç tane mühendis olduğuna göre değerlendirilirdi. Ama 21. yüzyıl toplumları o toplumda kaç tane bilge, kaç tane filozof olduğuna göre değerlendirilecek".
Konuyu oturtacağımız genel çerçeveye yönelik bu girizgâhtan sonra daha özele inerek konuşmak icab ederse şunları söyleyebilirim. Nedir tasavvuf? Aslına bakarsanız "tasavvuf" bir yöntemdir, bir bilgi değildir. Bir metodolojidir, bilgiyi elde ediş yollarından birisidir. En geniş anlamıyla düşünecek olursak bir tür "Din Felsefesi" de diyebiliriz ona. Sapmış modern anlamıyla değil sahih (otantik) ve aslî (orijinal) anlamıyla, "Hikmet" vurgusunu yitirmemiş anlamıyla buna gerçek felsefe de diyebiliriz. Yani dinin temel esaslarını anlamlandırma modellerinden, dinin yorumlanması çabalarından birisi olarak bakabiliriz tasavvufa. Tıpkı diğer modellemeler gibi o da insanî bir çabadır. Bir gerçeklik tasavvurudur. Başkaları da başka modeller geliştirebilir,

başka tasavvurlar ileri sürebilirler, nitekim öyle de yapmışlardır. Bütün dinlerde söz konusu dinin esaslarını tefsir ederken hep benzer ekollerin oluşmuş olduklarını görürüz. Çünkü kalkış noktaları benzer olan düşünceler benzer sonuçlara varırlar. Dolayısı ile bir yönüyle evrenseldir bu. İşte bu yaklaşım tarzının İslâm dîni özel alanındaki adı ise teknik tâbiriyle "tasavvuf" olarak isimlendirilmiştir. Bu isimlendirme de katı ve kalıplaşmış bir isimlendirme değildir. Binanaleyh bu kelimenin etimolojik kökeni üzerinde modern araştırmacıların aksine muhakkik sûfîler fazla durmamışlardır. Çünkü onlara göre isimlendirme değil muhtevâ daha önemlidir. Bunun için "Eskiden tasavvufun adı yok ama içi vardı, şimdi ise içi yok adı var" demişlerdir. Bu kelime yerine başka kelime tercih edenler de olmuştur. Meselâ İbnu'l-Arabî tasavvuf kelimesini de kullanmakla beraber "tahakkuk" ve "muhakkik" tâbirini daha çok sevmiştir. Hasılı isme takılıp kalmayıp müsemmâya, o ismin delâlet ettiği mânâya nüfuz edebilmek gerekir ki bu bile tasavvufî yöntemin öğretilerinden bir tanesidir.

Şimdi "Nereden çıktı bu tasavvuf?" diye soruyorsunuz. Bir an için her türlü tarihsel zeminden bağımsız olarak düşünelim. Yani Hayy b. Yakzan gibi ıssız bir adada, tek başına hayatı teneffüs edelim. Şimdi siz eğer İslâm dinine mensûbsanız ve kutsal kitabınız olan Kur'an'ı okuyorsanız bir çok âyetin yanısıra şöyle bazı âyetlerle de karşılaşırsınız. Bir iki örnek olsun diye meselâ;"Ben size kendi rûhûmdan üfledim", "Her nerede olursanız olun o sizinle beraberdir", "O ilktir, sondur, içtir dıştır", "Onların kalbleri vardır onunla aklederler", "O'ndan geldik ve sonunda O'na döneceğiz" vb. gibi âyetlerin üzerinde düşünmeye başladığımızı varsayalım.

Bir şeyin rûhu bir şeye üflenirse o şey ile ilişkisini nasıl temellendirebilirsiniz.? Rûh bir şeyin özünü veren şey ise, bir şeyin mâhiyetini belirleyen esas ise bu ayeti nasıl anlamamız gerekir. Biz Tanrı'dan ayrı ve müstakil varlıklar olduğumuzu düşünürken Tanrı siz nerede, hangi varlık düzleminde olursanız olun ben sizinleyim derse bizim ne yapmamız lazım. Peki Allah size "Ben ilk olanım ve son olanım derse" bu ikisi arasındakinin konumu ne olabilir sizce? Bir şeyin başı ve sonu aynı şey ise ortasını ne yapmalı? "İç benim" sözünü hadi anladığımızı varsayalım peki "Dış da benim" (Hüve'z-Zâhir) sözünü nasıl anlamalıyız? Bu âyeti yorumlayan bir ârifin deyişiyle "ilk - son - iç - dış"ın târifinin net bir şekilde yapıldığı yerde bir beşinci oluşuma yer kaldı mı acaba? O zaman sen nesin? Ben neyim? O'ndan gelmişiz ve yine O'na dönüyormuşuz. "Onların kalbleri vardır ve bununla aklederler" âyetini okuduğumda ise "akletme" eyleminin organı olarak beyin değil de kalbin gösterilmesi beni kalb epistemolojisi yapmaya, kalbi bilişsel bir faaliyet olarak incelemeye sevketmez mi? Daha sonra bana bu kitabı okuyan peygamberin -ki İslâm dini özelinde Hz. Muhammed- "Allah âdemi kendi sûretinde yarattı", "İman kalbteki bir bilgidir", "Allah'ım kalbimi ışıt, nurlandır", "Allah cemîldir" v.b. gibi sözlerini yukarıdaki âyetlerin yanına koyarak düşünmeye başlarsam bende bir tür Tanrı tasavvuru ve Tanrı bilgisi oluşmaya başlamaz mı? Bunlara bir de onun yakın dostlarının, onu iyi anlamış olan seçkin ashâbının bu bağlamdaki açıklayıcı sözlerini de ilâve edecek olursak sanırım Tasavvuf denilen disiplinin üzerinde yoğunlaştığı dînî yorumun tarihsel kaynaklarını hiç bir zorlamaya gerek olmadan rahatlıkla görebiliriz.

Fakat tabii ki bu kaynaklarda bu düzeyden verilen bilgilerin yanında daha alt düzeylere yönelik bir takım başka bilgilerin de verildiği bir gerçek. Günlük hayata ait ve zaman ve mekana has bazı konular da bu kaynaklarda işlenmiştir. Peygamberin tirit kebabını seven bir insan olduğu bilgisi de bu kaynaklarda yer alır veya karpuzu sevip sevmediği tartışılır. Meselâ "Namazı kılın" âyetinin yanında "Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki kalbleri o namaza yabancıdır, onların esas niyeti insanlara gösteriş yapmaktır" âyeti varsa burada iki türlü düşünmek gerekecektir. Birisi dikey diğeri yatay. Birisi enfüsî diğeri âfâkî. İlk önce yatay olarak bakalım "Namazı kılın" âyetine ve peygamberin "Beni nasıl görüyorsanız öyle namaz kılın" sözünü de bunun şerhi olarak alalım. Bir yönüyle bedenli varlık olan insanın yapacağı bütün eylemlerin bedenî, fizikî, şeklî bir tarafı vardır. Bu form, bu sûret tıpkı insanın bir ruh ve bir bedenden meydana gelmesi gibi rûhun, özün, cevherin bir zarfı, bir mahfazasıdır.
Ancak esas gâye onun içerisindekidir. İçi yoksa dış varlık sebebini yitirir çünkü dış (zâhir) ancak iç (bâtın) varsa var olabilir. Dışın çıkış yeri içtir, onu doğuran kendi içidir. Sirke küpünden dışarı sirke sızar demişler. Dış içte olanın dışavurumudur, zuhûrudur. Yoksa kimilerinin zannettiği gibi dışın tek başına müstakil bir varlığı yoktur. Bağımsız bir yapı değildir. İç ondan elini çektiği anda o sönüşür, pörsür. Binanaleyh iç esastır, aslîdir, değişmezdir dış ise ârizîdir, geçicidir ve değişkendir. Bu ontolojik esasın epistemolojik uzantısına bakacak olursak dış bilgisinin de (ilmu'z-zâhir) aynı şekilde kendi başına bağımsız olamayacağını, değişken ve izâfî (rölatif) olduğunu görürüz. Şimdi yukarıda sırf bir örnek olay aldığımız "Namaz" olgusunu bu açıdan incelemeye devam edecek olursak bedenî hareketlerle yapılan bir ritüel olan namazın nasıl gerçekleştirileceği konusunda peygamberin kendi uygulamasından kopya çekmemizin istendiğini görürüz. O zaman bunun tarihsel kaynaklar ve tarih ilminin metodolojisi kullanılarak gerçekleştirilmesi gerekir. Rivâyet ilmi denilen saha bunun din ilimlerindeki adıdır. Elde edilecek verilerin belirli bazı değerlendirmelerden geçirilerek bağlayıcı, hüküm ifâde edici bir sonuca ulaştırılması da hukuk ilmiyle gerçekleştirilir ki biz buna fıkıh ilmi diyoruz. Hz. Peygamber namaz kılarken ellerini şuraya koydu, secdeyi şöyle yaptı gibi şeklî bilgilere bu şekilde sahip oluruz. Bu da bir

ilimdir. Doğruları yanlışları vardır. Fakat bu yatay mâlumâtın yanısıra o olgunun mâhiyetini, tâbir câizse rûhunu da araştırıp bulmak, dikey olarak yerini keşfetmek gerekmez mi? Bu olgunun ta mağmasına doğru bir kazı yapsak doğru olmaz mı? Bu açıdan biz tasavvufu tâbir câizse dinin arkeolojisi olarak görüyoruz. Satıhtan içeriye inip kaynağı bulmak eylemi. "Nâmaz inanan kimsenin yükselişidir, mi'râcıdır" sözü namazın dikey boyutuna yönelik bir peygamber açıklaması değil mi? Şimdi ben ellerimi nereye koyacağım konusunda fikir yürüttüğümde bu bilimsel oluyor da "yükseliş" üzerine konuştuğum zaman niye olmasın? "Yükseliş" konusunu işlersem sünneti şerh mi etmiş olurum yoksa ibtal mi etmiş olurum? Buna da fıkh-ı bâtın derler.

Bu örnekleri çoğaltmamız mümkün. Netîce olarak şunu söyleyebilirim ki Tasavvuf ilminin kaynağı dîndir. Dînin ana kaynaklarıdır. Nasıl dinin şahsî ve içtimâî bazı günlük düzenlemeleri zaman içerisinde fıkıh ilmini doğurmuşsa dinin bazı metafizik unsurları da hikemî ve irfânî perspektifi doğurmuştur. Allah'ın "El-Bâtın" ve "El-Velî" isimleri olduğu sürece tasavvuf ilmi de olacak demektir. Binânaleyh "Olmazsa olmaz mıydı?" gibi sorular ancak kişinin ontik şuur düzeyini gösteren sübjektif bir gösterge olmaktan öteye geçemez. Kendisinde bunun bir ihtiyaç olarak hissedilmediği kişilerde zaten bunun bir anlamı yoktur. O kişi için belki bu gereksizdir ama bu şuur düzeyine gelmiş kişi ve toplumlarda bunun ortaya çıkması kaçınılmazdır. "İslâm varken neden tasavvuf? Müslüman varken neden sûfî?" sorusu parça bütün irtibatının kurulamamasından kaynaklanıyor. Bu soruya verilecek cevap ile "Müslüman" adı varken niye "Hanefî" ismi veya "İnsan" varken niye "Mahmud" ismini kullandığımıza dair verilecek cevap aynıdır.

Eleştiriler genelde tasavvufu ayrı bir din gibi algılamaya yöneliyor. Böyle bir niteliği var mı, oldu mu tasavvufun?

Bu sorunun sûfîlerde hiç bir karşılığınınbulunmadığını görmekteyiz. O zaman onlara yabancı olan bu konunun daha çok dışarıdan, yani tasavvuf dışından olan kimselerin bir problemi olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Daha önce de değindiğimiz gibi dînî yorum ekolleri tek bir tane değildir ve bunların görüşleri arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Zaten bu farklılıklar olmazsa aynı olurlardı. Görüşlerin farklı farklı oluşu da ontolojik yapılardaki ayırıcı özelliklerden kaynaklanmaktadır. "İhtilâfu'l-akvâl bi-ihtilâfi'l-ahvâl" demiş sûfîler, yani görüşlerdeki ihtilaflar hallerdeki ihtilafların karşılığıdır. Ne var ki bu farklılıkları herkesin kabul edebilmesi de ayrı bir konu ki o da verilen eğitimle alakalıdır.

Kesretin ontolojik mâhiyeti hakkında dersler verilmeyen okulların talebeleri bir başkasına hayat hakkı tanımazlar. Dolayısı ile onlar kendilerinden başka doğru görmezler. Her şeyin kendi sahip oldukları düzeyde anlaşılıp aktarabileceğine inanırlar. Çünkü tek boyuttan bakarlar olaylara, o da kendi içerisinde bulundukları boyuttur. İşte bu kimseler tasavvufu dışlama gibi çaba içerisine girerler. Çünkü kendilerinin var olabilmesi için ancak tasavvufun atılması gerekir. O zaman bu din yalnız onların olacaktır.

Bu yaklaşım günümüzün yukarıda belirttiğim şartlarından dolayı daha bir ivme kazanmıştır. Gerçek doğum yeri olan batıda artık materyalizm, rasyonalizm gibi ideolojiler çok ciddî ve ölümcül darbeler alırlarken üçüncü dünyanın donanımsız zavallı aydınları bunlarla din ilimleri bile yapmaya kalkışmaktadırlar. Eğer materyalizmin, rasyonalizmin, pozitivizmin, historisizmin ve siyantifizmin çocukça kapışıldığı yerlerin başında dini ilim tahsili yapılan yerleri görürseniz hiç şaşmayın. Bugün mimarlık, fizik, kimya v.b. gibi pozitif bilim dallarıyla uğraşan kimselerin zaman zaman ilâhiyatçılardan daha irrasyonel ve anti-pozitivist olduklarının görülmesi sizce garip değil mi? Bugün böyle bilim dallarındaki akademisyen arkadaşlar bizlerle yakın temas kurup onlarla varlığın sırlarına dair karşılıklı fikir teâtisinde bulunuyorken dînî ilimlerle uğraşan bazı arkadaşlarımızla ise hala bir meşrûiyet problemi yaşıyoruz aramızda.

Tasavvufî ekollerin müstakim olanı ile yoldan çıkmışı üzerinde durulabilir mi? Böyle bir fark gözetilebilir mi? Bu alanda bizzat tasavvufun kendi içerisinde bir hassâsiyet mevcut mu?

Tabii ki her ilim dalı gibi tasavvuf ilmi de kendi oto-kritiğini zaman zaman yapmış bir ilim dalıdır. Daha ilk dönem sûfîlerinin eserlerinde "galatâtu's-sâlikîn" isimli bölümler görmekteyiz. Yani sâliklerin yapabileceği hatalara dikkat çekilerek bir takım uyarılar yapılmaktadır. Tasavvufî din felsefesinde din dört katlı bir yapı olarak görülmüştür. Şeriat, Tarikat, Marifet, Hakikat. Gözümüzde daha iyi canlandırabilmek için eski çağların şehir yerleşimlerini düşünebiliriz. Şehrin en dışında surlar vardır. Şehri bütün dış saldırılardan korur. Bu surlardan içeriye girmek için kapıya gelinir. Kapı açıldığında içeriye girilir. Şehrin en merkezinde padişahın sarayı vardır. Kapıdan oraya giden yollar bulunur. Buraya varmak isteyen o yolları izler ve sonunda sarayın eşiğine gelir. Artık bundan sonrası kendi işi değildir, bir kabûl işidir. O kişinin saraya kabul edilmesi Pâdişahın merhametine kalmıştır. Bu örnekte şehri çevreleyen, şehrin yer üzerindeki mekânını tesbit eden o surlar "şeriat" karşılığıdır. O kapıdan girildikten sonra merkeze giden yollar "tarikat" karşılığıdır. Saraya varmak, avlusuna girmek "Mârifet" ve sonunda içeriye kabul edilmek "Hakîkat" ise olarak görülmüştür. Bu yüzden Şeriat

kapısından girilmeyen Tarikat olamaz. Olsa bile o yol sonunda Mârifet'e ve Hakîkat'e götürmez, başka yere götürür. Seyyidü't-taife Cüneyd-i Bağdâdî "Bizim yolumuz Kitap ve Sünnete ittibâ yoludur" derken bunu kasdetmektedir.

Bu konu bir bakıma bütün Gelenek'lerde bulunan ortodoksi ve heterodoksi konusudur. Ortodoksi; belirlenmiş ana esaslar içerisinde kazı yapmak demektir. Ana esaslar değişmeyen, kalıcı en temel doktrinsel özelliklerdir. Yapılacak bütün çalışmalar aslında bu doktrinin açılımı olacağı için bunun kaybı ardından o açılımların da kaybını getirecektir. Mevlânâ'nın "Biz saplamışız pergelin iğneli ayağını kaynağa [Doktrine] diğer ayağı ile gezeriz yetmiş iki milleti" sözü bu gerçeğin şiirle ifâdesidir. Heterodoksi ise bu esasların dışına çıkmaktır.

Parça bütüne âttir. Bütünden kopan parça artık parça da değildir. Kendini besleyen düşünsel kaynaklardan kopan her akım kurur. Ancak bunun tesbiti de ayrı bir problemdir. Bunu kim tesbit edecektir.? Bazı dînî akımlar vardır ki kendilerinden başka herkesi heterodoks ilan ederler. Böyle kimselerin elinden hiç bir sûfî kurtulamaz. Bu konuda çok canlar yanmış, çok kelleler uçmuştur. Bu durumda tasavvuftaki heterodoksi ve ortodoksi meselesinin tesbitini ancak kibâr-ı evliyâ ve pîrân-ı izâm hazarâtının görüşleriyle yapabiliriz. Diğerlerinin görüşleri kendi branşlarını bağlar sadece. Zaten onlara gerek kalmadan bir çok sûfî müellif esastan sapan gurupların kimler olduklarını eserlerinde uzun uzadıya anlatmışlardır.

Muhakkik sûfîler şu çarpıcı tesbitte bulunurlar: Hangi yol ana caddeden saparsa o yolun devamlılığı yoktur. Bir iki kuşak sonra tarihin karanlığına gömülürler. Çünkü bu şehâdet âleminde, bu fizikî âlemde doktrini koruma görevi dış forma verilmiştir. Benim de Anadolu ve Rumeli'deki bazı tasavvufî topluluklarda yaptığım araştırmalarda bu tesbitin doğruluğunu bizzat gözlemledim. Dede; kâmil, âlim, muttakî ve sâhib-i amel bir şeyh efendi. Oğlu; ilim yok, amel yok ama hiç olmazsa bir nebze tasavvuf terbiyesi almış ve etrafına bazı tasavvufî konuları anlatabilen bir şeyh. Torun; ilim de, amel de olmadığı gibi ne tasavvuftan haberi var ne tarikatten, hem şeriata hem tarikate aykırı bir hal içerisinde, ne erkân ne irfân. Zaten erkânı kaybedenler irfânı da kaybederler. Bu torunun çocuklarıyla beraber de o yol tamamen unutulup gider. Tarikatler tarihi böyle yüzlerce kolun kaybolup gittiğine şâhid olmuştur. Form ve içerik, kabuk ve öz irtibatını doğru kurmak gerekir.

Peki tasavvuf, tezkiye, zühd, takva, huşû, ihsân gibi İslâmî kavramların kişilik planında içini doldurma çabası olarak nitelendiğinde, insan buna tasavvufî herhangi bir bağlantısı olmadan, sade bir Müslüman olarak yönelemez mi?

Allah'a giden yollar mahlukatın nefesi sayısıncadır. Tabii ki bir kimse bu kavramları belirli derecelerde zevkedebilir. Ancak bütün dînî kavramlar kutsal kavramlardır ve içleri dolu oldukları zaman belirli bir te'sir gücüne ulaşırlar. Gazinoda atılan "Allah" nârasıyla tekkede söylenen "Allah" lafzı dil özellikleri açısından aynıdır. Ama birisinin içine yüklenen anlam ile diğerinin içine yüklenen farklıdır. Biliyorsunuz "İlâh" kelimesi, "Allâh" kelimesi İslâm öncesinde de kullanımda olan kelimelerdi. Hz. Peygamber O'nu anlatmak için yeni bir kelime aramadı. Mevcût olanın semantik yapısını değiştirdi. İşte şimdi eğer "Allah" diyeceksek bu kelimeyi Hz. Muhammed'den almamız lâzım. O açıdan benzer bütün dînî kavramlar bir peygamberin fem-i muhsîninden alınmalı, tabir câizse kap kaynağında el değmeden doldurulmalıdır. Zira onun "Beni Rabbim eğitti" (eddebenî Rabbî) dediği Rabbi onun için "O ancak kendisine bizim bildirdiklerimizi söyler" demek sûretiyle araya başka bir şey girmeden doğrudan nasıl kelimelerin içinin doldurulduğunu bizlere gösterir. İşte bu kelimeler kâmil bir ağızdan diğer bir kâmil kulağa dökülür ve böylece bu kavramlar içlerindeki bütün ilâhî enerjileriyle beraber intikal ettirilirler.

Enerjileri olmayan kelimeler güdüktürler, gerekli tesiri yapamazlar. İçlerinde canlı tohum taşımadıkları için kişiyi hâmile bırakamaz ve bir doğum gerçekleştiremezler. Demek ki olay sadece bir takım kavramları bilmek demek değildir. Hülâsa, bütün bu kavramları içlerine ruhlarının üflendiği o ilk halleri gibi kimden alabiliyorsa kişi derhal oraya gitmelidir. Ayrıca sizin sorunuzda saydığınız bu kavramları kendilerine birinci dereceden meslek yapmış kimselerin meslekî bilgi ve yeteneklerine de müracaat edilmesi bizim lehimizedir, bizim menfaatimiz îcâbıdır. Her ilmi uzmanına sormak her mesleği ustasından öğrenmek zannederim evrensel bir eğitim prensibidir. Vakit kazanmış oluruz.

Tasavvufun Doğu'nun mistik dünyasından ve felsefesinden yoğun bir biçimde etkilendiği, bunun da insanların değer ölçülerini bozduğu iddia edilir. Ne orandadır bu etki ve bu tasavvufun aslî karakterini bozmuş mudur?

Tasavvufun İslâm kaynaklı olduğunu kabul etmek istemeyen bir takım kimseler ona dış kaynak arayışına girmişlerdir. Bazı oryantalistlerin de desteğiyle zorlamaya dayalı kimi iddialar ortaya atmışlardır. Kimisi Hinduizmin tesirinden, kimisi Neoplatonizmin tesirinden kimisi de Yahudî Kabbalasının tesirinden bahis açmışlardır. Bir kere her şeyden evvel te'sir almak ne demek onu tartışmamız gerekmektedir. Hangi konularda

bir kişi bir başka gelenekten etkilenebilir ve bunun bir mahzuru değil bilakis bir katkısı olur ve hangi konularda hiç bir te'sir alamaz.

Kur'an-ı kerim'deki bazı âyetler İncil ve Tevrat'ta da aynen yer almıyor mu? Bunun üzerine ucuzcu bazı oryantalistler "Zaten Muhammed Kitabını onlardan kopyalayarak yazdı" demediler mi? Kendi Mişna'larını "an fulân, an fulân" zinciriyle nakleden Yahudî âlimleri mi acaba bizim hadis ilmimizin kurucularıdır? Basra ve Kûfe nahivcilerinin Aristocu kıyas ve çıkarım yöntemlerini Arap dili içerisine katmalarının daha sonra İslam fıkhının ortaya çıkmasına zemin hazırladığı görüşünden yola çıkarak Aristo'nun İslam fıkhının babası olduğunu söyleyebilir miyiz? Hendek savaşında Hz. Peygamber'e gelip "Biz Farslılar savaşlarımızda düşmanla daha kolay başa çıkabilmemiz için hendekler kazardık" diyen Selmân-ı Fârisî'nin bu teklifini beğenen Hz. Peygamberin acaba İran te'siri altında kaldığını mı söylememiz lazım? Bu bir teknik konudur doktrinle alakası yoktur dolayısı ile bir kazanımdır Müslümanlar için. İslam tasavvufu da benzer bir durumdadır. Bazı sûfîlerin bazı sözleri ve görüşleri bazı başka dinlere mensûb kimselerin görüşlerine benzeyebilir. Bunların birbirlerini tanımalarına gerek bile yoktur. Çin'de matematikçiler 2 ile 2'yi toplarlar 4 çıkar. İspanyol matematikçiler de 2 ile 2'yi toplarlar 4 çıkar. Şimdi kim kimden almıştır? Bunlar birtakım evrensel gerçeklerdir her yerde aynı sonuçları verir. Ancak aralarında birtakım mukâyeseler yapılabilir.

Hayatında Arapça'dan başka bir dil bilmeyen İbnu'l-Arabî'nin bazı görüşleri ile kendinden onbin sene önce yaşamış Çin'li Lao-tse'nin bazı görüşleri arasında Japon profesör Toshihiku İzutsu Türkçe'ye de çevrilen nefis bir mukayeseli çalışma yapmıştır biliyorsunuz. İlginç benzerliklerin yanısıra bir çok farklılıklar da bulunmuştur.

Daha önce bahsettiğim İslam tasavvufunu dışarı atmak isteyen guruplar maalesef karşı savlardan hiç haberdar değiller. Belki de işlerine gelmiyor. Mesela biliyor musunuz bir çok Hindu araştırmacı sûfîlerin Hindistan alt-kıtasına gelmelerinden sonra Hinduizmin onlardan büyük etkiler aldığını ileri sürüyorlar ve bazı eklektik Hindu mezheblerinin ortaya çıkmasını buna bağlıyorlar. Hatta bugün pek çok müntesibi bulunan Sikh dininin aslında sûfîlerden etkilenen Guru Nanak isimli bir Hindu'nun kurduğunu söylüyorlar.

Tabii bu arada bazı sûfîler de kendi eğitim metodlarını geliştirirken birtakım Hinduların faydalı olabilecek bazı yöntemlerini de kullanmakta bir sakınca görmemişlerdir diyebiliriz. Ama bunların hiç biri doktrine ait şeyler değil bir takım pratik uygulamalardır. Meselâ yogik uygulamalarda yer alan ve temiz nefes alış-verişini düzenleyen nefes tekniklerinin (prânâyâma) Müceddidiyye şeyhleri tarafından haps-i nefes dersi olarak geliştirilmiş olması mümkündür. Fakat bu esası etkilemez. Çünkü Müceddîdilikte daha pek çok eğitim metodları bulunmaktadır ki bunların hepsi bir doktrin altında bir araya getirilmişlerdir. Bu gibi kimselerin sıkça ortaya attıkları bir diğer iddia da Yahudi Kabbalacılığının sûfizmi etkilediği iddiasıdır. Oysa hem İbrânîceyi ve hem de Arapçayı iyi bilen Fransız din tarihçisi profesör Paul Fenton en eski Kabbala metni olan Sefer Yetzira'nın en kadim nüshasının Kuzey İspanya'da bulunduğunu ve yazılış tarihinin İbnu'l-Arabî'nin vefatından yaklaşık elli sene sonraya tekabül ettiğini söyledikten sonra şöyle bir dehşet isbatta bulunur ve bunu yayınlar: En eski Kabbala metni İbnu'l-Arabî'nin el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye'sinin bir bölümünün aynen tercümesinden ibârettir. Bütün teoriler altüst olur. Ayrıca biliyorsunuz meşhur Yahudî filozofu Maimonides Kâhire'deki okulunda derslerin arasında sûfîlerden gördüğünü itiraf ettiği toplu zikir ve devran da yaptırdığı için bazı Yahûdî din adamları tarafından suçlanmıştır. Sabatay Tsevi'nin üzerindeki sûfî tesirler ayrı bir inceleme konusudur. Netîce olarak şunu söyleyebiliriz sûfîler de tıpkı diğer insan cinsi gibidirler, te'sir alır te'sir verirler. Ancak bunlar doktrine müteallik değildir vesselam.

Mürşid ne demektir? Bu konudaki istismarlar nereden ortaya çıkıyor?
Mürşid, yol gösteren demektir, rehberdemektir. Araplar turistik şehir rehberi kitaplarına bile Mürşid derler. Yani koskoca şehri onun yardımı olmadan tanıyamaz, sokaklarında kaybolmadan dolaşamazsınız. Teknik anlamıyla dîni tasavvufî yorumuyla öğreten bir öğretmen, bu konularda engin bilgisine mürâcaat edilen bir üstâd, bu mesleği çıraklara gösteren bir usta ve kendisi taklid edilen nümûne bir insan demektir. Buradaki öğretim salt zihinsel bir eylem olmadığı için mürşid aynı zamanda mânevî feyzin kendisinden aktığı bir kanal da olmaktadır. Hikmet ve mârifet dolu kâmil bir insandır mürşid. Uzun yıllar süren riyâzat ve mücâhedeler sonucunda kendi düşük vasıflarını yüksek vasıflar hâline getirmiş ve bunun sonucunda kaynağını tanımış ve bilgideki birliği yakalamış bir kimsedir. Dolayısı ile parçalanmış bir benliği yoktur. Kendi içinde huzûra ermiş, sükûna kavuşmuş, temkinli ve vakûr bir kimsedir. Ağzından hep birlik cümleleri akar, parçalayıcı, bölücü sözler sâdır olmaz. Nereden gelindiğinin ve nereye gidildiğinin şuuruna varmıştır. İnsanın önündeki engeller neler onları çok iyi tanıyan bir kimsedir. Allah ile o kadar yakınlık peydâ etmiş ki O'nun yeryüzündeki gözü, kulağı olmuştur. Resûlünün hakîkatini görmüş ve ona öylece îman etmiş kimsedir.
Peygamberlerin ancak ilim mîras bıraktıklarını biliyoruz. Vâris-i nebî bu ulemâ-yi-billâh kimselerdir. Allah'ı

görmemiş, peygambere yetişmemiş kimseler bedel olarak bu vekillerden onlar hakkında bilgi sahibi olabilirler.

Kişinin tek başına din gibi çok önemli bir sahada dolaşabilmesi kendi aleyhine olur.
Her ilim dalında otorite mefhumu vardır. Siz bilgide otorite kabul etmiyorsanız epistemolojik anarşistsiniz demektir. Aslında bu en sonunda otorite benim sonucuna çıkarır ki bu da demonik bir tavırdır. Şeytan'ın Allah'ı kabul etmediği için şeytan olduğunu zannetmeyiniz. Şeytan ateist değildir, tanrıtanımaz değildir. Şeytan İnsanî otoriteyi kabul etmediği için lânete düçâr olmuştur. İnsân-ı kâmil'in otoritesi önünde acziyeti itirâf bu yolun başıdır. Bilmeyene öğretirler, ağlayana emzik verirler ama "ben biliyorum" diyene kimse yardımcı olamaz.

Şimdi biz erkekler bazen berbere gideriz, saç sakal traşı oluruz. Berberin koltuğuna otururuz ve onun mesleğindeki otoritesine, bilgisine teslim oluruz. O da usturayı gırtlağımızın üzerinde dolaştırarak bizi traş eder. Bütün hayatımızı ona teslim etmişizdir. İsterse bir küçük hareketle gırtlağımızı kesip bizi öteki dünyaya gönderebilir. Hiç gık demeden ve kıpırdamadan tıpkı ölünün yıkayıcısına teslim olduğu gibi berbere teslim oluruz. O da üzerimizde bildiği gibi sanatını icrâ eder. Hiç birimiz "Kardeşim olmaz öyle şey, öyle yapma şöyle yap" gibi kendisine mesleğini öğretmeye falan kalkmayız. Bu şirktir falan demeyiz. Böyle konuşur kendisine ukelâlık edersek derhal kapı dışarı edilir ve "Git kardeşim kendine başka bir berber bul" hitabına uğrarız. Bu da tıpkı böyle bir şey. Tamamen güvene dayalı bir ilişki.
Peki bu konunun da hiç istismarı yok mu? Tabii ki sahte, ehliyetsiz, yarım kabiliyetli ve acemi berberler bulunabileceği gibi böyle mürşidlik iddiasında bulunanlar da bulunabilir. Tıpkı sahte doktor, sahte subay da bulunabileceği gibi. Ama hiç kimse sahte doktor var diye bütün doktorları itham edemeyeceği ve hatta tıp ilmini suçlayamayacağı gibi sahtekârlar yüzünden güçlü tasavvuf geleneğini de suçlamamalıdır. Bırakınız sahte mürşidi bu yeryüzü sahte peygamberler de görmüşse demek ki bu konu bir bakıma işin tabiatında bulunmaktadır. Hiç bir peygamber sahte peygamber çıkacak, mütenebbî çıkacak diye peygamberlik yapmaktan vazgeçemiyeceği gibi hiç bir mürşid de sahte mürşidler türeyecek diye bu vazifeden vazgeçemez.

Bir çok sûfî Allah'ın velîleri ile şeytanın velîlerini birbirinden ayırdedecek kıstaslar geliştirmişlerdir. Velîyi tanımak (mârifetü'l-velî ve'l-velâye) diye bir ilim dalı bile te'sis edenler olmuştur. Bütün geleneklerde böyle bir branş vardır. Saintoloji derler kimi dinlerde, guru veya swami'nin bulunması derler bir diğerinde.

Bu iş öyle kolay bir iş değildir. Aslında her mesleğin kendi iç denetimi olduğu gibi bu mesleğin de iç denetimi vardır. Ama bunun uygulanmasının zemininin olması lazımdır. Eğer taşları bağlar köpekleri salarsanız ortalığın köpekler tarafından işgâl edilmesine de katlanmanız gerekir. Bununla beraber şunu da itiraf etmeliyim ki mâneviyat konusu bir çok maddî konudan çok daha önemli ve hayatî olduğundan her zaman için bu sahada sahte otoriteler diğerlerinden çok daha fazla olmuştur. Kaliteli olan malın her zaman için sahteleri yapılır. Elektronik cihaz alırken dikkat edin her Sony hakîki Sony değildir, piyasada sahteleri vardır. Ama ucuz olsun diye mesela Alba marka bir cihaz alırsanız emin olabilirsiniz ki o Alba'dır, sahtesini yapmaya gerek duyulmamıştır.

Burada bir de "Râbıta" üzerinde duralım isterseniz. Râbıtaya hangi anlamda önem veriyor tasavvufî ekoller? İslâm'ın Tevhîd hassâsiyeti içinde Râbıta'yı nasıl anlamak gerekir? Bu konuda düşülen hatalar nelerdir?
Bu pratiğe yönelik, muayyen bir uygulamaya yönelik bir soru. "Râbıta" tasavvufî eğitim metodlarından bir tanesidir sadece, yegânesi değildir. Yani tasavvuf sadece râbıta uygulamasından ibâret değildir. Bir önceki sorunuzu cevaplarken Mürşid'in fonksiyonunun sıradan bir öğretmen gibi olmadığını söylemiştim. Onun fonksiyonunu adeta psikanalizdeki "transfer" olayı ile karşılaştırabiliriz. Bir enerji aktarımı, silsile yoluyla geçen bir enerji deverânı söz konusudur aslında. Evrende her şey bir diğer şeyle irtibat hâlindedir. Boşluk yoktur. Karşılıklı te'sir alış verişi vardır. Halk bunu "Üzüm üzüme baka baka kararır" deyişiyle anlatır. Enerji üst prensibten alt prensibe doğru akar. Düşünce dünyamız, imajinasyon dünyamız aslında fizik dünyadan daha aktiftir. Tahayyül dünyamıza davet ettiğimiz şeyler daha sonra bizi etkisi altına alır. O hayal ettiğimiz obje ile bütünleşmeye başlar onun hâlini giyiniriz. Bir pop starını sürekli imajinasyonuna alan kimse bir müddet sonra onun gibi düşünmeye, onun gibi giyinmeye başlar. Âşık olan bir genç sevdiğini bir türlü zihninden atamaz. Onu sürekli düşünmekle de onun hakkında bazı bilgilere sahip olmaya başlar. Mesela onun bir şeye üzüldüğünü hisseder, hemen arar dediği gibi çıkar. Bu düşünme gücünü tıbbî tedâvî metodları içerisinde kullanan alternatif terapiler var.

Sporda rakibine konsantre olmak diye bir şey var. Bütün beşerî öğretim metodlarında râbıta yöntemi var aslında. Bir şiir eleştirmeninin sözünü okumuştum. Bir şâirin şiirini anlayabilmek için onunla özdeşleşmeniz gerekir demişti. Evet bu bir yöntemdir. Bilen ve bilinen arasında, obje ile nesne arasında en üst bilgi mertebesi özdeşleşme, aynîleşme ile elde edilendir. Adolesans öncesi çocuğun eğitimine bir bakalım. Hiç bir çocuk kendi

kendine, veya eğitim kitabı okuyarak kişiliğini oluşturmaz. Kendisine model olarak aldığı yakın çevresindeki yetişkinlere bakarak, onları taklid ederek bir yerlere gelir. Daha sonra artık kendi kendine yeter hale gelir. Tasavvufî eğitim de bu yöntemi izler. Âdeta bir çocuk mesâbesinde olan mübtedî sâlik kendi ayakları üzerinde duruncaya kadar mürşidini taklid eder. Bunun için fiziken rehberine yakın olması gerekir. Şayet bu imkânı yoksa onu tahayyül ederek aradaki bu mesâfeyi kaldırmaya çalışır. Kâmil, olgun insana bakan kimse de zamanla onun gibi kâmil ve olgun kişi olur. Bu uygulamada karşılaşılabilecek bir takım zorluklar yok mudur? Tabii ki vardır. Özellikle resme bakarak râbıta yapılması konusunda bazı eğitimsiz müridler abartmalara gidebilmişlerdir. Bu da kendilerine doğrusu gösterilmek sûretiyle tedavi edilebilecek bir husustur.

Râbıta'nın tevhîdi zorlaması gibi bir şey olamaz. Çünkü bizzat Allah; "Benim zâtım üzerinde düşünmeyiniz [Çünkü düşünceniz içerisine O'nu sığdıramazsınız] lakin benim sıfatlarım, fiillerim, eserlerim üzerinde düşünebilirsiniz" demek sûretiyle kendi zâtı değil sıfatları üzerinde konsantre olmamızı tavsiye etmektedir. Allah'ın gözü, eli, ayağı O'nun bazı vasıfları değil midir? Yine O; "Bana ibâdetlerle yaklaşan öyle kullarım vardır ki ben onların gören gözü, yürüyen ayağı, tutan eli olurum" buyurmaktadır. O zaman Allah'ın bu sıfatlarının yeryüzünde kimlerde tecellî ettiğini yine kendisi bize bildirmektedir. Bu olayın mâhiyetini bilmeyenler ortada bir taabbüdî eylem var zannederler. Hiç kimse Râbıta ettiği bir kimseye tapıyor değildir. Bu bir düşünce zinciri oluşturmak demektir aslında. Ben birisini düşünürüm, o da bir diğerini düşünür böyle zincirleme bir link, bir hat kurulmuş olur. Bir tür bilgisayar ağı, network da diyebiliriz buna. Merkezi Londra'da olan bir kuruluş var. Bütün dünyadaki üyelerine bir gün ve bir saat belirliyor [Ülkelerarası saat farkları da göz önünde bulundurularak]. O belirli gün ve saatte bütün üyeler sakin bir ortamda gözlerini kapatarak uzak diyardaki bir diğer üye arkadaşlarına konsantre oluyorlar. O üye de bir diğerine. Böylece bir düşünce akışı gerçekleştiriyorlar aralarında. Sonra birbirlerini imajinasyonlarında nasıl bulduklarını haber veriyorlar, doğruluk derecesini test ediyorlar. Hayal gücümüz aslında kullanmasını bilmediğimiz bir bilgi vasıtamızdır.

Son olarak Batı'da gerçekleşen İslamlaşmalarda tasavvuf üslûbunun çok etkili olduğunu görüyoruz. Nedir bunun sebebi sizce? Ya da İslâm'ın diğer branşlarından neden çok daha etkili oluyor tasavvufî söylem?
Bunun bir kaç cevabı bulunmaktadır. Bir kere evrensellik boyutunu yakalamakla alakalı bir husustur bu. Her insanın din, ırk, cinsiyet, renk gibi ayırıcı özellikleri yanında bir de insan olmak, bir rûha sâhip olmak, bir gönle sahip olmak gibi ortak özellikleri de bulunmaktadır. Binanaleyh bedene değil rûha hitab eden söylem tarzları herkesi kuşatabilir. Ben bir tane Avrupalı veya Asyalı tanımıyorum ki "İslâm'ın istincâ ve istibrâ konularını inceledim, beni çok cezbetti ve bunun üzerine Müslüman olmaya karar verdim" demiş olsun. Ama yüzlerce kişi tanıyorum ki Mevlâna'nın beyitleri altında yanmış veya İbnu'l-Arabî'nin o dehşet irfânı karşısında un ufak olmuş ve ardından İslâm'a gelmiştir. Zîra o âriflerin sözleri hâla enerji yüklüdür, içleri boş değildir. Okuyan kimseleri çarpmaktadır. Netice olarak tasavvuf hem İslâm mezhebleri ve fırkaları arasındaki kaynaşmayı sağlayabilecek ve hem de bütün insanlığı kuşatabilecek bir din yorumudur. Bir imkandır. Müslümanlar bu imkana kulaklarını tıkamamalıdırlar. Gerek bireysel ve gerekse toplumsal huzûr ortamının yaratılmasında sûfîlerin öğretilerinden istifâde edebiliriz. Mevlâna'nın dediği gibi "Bizler ayırmaya değil birleştirmeye geldik".

SADREDDİN KONEVİ

Sadreddin Konevi kimdi, fikirleri neydi, ne demek istiyordu? Bunların anlaşılması belki zaman alacak bir husus. Ancak bu gibi çalışmalarla Sadreddin Konevi ve onun mektebinin temsil ettiği İslam düşüncesinin önemi inşaallah zaman içerisinde daha iyi anlaşılacağı kanaatindeyim.

Sempozyumun başlığı XIII. yüzyıl Konya'sı ve Sadreddin Konevi. Fakat biz XX. yüzyıldayız ve XX. yüzyılda İslam dünyası Mağrip'ten Maşrık'a kadar bir dönüşüm içerisinde. Bazıları Arap Baharı diyor. Arap baharı, Arap kışına döner mi? Baharın ardından kış gelir mi, kışın ardından yaz gelir mi, diyenler var. Değişik sahnelerde bunları tartışmaktadırlar. Evet, bizlere ilk bakışta bu gelişmelerin siyasi veya ekonomik olaylar olduğu, bu sebeplerden, sıkıntılardan halkların isyan ettiği zannı düşüncesi bulunmaktadır. Evet, zahiren görünen bu. Lakin şundan emin olalım ki, Arap dünyasında başlayan ve hâlâ devam eden İslam dünyasının genelindeki arayışların hepsi “Hangi İslam?” sorusunun cevabının aranma çalışmalarıdır. Şu an İslam dünyası ciddi manada geleneksel, ananevi İslam'dan uzaklaşmanın sıkıntıları içerisindedir. Öyle İslam anlayışları bulunmaktadır ki, açlıktan nefesi kurumuş olan bir Somali'de bomba nasıl yapılır ve 70 öğrenci nasıl öldürülür? Bunun talimini yapmakta. Somali'de adına “Gençler” denen bir hareket, bugün bir İslam devleti ilan edip, yarın sabah İslam devletinden ilk anladıkları şey olan on altı tane gencin elini kolunu kesmek suretiyle İslam tatbikine başlamışlardır. Şarkta bazı bölgelerde darü'lhadis adı altında sadece hadis öğretildiği iddiasında

olan medreselerde -ülkemizin dışındaki Şarkı kasdediyorum- bazı İslam diyarlarında olan bir olay; darü'l-hadis adı altında, nasıl bomba yapılırı öğretmekten başka bir şey öğretilmeyen adına -artık net olarak söyleyebiliriz- El Kaide'nin fikrî çıkış yeri olan Vahhabizm ve bunun uzantılarının İslam dünyasındaki ortaya çıkardığı sıkıntılar artık örtülemez bir hâle gelmiştir. Bütün bu gelişmelerin sonucunda, İslam dünyası Şii'siyle, Sünni'siyle artık şu soruyu soruyor:
"Gerçek İslam hangisiydi? Tarihteki İslam neydi? İslam medeniyeti oluşturan İslam neydi? Ariflerimizin İslam'ı neredeydi?".
Mağrip'te, Maşrık'ta bu medeniyet öyle güzel insanlar yetiştirmişti ki, bu örnek bütün dünyaya örnek bir medeniyet göstermişti. Şu anki arayışlar, her ne kadar Tahrir Meydanı'nda ve başka yerlerde siyasi olarak gözüküyorsa da, arkadaşlar şunu bilin ki, bunun arkasında ciddi bir İslam İlahiyatı arayışı var.

Bu fakirin bazı kaygıları da var.Bazı zalimler gitti, bazıları gitmek üzere, bazıları gidecekler. Çünkü bir rivayette Hz. Peygamber Efendimize, bir rivayette Hz. Ali Efendimize, başka zatlara da izafe edilen çok güzel bir söz var: "El mülkü yebka bi'lküfri vela yebka bi'l-zulm"…
Yani; mülk, idare, yönetim küfür ile ayakta durabilir; fakat zulüm ile ayakta durmaz. Yani kâfir bir yönetim, ama insan haklarına saygılı bir yönetim, devam edebilir. Ama zalim bir yönetim Müslüman bile olsa ayakta durmaz. Ben bu sözü çok mühimsiyorum. Bu kaygım İslam dünyasındaki bu gelişmelerin ardında hangi İslam'ın geleceği konusunda bizlerin temsil etmekte olduğu ve her mekânda müdafaa ettiğimiz tasavvufi İslam'ın bazı İslam yorumları tarafından dışlanılmaya çalışıldığını görüyoruz. Kahire'de, Libya'da bazı akımlar, anti-sufi akımlar bu özgürlük hareketlerinin arkasına saklanarak bazı makamlara ve mevkilere sızmak üzereler. Ben böyle bir kaygımı dile getirmek istedim.

Sadreddin Konevi ve onun temsil ettiği İslam yorumu günümüzde Müslümanların Tahrir Meydanı'nda dile getirmek istedikleri İslam'ın ve genel İslam dünyasının o aradığı bir
çözümü olabilir. Bir modeldir İslam Tasavvufu. Bu model bize -Hasan Kamil Hocamızın bahsettiği- o yabancılaşma konusunda ki; ben ona biraz ilave ederek kulun Rabbiyle olan yabancılaşmasını ortadan kaldırıp, kendi kaynağını bizzat gösterme, tattırma, hissettirme çabasıdır, modelidir tasavvuf. Bir insan dininde Rabbini hissetmediği sürece ondan zevk alacak değildir. Dolayısıyla Hz. Muhyiddin-i Arabî ve onun mektebinin temsil ettiği İslam yorumu gerçekten, geçmişte olduğu gibi 700 yıllık bir Osmanlı İmparatorluğu'nun arka planında yatan İslam anlayışındaki ruh mimarları olduğu gibi, günümüz İslam dünyasındaki İslam arayışlarının da İslam mimarları olabilirler. Henüz buna dair bir şey yok ama biz çalışırsak olabilirler. Konya'dan bu İslam dünyasındaki arayışlara ışık tutulabilir.

Takarrup kulun Allah'tan uzak olmadığını, Allah ile yakın olduğunu ve bu Allah ile olan yakınlığını tasavvuf denilen bir ilim dalıyla kişiye, ferde tattırma, hissettirme, talim etme ilmi. Çünkü O'ndan geldik, O'na döneceğiz. Çünkü O bizim Rabbimiz. Meşhur bir Hadis-i Şerif-biliyorsunuz- hatta Sadreddin Konevi "Kırk Hadis" kitabında da bu hadisi kullanıyor, sufilerin çok kullandığı bir hadis, bir Hadis-i Kutsi: Kulum, farzlarla ve nafile ibadetlerle, yani ibadetlerin mecmuu ile o amelleriyle öyle bana yaklaşır, öyle bana teveccühte bulunur ki, benim sevgimi kazanır, ben onu sevmeye başlarım. Ben onu sevdikten sonra artık o benim yürüyen ayağım, tutan elim, gören gözüm olur, mealindeki o meşhur hadis. Burada bakınız yukarıdan aşağıya, dikey manada, enfüsi manada bir silsile başlatılıyor. Bu silsile diyor ki, ben yeryüzünde yürüyen ayağa, ele, gören göze sahibim. Demek ki yeryüzünde Allah'ın
gözü, eli, ayağı diye bir tabir oluşmaya başlıyor. Böylece kul ile Allah arasında nasıl bir irtibat olduğunu görüyoruz. Allah böyle bir irtibat ağı oluşturuyor. Bu irtibatı takip etmemiz gerekiyor.

Bakınız bu Hadis-i Kutsi'yi bir kenarda tutalım, ardından Sadreddin Konevi'ye hemen geçelim. Onun hayatında önemli noktalar var. Bunlardan biri, derslerini nasıl yaptığı. Çok enteresan onu aktaracağım, ardından talebesinin nasıl çalıştığını aktaracağım sonra konuşmamı bitireceğim, inşaallah.

Talebesi Sadreddin Konevi'nin nasıl ders yaptığını anlatıyor. Birçok ders yaptı, hadis dersi yaptı vs. Bunlardan bir tanesi meşhur "Taiyye" Arap dünyasında çok kullanılır. Hatta Sadreddin Konevi'nin kendisini ziyaret etmek için Kahire'ye kadar gittiği Ömer İbn'ül-Faruk'un "Taiyyesi" çok önemli bir tasavvuf metni şiirini şerh ettiği dersleri. Rivayet o ki, bu derslere-tabiri caizse Şam'da başladı, ardından Kahire'de devam etti, sonra Konya'da tamamlandı deniliyor. Uzun seneler devam eden dersler. Kahire'ye gelip bu Taiyye'nin müellifi ile şairi ile büyük arif ile de tanışmak istemiş, fakat geldiğinde vefat ettiği haberini alıyor. O arada büyük pirlerden Ebu'l Hasen-i Şazeli Hazretleri ile

Kahire'de buluştuğu ve tanıştığı rivayet ediliyor. Onu da,-Ebu'l Hasen-i Şazeli Hazretleri- Aktab-ı Erbaa'dan bir kişi olması hasebiyle zikretmek istedim. Buradaki derslerine devam eden talebeleri var. Bunlardan bir tanesi Iyki. Iyki aktarıyor, diyor ki; bazılarımız dikkatli bir şekilde kendisini dinlerdik, not almazdık. Bu bazı ariflerin derslerinde böyle, not almıyorlar kalplerine ilkah etmeye çalışıyorlar. Fakat bazıları da not alıyor. İşte Iyki diyor ki, Sadreddin Konevi Hazretleri Kahire'de Farsça olarak açıkladığı dersleri, Saideddin Fergani adlı bir talebesi kaleme alırdı diyor. Oradan bir okuma yapıyoruz, diyor ki; Üstadımız bir şiiri, bir beyiti o gün derste, şerh etmeden evvel bir odaya çekilir on- on beş dakika murakabede bulunurdu. Rivayet bu kadar. Konevi, bir başka yerde açıklıyor, diyor ki; ben o murakabede üstadım Muhyiddin-i Arabî'nin ruhaniyetinden bana o beyti açıklaması talebinde bulunurdum, o bana açıklardı sonra cemaatin huzuruna çıkar bende olan açılımı aktaran ders yapardım, diyor. Bugün Saideddin Fergani'nin yazdığı bir kitap var, "Meşarık'üd- Darari" farsça, sonra bunu Arapçaya kendisi tercüme ediyor ve adına "Müntehal Medarik" diyor. Biz bütün ilim dünyası bunu diyoruz ki, o kitabın yazarı kimdir, Saidüddin Fergani'dir. Bilimsel olarak böyle, kütüphane kayıtları böyle ama silsile takip ettiğimiz zaman kitabın müellifinin kim olduğunu görüyoruz. Yukarı doğru çıktığımız zaman bakıyoruz, diyor ki Saideddin Fergani; bunlar benim Sadreddin Konevi'nin derslerinde Farsça olarak tuttuğum notlardır. O zaman bunları anlatan Sadreddin Konevi'dir. O zaman bu kitap da Sadreddin Konevi'nin kitabıdır. Binaenaleyh MEBKAM üyelerine diyorum ki, "Meşarık'üd-Darari" kitabını da Konevi Hazretleri'nin kitapları içine alınız. Durmuyoruz devam ediyoruz, geriye doğru çıkıyoruz, Sadreddin Konevi diyor ki, ben bu dersleri anlatırken bir odaya çekilip murakabede bulunuyorum ve üstadımın ruhaniyetinden bana bu beyitler ilkah oluyordu, o zaman zımnen bu kitabın yazarı Muhyiddin-i Arabî oluyor. Hadis-i Kutsiyi de bunun önüne getirdiğimiz zaman logolar yavaş yavaş tamamlanıyor. Neydi Hadis-i Kutsi, ben yeryüzünde öyle kişilerin yürüyen ayağı, gören gözü, tutan eli olurum, biz onu daha da açalım, yazan kalemi olurum, olmaz mı, olur. O zaman silsileyi geriye doğru götürürsek bir intikalin, bir ruhaniyetin, bir nefes intikalinin önemli olduğunu görüyoruz. Burada tasavvuf literatüründe sadece metinlerin elden ele naklinden ziyade miftah dediğimiz kitabın yanında size bir de anahtarın verilmesi, anahtar olmazsa kitabın size konuşmaması gibi, mesela Ebu Cehil Arap; Arapça kitap veriliyor ama miftahı olmadığı için açamıyor ve anlamıyor. Kur'an'ı anlamıyor Ebu Cehil. Dolayısıyla otomatik olarak Arap olmak, Arapça biliyor olmak anlamayı da beraberinde getirmiyor bu durumda.

Devam ediyoruz, bakınız silsile çok enteresan bunu günümüze kadar da sizler tamamlayın. Muhyiddin İbn-i Arabî'nin talebesi Sadreddin Konevi, onun talebesi Müeyyedeti'l- Cendi bu zat Füsusu'l-Hikem'in şarihi, ilk tam metni yazanlardan, o diyor ki: "Füsusu'l-Hikem Şerhi'ni yazmadan evvel yani, başlamadan evvel -kendi sözünden naklediyorum size şeyhim ve rehberim Muhammed bin İshak bin Yusuf el-Konevi bana Füsus'un mukaddimesini şerh etmekteyken üzerimde esrar âleminden gelen ilhamın işaretleri zuhur etti ve nefes-i Rahmani onun nefesiyle açılmaya başladı. Bana bu şerhi yaparken Sadreddin Konevi Hazretleri'nin nefesinden yardım gelmeye başladı. Onun mübarek nefesi batınımı ve zahirimi istila etti. Batını kimin batını Sadreddin Konevi'nin batını vasıtasız bir şekilde-doğrudan yani- batınıma galip oldu. Yani onun batını benim batınıma galip oldu. Tam tetabuk, tam örtüşme, tam vahdet hâli.

Devam ediyor ve diyor; bedenimde ve kalbimde kâmil bir tesir hâsıl etti. Böylece Allah Mukaddime'nin şerhi esnasında bütün kitabı anlamamı sağladı. Bu olayda bakınız yukarıdan aşağıya takip etmek gerekiyor bir ruhun ilkah süreci var. Şeyh bunu bana tahakkuk ettirdikten sonra ben artık Füsusu'l-Hikem'i şerh eder hale geldim, diyor el-Cendi. Bakınız "el ele, el Hakk'a" diye bir tabir var dilimizde biliyorsunuz. Elden ele geçerek gönülden gönle intikal ettirilen bir silsile. Binaenaleyh manevi silsileye tabi oluş, bir ruhaniyetten feyiz alış, oradan süt emmek bizde metinlerin anlaşılmasında önemli bir miftahtır. Bu miftah bugün İslam dünyasında Darü'l-hadislerde dahi kaybedilen bir anahtardır. Anahtar kaybedildiği için bugün Kuzey Pakistan'da, Hindistan'da okutulan hadis metinlerinden el bombası nasıl yapılır sonucunu çıkarmakta bazı anlayış sahipleri. Oysaki Sadreddin Konevi burada hadis okutandı. Tabiri caizse onun mekânı da darü'l-hadis idi. Bir darü'l-hadis düşünün ki oradan irfan çıkıyor, medeniyet çıkıyor, bir darü'l-hadis düşünün ki oradan el bombası çıkıyor. Demek ki burada bir formatlama, İslam anlayışını formatlamada bir problem olduğu kanaatindeyim. Dikkat çekmek istediğim husus Sadreddin Konevi'nin tarihte XIII. yüzyılda kalmadığı onun temsil ettiği düşüncenin İslam dünyası genelinin aradığı İslam modeli veya tefsiri olduğu iddiasıdır ki bendeniz de bu iddianın arkasındayım ve bunun gerçekten bizim birçok sorunumuzun çözülmesinde de önemli bir rolü olacağı kanaatindeyim. Şunu da belirtmek istiyorum ki, özellikle bazı genç arkadaşlar Sadreddin Konevi gibi Muhyiddin-i Arabî gibi yüksek metafizik perdeden konuşmuş insanları, hocam Afrika'daki açlıkla ne alakası var gibi irtibat kurmakta zorlanabilirler. Onlara tavsiyem; ilim, irtibat kurma sanatıdır zaten. Yani irtibatı kurabilirlerse sorunu çözerler. Ama irtibat vardır. Bugün Muhyiddin-i Arabî'nin, Sadreddin Konevi'nin ve Hz. Mevlâna'nın temsil ettiği İslam anlayışının günümüz ile çok ama çok yakından irtibatı bulunmaktadır.

Prof.Dr. Mahmut Erol Kılıç, güncel sıkıntılarımızı ‘Otoritelerin dikey ehliyetsizliği’ üzerinden açıklıyor…

Yeni Dünya Dergisinin Nisan sayısında ‘Otoritelerin dikey ehliyetsizliği’konusunda önemli noktalara işaret ettiğiniz; yeni tabiriyle ‘ezber’ bozduğunuz bir yazınız yayınlandı. Biz de o metin üzerinden yürüyerek soralım; Tasavvuf nasıl bir ‘yol’dur Efendim?

Tasavvuf, bir bilgi değil bir düşünce tarzıdır, bir metottur. O yolu o usûlü takip ederek başka hiçbir yoldan edinemeyeceğiniz bilgilere ulaşırsınız. Nasıl bir yoldur bu yol? Geçici, değişken olandan ziyâde, özde yatan kalıcı esasların araştırılmasına yönelik bir yaklaşımdır. Bu düşünce tarzı tarihî süreç içerisinde kendisine bağlı bir kültür, sanat, bilim ve medeniyet tarzı doğurmuştur ve bu konudaki besleyiciliği son asırda olduğu kadar salt teorik bir spekülasyon alanı oluşturmamıştır. Örneğin hemen hemen bütün hakiki tarihçiler, Selçuklu, Osmanlı gibi bir çok geleneksel toplum insanının ilmî, dînî, ekonomik, etik, estetik ve bürokratik yaklaşımlarının arka-planında tasavvuf denilen bu dünya görüşünün yatmakta olduğuna dikkat çekmişlerdir. Eskiden herkes birbirine ‘İntisabınız nereye?’ diye sorarken bugün bir tarikate intisab etmiş olmanız nerdeyse toplumsal bir ayıp derekesine inmiş bulunmaktadır.

Bu yabancılaşmanın sebebi nedir sizce Hocam?

Bu ayrışmanın, bu yabancılaşmanın, tekamülün sadece yatay boyutuyla yetinmekle ilgili olduğunu düşünüyorum. Yatay ilerleyen insan tipleri toplumda otorite mevkini işgal ederken, dikey tekamül sahiplerinin getirdiği bilgi tarzına alenen savaş açmış ve toplum gözünde hem bilgiyi hem bilginin kaynağını itibarsızlaştırmışlardır. Otoritelerin dikey ehliyetsizliği ve kendi alanları dışında kalem oynatmaları, onlardan beslenen ‘halk’ dediğimiz yaygın toplum katmanlarında bir itikad ve edep kırılmasına sebep olmuştur.
Uzak tarihimizden bir örnekle konunun eksenini ve kırılma noktasını özetlemek istiyorum:

İmam Cafer-i Sâdık ks, ister Sünnî olsun ister Şia’dan olsun, hakkında bir tenkit dahi olmayan, Vahhabisi dahil, bütün İslam ümmeti genelinin ittifakla büyüklüğünü, ilmini, şöhretini, dirayetini teslim ettikleri İslam’ın yetiştirdiği en büyük zatlardan bir zattır. Bu zat o kadar büyük zatlardan birisi ki Hanefî mezhebinin kurucusu İmam-ı Âzam Ebû Hanife’ye ra hocalık yapmıştır. İmam-ı Âzam Ebû Hanife der ki “Eğer şu iki senem olmasaydı Numan helak olmuştu”… Yani İmam Cafer’le tanışmadan evvelki Numan, tanıştıktan sonraki Numan hayatını iki devreye ayırmıştır. Numan, Ebû Hanife’nin ismidir. İmam-ı Cafer’le tanıştıktan sonra, Cafer-i Sâdık’ı destekledi diye Hanefî mezhebinin kurucusu Numan İbni Sabit, hapsedilmiştir. Hapse girme sebebi İmam-ı Cafer’i desteklemesidir. Bu tanısın tanımasın İmam Cafer’in her sünninin gönlünde taht kurması için yeterli bir referans olmuştur.

Bir orta noktada buluşmamız mümkün mü bugün de. Arayı nasıl kapayacağız?

İmam Cafer Sâdık ks büyük İslam evliyasındandır, kerametleri zahirdir. Aynı zamanda Hz. Peygamber Efendimizden gelen, Evlad-ı Rasûl dediğimiz, Hz. Peygamberin ehl-i beytinin bir mensubudur yani seyyiddir. Altıncı imamdır, silsilede on iki imamdan altıncısıdır. İmam Cafer’den sonra gelen kimselerin bazıları İmam Cafer’e bir fıkıh mezhebi izafe etmişlerdir. Nasıl İmam-ı Âzam Ebû Hanife’ye izafe ediliyorsa İmam-ı Cafer’e de izafe edilmiştir. Caferilik denilen fıkıh mezhebi İmam-ı Cafer’e dayandırılmaktadır. Böylece günümüzde Caferi, İmami, Alevi İslam anlayışlarında da farklı bir Cafer-i Sâdık motifi vardır. Bunların da birbirinden farklı anlayışları vardır. Yani Alevilikteki Cafer-i Sâdık motifi ile İmamiyye, yani Caferiyye denilen Şiadaki Caferi motiflerinde birbirine

benzemeyen hususlar da bulunmaktadır. Bir de ikisinden de farklı bir Cafer-i Sâdık motifi vardır ki bu husus çok önemlidir. Feridüddin Attar'ın "Tezkiret'ül Evliya"sı gibi, Abdurrahman Camî'nin "Tabakatus Sufiyye"si gibi sûfî biyografilerinin 1830'larda yazılmış son örneklerinden biri vardır. Nakşibendî bir zatın olan Abdülmecid-i Hânî tarafından kaleme alınmıştır. Hânîler, Şamlı bir aile, Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî'nin halifesi kendisi; "bizim yolumuz Cafer-i Sâdık'tan gelir" diye uzun uzun bir Cafer-i Sâdık motifi işlemiştir kitabında. Nakşibendîlerin esas kaynaklarından biri olan bu metninde, tıpkı önceki "Tezkiret'ül Evliya"larda olduğu gibi, çizilen Cafer-i Sâdık portresi, Sünnîleri de, Şiileri de birleştirecek olan figürlerden bir figürdür. Nasıl ki İmam-ı Ali'de ittifak ediyorsa bu iki grup, Cafer-i Sâdık'ta da, aynıyla birleşirler. Cafer-i Sâdık'ı kabul etmeyen ne Sünni ne Şii müntesip vardır çünkü.

Burda tasavvufun eritici, birleştirici yönü ortaya çıkıyor…

Tabi. Bakın şimdi ne oldu? Diğer yollar ve yöntemler ancak düşmanlığa varan bir buğza sebep olurken tasavvufi anlayış geldi ve zıtlar içindeki birliğe vurgu yaparak dikey bir sıçrama, tekamül noktası oluşturdu. Tasavvuf neş'esi Sünnîlik içersinde ekseriya kabul görmüş olmasına rağmen Sünnîlerin Vahhabilik gibi versiyonları tasavvufa karşı gelmiş ve dışlamıştır. Aynı şekilde Şianın içerisinde de Şianın abidlerini kabul eden fakat ariflerini kabul etmeyen bir görüş vardır. Şianın içerisinde de radikal molla gruplar vardır ve tasavvufa karşıdırlar. Tarihi seyir içinde baktığımızda, Ağnudî, "Bu sûfîlerin hepsi kafirdir" diyen bir Şii mollasıdır mesela. Bu sebeple çoğunluğu sûfîleri kabul etmişse de reddiyeciler de vardır. Tıpkı Sünnilerin kutuplaşmalarında şahit olduğumuz gibi. Mesele, maksada varmak için tabi oldukları yolların dikey teamülü hesaba katıp katmamasıyla ilgilidir.

Yakın tarihizden de örnek verebilir miyiz; bu zıtlaşmanın ilmi merkeziyeti açısından Hocam?

Yakın tarihimizde bu konuda büyük ayrışmalara merkezlik etmiş meşhur bir isim vardır. Eserleriüniversitelerde ders kitabı olarak okutulduğu gibi mezhep sahiplerinin de başucu kitabı konumundadır. Bu açıdan bu konuda bazı hususların tebarüz ettirilmesinin, ilim ehli ve tarikat müntesipleri için faydalı olacağı kanaatini taşıyorum. Son asırda Abdülbaki Gölpınarlı Bey, doçent ünvanıyla üniversiteden uzaklaştırılmış bir edebiyat tarihçisidir. Bir tasavvuf tarihçisi değildir; Farsça, Caferî kökenli bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir İstanbul'da. Binaenaleyh Farsça'yı çok iyi bilmektedir ve edebiyat ile ilgilenmektedir. Edebiyatla, özellikle Fars edebiyatıyla ve Türk Edebiyatıyla ilgilenirseniz, ister istemez bir müddet sonra karşınıza tasavvuf çıkacaktır. Tasavvufu bilmeden Türk edebiyatını, Fars edebiyatını bilmek mümkün değildir. Bu edebiyatın bütün anahtar kelimeleri tasavvuftadır. Tasavvufu bilmezsen edebiyatı bilmezin. İşte edebiyat üzerinde çalışa çalışa edebiyattan tasavvufa intikal etmesi icap etti Abdulbaki Bey'in. Fakat intikal etmesi de kalben değil; bunun bir çok şahidi de olmuştur yakınlarından. Tasavvufa yönelir ama bir çok şeyhe söver durur; İbn'ül Arabî'yi tekfir ederdi. Sebebi şudur: Bir dönem bazı Melamilerden istifade etti, Melamiler ona malzeme sundular. Özellikle Rumeli Melamileri dediğimiz Melami dostlar kendisine malzeme sundular ve Hazret bir kitap yazdı. Ama sonra bin pişman oldu. Keşke Hamzavilerden istifade etseydim; Melamileri çok büyütmüşüm gözümde aslında o kadar büyütülecek insanlar değillermiş. Bu kitabı 28 yaşlarında yazdım ama şimdiki aklım olsaydı bu şekilde yazmazdım" diye bir çok kişiye söylemiş. Yeniden gözden geçiriyordu, yeni haliyle yazacaktı, ömrü vefa etmedi.

Gölpınarlı Hoca intisaplı mıydı Hocam?

Hayır! Seyr-u sülük anlamında bir mürşidin elini tutmuş değildir. Kullandığı malzeme şekillendirir insanın düşünce yapısını. Mevleviliğe girmesi de tamamen edebiyatla musikiyle alakalıdır; seyr-u sülükün dışında gezinmiştir. Dolayısıyla Abdülbaki Gölpınarlı'nın yapmış olduğu tercümelerde de fahiş hatalar bulunabilmektedir. Niye? Doktrini bilmiyor çünkü. Vahdet-i vücut/ şühud tasavvufun özüdür; onu bilmiyor. Vahdet-i vücudu bilmeyen, vahdet-i şuhudu bilmeyen, cem'ul cem nedir bilmeyen, tecelli zat nedir bilmeyen, tecelli sıfat nedir bilmeyen birinin kalkıp tasavvuf doktrini üzerine bir şey söylemesi kusura bakılmasın; tartışılır. Siz bir edebiyatçısınız, tasavvuf edebiyatına dair metnileri neşredebilirsiniz, belki tasnif de edebilirsiniz; ama tasavvuf konusunda hüküm vermeye kalkarsanız ciddi problemler doğar. Nitekim Abdülbaki Bey'in bütün eserleri böyledir. Dahası, arkasından gelen nesle de çok kötü bir örneklik teşkil etmiştir. Ondan sonradır ki denize dalmayan herkes tasavvufi metinleri anlamaktan bahseder olmuştur… Dolayısıyla tasavvuf konusunda Abdülbaki Bey'i otorite olarak almak mümkün değildir. Yakından tanıyanlar ahlaken de zaten müsait olmadığını söylüyorlar. Benim şahsi görüşüm de bu yöndedir. Ömrünün son on yılında, köken olarak Caferî bir aileden geldiği için, Caferîliği yeniden keşfetme hevesine kapıldı. İran mollalarıyla çok sıkı

diresek temasına girdi. İran'dan kendisine çok kitap getirildi. Dolayısıyla Caferîliği keşfetti yeniden ama Caferîliğin içindeki o irfani özü göremedi. Caferîliğin fıkıh kitaplarını okudu. En son bir ilmihal tercüme etti, Caferîliğin fıkhi yönüyle ilgilendi. Caferîliğin içindeki o tasavvufi yönü göremedi. O yüzden bu alandaki sözleri de bir kıymeti haiz değildir.

Yani 'bir kamil mürşide varmadan olmaz' diyorsunuz?

Elbette. Varsa bir örnek gösterin. Yoktur. Şimdi bunları niçin zikrettim? Tesiri bütün topluma şamil bir zıtlaşmanın sebebi olan eserler ve şahıslar resmi eğitim anlayışımızı şekillendiriyor hala. Hakkı en uygun üslup ile söylemek lazım. Şimdi deniyor ki "Biz de Muhammed sav diyoruz; biz de şer'-i Ahmed diyoruz…" Bu mollaların anlayacağı bir düzey değildir. Anlama davasında bulunup eser yazarlarsa çok can yakarlar. Yarım hoca dinden eder misali insanı dinden ederler… Mollaların bu yolda çok fırın ekmek yemesi lazımdır. O zaman belki bir Hz. Mevlâna olurlar. Mevlâna molladır, Molla Hüdâvendigâr'dır esas ismi, medrese mollasıdır, medrese hocasıdır. "Aşk peygamberi" olarak tanımlanan Mevlâna, zannetmeyin ki başka bir gezegenden gelmiştir, Hayır, medrese sıralarından geçerek, rasyonel bir takım dini ve dini olmayan ilimler tahsil ettikten sonra içe girmiş bir kimsedir. Bir mürşidden el tuttuktan sonradır ki dikey tekamüle geçebilmiştir. Ancak ondan sonra Sultânul Âşıkîn olmuştur.

Netice-i kelam, bir bilgi ancak o bilginin kaynağından beslenen kişiden sadır olursa bir anlam taşır. Aksi takdirde ancak kavga gürültü sebebi olmaktan başka bir işe yaramaz. Hep de böyle olmuştur.

Çok teşekkür ediyoruz Hocam. Allah razı olsun; irşadınız daim olsun.

İlginiz için varolun. Önemli bir hizmet veriyorsunuz….

Prof. Dr. Mahmud Erol Kılıç ile...

...Ortaya güzel bir insan çıkmıyorsa o ibadet anlayışını sorgulamak lazım gelir…

04 Ekim 2011

Sosyal hayatta görünürlükleri arttıkça Müslümanların dindarlığı, nezaketi, ahlakı tartışmalara konu oluyor. İnansın, inanmasın herkes İslam'ın yüce değerler vaz'ettiğinde hemfikir. Mesele, dini temsil ettiği varsayılan insanın ne kadar başarılı olduğu. Oysa çok değil, bir asır önce aynı topraklarda cihana adaleti, nezaketi, estetiği ile nâm salmış bir medeniyet hüküm sürüyordu. İtibarımızı kaybettiğimiz aşikâr. Peki estetiğimizi, nezaketimizi, ahlakımızı nasıl yitirdik? Bu soruların ardına düştüğümüzde yaşadığımız zihniyet devrimi çıkıyor karşımıza. Neyi kaybettiğimizi hatırlamadan yitiğimizi bulmamız da mümkün görünmüyor. Büyüklerin 'hikmet' ya da 'irfan' diye nitelediği idrak seviyesinde kilitleniyor mesele. İrfandan soyulan din, siyaset aracı olarak kalıveriyor orta yerde. Ve biz ilmihal seviyesi kitapların sayfaları arasında hem kendi ve hem de insanlığın manevi bunalımlarına çare arıyoruz. Prof. Mahmud Erol Kılıç Hoca yıllardır kendisine kulak kabartanlara adresin yanlış olduğunu söylüyor. Ona göre İslamın tasavvufi yorumuyla uzun seneler sonra ulaşılan irfan seviyesi çok mühim ve bu gelenek ile barışmamız dini, siyasi, içtimai menfaatimize olduğunu söylüyor. Botanikçiler bile melezleme yoluyla elde ettikleri bir bitki türünü koruma altına alırken biz, onlarca asırda oluşmuş irfan geleneğini, kapısına kilit vurarak unutulmaya terk ettik. Bu hatadan dönmezsek sorunlarımıza çözüm bulmamız mümkün değil…

Neyi kaybettiğimizden bile gafil olacak kadar savrulmamıza sebep ne? Nedir gözden kaçırdığımız?

İnsan hayatında ve tabii ki ilimde kalitenin yakalanması zaman alır. Bir seviye tecrübe edildikten sonra duruma göre bazen bir üst seviyeye geçme ihtiyacı doğar. Güzel bir seviye yakalandığında da onun esaslarını korumak gerekir. Maneviyatta, dini ilimlerde de aynı şey söz konusu. Dinde, bireysel ve toplumsal anlamda dereceler

bulunur. Kişi, dini ilimlerin önce zahiri ile tanışır. Şekli unsurların sadece özü koruma amaçlı olduğunu, yani gaye değil araç olduğunu idrak noktasına gelinceye kadar o seviyelerde kalır. Kur'an diyor ki: "Rabbine ibadet et, ta ki sana yakîn gelsin!" Demek ki ibadet, yakîni elde etmek içindir. Yani ibadetin varlık sebebi kendisi değil başkası. Uzun süre devam edilen ibadet ve güzel hasletler sonucunda ortaya bir güzel insan çıkması lazım. Bu süreç, Hazreti Mevlana'nın 'Hamdım, piştim, yandım!' sözünde de olduğu gibi olgunlaşmayı icab ettiriyor. Süt bile mayalandıktan 3 / 4 saat sonra yoğurt oluyor. Şimdi eğer bu şekilde ortaya güzel bir insan çıkmıyorsa o ibadet anlayışını sorgulamak lazım gelir… "Savm u salat ile sanma biter zahid işin…" sözünün sahibi işte sorgulamayı yapıyor.

Toplumsal dereceden kastınız ne?

Bana göre bir İslam toplumunun hukukçuları **Fususu'l-hikem** ve **Mesnevi**okuyor ve hatta okutuyorsa burada bir durmak lazım. Lütfen dikkat edin "şeyhleri" demedim "hukukçuları" dedim. Burada çok mühim bir seviye yakalanmış demektir. Hafife almamak lazım bu durumu. Bu noktaya kolayca gelinmez. Mesela Osmanlı'ya bu gözle baktığımız zaman Davud-ı Kayseri, Hamza Fenari, Asım Efendi, Musa Kâzım Efendi v.b. gibi **Fususu'l-Hikem** dersi yapan şeyhülislamlar görüyoruz. Dini temsil hiyerarşisinin en üstünde bu zatlar. Şimdi biz bir elde**Mesnevi**, bir elde **Füsusu'l-Hikem**'le 700 yıl devam ettirilen bir İslam anlayışını inkâr ettik, reddettik. İmparatorluğun son iki asrında başlayan bazı anti-irfani temayüller 1925'te dergahların kapatılmasıyla muradına erdi. Tabii bu tercihin sonucunu da gördük ve görüyoruz. Dinde kalite kayboldu. Bu müesseselerin insan yetiştirmeleri imkânsız hale geldiği için kimi çağdaş araştırmacının "Kent Dindarı"adını takdığı "dergah münevveri", "tekke görmüş" insan tipi kaybolup yerini ham softaya bıraktı. Din ve dini ilimler taşraya çekildi. Taşra düzeyinde -ki karşılığı ilmihal düzeyidir- dersler gören kimseler daha sonra büyük şehirlere imam olarak veya hoca olarak geldiler. Şehirli İslam -ki bana göre yeni yönetimin en fazla darbe vurduğu kesimdir- ile çatışmaya başladılar. **Fusus** okuyan **Mesnevi** okuyan kimselere din öğretmeye kalkdılar. Kendini yetiştirmiş bazıları müstesna, böylesi kimseler, Osmanlı seviyesinden baktığımızda bırakın dersaadette bir camiye imam olmayı ve hatta fakültede hoca olmayı belki de en fazla kendi köylerindeki caminin müezzini olabilirlerdi. Ama şu anda din adına yegane merci olarak onlar hüküm veriyorlar. "İslam'da çek ve senetin yeri" konusunda araştırması olan bir kişi derin metafizik konularda, görünmeyen alem konularında da hüküm verebiliyor. "Bereket" ile sadece "al-Baraka" (!)'yı anlıyorlar. İbn Arabi'den, Mevlana'dan, Yunus'tan, Süleyman Çelebi'den haberi olmayan bu bî-zevk insanlar maalesef İslam'la sorunu olan bazı çevrelerce özellikle öne çıkarılıyorlar.

Zaten devrimcilerin en büyük tahribatı dinde kalitesizliğin yolunu açmaları oldu. "Ayak baş, baş da ayak olduğunda korkunuz". Bu yüzden Doğru Geleneğin hakim olduğu zamanlarda sistem içerisinde kendine muteber bir yer bulamayanlar burada hayal bile edemeyecekleri yerlere kondular. Çünkü her iki tarafta derinde yatan ortak bir söyleme sahipler. Kosova da arnavut selefiler haram diye Osmanlı mezar taşlarını tahrib ettiklerinde buna en çok Sırp nasyonalistlerin sevinmesini hatırlatmak isterim… İşte kasdettiğim ortak hedef budur.. Kızım sana söylüyorum gelinim sen anla.. Yani; Türkiye'de selefiler varoluşlarını zımnen Kemalizme borçludurlar.

Diyelim ki bu geleneği reddedip vahyin indirildiği günlere geri gittik. Biz diyoruz ki her şeye sıfırdan başlayacak olursak tarihi süreç içerisindeki uzun tecrübelerden sonra gerek düşünce ve gerekse müessese olarak nihayetinde Osmanlı İslamı benzeri bir anlayışa geliriz. Aslında müessese konusunda çok ısrarlı değilim ama bugün dünyada birçok ülkenin anayasal monarşi ile yönetildiğini ve çok da memnun olduklarını hatırlatmak isterim. Yani burada da mana esastır şekil değil. Bir monarşi çok daha demokratik bir cumhuriyet çok daha zalim olabilir. Veyahut tersi.. Önemli olan içini nasıl dolduracağınız. Fakat burada esas vurgulamak istediğim bu değil. Esas söylemek istediğim entellektüel seviye olarak yine ancak Osmanlı İslamına benzer bir şey yakalanacağını zannediyorum. Bu anlayış düzeyi hata ve sevabıyla adeta tabii bir tekâmülün zirve noktasıydı. O ruh kısa zamanda elde edilmiyor.

O bağ kopalı, tekke ve zevâyâ sırlanalı 86 sene oldu. Bu kırılma yaşanmamış gibi devam etmenin imkânı var mı? O mana geri çağırılabilir mi? Yasağın bir takım haklı gerekçelerinden de söz ediliyor…

Her zirvenin ardından bir inhitat gelir diyor İbn Haldun. Bu yüzden zirveler çok tehlikelidir. Zirveye çıkıncaya kadar azim var, gayret var, samimiyet var. Fakat zirveye ulaşınca bir rehavet, bir miskinlik, bir samimiyet eksikliği başlıyabiliyor. O devrin çökmekte olan imparatorluğundan söz ediyoruz. Maliyesinde, askeriyesinde, tıbbiyesinde ciddi problemler var. Bütün müesseseler sıkıntılı. Tekkelerin kendini bundan vareste tutması düşünülemezdi. Oralarda hiç sorun yoktu, her şey güllük gülistanlıktı diyemeyiz. Problem daha çok şeyhlerin, zâkirbaşıların eski standardı yakalayamaması, bu insanların yetişeceği ortamın kalmamasıydı. Hepsi için söyleyemeyiz bunu, ama yavaş yavaş bu tür örnekler çoğalıyordu. Parlak dönemlerde şeyhler dinin muamelatını da iyi bilirdi. Âlim/şeyh denen kimseler vardı, ideal de oydu. Zaten tekke, medresenin sonraki adımıdır. Medrese bittikten sonra tekke derslerine başlanır idi Osmanlı'da. Cami bu birliği temsil ediyordu. Orada medrese de, tekke de cem olmuştu. Ayasofya, Sultanahmet, Fatih gibi selâtin camilerde sütun altlarında tefsir, hadis, fıkıh okutan âlimlerin ders halkaları olurdu. Bunlar dini ilimlere giriş demekti. Bazı gün ve gecelerde de namazdan sonra şeyh efendi gelir, zikir yapardı. Hangi şeyh efendinin ne zaman, nerede zikri olduğu bilinirdi. Mesela unutulmuş geleneklerimizden bir tanesi de Kadir Gecesi'nin Ayasofya Camii'nde kutlanmasıdır. Bir şeyh efendi zikir meydanı açar ve buraya Sultan da gelirdi. Hatta Hızır bile gelirdi !.. Zamanla âlimlik ve âriflik vasıfları bölündü. Medrese durağından geçmeden tekke ilimleriyle uğraşmaya başlayan şeyh efendiler ve medreseyi son durak zanneden, daha öte durakları inkâr eden zahir uleması diye iki sınıf oluştu. Zamanla bu farklılıklar makasının iyice açıldığını görüyoruz. Yani dergahların kapatılmasının dahili sebepleri de var tabii ki. O insanlar bunu bir otokritik olarak da dile getiriyorlar. Zaten aldıkları eğitim gereği suçu başkalarına atarak kendileirni rahatlatanlardan değilller. "Ne yaptı isek biz yaptık, her şey bizim yüzümüzden oldu, Dergahımızı kimse değil biz kapattık" derken bunu kasdediyorlar. Olsun onlar bu olgunluğu göstersinler ama biz ilim adamı olarak olaya soğukkanlı bir şekilde yaklaşarak ortada bu cezayı hakkeden bir suç var mı diye bakalım. 30 Kasım 1925'te alınan karar hala bilimsel olarak tartışılmış değil. Bir kere antidemokratik, din ve inanç özgürlüğüne aykırı. Tekke ve dergâhlarda adam mı öldürülmüş? Buralar anarşi yuvası haline mi gelmiş? Bir kişinin yaptığı ya da bir tekkede meydana gelmiş munferit bir olay olabilir. (Tabii o da düzmece değilse). İstanbul gibi o dönemde 600 bin nüfusa karşı 400 dergâhın olduğu bir şehirde bazı beşeri arızalar tabiidir. Herhangi bir tıp fakültesinde bir doktorun rüşvet alması tıp ilminin yasaklanıp tıp fakültelerinin kapatılması için gerekçe olabilir mi? Kadı hata yaptı diye İslam hukukunu, paşa suistimal yaptı diye askerlik sanatını yok mu sayacağız? Oralara kesilmeyen fatura, acımasız bir şekilde genelleme yapılarak burada uygulanmıştır. Siz bir şeyi kapatmaya karar vermişseniz bazı tezgâhlar da planlayabilirsiniz. Tam ne oldu hala bilmiyoruz. Acaba İngiliz arşivleri bu konuda ışık tutucu olabilir mi ? Kimbilir…

Netice-i kelam tekkelerde bazı sorunlar vardı lakin bu sorunlar devrim gerektirecek nitelikte miydi? Bence sorulması gereken esas soru bu. O dönemde bazılarının korka korka "Efendim İngilizin Oxford'u var Fransız'ın Sorbon'u var bizim de bunlar var acaba ıslah etsek yeterli olmaz mı? sorusunu ben bugün de soruyorum. O dönemde, o şartlarda ne düşündülerse "Hayır" dediler ve her şey lağvedildi. Ama Türkiye'de tekkelerin kapatılmasını tartışacak steril bir ortam hala oluşmuş değil. Bu mevzu düzgün bir biçimde tartışılmayı bekliyor. Ayrıca eğer doğruysa Sünbül Efendi Şeyhi Nurullah Kılıç'a Mustafa Kemal'in söylediği "Dergahları ben kapattım ama zamanı gelince de yine ben açacağım" sözünü de hukukta alınan kararların zaman ve mekanla yani konjoktürle sınırlı oluşu bağlamında okumak lazım. Allah bile bazı kanunlarında değişiklik yapan bir Tanrı'dır.

Eğer rûy-i zemin tekke oluyorsa seddolunmasının mahzuru ne?

Arifler demişler ki "Seddolunmakla tekâyâ kaldırılmaz zikr-i Hak - Cümle

mevcûdat zâkir, kâinat dergâhdır". Sizinle aynı mantıktan hareket ederek, ‘Tekkelerimizi kapatmışlar, hiç dert etme oğlum!’ diyen şeyh efendiler de olmuş. Rûy-i zemin tekke oluyor. Özellikle Melâmî büyüklerinin böyle söylediği nakledilir. İzmir’de Kemeraltı Camii’nde zikrederken meclislerini hemen karşısındaki kahvehanelere taşımışlar. Sinemada zikredenler var. Tekkeler kapalı, iki derviş bir araya gelse takibata uğruyor. Şeyh efendi Beyoğlu’nda bir sinemaya çağırıyor. Bütün dervişlerine de ‘üst kattan alın biletinizi!’ diyor. Balkonda toplanıyorlar. Şeyh efendi önde oturuyor, talimat veriyor, ‘gözler kapanacak, kimse perdeye bakmayacak!’ Kimse film izlemiyor, zikrediyorlar… Bir şekilde devam ediyorlar can uyandırmaya. Ama hem adam yetiştirilmesi daha zorlaşıyor, hem denetimden çıkmış oluyorlar. Yeraltına inen bir şeyi kontrol edemezsiniz. Bir camiye imam, hatta müezzin olmak isteyin olamazsınız. İmtihandan geçmeniz gerekir. Ama yanınıza da iki tane adam bulup ‘ben şeyhim’ dediniz mi şeyhsiniz. Denetimi yok, çünkü yasak… Yasak bir şeyi denetleyemezsiniz. Bu şekilde suistimalin önü açılır, başka da bir şeye yaramaz. Gelenek bir kere inkıtaa uğradığı için, silsilede kopmalar olduğu için bu müessese yeniden nasıl ihya edilecek? Bana göre müessese çok sonra gelir. Önce insan.

Ruy-i zemin tekke oldu dedik, peki hiç sorun yaşanmadı mı? Yakalanan irfan seviyesi muhafaza edilebildi mi?

Marifet ilimleri, nazlı bir gelin gibidir. İltifat görmediği yerde durmaz çeker gider, sizde arkasından, ‘Göçtü kervan kaldık dağlar başında’ diye ağıt yakarsınız. Bu düşünce tekrar davet edilirse şüphesiz kendi ekolünü yaratacaktır. Bu bir ihtiyaçtır. Bugün batı dünyası; Ortodoksu ve Katoliği ile spirütüeldir. Papaz sadece Hıristiyanlığın mevzuatını anlatmaz. Tabir caizse evrad, ezkar verir, halvet verir. Senin manevi gelişimini takip eder, sana danışmanlık yapar. Doğu dini geleneklerinde mentör, mastır vardır. Sadece İslam dini maneviyatından soyularak salt hukuk konularına hasredilmiştir. En derin meseleler dahi sadece ilmihal ve dil çalışmış kişilere havale edilmiştir. Medresede Arap dili çalışmış kişilere âlim diyoruz. Böyle şey olamaz. O sadece Arapça biliyor. Eğer sadece Arapça ile hallolsaydı Ebu Cehil de Araptı, Arapça biliyordu ama anlamadı. Demek ki anlama düzeyi başka şeyler iktiza ediyor. Bizi maneviyattan soydular. El-Kaideleşme böyle çıktı ortaya. Uluslararası İslam düşmanları da buna destek verdi. Kendi geleceklerine çomak sokacak İslam irfan ve hikmetini dışlamak suretiyle İslam’ı hukuk düzeyine indirdiler. Zira bu İslam’la oynamak, tahrik etmek, toplumsal mühendislik çalışması yaparak istedikleri yöne kanalize etmek çok kolaydı.

Ortaya çıkan yeni yorum siyasetten başka anlam ifade eder mi?

Evet haklısınız bu çevrelerce İslam, sırf siyasi bir jargona indirgenmiş durumda. Maneviyatından, derinliğinden, estetiğinden mahrum. Oysa ki hayatı, bireyi kuşatacak alanlar manevi alanlardır. Siyaset bile onsuz olmaz. Bundan dolayı doğudan, batıdan insanlar hala İslam’la ilgisini tasavvuf üzerinden kurmaya devam ediyor. El-Kaide’ye intisap ederek Müslüman olmuş kimse duymadım. İslam yüce bir din ve çok kapsayıcı alanları var. Edebiyatıyla, sanatıyla, şiiriyle, estetiğiyle, cümbüşüyle… Bu yönlerini göstermesin diye o yönleri saldırıya uğradı.

Diyelim ki yasak ortadan kalktı, kim yapacak bunu, Diyanet İşleri Başkanlığı mı?

Bunları söylüyorum ama şunu da eklemek gerekir ki tekkeler açılsın dediğimizde de problemleri ve onların nasıl hallolacağını konuşmak gerekir. Bu, köleliğin kalkmasını istemeye benziyor. Tamam, kaldıralım ama uzun yıllar köle olarak çalıştırılmış insanları bir anda özgür bıraktığınızda ne yapacaklarını bilemezler. Bir rehabilitasyon sürecinden geçirmek gerekir. Tekke ve zaviyeler çok ağır bir darbe aldı. Bir geçiş sürecine, yeniden talime ihtiyaç var. Evet bana göre bunun mercii Diyanettir. Yoksa her kafadan bir ses çıkar. Ama önce Diyanetin tasavvufla barışması gerek. Tıpkı Osmanlı şeyhülislamları geleneğinde olduğu gibi Diyanet İşleri Başkanının da tasavvuf ehli olması gerek. Yetmez mücaz bir şeyh olması gerek. Şimdi mesela son zamanlarda Diyanet İşleri Başkanlığı, tasavvuf ilminin bir mevzusu olan

Aleviliği, daha tasavvufla barışmadan çözmeye çalışıyor. Mümkün değil, tasavvufla barışmadan Alevilik meselesi çözülemez. Siyasi zorlamanın sonucu girdiler her halde o meseleye. Zihniyet olarak sadece Alevilikle değil, tasavvufla barışık değiller. Benimle selamlaşmayan, hatta beni iman tazelemeye davet eden bazı hocalarım vardı. Tasavvuf Anabilim Dalının kapatılması için çaba sarfeden gayretli (?) müslüman ilahiyatçılar vardı. Dikkat edin; komünistler vardı demiyorum. Hasılı benimle barışmayan bir zihniyetin beni atlayarak Alevilere uzanması zoraki idi ve neticede akim kaldı .

Cumhuriyetin ilk yıllarında tekkelerin toplum genelinde neye tekabül ettiği biliniyor olmalı. İnsanları bir arada tutmanın, eğitmenin en etkili yoluydu buralar. O damar, pozitivizme kapı açmak için kesilmiş olabilir mi?

Kimbilir? Son zamanlarda yayınlanan bazı araştırmalar; Mustafa Kemal'in yer yer ateizme, agnostisizme, deizme varan bir inanç sistemi olduğunu, semavi dinlerle çok ülfeti olmadığını ortaya koyuyor. Halil Berktay'ın, Turan Dursun'un, Doğu Perinçek'in bu yönde belge ve bilgi içeren faydalı yayınları var. Pozitivizmi dinin yerine ikame etmeye çalışıyor. Bu yaklaşım o dönemde moda gibi. Jöntürkler, İttihat Terakki ve diğerlerinde batıdan yeni gelen bu ilerlemeci etki hâkim. 18'inci yüzyılda ortaya çıkan ve onları derinden etkileyen Aydınlanma, salt zihni öne çıkaran, zihin üstü bilme melekelerinin yok sayan bir felsefe. Tekkelerin kapatılması da bu felsefenin yansıması. Hurafelerle, bilim dışı işlerle uğraştığını iddia ederek; binlerce kitabın yazıldığı, matematik risalelerinin hazırlandığı bu kurumları bir kalemde silip attılar. Oysa pozitif bilimler alanında çalışmış, eser vermiş çok sayıda tekke mensubu, şeyh efendi de vardı. Yabancılar Mevlevihaneleri konservatuar kabul etmiş. İlmin ve sanatın merkezi haline gelen bu mekânları kapatmayı meşrulaştırmak için bir kurgu yapmanız gerekiyordu. Ve yapıldı.

Geçmişte Mevlevihanesi olan şehirlerle olmayanlar arasında bile fark olduğunu söylüyorsunuz. Neydi bu fark?

Bazı şehirlerimizin entelektüel tarihlerine baktığımızda buralarda medrese tekke beraberliğinin çok güzel sergilendiğini görüyoruz. Tekke şeyhi medresedeki hoca efendinin oğlunun sünnet merasimine gidiyor. Medresede ders veren hoca efendi, aşure günü tekkeye geliyor. Karşılıklı çok tatlı bir ilişki var. Bektaşî şeyhi, Melâmî ve Nakşî şeyhi ile yan yana. Fakat Osmanlı'nın son dönemlerinde Anadolu'nun bazı bölgelerinde, daha çok doğuda, medrese mollaları baskın hale geliyor, tekke mensupları azalıyor. Nadiren Nakşî, Halidî birkaç kişinin olduğunu biliyoruz. Mesela önceleri Diyarbakır'da Gülşenîlerin, İşrakîlerin, Kalenderîlerin derviş gurupları var. Erzurum'da hâkezâ. Ama özellikle 19. yüzyıl sonundan itibaren bir sığlaşma oluyor. Alvarlı Efe Hazretleri Erzurum'da. Ama aynı şehirdeki âlimler onu tanımıyor. Aşk ve melâmet perdesinden dem vuran Mevlevî, Bektaşî dergâhının, Melamî ereninin bolca bulunduğu, birbiriyle kol kola dolaştığı Rumeli şehirleriyle Doğu vilayetleri arasında farklar oluşmaya başlıyor. Hakikatin bir parçası Rumeli'nde, diğeri Erzurum'da kalıyor. Onlar bir araya gelmeyince mana tamamlanmıyor, zülcenaheynlik (iki kanatlılık) ortaya çıkmıyor. Tek kanatla da uçulmuyor. İslam ümmetinin genel problemi tek kanatla uçmaya çalışmak. Tek kanatla insanlığın filozofik, psikolojik, teolojik, ekonomik, politik sorunlarına kapsayıcı çözüm üretemeyiz.

İlahiyat fakültelerinin çalışmaları kâfi değil yani…

Genleriyle oynanmamış ilahiyat formasyonunda olsalardı, elbette çözümü onlardan beklerdik. Bugünkü ilahiyat formasyonunda doğru ilim tasnifi olmadığı için doğru sonuçlar elde edilemiyor. Oysa Batıda bilimsel çalışmaların arkasında bile teologlar var. Edison teologdu. Filozofların çoğu teolog. Siyasetçilerin çoğu bir düşünce kilisesine bağlı. Biz ise dine sadece ve sadece fıkıh seviyesinden bakıyoruz. Halbuki fıkhın mevzusu sadece görünenlerdir. Ama insanın görünmeyen yanları var ve bunların cevabını fıkıhta aramak abesle iştigaldir. Faizsiz bankacılık sistemini fıkıhtan istifade ederek işleteceğiz elbette. Ama modern insanın tek problemi parasını nerede değerlendireceği değil ki! Manevi bunalımları var, anlam arıyor. Ben neyim, kimim, ne yapmaktayım, nereye gidiyorum, ölüm ne, ölümden sonrası ne, niçin ölüyoruz, neden

doğduk? Bu soruların cevabını fıkıhta ararsanız hem bulamazsınız hem de fıkıh ilmine zulmetmiş olursunuz.

Fizik ilimleri ile mânâ ilimleri arasındaki irtibatsızlık problem olarak kabul ediliyor mu Türkiye'deki ilmî çevrelerde?

Franz Fanon Yeryüzünün Lanetlileri kitabında Hegel'in köle efendi diyalektiğinden hareketle der ki; uzun süre sömürülenler, ezilenler bu hayata alışır, sömüren kişiye bağlanırlar. Bir tür Stocholm Sendromu. Yüzyılın başında yaşadığımız travmalar Türkiye Müslümanları tarafından kabullenilmiş gibi gözüküyor. Bize pozitivist bir teoloji sunmak istemişlerdi. İstisnaları bir kenara bırakıp ilahiyatçılara baktığımızda bunun başarıldığını görüyoruz. İstenilen projeyi devam ettiriyorlar. İsmet İnönü yaşasaydı bazılarına üstün liyakat nişanı verirdi muhtemelen.

İçinde bulunduğumuz manevi bunalımlar, irfandan mahrumiyetimiz, sadece bu müesseselerin kapatılmasından mı kaynaklanıyor?

Bir düşünce sadece bir müesseseye hapsolunamaz. Tekkesi, dergâhı yoksa irfanı da yoktur diyemeyiz. Bütün yeryüzünün tekke olduğuna inanırız biz. Ama İslam düşüncesinde ruh beden irtibatından, ikisi arasındaki karşılıklı ilişkiden bahsedilir. Mekâna, ruhun hayatiyetini sürdürmesi için ihtiyaç duyulur. Mekânın değeri kendinden değil, orada bulunan kimselerden kaynaklanır. Bazı gayretli Müslümanlar muhtelif tekkeleri ihya etmekle meşguller. Vakıflar da önemli bir bütçe ayırıyor bu konuya. Çok güzel bir teşebbüs. Tarihî, mimarî ve sanatsal özellikli tekkelerin yeniden imar edilmesi aynı zamanda bir sanat eserinin kurtarılması açısından önemli. Ancak unutmayalım ki tekkeler insanla kâimdir! İçinin insanla dolması gerekir. Yenikapı Mevlevîhanesi çok güzel restore edildi. Ama adam nerde? Mevlevihane'de öğretilen ilimler ile dalga geçenler şimdi oralarda medeniyetleri bir araya getirmeye çalışıyorlar. Olmayacağını göreceksiniz..

Onun çözümü var mı? Nereden 'adam' bulunacak?

Geçmişte önce insan inşa edildi. Sonra o kâmil insanların toplanacağı yere ihtiyaç hasıl oldu. Cami köşesinde toplandılar. Oralara sığmayınca meydanlar oluştu. O meydanlar tekke, ribat, dergâh, hankâh, âsitâne, tevhidhane, cemhane adını aldı. Kendi sanatını, estetiğini, musikisini, mimarisini oluşturdu. İnsan, ardından mekânını getirdi. Biz şu anda tersten gidiyoruz. Mekânları ihya ediyoruz ama o mekânı vücuda getirecek insanın eğitimini ihmal ediyoruz…

Nasıl yapılacak bu eğitim?

Çok basit, nasıl yapıldı ise öyle yapılacak… Tarihte bir şey bir kere yapıldı ise tekrarlanabilir diyor sosyal bilimciler. Ağlamayan çocuğa emzik verilmez. İmkânın oluşması için göğün kapılarını çalmak gerek. Bu ilme ihtiyaç yok dediğiniz sürece olmaz, açılmaz. Kur'an-ı Kerim'in metni sağlam. Dinin zahir ahkâmını anlatan mezhepler üç aşağı beş yukarı, ufak farklılıklarla beraber aynı. Dolayısıyla satıh yani tabir caizse kazı yapılacak saha belli. Metinler, esaslar belli. Eksik olan bunların derinlemesine yorumlanması suretiyle tekrar üretilmesi. Sadece niyyet lazım.

Geçmiş tecrübelerden hareketle bu topraklarda yaşayan insanların tasavvufa yatkınlığı olduğunu söyleyebilir miyiz?

Kanser şüphesiyle hastaneye müracaat ettiğinizde doktor size ailenizde, akrabalarınızda kanser vak'ası olup olmadığını sorar. 'Onlardan bana ne! Problem bende.' diyebilirsiniz. Doktor da size der ki 'Sen onların çocuğusun!' Bazı şeyler genlere işler. Fiziki özellikler gibi manevi özellikler de aktarılır. Büyüklerden dinlediğimiz bir sözü nakledeyim; 'Bir insan-ı kâmilin elde ettiği derece çocukları aracılığıyla yedi nesil devam eder. Bu yedi nesil içinde potansiyel sahibi biri çıkarsa o tesiri tekrar açabilir.' 700 yıllık tasavvufî İslam hâkimiyeti olan; Mevlana'ların, Evhadüddin'lerin, Muhyiddin'lerin, Bedreddin'lerin, Mısrî'lerin, Yunus'ların neş'et ettiği, sadece şehirlerde değil, her kasabada, köyde kâmillerin olduğu bu toplumda bir şey kalmadığını kimse söyleyemez. Ama şiddetli bir şekilde erozyona uğruyor. Bir

kere kibarlığımız, tekke görgüsü kayboldu. Bırakın sadece şehirli sünni bir dergah adabını köylerdeki alevi dergâhlarına devam eden Alevi vatandaşımızın bile oturması kalkması başkadır. Dede görmüş, pîr eteği tutmuş derler. Tekke görmüş, tekke çorbası içmiş diye bir tabir vardır. Bu insanların oturması kalkması bile farklıdır. Usul, adap bilirler. Bu insanların üretildiği yerler tekkelerdi. Defalarca naklettim, bir daha tekrar edeyim; Ernest Gelner'in Şerif Mardin'e söylediği bir söz var: "Osmanlı döneminde Türk erkeğinin iki vechesi vardı. Biri; erkeksi maço özelliği, diğeri tekke taliminden kaynaklanan romantik, derviş tarafı. Tekkeler kapatılınca estetize değerler taşıyan derviş yanınız dumûra uğradı, elinizde kaba bir maçoluk kaldı…" Alkışlıyorum bu sözü.

'İrfan ehlinin önünü açmak Türkiye'nin hatta dünyanın önünü açmaktır' diyorsunuz. Nasıl olacak bu?

İrfan düzeyi, dini düzeyler içinde en üst mertebe. Biz bu makamdan mahrum olduğumuz için sığ sularda dolaşıyoruz. Dinimiz sığ, ticaretimiz sığ, siyasetimiz sığ… Kıskançlıklar, hasedler, arkadaş satmalar v.s siyasette diz boyu… Basit işlerle fazla meşgul oluyoruz. Basitliklerle meşgul olanların dili, tavrı kırıcı oluyor. Âli konularla ilgilenen insanlar da âlileşirler, yükselirler, yücelirler. Yüce insanın yapıp ettikleri de yüce işler olur.

Sadece ibadetlerin; namazın, orucun niteliğindeki bir değişiklikten söz etmiyoruz yani?

İbadetlerde incelik var mı? İrfan olmadan hiçbir mesele yerli yerine oturmuyor. Namaz kılarak adam da öldürebilirsin. Allah namaz kıl da ne olursan ol kıl demiyor. Bilakis, "Yuh olsun o namaz kılanlara ki o namaz onları kötülüklerden alıkoymuyor!" diyor. Hem namaz kılıyor hem kötülük yapıyorlar diye namazlarını yüzlerine çalıyor. Demek ki fıkıhçıların sürekli tekrarladıkları gibi sırf namaz istemiyor. Eğer isteseydi Hazreti Peygamber'in peygamberliğinin ilk gününe namazı emrederdi. Bedir Savaşı'nda şehid düşen Sahabe-i Kiram'ın, isimlerini şifa diye okuduğumuz Ashab-ı Bedr'in çoğu sarhoştu, biliyor musunuz? Zira daha içki yasaklanmamıştı. Her şey kademe kademe. İman kalbe bir yerleşirse gerisi gelir. Niyazi'nin de, Yunus'un da bütün büyüklerin söylediği şey aynı. Namaz da kılacağız, oruç da tutacağız, hacca da gideceğiz elbette. Ama mânâsı verilmeden olmaz. İbadetler şekilsel ve rakamsal olarak anlaşılıyor. Hocalar da bu insanları daha fazla aydınlatacak bir şey söylemiyor ne yazık ki.

İslam Tasavvufu Prangalı, Dergâhı Kapalı

İslam Tasavvufu Prangalı, Dergâhı Kapalı
BERRİN KARAKAŞ

Prof. Dr. Mahmud Erol Kılıç'ın 1995'te yazdığı tezi İbn Arabî Düşüncesine Giriş Şeyh-i Ekber ismiyle raflarda yerini aldı. İslam tasavvufu alanında yoğunlaşan, İslam Felsefesi üzerine çalışan Kılıç ile İbn Arabî kitabı vesilesiyle buluştuk.

Sufi ve Şiir: Osmanlı Sufi Şiirinin Poetikası, İslam Kaynakları Işığında Hermes ve Hermetik Düşünce isimli iki kitabı daha bulunan Prof. Dr. Mahmud Erol Kılıç, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun olduktan sonra manevi ilimlere yönelerek özellikle İslam tasavvufu üzerine çalışmaya başlıyor. Marmara Üniversitesi Tasavvuf Anabilim Dalı Sistematik Tasavvuf Bilim Dalı Başkanlığı, İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi Başkanlığı derken, sadece ülkemizde değil, yurtdışında da çalışmalar yapıyor. Merkezi Tahran'da bulunan İslam Konferansına Üye Ülkeler Parlamentolar Birliği Genel Sekreterliği, Merkezi Oxford'da bulunan Muhyiddin Ibn Arabi Society'nin şeref üyeliği, Islamic Manuscript Association'ın (TIMA) Yönetim Kurulu Başkanlığı gibi sıfatları da var. Kılıç, Kürt sorunundan Alevi-Sünni çatışmasına kadar, günümüzde yaşadığımız pek çok sorunun tasavvufun birleştirici gücüyle çözülebileceği kanaatinde... İbn Arabî'den Hz. Muhammed'e, Hallac-ı Mansur'dan Osman Gazi'ye, sohbetteyiz kendisiyle.

- İslam felsefesinde tasavvuf, İbn Arabî gibi isimlerden öte İbn-i Rüşd gibi akılcı diyebileceğimiz filozoflar öne çıkıyor sanki. Nedir sizce bunun sebebi?
- Selçuklu Osmanlı çizgisinde, büyük bir İslam düşünürü olmakla beraber yaklaşık 800 yıl İbn-i Rüşd tanınmaz bu topraklarda. Cumhuriyet dönemiyle beraber, kurucular, Tıbbiye ve Harbiye'den mezun pozitif bilimler tahsil etmiş kuşak tarafından keşfedilmiştir. İbn-i Rüşd, Batı'dan keşfedilmiştir, Doğu'dan değil. Kemalist İslam anlayışının bu yaklaşımını modern Müslümanlar da benimsemişlerdir, o yönde örtüşürler.

- İbn Arabî kitabınızda da belirttiğiniz gibi yemeğine zehir katılarak öldürülmeye çalışıyor. Nedir insanları rahatsız eden?
- Öldürme teşebbüsü enbiya ve evliyanın, nebilerin ve velilerin çokça başına gelmiştir. Bundan dolayı şehit peygamber çoktur. Bunun izahı: Alt mertebe, üst mertebeyi öldürmek ister. Bunun sebebi kıskançlık olabiliyor, siyasi bazı şeyler olabiliyor, ama en temelde anlamayanlar var. Ki bunlar Kuran tabiriyle çoğunluktadır. İbn Arabî gibi İslam irfanını en üst mertebelerinden açmaya çalışan bir kişiyi, daha alt mertebelerde dondurulmuş bir anlayış sahiplerinin kolayca hazmetmesini beklemek de abestir.

- 'İbn Arabî'ye Osmanlı'nın yükseliş döneminde önem verildi ama çöküş döneminde yeterince önemsenmedi,' diyorsunuz. Nedir bunun sebebi?
- Son yıllarda Halil İnalcık hocanın da belirttiği gibi; Osmanlı'da maneviyat tarihini ihmal ettik. Yegâne parametre Osmanlı toplumunun çöküşünde ekonomik değildir. Osmanlı aydınları, 'Biz iki anneden süt emdik; İbn Arabi ve Mevlana,' diye tarif ederler. Devletin kuruluşu oraya dayanıyor. Orhan Gazi, Osman Gazi'lerin yanında bulunan aydın kesim, İbn Arabî çizgisinde olan kesim. Çok sonraları bu kesim Çivizade ve Kadızade ailesinin gayretleriyle dışlanmaya başlamıştır.

- Nasıl gayretler?
- Bunlar fıkıh ilmi mensupları... 'İslam dini eşittir hukuki normlar,' diyen yaklaşım. Oysa ki bakıyoruz Kuran'a, hukuki normlar, yaptırımlar, yüzde 30'luk bir yeri işgal ediyor. Onun haricinde büyük bir oranda tefekkür dünyası ve buna ait ilimler var. Bu ilimler ihmal edilip, forma ait ilimler öne çıkarılırsa, bu din bir yerden sonra pıhtılaşır, dondurulur. Bu yeniyetme molla tipi Çivizadeler'in temsil ettiği tahrikler, ajitasyonlar sayesinde tekkeler basıldı, dervişler dövüldü... Cumhuriyet'in Diyanet İşleri Başkanlığı anlayışı, Çivizade çizgisine yakın bir çizgidir. Arapça grameri öğrenmek suretiyle ortaya çıkan bir din alimi tipi oluşturmuştur tüm bunlar. Oysa Yunus 'Şeriat, tarikat yoldur varana, hakikat marifet, andan içerü,' demiştir. Bu dörtlük, İslam din felsefesini anlatmak için size 10 bin sayfa kitap yazdırır. Tasavvuf, İslam dininin arkeolojisidir.

- İmam Hatip Lisesi ya da üniversitelerde okutuluyor mu İbn Arabî?
- Maalesef. İslam dünyasının geneline baktığınızda Tasavvuf Ana Bilim Dalı diye müstakil bir bilim dalı yok. Hatta bazı ülkelerde yasak. Ülkemizde tasavvufi pratikler yasaktır. 30 Kasım 1925'te çıkarılan kanunla yasaklanmıştır. Ki AB'ye giriş süreci içerinde buna da dikkat çekmek istiyorum. Sümela Manastırı'nda ayin tertip edilmesi gibi özgürlükleri destekleyen biriyim, ama aynı şekilde İslam Tasavvufu'nun pratiği üzerine kurulmuş olan prangaların da dile getirilmesini istiyorum. Dergâhı kapalıdır İslam Tasavvufu'nun.

- Tekkelerin kapatılmasının 'Köy İslamı' diyebileceğimiz oluşumda da payı var mı?
- Yüzyılın başında tekke ve medreselerin kapatılmasına karşı çıkan Mustafa Kemal'in yakın arkadaşları da vardı. 'Paşam, İngilizin Oxford'u, Fransızın Sorbonne'u var, bizim de bu müesselerimiz var,' demişlerdi. Evet, reforma ihtiyaç vardı, ama devrime var mıydı? O çizgi ruh olarak sürseydi, bizim modernistlerimiz dinlerini içselleştirselerdi, daha güzel sentezler çıkardı ortaya. İslam dini, elit kesimin elinden çıkınca toplumda itibarlı konumunu kaybetmeye başladı. O ailelerin çocukları daha çok mühendislik ve tıp okumaya başlayınca, dindarlık ve dini ilimler ister istemez taşraya kaydı. Ciddi bir paradokstur bu. Halil İnalcık'ın tabiriyle yine, 'Cumhuriyet kurucularının iyi niyetli hataları,'dır bunlar. Siz hem İslam dininin fanatik tarafıyla mücadele etmeyi düşünüyorsunuz hem de bununla en güzel mücadele edecek yer olan tekkeleri kapatıyorsunuz.

Tasavvuf, herkes tarafından anlaşılamaz
- Şeyh-i Ekber kitabınızda Hallac ve Şibli'nin yaşadığı bir anekdota yer veriyorsunuz. Şibli; 'Ben ve Hallac aynı

kâseden içtik. Ben ayık kaldım, o sarhoş oldu. Bunun üzerine hapsedildi, dövüldü, öldürüldü,' diyor. İbn Arabî de 'Şibli'nin ayıklığını, Hallac'ın sarhoşluğuna tercih ederiz,' diyor. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz? Hallac'ın durumu da sonuçta büyük 'aşk'ın taşmaları değil mi?
- İbn Arabî gibi düşünüyorum diyebilirim. Bu İslam Tasavvufu'nda sahv ve sekr yaklaşımların bir tartışmasıdır. Sahv, ayıklık demektir. Sekr sarhoşluk, manevi sarhoşluk demektir. Siz nasıl beşeri hayatınızda bazı anlarda heyecana kapılırsınız, ki bu daha çok aşk hallerinde olur. Sırılsıklam âşık olduğunuzda biyokimyanız nasıl değişiyorsa aynı. Kimseyi takmama başlıyor. Aynı şey maneviyat ilimlerinde de söz konusu. Sekr'e erenler dağınık şeyler söyler, üstlerine başlarına dahi dikkat etmekten vazgeçerler. O dönem 'Ağır ol molla desinler,' yaklaşımı neyse, ona aykırı hareket ederler. Kalenderi tarzda hareket etmeye başlarlar. Sahv haliyse uyanıklık hali. Şeriat halinde bir ağırlık vardır. Sonrasında sarhoşluktur makbul olan. Sarhoşluktan sonra ikinci sahv hali gelir. Toplum içinde kendini tutan ama iç alemde sarhoş olan... Onun için İbn Arabî, Şibli diyor. Ama 'Hallac da yanlış yaptı,' demiyor. 'Hallac mübarek bir kardeşimizdir, aşk şehididir, ne yapsın, dayanamadı, 'Enel hak,' dedi, oysa biz onu her gün söylüyoruz,' diyor. Sır herkesin yanında açıklanmaz. - Biraz da o yüzden mi kapalı aslında tasavvuf, şifreleri var. - Tabii ki tasavvuf, herkes tarafından anlaşılamaz. Bir mollanın tasavvufu yorumla anlamaması doğal bir süreçtir. Katı yobazların ileride belirli bir yaştan sonra tasavvufa gelerek dönüştüğünü görmekteyiz. Bilemezsiniz kimde açılımın olduğunu...

- İbn Arabî felsefesinde Hz. Muhammed'in önemi büyük. Oysa sizin de zaman zaman değindiğiniz gibi Hz. Muhammed'in genelde savaşçı tarafı öne çıkarılıyor.
- İslam dini, din, her şeyden evvel manevi bir olgudur. Bu manevi yapının tabii ki sosyal uzantıları vardır ama ikinci merhaledir. Siyasi bir ideoloji olarak vahyolunmaz din. İnsanları kurtarmak üzere gelmiş bir maneviyat yoludur. Peygamberin birincil vasfı Allah'la kul arasında yaptığı aracılıktır. Allah'tan insanlığa getirdiği mesaj ve onun talimi öğretimi doktrindir. Konjonktür gereği arızi olarak başına gelirse savaşır ama talep etmez savaşı. Gayesi savaş değildir... Peygamberimiz esas savaşın tasavvufi manada bir savaş olduğunu gösteriyor. Modern Müslümanlar, İslam dinini bu formattan çıkararak, salt ideolojik bir projeye indirgedikleri için, ki bu da düşmanın üzerlerindeki baskılarından dolayı bu hale geldi.

- Bir söyleşinizde Paul Coelho'nun Simyacı kitabının hikâye örgüsünü Mesnevi'den aldığı itirafını belirtip, 'Bu itirafı yapan var, yapmayan var,' diyorsunuz.
- Bazı edebiyatçı, felsefeciler bunu dürüst şekilde ifade ediyor. Önce bu felsefeyi doğru bir şekilde özümsemek gerekiyor, özümsedikten sonra kendi eserinizde kullanabilirsiniz. Ülkemizdeyse bazı edebiyatçılarımızın, Sufi inisiasyonundan haberleri olmadığı için bir moda akım olarak sırlı, gizemli kitaplar yazabiliyorlar. Motif olarak kullanıyorlar. Maneviyat içermeyen romanlar. Oysa felsefelerinden istifade etmeleri gerekir. Coelho'nun Simyacı'sını okuduğunuz zaman Mevlana'nın kast ettiği hedefi de görüyorsunuz.

- Yine bir söyleşinizde eski Çekoslovakya Devlet Başkanı Havel'in '21. yy toplumları o toplumda kaç tane bilge, kaç tane filozof olduğuna göre değerlendirilecek,' sözünü alıntılıyorsunuz. İslam felsefesi üzerine düşünürsek, yeterli sayı oluşmuş mudur?
- Şu an için eskiden üretilmiş olanların son halkalarını yaşıyoruz.. Halkalarda kopmalar başlayacak neredeyse. Şu an hâlâ tek tük dahi olsa doğum tarihi Osmanlı İmparatorluğu'nda olan bazı insanlar var. Bu kopma üç dört kuşak olmadı henüz. Dolayısıyla hâlâ ümit var.

İSLAM TRAJEDİYİ UNUTMA YANLISI
- Son yıllarda tasavvuf, İbn Arabî gibi düşünürler Batı'da da ilgi görüyor. Chicago, Londra'da merkezler var.
- Rumi üzerine özellikle böyle bir pazar oluştu. Sufizm yükselen bir değer. Bunun sebeplerinden biri de tasavvufun bazı ülkelerin 'El Kaide sonrası İslam, hangi İslam olacak?' çalışmaları yapan strateji merkezlerinde yükselen bir değer olarak görülmesi. 'Komünizm gelecekse biz getirelim,' mantığından hareket ederek, Sufizm'e yatırım yapan devletler var.

- Siz de Oxford'daki Muhyiddin Ibn Arabi Society'nin üyelerindensiniz...
- Batı'da böyle kuruluşlar vardır. Mesleki bir şey bu. Üyelerin içinde Müslüman olan da var, olmayan da... İbn Arabî çalışan akademisyenlerin irtibat noktasıdır.

- 'İslam kendini revize edemedi, İslam felsefesinde Rönesans yaşanmadı,' eleştirilerine ne diyorsunuz?
- Biraz ezber bozan, bir kontra soru sormak istiyorum; 'Rönesans ne kadar insanların mutluluğunu, huzurunu sağlamıştır?' Aydınlanma, Budacı bir anlayışın tepetaklak hale getirilmek suretiyle oluşturulmuş bir anlayış. Bugünkü gayri insani birçok yaklaşımın fikri temellerinde Rönesans yatmıyor mu? İslam, bir yere kadar bilimsel gelişmeyi teşvik ederdi ama bir yerden sonra edemezdi. Değil İslam, hiçbir semavi din edemezdi. Jacop Littleman'in Batı'nın Bilimi, Doğu'nun Bilgeliği isimli kitabından bir örnek vereyim, siz İslam'a tatbik edin. Kitapta ateşi ve barutu ilk Çinlilerin bulduğunu, ama bunu ateşli silah yapmak yerine Tao'cu bir dünya görüşüne bağlı oldukları için dini bayramlarda havai fişek olarak kullandıklarını ve silah icat eden beyaz adama karşı üstünlüklerini yitirdiklerini söylüyor. Bunun bir benzeri de İslam dünyasında oldu. Çağımızdan, sekiz yıl süren İran-Irak Savaşı'ndan bir örnek verirsek, Saddam Hüseyin, Halepçe'de kimyasal silah kullanırken Humeyni, bir din adamı olarak 'Ülkemiz işgal edilse bile biz o silahı kullanamayız,' diyor. Ermeni katliamı, ne kadar oldu olmadı, onları tarihçilere bırakmak lazım ama Srebrenitsa'da katliam olmuştur ve o insanlar Bosna'da bunu her yıl anmaktan rahatsız olmaktadırlar. İslam'da trajediyi anmak değil, unutmak vardır.

10 DAKİKADA TERAVİH

- Günümüzde din adamları yeterince yaşıyor mu sizce tasavvufu, halkı yönlendirebiliyorlar mı?
- Nadiren, değerli imamlarımızı tenzih ederek söylüyorum, Cumhuriyet projesinin ürettiği din adamları, camiye cemaat gelsin diye minareyi sarı laciverde, Fenerbahçe renklerine boyatabiliyor. Geçen yıl 10 dakikada teravihten çıkaran cami yarışması bile olmuştu. Allah'tan Diyanet el koydu. Böyle hilkat garibesi imam tipleri camilerin ruhani bir merkez olarak kurgulanmamasından kaynaklanıyor. Kilise öyledir mesela. Oysa camiler, Cumhuriyet'ten sonra salt fiziki hareketlerin yapıldığı yerlere dönüştü.

- Şu teravih yarışını anlayamadım hocam ben...
- Eyüp'te bir imam vardı, kapısının önü Mercedes'lerle doluydu. 20 rekat namazı, yedi dakikada çıkarıyordu. O namaz namaz değildir, o namaz günah.

- Mercedes'ler demişken, Mekke'ye yapılan, bayağı ilgi gören lüks otel Zemzem Towers'a ne diyorsunuz?
- Vahabi yaklaşımda da maneviyatın dışlanması söz konusu olduğu için İslam maneviyatının dışlanması paralelinde ister istemez oluyor bunlar. 'Âlemde boşluk yoktur,' fetvasınca, o boşluğu böyle bina yapımlarıyla tamamlamışlardır. İslam ezoterizminin yasaklanması ülkemizde de büyücülük, üfürükçülük, sahte şeyhlik gibi kavramların çoğalmasını sağlamıştır. 1917 Ekim Devrimi'nin 'Dine ait ne varsa kazıdık,' demek suretiyle kiliseyi, havrayı kapatmasından sonra 1925'te Sovyetler Birliği'nin büyücü dolmaya başlamasıyla aynı. Onlar son 10 yıldır yeniden kendi dini gelenekleriyle barışmaya başladı.

- Biz barışıyor muyuz?
- Bizde 1917 Ekim Devrimi hâlâ sürüyor.

RADİKALİZME İTİLDİLER

- Radikal Müslümanlara ne diyeceğiz?
- Karşı beslenme o biraz da. Karşı taraf kendine benzer şeyler yaratmaya başladı ki ister istemez böyle bir şey çıkardı ortaya. Zihniyet olarak o zihniyete mensup değilim ama siz Afganistan, Irak'ı talan etmişsiniz, İslam dünyasına kukla rejimler getirmiş, gençlerin dini anlayışlarında hiçbir müsamaha göstermeyen yaklaşımlar sergileyerek bu çocukları radikalizme itmişsiniz. Buna düdüklü tencere örneği deniyor. Toplumun bir kesiminde yaşama hakkı tanınıyor ki, havası gitsin. Tamamen kapatırsanız, patlar hale gelir.

- İbn Arabî 'Dönemini iyi tanı, ona göre hareket et,' diyor. Yeterince tanıyor muyuz?
- Devrin özelliklerini bilmek lazım. İbn Arabî der ki, 'İyi tanıyabilirseniz sonrasını öngörebilirsiniz. Bunu bilmeyenler de size keşf ehli der. Oysa ki siz bazı şeylere bakarak söylersiniz onu.' Ülkemizde de bazı öngörülerde bulunulabilir ama tartışılacak zemin oluşmadı. 'Ben şeyhim, alimim,' diyene kuşkuyla bakmalı. Sosyalistim diyen kapitalist, kapitalistim diyen sosyalist, Sünniyim diyen Alevi çıkabilir. Hiç kimsenin beklemediği, pozitivist bir aydınlanmayı bir İslamcı, İslam tasavvufunun önünün açılmasını bir sosyalist sağlayabilir.